

VILNIAUS UNIVERSITETAS

VALENTINAS BERŽIŪNAS

LIETUVOS UŽSIENIO POLITIKOS FORMAVIMO TAPATYBINIAI
VEIKSNIAI

Daktaro disertacija

Socialiniai mokslai, politikos mokslai (02 S)

Vilnius, 2017

Disertacija rengta 2012–2016 m. Vilniaus universitete

Mokslinė vadovė – doc. dr. Dovilė Jakniūnaitė (Vilniaus universitetas,
socialiniai mokslai, politikos mokslai – 02 S)

PADĖKA

Dėkoju visiems Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto dėstytojams bei darbuotojams už rengiant šią disertaciją išsakytas idėjas, konstruktyvią kritiką ir pagalbą. Ypač esu dėkingas disertacijos mokslinei vadovei doc. dr. Dovilei Jakniūnaitei už vertingus patarimus, palaikymą ir kantrybę, prof. dr. Gediminui Vitkui, prof. dr. Tomui Janeliūnui, dr. Laurynui Jonavičiui ir dr. Dianai Jurgelevičiūtei, kurių kritiškas žvilgsnis skatino tobulėjimą, taip pat doc. dr. Ingai Vinogradnaitei už išmintį ir paramą.

Dėkoju visiems, kurie sutiko pasidalyti savo įžvalgomis apie Lietuvos užsienio politiką, o ypač esu dėkingas prof. habil. dr. Evaldui Nekrašui už magistro studijų metu skaitytas Tarptautinių santykių teorijų ir Lietuvos užsienio politikos paskaitas bei straipsnius, kurie tapo šios disertacijos įkvėpimo šaltiniu. Esu dėkingas kolegai Erikui Gaidamauskui už vertingus patarimus ir įdomias diskusijas, taip pat savo šeimai už paramą.

Valentinas

TURINYS

ĮVADAS	1
Problema	1
Tyrimų apžvalga	6
Darbo tikslas ir uždaviniai	9
Ginamieji teiginiai	11
Metodologija	13
Darbo naujumas ir reikšmė	14
Darbo struktūra.....	14
I. VALSTYBĖS TAPATYBĖ IR UŽSIENIO POLITIKA	16
1. Konstruktyvizmas	16
2. Valstybės tapatybė.....	22
3. Užsienio politikos sprendimai	29
II. LIETUVOS UŽSIENIO POLITIKOS SPRENDIMŲ PRIĖMIMAS IR TAPATYBINIAI VEIKSNIAI.....	35
1. Lietuva – NATO narė	43
1.1. Sprendimo atsiradimas ir priėmėjai (1989–1994 m.).....	43
1.2. Diskusijos dėl Lietuvos narystės NATO	51
1.3. Narystės NATO neišvengiamumo naratyvo konstravimas ir įtvirtinimas	60
1.4. Tapatybė ir interesas: maži, silpni ir dėl to nesavarankiški, šalia kurių yra didelis ir pavojingas priešas, kuriems reikia rasti užtarėją.....	76
2. Lietuviai Irake.....	78
2.1. Sprendimo atsiradimas ir priėmėjai (2003 m. sausis–gegužė)	79
2.2. Diskusijos dėl Irako karo	84
2.3. Būtinybės remti JAV dėl Irako karo naratyvo konstravimas ir įtvirtinimas	90
2.4. Tapatybė ir interesas: maži, silpni ir dėl to nesavarankiški, privalantys palaikyti užtarėją kovoje su jo priešais.....	99
3. Lietuva – regiono lyderė	100
3.1. Sprendimo atsiradimas ir priėmėjai (2002–2004 m.).....	101
3.2. Diskusijos dėl naujosios užsienio politikos	109

3.3. Naujosios užsienio politikos aktualumo naratyvo konstravimas ir įtvirtinimas	117
3.4. Tapatybė ir interesas: maži, silpni ir dėl to nesavarankiški, bet iniciatyvūs, siekiantys atkreipti užtarėjo dėmesį į save.....	125
4. Apibendrinimas	126
IŠVADOS.....	130
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	135
PRIEDAI	150

ĮVADAS

Problema

Kalbėjimas apie užsienio politiką yra neatsiejamas nuo valstybės ir jos vietos pasaulyje suvokimo¹. O su šiuo kolektyviniu suvokimu yra reikšmingai susijusi šalies nacionalinių interesų samprata², kuria pagrindžiami jos užsienio politikos sprendimai. Taigi užsienio politikos įprasminimai, jų parodymas, viena vertus, leidžia nusakyti pačią valstybę, jos idėją ir suvokti interesus, kita vertus, perprasti, paaiškinti bei numatyti užsienio politikos sprendimus, kurie tos tapatybės ir nacionalinių interesų sampratų veikiami atsiranda ir yra priimami.

Kokią Lietuvą ir jos kolektyvinę tapatybę bei interesus apibrėžia kalbėjimas apie Lietuvos užsienio politiką? Ir kur slypi šio kalbėjimo problematiškumas?

Nesvarbu, ką analizuosime – aukščiausių valdžios pareigūnų pasisakymus, akademinio pasaulio arba žiniasklaidos atstovų įžvalgas bei komentarus, anksčiau ar vėliau visuomet susidursime su tam tikromis nuolatos išsakomomis ir pakartojamomis reikšmėmis, įprasminančiomis Lietuvos užsienio politiką. Viena iš tų reikšmių – Rusija yra amžina priešininkė ir skriaudėja. Reikia visomis išgalėmis priešintis jai.

Du ilgus istorinius laikotarpius Lietuva buvo okupuota ir aneksuota šių dienų Rusijos Federacijos istorinių pirmtakių – Rusijos imperijos (1795–1915 m.) ir Tarybų Sąjungos (1940–1941 m. ir 1944–1990 m.). Skaudžios patirtys – valstybingumo praradimas, tautinė priespauda, gyventojų trėmimai, brutalus susidorojimas su antitarybiniu pasipriešinimu – paliko gilių pėdsakų, kurie neretai tiesiogiai ar netiesiogiai prisideda formuojant Lietuvos ir Rusijos santykius. Kita vertus, analogiškų problemų Lietuva turėjo ir su kai kuriomis

¹ Campbell David, *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1998 (Revised edition). (Įvadinis skyrius, p. 1–13).

² Wendt Alexander, „Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics“, *International Organizations* 46 (2), 1992, pp. 391–425, p. 398.

kitomis Europos valstybėmis, tačiau šie sunkumai nebuvo ir nėra naudojami dvišalių santykių aštrinumui.

Nuo XIII a. Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę (LDK) nuosekliai puldinėjo vokiečių riterių (Kalavijuočių-Livonijos ir Kryžiuočių) ordinais – nesibaigiančios kovos reikšmingai sulėtino LDK politinį, kultūrinį ir ekonominį vystymąsi. Kovos su ordiniais baigėsi tik 1410 m., kai Žalgirio mūšyje jungtinė lietuvių, lenkų bei jų sąjungininkų totorių, čekų, moldavų ir rusų kariuomenė, vadovaujama Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto ir Lenkijos karaliaus Jogailos, galutinai sutriuškino kryžiuočius. Po Žalgirio mūšio Kryžiuočių ordinas taip ir neatsigavo, o LDK įsivyravo ilgalaikė taika.

XVII–XVIII a. Abiejų Tautų Respubliką (ATR) nualino kovos su Švedijos Karalyste. Vadinamasis švedų tvanas reikšmingai prisidėjo prie to, kad Lietuvos ir Lenkijos valstybėje kilo badas bei maro epidemija. Dėl šių negandų ATR neteko trečdalis savo gyventojų, o susilpnėjusi ji buvo padalyta. 1772, 1793 ir 1795 m. įvykusiųose ATR padalijimuose, be Rusijos imperijos, dalyvavo Austrijos ir Prūsijos imperijos, okupavusios atitinkamai didžiąją dalį Lenkijos teritorijos bei lietuviškąją Užnemunę.

Po Pirmojo pasaulinio karo Lietuva paskelbė apie nepriklausomybę, tačiau netrukus susidūrė su kaimyninės Lenkijos agresija – pažeidę 1920 m. pasirašytą dvišalę Suvalkų sutartį, pagal kurią Vilnius ir jo kraštas buvo perleistas Lietuvai, lenkai okupavo istorinę šalies sostinę Vilnių. Miestą Lietuva atgavo tik 1939 m., po TSRS ir nacistinės Vokietijos sudaryto Molotovo–Ribentropo pakto, kurio slaptuosiuose protokoluose Vilnius de jure buvo pripažintas Lietuvai. Nepaisant to, Lenkijos vyriausybės egzilyje (Londone) pavaldume buvę „Armia Krajova“ sukilėliai dar spėjo įvykdyti ne vieną nusikalstamą aktą prieš lietuvių tautybės asmenis Vilniaus krašte, iš kurių turbūt geriausiai žinomos Dubingių skerdynės, įvykusios 1944 m. birželio 23 d.

1941 m. Lietuvoje prasidėjo vienas iš brutaliausių istorijos laikotarpių – nacistinės Vokietijos okupacija. Vokiečiams po pralaimėjimo Stalingrado „katilė“ paskelbus apie vadinamąjį totalinį karą, tūkstančiai lietuvių buvo

prievarta ištremiti darbams į Trečiojo reicho gamyklas. Negana to, kaip ir daugelis Trečiojo reicho okupuotų teritorijų Rytų Europoje, Lietuva buvo reikšmingai materialiai nualinta. Be masinių žydų tautybės asmenų žudynių Lietuvoje, organizuotų bei vykdytų nacių nusikaltėlių ir su jais kolaboravusių vietos veikėjų, 1941 m. birželio 23 d. vokiečių kariai trijose vietose sušaudė daugiau kaip keturiasdešimt Ablingos kaimo gyventojų, daugiausia lietuvių kilmės. 1944 m. birželio mėnesį, kerštaudami už tarybinių partizanų nužudytus kelis vokiečių kareivius, *Schutzstaffel** (SS) nusikaltėliai išplėšė Pirčiupių kaimą, kol galiausiai gyvus sudegino daugiau nei šimtą tame kaime gyvenusių lietuvių. Pagaliau, vadovaujantis nacių parengtu planu „Rytai“ (vok. Generalplan Ost), daugiau kaip 85 nuošimtis lietuvių turėjo būti iškeldinti iš Lietuvos, kuri buvo įvardyta vokiečių gyvybine erdve (*Lebensraum*) – nacių vadų įsitikinimu, lietuviai buvo netinkami germanizuoti, dėl to turėjo gyventi Uralo kalnų priekalnėse. Laimė šio plano vokiečiams nepavyko įgyvendinti, kadangi 1944 m. į Lietuvą įžengė Raudonoji armija, o netrukus kapituliavo ir nacistinė Vokietija. Vis dėlto traukdamiesi iš Lietuvos Vokietijos kariuomenės (*Wehrmacht*) kariai dar spėjo susprogdinti Kaune Aleksote įsikūrusio Vytauto Didžiojo universiteto Fizikos-chemijos instituto rūmų ansamblį ir sulyginti su žeme didžiąją dalį Šiaulių miesto.

XX a. 9-ojo deš. pab. vadovaujama Boriso Jelcino naujoji Rusijos Tarybų Socialistinės Federacinės Respublikos (RTSFR) vadovybė ne tik palaikė Lietuvos nepriklausomybės nuo TSRS siekį, bet ir tapo pirmąja iš didžiųjų pasaulio valstybių de facto ir de jure pripažinusia 1990 m. kovą paskelbtą Lietuvos valstybingumą. 1991 m. liepos 29 d. Lietuva ir RTSFR pasirašė dvišalę sutartį „Dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų“, pagal kurią abi šalys pripažino viena kitos savarankiškumą nuo Tarybų Sąjungos ir užmezgė

* *Schutzstaffel* (SS) – sukarinta nacistinės Vokietijos organizacija, įkurta 1920 m. SS buvo atsakinga už daugybę nusikaltimų prieš žmoniją. Vokietijoje SS buvo uždrausta drauge su Vokietijos nacionalsocialistine darbininkų partija. Niurnbergo tribunolas paskelbė SS nusikalstama. Nuo pat įkūrimo SS buvo pagrindinė smogiamoji jėga, kovojanti su vokiečių „tautos ir rasės priešais“.

diplomatinius santykius³. Be to, per pirmąjį nepriklausomybės dešimtmetį Lietuvai ir Rusijai pavyko sėkmingai išspręsti daugelį reikšmingų tarpvalstybinių santykių klausimų – nuo Rusijos kariuomenės išvedimo iš Lietuvos teritorijos, karinio tranzito į Kaliningrado sritį iki tarpvalstybinių sienų nustatymo.

Dar viena nuolat pasikartojanti Lietuvos užsienio politikos diskurse reikšmė – Vakarai yra ištikimi sąjungininkai ir gynėjai. Reikia vykdyti provakarietišką užsienio politiką.

Nors JAV ir Didžioji Britanija Šaltojo karo metais de jure nepripažino Baltijos šalių aneksijos, de facto amerikiečių ir britų pareigūnai nepadarė nieko, kad Lietuva, Latvija ir Estija nebūtų inkorporuotos į Tarybų Sąjungos sudėtį. Jaltaje (1945 m. vasarį) ir Potsdame (1945 m. liepą) vykusių pokario konferencijų metu aukščiausi amerikiečių pareigūnai pripažino TSRS teises į Baltijos valstybes, Vakarų Ukrainą ir Baltarusiją, mainais į tai užsitikrindami Josifo Stalino pažadą atverti antrąjį frontą Tolimuosiuose Rytuose.

Prieštarigai tebėra vertinamas ir tarpukario laikotarpiu Vašingtono paskelbtas de jure Lietuvos pripažinimas – istorikų Česlovo Laurinavičiaus, Raimundo Lopatos ir Vlado Sirutavičiaus teigimu, „(...) taip ir lieka neaišku – ar Lietuva pripažįstama kaip atskira nuo Rusijos valstybė, ar tik kaip Rusijos atkūrimo depozitas“. Be to, pasak jų, „(...) nereikia įrodinėti, kad 1945–1953 m. partizaninis karas Lietuvoje vyko turint vilties sulaukti JAV pagalbos. Žinoma, respektabili Amerika gali aiškinti, kad nebuvo įpareigota tą karą paversti pergale – išvaduoti Lietuvą iš sovietų. Bet taip pat akivaizdu, kad JAV, įvairiomis formomis palaikydamos lietuvių partizaninę kovą, iš esmės tuos partizanus paliko vieni vienus. Kitaip tariant, JAV savo elgesiu sąmoningai ar nesąmoningai prisidėjo prie partizaninės kovos Lietuvoje, tiksliau, prie lietuvių tarpusavio žudynių maksimalaus ištesimo“⁴.

³ Lietuvos ir Rusijos dvišalė sutartis „Dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų“, Maskva, 1991 07 29.

⁴ Laurinavičius Česlovas, Lopata Raimundas, Sirutavičius Vladas, „Kritinis požiūris į Lietuvos užsienio politiką: kas pasikeitė nuo Augustino Voldemaro laikų?“, *Politologija* 54 (2), 2009, pp. 91–122, p. 102, op cit.

Pagaliau lietuviškas užsienio politikos diskursas yra neatsiejamas nuo suvokimo, kad Lietuva – maža, ribotų išteklių ir dėl to negalinti savarankiškai apsiginti šalis. Neišvengiamai reikia ieškoti stipraus sąjungininko, užtarėjo, kuris garantuos saugumą.

Neįmanoma nugincyti materialių veiksnių ar jų reikšmės, vis dėlto valstybės dydis, gyventojų skaičius ar kt. materialieji resursai savaime nenulemia jos galimybių užtikrinti savo saugumą. 1939 m. lapkričio 30 d. Raudonoji armija įsiveržė į Suomiją turėdama triuškinamą karinės jėgos persvarą – skirtingais duomenimis, TSRS ginkluotosios pajėgos puolimui panaudojo 450 tūkst. žmonių, o Suomija tebuvo mobilizavusi vos 160 tūkst. Be to, Raudonoji armija turėjo trisdešimt kartų daugiau lėktuvų ir šimtus kartų daugiau tankų nei Suomija. Nors karo metu didelių nuostolių patyrė abi pusės, Suomija sugebėjo pati apginti savo valstybingumą. Žiemos karas parodė, kad efektyviai organizuota kariuomenė gali pasipriešinti netgi gerokai stipresnėms priešų pajėgoms.

1918–1920 m. iš savanorių suburta ir išteklių stokojanti Lietuvos kariuomenė sugebėjo savarankiškai apsiginti iš karto nuo trijų agresorių: bermontininkų, lenkų ir bolševikų. Kruviną 1919 m. sausį, susidūrusi su TSRS agresija, Lietuvos valdžia pasitelkė nekonvencinės gynybos priemonės – aukščiausi to meto šalies pareigūnai ragino gyventojus burtis prie strateginių objektų ir „paremti savo valdžią“⁵. Ta gynybos taktika pasiteisino – kaip retrospektyviai pripažino tų įvykių epicentre buvęs Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas Vytautas Landsbergis, „neginkluotas pasipriešinimas buvo viena svarbiausių Lietuvos sėkmių“⁶.

Taigi vienos reikšmės lietuviškame politiniame-diplomatiniame, akademiname ir žiniasklaidos diskursuose vyrauja ir dėl to jos įvardijamos savaime aiškėmis, o kitos yra slopinamos. Būtent čia ir slypi kalbėjimo apie

⁵ Lietuvos Respublikos Seimas // Aukščiausiosios Tarybos dokumentai // Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko Vytauto Landsbergio kalba per Lietuvos televiziją, TSRS kariškiams užėmus Lietuvos radijo ir televizijos pastatą, 1919 01 13, (http://www3.lrs.lt/pls/inter/sausio_13?p_r=4096&p_k=1, žiūrėta 2014 11 10), op cit.

⁶ Samoškaitė Eglė, „V.Landsbergis: Rusija norėtų, kad istorija būtų rašoma pagal ją“, *delfi.lt.*, 2010 02 22, (<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/vlandsbergis-rusija-noretu-kad-istorija-butu-rasoma-pagal-ja.d?id=29220121>, žiūrėta 2014 10 11), op cit.

Lietuvą, ją supantį pasaulį ir nacionalinius interesus problematiškumas. Drauge tai verčia iškelti klausimą: nuo ko priklauso, kaip ir kas patenka į užsienio politikos diskursą, per tai į valstybės kolektyvinės tapatybės apibrėžimą, o kas iš jo yra išstumiamas?

Atsakymo į klausimą ir bus ieškoma šiame tyrime. Laikomasi prielaidos, jog tai, kaip ir koks yra konstruojamas, palaikomas ir artikuliuojamas užsienio politikos ir savo ruožtu valstybės kolektyvinės tapatybės ir jos nacionalinių interesų diskursas, yra neatsiejama nuo žmonių, kuriančių šį pasakojimą – užsienio politikos sprendimų priėmėjų, – kolektyvinės tapatybės. Atskleidus šią kolektyvinę tapatybę, taps įmanoma suvokti, paaiškinti ir prognozuoti užsienio politikos sprendimus.

Tyrimų apžvalga

Galima išskirti šias pagrindines Lietuvos užsienio politikos tyrimų kryptis: 1) strateginio pobūdžio tyrimus; 2) teorinės užsienio politikos analizes; 3) Europos studijas; 4) kritines studijas.

Strateginės studijos: tyrimuose dominuoja sisteminis ir materialistinis požiūris į procesus tarptautinėje sistemoje. Daroma prielaida, kad tarptautinius santykius reguliuoja universalūs ir permanentiniai dėsniai, tokie kaip galių balansas arba geopolitinė logika⁷, dėl to nėra reikalo žvelgti į valstybės vidų ir analizuoti ten vykstančių procesų, tarp kurių yra ir užsienio politikos sprendimų priėmimas. Be to, strateginėse studijose santykinai menkas dėmesys skiriamas idėjinės prigimties faktorių analizei – išimtimi gali būti vadinami tyrimai, kuriuose siekiama apibrėžti šalies geopolitinę tapatybę (geopolitinį

⁷ Lopata R., Statkus Nortautas, „Imperijos, pasaulio tvarka ir mažosios valstybės“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2005*, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2006, p. 27–84; Motieka Egidijus, Laurinavičius Č., Statkus N., *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai: XX amžius*, Vilnius: LII, 2005; Urbelis Vaidotas, „JAV didžiosios strategijos kaita ir jos pasekmės Lietuvai“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2002*, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2003, p. 33–66 ir kt.

kodą)⁸. (Apie geopolitinio kodo sąvoką plačiau bus kalbama aptariant kritinių užsienio politikos tyrimų lauką.)

Ateorinio pobūdžio užsienio politikos analizės: 1996 m. lietuviškame „Politologijos“ žurnale pasirodė kelios publikacijos, kuriose buvo atkreiptas dėmesys į Lietuvos užsienio politikos formavimo ir vykdymo procesą bei jo ypatumus⁹. Vis dėlto šių tyrimų autoriai nesivadovavo nuosekliomis teorinėmis ir metodologinėmis nuostatomis – tik aprašė tam tikrus, jų nuomone, svarbius su Lietuvos užsienio politikos sprendimų priėmimu susijusius aspektus ir išsakė vertinimus.

Europos studijos: jų atstovai į Lietuvos užsienio politiką ir jos formavimą žvelgia per viršnacionalinių institucijų prizmę – nagrinėjama Lietuvos ir kitų Europos valstybių integracijos į Europos Sąjungą politika, jos formavimas ir vykdymas. Taip pat aiškinamasi, kaip Lietuvoje įsitvirtino europinė politika, dėmesys skiriamas tarptautinių organizacijų ir institucijų veikimo principams analizuoti, viršnacionalinių organizacijų raidai ir perspektyvoms aptarti, politinės ekonomijos bei viešojo administravimo klausimams gvildinti¹⁰. Tapatybinių veiksnių nagrinėjimui dėmesio beveik neskiriama.

Kritinių studijų kryptis: viena iš tyrimų krypčių yra bandymas užfiksuoti Lietuvos geopolitinę tapatybę. Teigiama, kad be materialių veiksnių – valstybės geografinės padėties, jos turimų išteklių, – reikšmingi ir idėjinės prigimties faktoriai – istorija arba, bendrai kalbant, kultūra. Atskleidus tuos veiksnius, galima „užfiksuoti“ valstybės kolektyvinę tapatybę, o tada, pavertus ją „nepriklausomu kintamuoju“, ieškoti priežasties ir pasekmės ryšių tarp valstybės kolektyvinės tapatybės, jos nacionalinių interesų sampratos ir

⁸ Lopata R., Žalys Vytautas, „Lietuvos geopolitinis kodas“, *Politologija* 6 (1), 1995, p. 13–21; Jonavičius Laurynas, „Geopolitical projections of New Lithuanian Foreign Policy“, *Lithuanian Foreign Policy Review* 17 (1), 2006, p. 15–40 ir kt.

⁹ Nekrašas Evaldas, „Užsienio politikos mechanizmas ir jo tobulinimo būdai“, *Politologija* 8 (2), 1996, p. 115–122; Januška Albinas, „Lietuvos užsienio politikos mechanizmas: sprendimų priėmimas ir vykdymas“, *Politologija* 8 (2), p. 123–126 ir kt.

¹⁰ Vilpišauskas Ramūnas, Maniokas Klaudijus, Žeruolis Darius, *Lietuvos kelias į Europos Sąjungą. Europos susivienijimas ir Lietuvos derybos dėl narystės Europos Sąjungoje*, Vilnius: Eugrimas, 2004; Šatūnienė Živilė, „Lietuvos narystė bendrojoje žemės ūkio politikoje (BŽŪP): politinės ekonomijos aspektas“, *Politologija* 21 (1), 2001, p. 111–143; Maniokas K., Vitkus Gediminas, *Lietuvos integracija į Europos Sąjungą: būklės, perspektyvų ir pasekmių studija*, Vilnius: Europos integracijos studijų centras, 1997 ir kt.

konkrečių užsienio politikos veiksmų. Beje, geopolitinės tapatybės koncepcija siejasi su „vidurio kelio“ arba konvencinių konstruktyvistų teze apie egzistuojantį vienkryptį valstybės kolektyvinės tapatybės, jos nacionalinių interesų sampratos ir užsienio politikos ryšį (v. tapatybė > interesai > užsienio politika)¹¹. Tačiau kritiniai konstruktyvistai suproblemina šį požiūrį – pasak Gražinos Miniotaitės, „(...) valstybės neturi ikidiskursinio stabilaus identiteto. (...) Valstybė – tai nuolatinis politinis uždavinys. Pagrindinės valstybės identiteto kūrimo praktikos – užsienio ir saugumo politika“¹². Neįmanoma „užfiksuoti“ tapatybių, tarsi jos būtų daiktiškos, statiškos. Tapatybės yra dinamiškos. Jos yra nuolat kuriamos, palaikomos (arba perkuriamos). Reikia atskleisti, kaip visa tai vyksta. O tą galima padaryti analizuojant užsienio politikos praktikas, tarp kurių ir valstybės kolektyvinės tapatybės egzistuoja konstitutyvus ryšys. (Platesnė konstruktyvistinių tyrimų apžvalga, susijusi su šio darbo tikslais, pateikiama I dalies 2 skyriuje).

Kritinio požiūrio laikosi nemaža dalis lietuvių konstruktyvistų: G. Miniotaitė, Dovilė Jakniūnaitė, Kęstutis Paulauskas¹³. Viena vertus, analizuojant Lietuvos užsienio (ir saugumo) politikos praktikas šiems tyrėjams pavyko įtikinamai atskleisti Lietuvos kolektyvinės tapatybės kūrimosi procesą ir mechanizmus, kita vertus, tyrimuose trūksta akylesnio dėmesio užsienio politikos sprendimams, jų atsiradimui ir priėmimui. Konkrečiai, nekeliamas klausimas, kokią reikšmę tapatybiniai veiksniai gali turėti šiam procesui.

Be to, nebandoma suprobleminti dominuojančių užsienio politikos naratyvų, kuriamų, palaikomų ir artikuliuojamų politikų ir diplomatų, akademinio pasaulio ar žiniasklaidos atstovų. Vyraujančios sampratos yra traktuojamos savaime suprantamomis¹⁴, neįtraukiant alternatyvių ar

¹¹ Statkus N., Paulauskas Kęstutis, „Lietuvos užsienio politika tarptautinių santykių teorijų ir praktikos kryžkelėje“, *Politologija* 42 (2), p. 12–61.

¹² Miniotaitė Gražina, „Tapatybės paieškos šiuolaikinėje Lietuvos užsienio politikoje: tarp Šiaurės ir Rytų dimensijų“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2004*, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2005, pp. 83–98, p. 85, op cit.

¹³ Miniotaitė G., Jakniūnaitė Dovilė, „Lietuvos saugomo politika ir identitetas šiuolaikinių saugumo studijų požiūriu“, *Politologija* 23 (3), 2001, p. 21–43; Paulauskas K., *Kieno saugumas? Kuri tapatybė? Kritinės saugumo studijos ir Lietuvos užsienio politika*, Vilnius: VU leidykla, 2010 ir kt.

¹⁴ Neumann Iver B., *Uses of the Other: „The East“ in European Identity Formation*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1999, p. 27, op cit.

oponuojančių požiūrių ar sampratų. Tokiu būdu ne tik neatskleidžiamas vyraujančių tradicinių sampratų konstruojamumas, tačiau ir nesiaiškinama, nuo ko priklauso tai, kodėl vienos sampratos įsivyrėja, o kitos yra nuslopinamos.

Darbo tikslas ir uždaviniai

Įvesdami į tarptautinių santykių analizę tapatybės sąvoką konstruktyvistai ne tik klausia, kaip ir kokios tapatybės atsiranda, bet ir kaip jos leidžia suvokti, paaiškinti ir numatyti vienus arba kitus tarptautinių santykių įvykius ar procesus.

Konstruktyvizmas laikosi požiūrio, kad valstybės tarptautinėje erdvėje nesielgia mechaniškai – jų veiksmams priklauso nuo kolektyvinių tapatybių, o šios yra nuolatos kuriamos, palaikomos arba perkuriamos. Reikia atskleisti, kaip ir kokios šalių tapatybės formuojasi ir kaip tai yra susiję su jų nacionalinių interesų samprata, kuria pagrindžiama užsienio politika¹⁵.

Užsienio politika taip pat yra ir vienos iš svarbiausių praktikų, per kurias yra konstruojama ir atsiskleidžia valstybės tapatybė¹⁶. Drauge užsienio politika yra sprendimų visuma¹⁷. Diskusijų dėl užsienio politikos sprendimų metu atsiskleidžia svarbiausios tapatybinės formuluotės, per kurias formuojasi valstybės tapatybės ir interesų diskursas.

Pagaliau nė vienas tapatybinis diskursas negali būti laikomas savaime suprantamu, tarsi jis būtų kokių nors objektyvių faktorių analizės padarinys. Anot D. Jakniūnaitės, tapatumas yra „(...) apibrėžimas, kuris kažką apima, bet kažko ir ne, t. y., kai kurie dalykai lieka išstumti, ignoruojami, nepastebimi. Ir

¹⁵ Wendt A., *Social theory of international politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999; Weldes Jutta, „Constructing National Interests“, *European Journal of International Relations* 2, 1996, p. 275–318; Katzenstein Peter J., *Cultural Norms and National Security: Police and Military in Postwar Japan*, Ithaca, New York: Cornell University Press, 1996; Hopf Ted, *Social Construction of International Politics: Identities and Foreign Policies. Moscow, 1955 and 1999*, Ithaca and London: Cornell University Press, 2002 ir kt.

¹⁶ Teiginį apie valstybės tapatybės ir užsienio politikos ryšį pagrindė Campbell D., 1998; Hansen Lene, *Security as practice: discourse analysis and the Bosnian war*, Routledge: London & New York, 2006 ir kt.

¹⁷ Hudson Valerie, *Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theories*, Lanham, Maryland: Rowman and Littlefield Publishers, 2007, p. 3–33 (įvadinė dalis).

šis stabilizuotas momentas niekada netenkins visų¹⁸. Reikia parodyti, kas buvo įtraukta į valstybės kolektyvinės tapatybės apibrėžimą, o kas iš jo išstumta, nuslopinta. Alternatyvūs diskursai ne tik leidžia parodyti šalies tapatybės konstruojamumą, tačiau ir atskleisti ją kuriančių, palaikančių bei artikuluojančių žmonių – užsienio politikos sprendimų priėmėjų – kolektyvinės tapatybės nuostatas.

Taigi šio tyrimo tikslas yra atskleisti ryšį tarp lietuvių užsienio politikos sprendimų priėmėjų kolektyvinės tapatybės, jų kuriamos ir artikuluojamos Lietuvos tapatybės ir nacionalinių interesų sampratos bei konkrečių užsienio politikos sprendimų.

Darbe keliami šie uždaviniai:

1. Remiantis konstruktyvizmo paradigma tarptautinių santykių teorijoje suformuluoti teorines prielaidas užsienio politikos sprendimų ir diskursų analizei.
2. Išskirti ir išanalizuoti du užsienio politikos analizės elementus – valstybės kolektyvinę tapatybę ir užsienio politikos sprendimus – paaiškinant, kaip šių elementų sąveika leidžia atskleisti ryšį tarp tapatybinių veiksnių ir užsienio politikos sprendimų atsiradimo bei priėmimo.
3. Atskleisti Lietuvos kolektyvinės tapatybės konstravimo procesą ir lietuvių užsienio politikos sprendimų priėmėjų kolektyvinius tapatybinius suvokimus. Tam išnagrinėti:
 - a. Užsienio politikos sprendimų priėmimo procesą.
 - b. Vykusias diskusijas dėl užsienio politikos (užsienio politikos sprendimų).
 - c. Vyravusius ir alternatyvius, oponuojančius tapatybinius diskursus.

¹⁸ Jakniūnaitė D., *Kaimynystės samprata tarptautinių santykių konstruktyvistinėje perspektyvoje: Rusijos atvejis*, (daktaro disertacija), Vilnius: Vilniaus universitetas, 2007, p. 54, op cit.

4. Remiantis atlikta empirine analize parodyti, koku būdu užsienio politikos sprendimų priėmėjų kolektyvinė tapatybė veikia sprendimų priėmimą.

Gali kilti klausimas, kodėl darbe nesiekama atskleisti individualių užsienio politikos formuotojų tapatybių ir parodyti jų reikšmės užsienio politikai? Galima išskirti du aspektus – teorinį ir praktinį.

Kalbant apie teoriją, tyrimo teorinės prielaidos yra grindžiamos konstruktyvizmo paradigma tarptautiniuose santykiuose, o ši remiasi prielaida, kad socialiniame pasaulyje sąvokos ir objektai ne tik nėra gamtinės ar natūralios duotybės, bet ir nėra pavienių individų sampratų ar požiūrių padariniai. Tai yra nuolatinių kolektyvinių visuomenės socialinių praktikų padarinys.

Praktinis aspektas, į kurį reikėtų atkreipti dėmesį, yra tai, kad Lietuvos užsienio politikai yra būdingas tęstinumas ir konsensualinis sprendimų priėmimo pobūdis, o tai leidžia daryti prielaidą, jog pavienių užsienio politikos formuotojų individualūs suvokimai nėra esminiai, galintys iš pagrindų paveikti užsienio politikos pobūdį. (Ši prielaida plačiau išplėtojama II tyrimo dalyje).

Ginamieji teiginiai

1. Tarptautinių santykių disciplinos metateorinė prieiga konstruktyvizmas sudaro pagrindą analizuoti užsienio politikos sprendimus ir paaiškinti jų atsiradimą bei priėmimą. Pasirinktos užsienio politikos sprendimų analizės pagrindu yra konstruktyvistinė valstybės kolektyvinės tapatybės konstravimo ir užsienio politikos sprendimų priėmimo procesų analizė. Konstruktyvistinės prielaidos leidžia aiškintis, kokių intersubjektyvių reikšmių veikiami atsiranda ir yra priimami užsienio politikos sprendimai.

2. Užsienio politikos sprendimai atsiranda ir yra priimami veikiant valstybės kolektyvinės tapatybės ir jos nacionalinių interesų sampratai, kurią kuria ir artikuliuoja užsienio politikos sprendimų priėmėjai per jų atliekamus užsienio politikos pasirinkimus ir diskusijas dėl jų, ir kuri yra neatsiejama nuo šiems žmonėms būdingo intersubjektyvaus savęs, supančio pasaulio ir tikslų suvokimo.
3. Lietuvos užsienio politikos sprendimų priėmėjų kolektyvinę tapatybę charakterizuoja šie intersubjektyvūs suvokimai / tapatybinės kategorijos:
 - a) Savęs pripažinimas mažais, silpnais ir dėl to nesavarankiškais / negalinčiais savarankiškai apsiginti, kuriems neišvengiamai yra reikalingas užtarėjas, garantuosiantis saugumą;
 - b) Grėsmingojo kito / „priešo“ buvimo greta savęs, nuo kurio turi apsaugoti užtarėjas, suvokimas.

Šių tapatybinių veiksmų veikiamas formuojasi užsienio politikos sprendimų priėmėjų tikslų supratimas – ieškoti gebančio apginti pajėgaus užtarėjo ir nuolatos stengtis atkreipti jo dėmesį į save.

4. Užsienio politikos sprendimų priėmėjų kolektyvinė tapatybė veikia jų supratimą apie Lietuvą, ją supantį pasaulį bei nacionalinius interesus – Lietuva suvokiama maža, silpna ir dėl to nesavarankiška, šalia kurios yra didelė ir priešiška šalis (Rusija), o nuo jos turi apginti užtarėjai (NATO / JAV). Lietuva neišvengiamai privalo ieškoti / turėti užtarėją ir nuolat stengtis atkreipti jo dėmesį į save.
5. Lietuvos tapatybės ir nacionalinių interesų sampratos veikiami užsienio politikos sprendimų priėmėjai atlieka užsienio politikos pasirinkimus, dėl to jos konstravimo proceso atskleidimas ne tik leidžia suvokti ir paaiškinti jau priimtus užsienio politikos sprendimus, bet ir numatyti ateityje atsirasiančias iniciatyvas.

Metodologija

Konstruktivizmas visų pirma yra bet kokio socialinės tikrovės pažinimo metateorinis pagrindas – remdamasis bendriausiomis metateorinėmis konstruktivizmo nuostatomis, kiekvienas tyrėjas pats savarankiškai nusako svarbiausias teorines sąvokas ir susiformuluoja analizės principus¹⁹. Tokia būtų ir pirmoji šio tyrimo metodologinės strategijos užduotis. Išskiriami ir nagrinėjami du vienas su kitu susiję analizės elementai – valstybės tapatybė ir užsienio politikos sprendimai / praktikos, parodydami, kaip šių elementų derinimas leidžia aiškintis konkrečių užsienio politikos sprendimų atsiradimo ir priėmimo aplinkybes (I d. 2 ir 3 sk.).

Remiantis nusakytomis teorinėmis prielaidomis atliekama trijų Lietuvos užsienio politikos sprendimų (atvejų) analizė (II d. 1, 2, 3 sk.), kurios metu aiškinamasi: 1) kas ir kaip priėmė užsienio politikos sprendimus; 2) kokios ir kaip vyko diskusijos dėl tų sprendimų. Kokie argumentai ir kontrargumentai buvo išsakyti ir kaip jų pagrindu konstruoti ir artikuluoti tapatybiniai naratyvai; 3) kaip įtvirtintas konkretus (vyraujantis) naratyvas, kurio veikiamas buvo priimtas užsienio politikos sprendimas; 4) ką šio proceso atskleidimas leidžia pasakyti apie užsienio politikos sprendimų priėmėjų kolektyvinę tapatybę.

Metodo pasirinkimą lemia prielaida, jog socialinė realybė ir jos pažinimas tėra intersubjektyvūs socialiniai konstruktai – savotiškos reikšmių sistemos, kurias nuolat konstruoja ir tuomet reflektuoja socialiniai veikėjai. Svarbiausias konstruktivizmo uždavinys – aiškintis, kaip nuolat beiškeičiančioje socialinėje aplinkoje yra formuojamos bei keičiasi esamos intersubjektyvios reikšmės, tradicijos²⁰. Savo ruožtu reikšmių kūrimo ir naudojimo tyrimu užsiima diskurso analizė – interpretatyvus, hermeneutine filosofijos tradicija grįstas socialinio pasaulio pažinimo instrumentas.

¹⁹ Jakniūnaitė D., Nekrašas E., „Kaip tirti tarptautinius santykius konstruktivistškai: filosofinių prielaidų ir teorinių nuostatų analizė“, *Politologija* 59 (3), 2010, pp. 29–58, p. 33, 40.

²⁰ Berger Peter L., Luckmann Thomas, *Socialinis tikrovės konstravimas: žinojimo sociologijos traktatas*, Vilnius: Pradai, 1999.

Laikomasi prielaidos, jog „(...) per diskursą yra suprantamas pasaulis ir per jį pristatomas savo pasaulio suvokimas. Per juos yra medijuojamos įvairios institucijos bei kuriamos tapatybės“²¹. (Detalesnė tyrimo metodologijos apžvalga pateikiama II d.).

Darbo naujumas ir reikšmė

Lietuvos užsienio politikos analize užsiimantys mokslininkai kol kas nėra paskelbę nė vieno tyrimo, kuriame būtų nagrinėjami Lietuvos užsienio politikos sprendimai ir siekiama atskleisti jų atsiradimui bei priėmimui reikšmę turinčius veiksniai. Šiuo darbu siekiama užpildyti šią spragą, o drauge atskleisti, jog reikšmingą vaidmenį priimant užsienio politikos sprendimus atlieka idėjinio pobūdžio faktoriai.

Šiuo tyrimu siekiama paskatinti Tarptautinių santykių ir Užsienio politikos analizės disciplinų suartėjimą, parodant, jog konstruktyvizmo perspektyva ne tik yra tinkama analizuoti užsienio politikos sprendimų priėmimą ir šio proceso mechanizmus, tačiau ir gali padėti išplėsti tradicinės užsienio politikos analizės disciplinos ribas. Konkrečiai, konstruktyvizmas sudaro pagrindą aiškintis, kaip tam tikri užsienio politikos sprendimai apskritai atsirado ir buvo priimti, o ne tik aiškintis, kas ir kaip juos priėmė.

Pagaliau darbe pateikiama gilesnė ir empiriškai pagrįsta vyraujančių Lietuvos užsienio politikos tyrimų kritika – ne tik kvestionuojamas vyraujančių sisteminių-materialistinių požiūrių pagrįstumas, aiškinant tam tikrus Lietuvos užsienio politikos aspektus, tačiau ir suprobleminami jau atliktų konstruktyvistinių užsienio politikos tyrimų rezultatai.

Darbo struktūra

I darbo dalis yra skirta svarbiausių teorinių teiginių ir prielaidų pristatymui: 1-ame skyriuje bendrais bruožais pristatoma konstruktyvistinė

²¹ Jakniūnaitė D., 2007, p. 9, op cit.

prieiga ir pirminiai jos metateoriniai teiginiai, o tada išskiriami ir nagrinėjami svarbiausi analizės elementai – valstybės tapatybė (2 sk.) ir užsienio politikos sprendimai (3 sk.) – parodant, kaip šie elementai gali būti suderinami tarpusavyje.

II dalyje pristatomi metodologiniai tyrimo principai, o tada, remiantis jais, atliekama trijų Lietuvos užsienio politikos sprendimų analizė: 1) dėl narystės NATO (1 sk.); 2) dėl paramos Irako karui (2 sk.); 3) dėl naujosios užsienio politikos (lyderystės regione) koncepcijos formulavimo ir vykdymo (3 sk.). Pagaliau 4-ame skyriuje pateikiamas empirinio tyrimo apibendrinimas, o tada formuluojamos tyrimo išvados.

I. VALSTYBĖS TAPATYBĖ IR UŽSIENIO POLITIKA

Konstruktivizmo pagrindą sudaro pirminiai šios perspektyvos metateoriniai principai. Jie pirmiausia ir bus pristatyti, iliustruojant charakteringais pavyzdžiais iš tarptautinės politikos (1 sk.).

Taip pat konstruktivizmas yra neatsiejamas nuo tapatybės sąvokos. Kadangi darbe siekiama suvokti ir paaiškinti Lietuvos užsienio politiką, dėmesys bus skiriamas valstybės kolektyvinės tapatybės ir nacionalinių interesų sampratai, su kuria užsienio politika yra reikšmingai susijusi (2 sk.).

Pagaliau reikės nusakyti užsienio politikos sprendimų ir valstybės tapatumo ir interesų sampratos santykį. Konkrečiai, bus parodyta, kaip šie analizės elementai dera tarpusavyje ir kuo šis derinimas yra produktyvus aiškinantis konkrečių užsienio politikos pasirinkimų atsiradimo ir priėmimo aplinkybes (3 sk.).

1. Konstruktivizmas

Konstruktivizmas yra viena iš jauniausių, bet tuo pat metu ir populiariausių tarptautinių santykių disciplinos teorinių perspektyvų. Konstruktivistinės tradicijos socialiniuose moksluose pradininkais yra laikomi Peteris Bergeris ir Thomas Luckmannas, XX a. 7-ajame deš. paskelbę veikalą „Socialinis realybės konstravimas“, kuriame iškėlė revoliucingą idėją – anot jų, socialinė realybė ir jos pažinimas yra socialiai konstruojami. Savo ruožtu tyrėjo konstruktivisto uždavinys yra aiškintis, kokios ir kaip yra kuriamos, įtvirtinamos ar perkuriamos intersubjektyvios reikšmės²².

Į tarptautinių santykių discipliną konstruktivizmas įžengė kiek vėliau – XX a. 9-ojo deš. pab., kai pasaulį sukrėtė Šaltojo karo pabaiga, privertusi daugelį analitikų ieškoti alternatyvių iki tol vyravusiems požiūriams, tarptautinių reiškinių ir procesų paaiškinimų. Be to, tuo pat metu į discipliną atvilnijo ir ketvirtojo didžiojo socialinių mokslų ginčo, kilusio tarp

²² Berger P., L. Luckmann Th., 1999.

pozityvizmo ir postpozityvizmo atstovų, banga, žymėjusi naują akademinės minties raidos etapą²³. Būtent šių įvykių kontekste grupė amerikiečių mokslininkų paskelbė pirmuosius darbus, žymėjusius tarptautinių santykių konstruktyvistinės tradicijos pradžią*.

Konstruktyvizmas nėra įprasta tarptautinių santykių teorija, nes vienu metu yra ir socialinio pasaulio pažinimo metateorija – bendra ontologinių ir epistemologinių nuostatų apie socialinės realybės prigimtį bei jos pažinimą visuma – ir konkrečių socialinių santykių, pavyzdžiui, tarptautinių santykių analizės teorinių ir metodologinių nuostatų rinkinys²⁴.

Skirtingai nei daugelis klasikinėmis įvardijamų tarptautinių santykių disciplinos teorijų, tokių kaip (neo)realizmas, (neo)liberalizmas arba geopolitika, konstruktyvizmas nėra nuosekliai teoriškai ir metodologiškai apibrėžtas. Priešingai, konstruktyvistinių tarptautinių santykių teorijų gali būti daug ir įvairių, nes kiekvienas konstruktyvistas pats savarankiškai susikuria savąją substanyviąją** teoriją ar apibrėžia teorinius principus. Kaip pastebėjo D. Jakniūnaitė ir E. Nekrašas:

Konstruktyvizmas tarptautiniuose santykiuose
yra tai, ką kiekvienas konstruktyvistas iš jo padaro,
remdamasis keliais pamatiniais teiginiais apie
socialinės tikrovės analizę (viena vertus,
pasirinkdamas tam tikras filosofines, metateorines

²³ Nekrašas E., „Pozityvizmo ir postpozityvizmo ginčas socialiniuose moksluose“, *Politologija* 57 (1), 2010, p. 76–97.

* Tvirtinama, kad ketvirtasis didysis ginčas tarptautinių santykių disciplinoje kilo tada, kai neoliberalizmo atstovas Robertas Keohane paskelbė publikaciją, kurioje tvirtino, jog naujosios koncepcijos ne tik siekia, tačiau ir gali pasiūlyti naujų idėjų analizuojant tarptautinę politiką. Žr.: Keohane R. O., „International Institutions: Two Approaches“, *International Studies Quarterly* 32 (4), 1988, p. 379–396. Kalbant apie pirmuosius konstruktyvistinius tarptautinių santykių veikalus, galima paminėti: Wendt A., *Social theory of international politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999; Onuf Nicholas, *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, Columbia: University of South Carolina Press, 1989; Kratochwil Friedrich, *Rules, Norms and Decisions*, Cambridge: Cambridge University Press, 1989; Kratochwil F., „Constructivism as an Approach to Interdisciplinary Study“, in: *Constructing International Relations: The Next Generation*, Fierke Karin Marie, Jorgensen Knud Erik (ed.), Armonk, New York: M.E. Sharpe, 2001, p. 13–35 ir kt.

²⁴ Gaidamauskas Erikas, *Angliškoji mokykla ir konstruktyvizmas: panašumai ir skirtumai*, (magistro darbas), Vilnius: Vilniaus universitetas, 2012, p. 7.

** Substantyvioji teorija – konkrečių socialinių santykių tyrimo teorinių ir metodologinių nuostatų visuma, besiremianti viena ar kita socialine metateorija.

prielaidas, kita vertus, pasirinkdamas kelis pamatinius socialinės tikrovės analizės principus)²⁵.

Konstruktivizmo metateorines nuostatas galima klasifikuoti į pirmines ir antrines. Pirminių laikosi iš esmės visi, kurie tik save įvardija konstruktyvistais. Jų yra trys: 1) reikšmės socialiniame pasaulyje yra konstruojamos intersubjektyviai; 2) idėjos – reikšmingos materialiam pasauliui suprasti; 3) vyksta abipusė veikėjo ir struktūros sąveika²⁶.

Kalbant apie antrines metateorines nuostatas, dažniausiai jos priklauso nuo to, kokiomis socialinėmis pažiūromis vadovaujasi autorius. Dalis konstruktyvistų, plėtodami savo substantyviausias teorijas, remiasi Anthony Giddenso struktūracijos teorija, kiti – Ludwigo Wittgensteino lingvistine filosofija arba Michelio Foucault genealoginiais tyrimo metodais, arba kitomis socialinėmis koncepcijomis²⁷.

Aptariant pirmines konstruktyvizmo metateorijos nuostatas, kurių bus laikomasi formuluojant šio tyrimo teorinius principus, neketinama dar sykį atlikti nuodugnios jų analizės*. Tie principai bus pristatyti pačiais bendriausiais bruožais ir aiškumo sumetimais iliustruoti charakteringais pavyzdžiais iš tarptautinės politikos.

1) Intersubjektyvus socialinės / tarptautinės realybės konstravimas

Intersubjektyvumas yra reikšmingas konstruktyvistinei teorijai tiek ontologine (konstruojamas socialinis pasaulis), tiek epistemologine (konstruojamas socialinio pasaulio pažinimas) prasmėmis. Pabrėžiama, kad socialinė tikrovė yra ne vertybiškai neutrali gamtinė duotybė, o nuolat kuriamas ir perkuriamas socialinių veikėjų pasaulis. Taip pat socialinis pasaulis yra ne atskirų individų sampratos ar požiūrio padarinys, o nuolatinių kolektyvinių visuomenės socialinių praktikų padarinys. Būtent

²⁵ Jakniūnaitė D., Nekrašas E., 2010, p. 40, op cit.

²⁶ Jackson Robert, Sørensen Georg, *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*, Oxford: Oxford University Press, 2007, p. 161–177.

²⁷ Jakniūnaitė D., 2007, p. 25.

* Išsamią pirminių metateorinių konstruktyvizmo nuostatų apžvalgą atliko: Jakniūnaitė D., 2007, p. 30–39.

intersubjektyvios idėjos yra raktas į socialinį pasaulį ir jo pažinimą. Atliekant konstruktyvistinę analizę aiškinamasi, kaip yra konstruojamos intersubjektyvios reikšmės, kaip jos įtvirtinamos arba kinta dėl diskursyvių kalbos aktų ar kitų socialinių praktikų.

Kalbant apie tarptautinius santykius, šią nuostatą charakteringai iliustruoja A. Wendto tezė apie tarptautinės sistemos anarchijos kultūras ir šių intersubjektyvių reikšmių konstravimą. Remiantis A. Wendtu, anarchija tarptautinėje sistemoje neegzistuoja a priori, o yra nuolatos formuojama ir performuojama. Tai vyksta per valstybių tarpusavio sąveikas (veiksmus ir atsakus į tuos veiksmus). Paprastai tariant, anarchija yra tai, ką pačios valstybės iš tos anarchijos padaro²⁸.

J. Weldes savo ruožtu pademonstravo, kaip gali būti konstruojama valstybės (konkrečiai, JAV) nacionalinio intereso samprata. Nors priimta manyti, kad nacionaliniai interesai yra objektyvios duotybės, besiformuojančios iš objektyvių ir materialių sąlygų, tikrovėje interesų neįmanoma aptikti, pastebėti arba išmatuoti. Interesai yra socialiai apibrėžiami, o tai, kaip ir kokie jie yra apibrėžiami, priklauso nuo bendrų, kultūriškai susiklosčiusių prasmų²⁹.

2) Idėjos yra svarbios materialiam pasauliui suvokti

Konstruktyvistai įvedė socialinio fakto sąvoką, kuriems, kitaip nei gamtos mokslų disciplinų tyrimuose pasitaikantiems faktams, yra būdingas intersubjektyvus pobūdis. Vis dėlto konstruktyvizmas neneigia materialių faktorių ir jų reikšmės – A. Wendtas į klausimą, ar tikrai idėjos yra svarbios, suvokiant socialinio pasaulio prigimtį, atsakė: „Ne tik idėjos.“³⁰ Kitaip tariant, žaibas vis tiek gali nutrenkti, nepaisant to, ar tikime mes elektros egzistavimu, ar netikime. Konstruktyvizmas pabrėžia, kad joks materialus faktorius neturi a priori reikšmės socialiniams veikėjams. Jeigu norime suprasti socialinį pasaulį, o tuomet jį paaiškinti, tą galime padaryti tik per idėjų tyrimą.

²⁸ Wendt A., 1999 (Žr.: 3 skyrių).

²⁹ Weldes J., 1996, p. 281.

³⁰ Wendt A., 1999, p. 393, op cit.

Iliustruojant pavyzdžiu iš tarptautinės politikos, pasibaigus Šaltajam karui branduolinis ginklas, kaip materialus dalykas, niekuo nepakito, bet Jungtinės Valstijos pradėjo visai kitaip žiūrėti į Rusijos turimą branduolinį ginklą³¹. Arba, nors ekonomine galia Vokietija ir Japonija prilygsta Prancūzijai, Didžiajai Britanijai ir Kinijai, šių valstybių elgesys tarptautinėje sistemoje skiriasi – Berlynas ir Tokijas nuo Antrojo pasaulinio karo pabaigos vykdo pacifistinę užsienio politiką³². Kitaip sakant, negalime nuginčyti materialių faktorių, bet savaime jie mažai ką paaiškina.

3) Tarp socialinių struktūrų bei socialinių veikėjų egzistuoja abipusis ryšys

Anglų sociologas A. Giddensas, nagrinėdamas ontologinio ryšio tarp socialinių struktūrų ir individualių veikėjų klausimą, struktūracinėje teorijoje išskėlė abipusio ryšio tarp struktūrų ir veikėjo tezę. Teigiama, jog egzistuoja ir tikslingi veikėjai, kurių veikimas formuoja bei keičia juos supantį pasaulį, ir tam tikros sąlygos, kurios tą veikimą riboja arba įgalina³³. Neįmanoma pasirinkti tik vienos iš kategorijų – struktūros arba veikėjo. Reikia atskleisti, kaip vyksta jų sąveika.

Charakteringa iliustracija iš tarptautinės politikos – tarptautinės normos / taisyklės. Viena vertus, šios intersubjektyvių reikšmių sistemos vienaip ar kitaip riboja arba įgalina skirtingų šalių elgesį, kita vertus, tarptautinės taisyklės nėra natūralios duotybės, egzistuojančios a priori. Pačios valstybės dalyvauja tas normas formuojant, įtvirtinant arba keičiant³⁴. Šiame kontekste taip pat galima dėmesį atkreipti ir į A. Wendto anarchijos kultūras – nors tarptautinėje sistemoje susiklosčiusi vienokia arba kitokia anarchijos kultūra reikšmingai veikia valstybių kolektyvines tapatybes, taigi ir lemia jų elgesį

³¹ Tannenwald Nina, „Ideas and Explanation: Advancing the Theoretical Agenda“, *Journal of Cold War Studies* 7 (2), 2005, p. 19.

³² Katzenstein P. J., 1996.

³³ Jakniūnaitė D., 2007, p. 34.

³⁴ Finnemore Martha, Sikkink Katrin, „International Norm Dynamics and Political Change“, *International Organization* 52 (4), 1998, p. 887–917; Tannenwald N., „The Nuclear Taboo: The United States and the Normative Basis of Nuclear Non-Use“, *International Organization* 53 (3), 1999, p. 433–468.

(struktūruojančioji savybė), pačios šalys, socialiai sąveikaudamos tarp savęs, tas anarchijos kultūras kuria (veikimas)³⁵.

Tačiau struktūracijos teorijoje iš esmės nepateikta jokių metodų, skirtų empiriniams veikėjo ir struktūros sąveikos tyrimams. Tad, kaip pastebėjo D. Jakniūnaitė, atliekant empirines analizes neretai nukrypstama į kurią nors vieną iš kategorijų³⁶. Vienas iš galimų būdų išvengti arba, kaip sakė Roxanne Doty, peržengti veikėjo ir struktūros problemą yra socialinių praktikų tyrimas³⁷. Taip yra dėl to, kad, pasak D. Jakniūnaitės, socialinės praktikos „(...) yra ta erdvė, kurioje išryškėja tai, kas vadinama struktūra (kas įgalina / riboja veikėjus ir sukuria praktikų ribas), taip pat veikimo prigimtis ir genezė (nuolatos reaguojanti į tai, kas riboja, ir taip esanti darybiška struktūros atžvilgiu)“³⁸. Kitaip tariant, kasdienės praktikos – įvairios sąveikos, reprezentacijos, įpročiai ir kt. – formuoja bei įtvirtina tam tikrą struktūrą, tačiau drauge per praktikas – įvairius veikimus, interpretacijas – ta struktūra gali būti keičiama.

4) Tapatybė

Tapatybė atlieka trejopą funkciją: „(...) pasako individui, kas jis yra, kitam pasako, kas yra individas, ir individui pasako, kas yra kiti“³⁹. Kitaip tariant, tapatumas – tai savotiška mus supančio pasaulio klasifikacijos priemonė, palengvinanti jo suvokimą.

Tapatybė, nesvarbu, kieno ji yra – individo, grupės ar kolektyvo, visuomet apims santykį su kokia nors skirtybe, skirtingumu. Dėl šios priežasties ją visada sudaro dvi pagrindinės dimensijos – Aš / Mes ir Kitas / Kiti, kur Kitas yra kitoks nei Aš, kuo nors skirtingas. Kadangi Aš yra apibrėžiamas tik per Kitą, šios dvi kategorijos yra neatsiejamos viena nuo

³⁵ Wendt A., 1999.

³⁶ Jakniūnaitė D., 2007, p. 33.

³⁷ Doty Roxanne Lynn, „Aporia: A Critical Exploration of the Agent–Structure Problematique in International Relations Theory“, *European Journal of International Relations* 3 (3), 2007, pp. 365–392, p. 373.

³⁸ Jakniūnaitė D., 2007, p. 37, op cit.

³⁹ Ibidem, p. 39, op cit.

kitos⁴⁰. Pagaliau tapatybių analizė yra socialinių praktikų analizė – per praktikas tapatybės yra konstruojamos, palaikomos arba keičiamos ir atsiskleidžia⁴¹.

Tarptautinių santykių analizėje svarbiausia yra valstybės kolektyvinė tapatybė – dauguma tarptautinių santykių disciplinos konstruktyvistinių teorijų yra grindžiamos prielaida, kad „(...) tapatybės, o ir nacionaliniai interesai tarptautinėje politikoje neturi išankstinės duotybės. Interesai nėra aiškūs ir nekintami, juos formuoja veikėjų tapatybė arba tapatybės, kurios yra socialiai konstruojamos“⁴². Kaip teigė A. Wendtas, „(...) subjektas negali žinoti, ko jis nori, kol nežino, kas jis yra. Tapatybė pasako, kas yra subjektas, o interesai – ko subjektas nori“⁴³. Pagaliau nacionaliniu interesu valstybių vadovai apibrėžia šalies tikslus, o tada jais pagrindžia formuojamą ir vykdomą užsienio politiką⁴⁴.

2. Valstybės tapatybė

Valstybės tapatybė yra sudėtingas, nevienalytis ir neretai sunkiai apibrėžiamas darinys. Šiame darbe formuluojamas valstybės tapatumo apibrėžimas nepretenduoja į kokį nors universalumą, nors, kaip bus parodyta, tokiu būdu apibrėžta valstybės kolektyvinės tapatybės sąvoka yra laikytina adekvačiausia, norint suvokti, paaiškinti ir prognozuoti užsienio politikos sprendimus.

Tapatybė, kaip pažymėjo D. Campbellas, „(...) yra neišvengiama būties dimensija“⁴⁵. Kiekvienas turi tapatybę: ar tai būtų individas, ar jų grupė, ar kolektyvas, ar valstybė. Valstybės tapatybė yra kolektyvinės tapatybės pavyzdys – tokioje tapatybėje, kaip tvirtino A. Wendtas, individas tampa komandos dalimi, nes sutinka, kad jo interesai būtų sujungti su visuma⁴⁶. Kita

⁴⁰ Neumann I. B., 1999, p. 35.

⁴¹ Jakniūnaitė D., 2007, p. 54.

⁴² Ibidem, p. 39, op cit.

⁴³ Wendt A., 1992, p. 398, op cit.

⁴⁴ Weldes J., 1996, p. 276.

⁴⁵ Campbell D., 1998, p. 9, op cit.

⁴⁶ Wendt A., 2005, p. 245.

vertus, šalies identitetą sunku vienareikšmiškai apibrėžti – anot D. Jakniūnaitės, taip yra dėl to, kad „(...) valstybėje sąveikauja įvairios reikšmių struktūros apie tai, kas ir kokia yra ši valstybė, kurios konkuruoja dėl dominavimo. Kiekviena iš versijų skirtingai nusako, kas svarbiausia tam tikrai valstybei ir kaip suvoktinas ją supantis pasaulis“⁴⁷.

Skirtingų tapatybės diskursų konkurencija yra būdinga sisteminių pokyčių – karo, perversmo ar kitų reikšmingų sisteminių pokyčių – sukrėstoms valstybėms. Pavyzdžiui, Ukrainoje galėtume kalbėti ne tik apie vyriausybinių diskursą, bet ir apie Vakarų Ukrainos (Galicijos regiono) arba prieštaraujantį jiems abiem Rytų Ukrainos (Donbaso regiono) diskursą. O Baltarusijoje šiuo metu faktiškai dominuoja vienintelis vyriausybinių diskursas, pripažįstamas daugumos tos šalies gyventojų, nepaisant to, kokioje geografinėje zonoje jie gyvena (Rytų, Vakarų ar Pietų Baltarusijoje) ar kokia yra jų etninė kilmė (baltarusiai, rusai, ukrainiečiai ir kt.).

Lietuvoje taip pat vyrauja (santykinai) stabilus šalies tapatybės naratyvas, kuriamas, palaikomas ir artikuliuojamas lietuvių politikų bei diplomatų, akademinio pasaulio atstovų ir viešosios nuomonės formuotojų (dominuojančios žiniasklaidos). Darbe laikomasi prielaidos, kad būtent šios dominuojančios Lietuvos kolektyvinės tapatybės ir interesų sampratos veikiama ir yra formuojama bei vykdoma šalies užsienio politika*.

Vis dėlto būtina pastebėti, kad net jei vyrauja, joks (tapatybinis) pasakojimas negali būti laikomas savaime suprantamu, tarsi jis būtų kokių nors objektyvių veiksnių analizės padarinys. Anot D. Jakniūnaitės, tapatybė yra „(...) apibrėžimas, kuris kažką apima, tačiau kažko ir ne, t. y., kai kurie dalykai lieka išstumti, ignoruojami ar nepastebimi“⁴⁸. Kitaip tariant, neįmanoma „sumonolitinti“ kurio nors vieno naratyvo, nes visada gali atsirasti kas nors, kas su juo nesutiks, kas prieštaraus. Dėl to atliekant valstybės

⁴⁷ Jakniūnaitė D., 2007, p. 55, op cit.

* Galima daryti prielaidą, jog kolektyvinės Lietuvos tapatybės sampratų gali būti ir daugiau. Vis dėlto šiame darbe dėmesys bus kreipiamas vyriausybiniam diskursui, kadangi jis yra labiausiai susijęs su užsienio politikos sprendimų priėmimu. Kitaip tariant, norint suvokti ir paaiškinti, kaip tapo įmanoma tam tikriems užsienio politikos sprendimams atsirasti, o tada būti priimtiems, reikia perprasti, kaip tuos sprendimus priėmę asmenys suvokė Lietuvą, ją supantį pasaulį ir interesus.

⁴⁸ Jakniūnaitė D., 2007, p. 54, op cit.

tapatybės konstravimo proceso tyrimą yra labai reikšminga pažvelgti į diskusijas. Būtent jų metu „(...) išryškėja svarbiausios, kertinės reikšmės, dėl kurių nesutariama ir kurios formuoja svarbiausius tapatybinius diskursus“⁴⁹. Tokiu būdu ne tik įmanoma parodyti tapatybės konstruojamumą, bet ir atskleisti šį socialinį konstruktą kuriančių bei artikuluojančių žmonių kolektyvinę tapatybę.

Kaip ir bet kurios kitos tapatybės, valstybės tapatybės pagrindą visada sudarys dvi viena nuo kitos neatsiejamos kategorijos – mes (valstybė) ir kiti (valstybę supantis pasaulis). Galima klasifikuoti kitas valstybes arba kitus tarptautinius subjektus pagal jų dydį (maži / dideli), galią (stiprūs / silpni), geopolitinę orientaciją (Rytų / Vakarų) ir kt. Per tai formuojasi suvokimas, kokie mes (valstybė), kokios mūsų (valstybės) galimybės, padėtis tarptautinėje sistemoje ir kt.

Kokios yra kategorijos, į kurias klasifikuojamas supantis pasaulis? Yra mokslininkų, tvirtinančių, kad valstybės kitas būtinai bus priešiškas, grėsmingas⁵⁰. Neginčijant fakto, kad nemažai daliai pasaulio valstybių yra būdinga susikonstruoti grėsmingą kitą – pvz.: Rusija ir NATO, Baltijos šalys ir Rusija, Lenkija ir Vokietija ir Rusija ir t. t. – vis dėlto šią prielaidą reikia patikrinti empiriškai⁵¹.

Kas yra valstybės kitas arba kiti? T. Hopfo teigimu, nors paprastai teigiama, kad valstybės kitas būtinai yra kita valstybė, tai yra išankstinis vertinimas, kurį reikia patikrinti empiriškai⁵². D. Jakniūnaitės teigimu, valstybės kitu gali būti ir „(...) žmonių grupė, reiškinybės arba istorija“⁵³.

Dalis tarptautinių santykių disciplinos konstruktyvistų ieško valstybių tapatybių kilmės tarptautinėje sistemoje. Šiuos konstruktyvistus priimta vadinti sisteminiiais. Anot jų, tarptautinė sistema ir joje vykstantys procesai

⁴⁹ Ibidem, p. 55, op cit.

⁵⁰ D. Campbellas grindė tezę, jog JAV kolektyvinės tapatybės konstravimas yra neatsiejamas nuo grėsmingojo kito įvaizdžio kūrimo ir artikuliavimo. Konkrečiai Amerika nuolatos sugrėsmina savo kitus, kuriais buvo indėnai, Anglija, Tarybų Sąjunga ir narkotikų baronai iš Lotynų Amerikos. Žr.: Campbell D., 1998.

⁵¹ Jakniūnaitė D., 2007, p. 54.

⁵² Hopf T., 2002, p. 9.

⁵³ Jakniūnaitė D., 2007, p. 56, op cit.

daro struktūrinį poveikį valstybių tapatybių formavimuisi, kas savo ruožtu lemia jų elgesį. Charakteringas sisteminio lygmens teorijos pavyzdys yra minėtas A. Wendt veikalas „Tarptautinės politikos socialinė teorija“. Anot šio konstruktyvisto, tarptautinėje sistemoje skirtingais istorijos tarpsniais susiformuoja tam tikros anarchijos kultūros – tam tikros intersubjektyvių reikšmių sistemos, atsirandančios per valstybių sąveikas. Žvelgiant į tarptautinių santykių istoriją, anot A. Wendt, galima kalbėti apie tris kultūras: T. Hobbeso, J. Locke'o ir E. Kanto.

T. Hobbeso kultūros anarchijoje valstybės viena kitą laiko priešininkėmis ir šioje kultūroje vyrauja „visų karo su visais“ logika. Taigi šalių tarpusavio santykiai yra suvokiami kaip „nulinės sumos“ žaidimas. J. Locke'o kultūroje valstybės varžosi tarpusavyje, nors tuo pat metu gerbia viena kitos suverenitetą. A. Wendto teigimu, J. Locke's kultūra tarptautinėje sistemoje susiklostė po Vestfalijos taikos, 1648 m. Liberaliųjų demokratijų santykius, susiklosčiusius po Antrojo pasaulinio karo, įprasmina E. Kanto kultūra. Joje valstybės yra draugiškos viena kitai ir nesutarimus sprendžia diplomatinėmis priemonėmis⁵⁴. Kitaip tariant, remiantis A. Wendtu, anarchijos kultūros formuoja valstybių kolektyvines tapatybes ir savo ruožtu lemia jų elgesį. Tokiu būdu A. Wendtas akcentuoja lemiamą tarptautinės sistemos faktorių reikšmę.

Sisteminių pažiūrų laikosi ir kiti tarptautinių santykių disciplinos konstruktyvistai – pavyzdžiui, M. Finnemore pabrėžė tarptautinių normų ir taisyklių vaidmenį. Pasak šios konstruktyvistės, tarptautinės visuomenės normos, kurios yra įtvirtinamos bei perduodamos atskiroms valstybėms pasitelkus tarptautines organizacijas, formuoja jų kolektyvines tapatybes ir savo ruožtu lemia elgesį. Šią prielaidą ji pagrindė trimis empiriniais pavyzdžiais: UNESCO organizacijos įtaka formuojantis valstybių mokslo politikai; Raudonojo Kryžiaus komiteto reikšmė atsirandant tarp šalių kylančių ginkluotų konfliktų praktikoms; Pasaulio banko vaidmeniu keičiantis valstybių

⁵⁴ Wendt A., 1999.

ekonominės politikos prioritetams⁵⁵. Kita vertus, ne visi tarptautinių santykių konstruktyvistai yra linę valstybių tapatybių konstravimą sieti su struktūriniais faktoriais. „Vieneto lygmens“ konstruktyvistų tvirtinimu, valstybių tapatumai formuojasi namie. Konkrečiai, valstybės viduje vykstančių kultūrinių, politinių ir kt. socialinių procesų metu. Kaip pažymėjo T. Hopfas:

Kiekvienas užsienio politikos sprendimų priėmėjas yra tam tikros socialinės pažinimo struktūros dalis, kuri lemia jo savęs suvokimą. (...) Tai, kaip sprendimus priimantys žmonės suvokia kitas valstybes, priklauso nuo to, kaip jie suvokia save, savo valstybę. Ir šis suvokimas dažniausiai formuojasi valstybėje, jos viduje⁵⁶.

Norint atskleisti, kaip ir kokia yra konstruojama ir artikuliuojama valstybės kolektyvinė tapatybė, neišvengiamai reikia atverti juodąją dėžę ir pasižiūrėti į jos vidų. Nes, kaip pastebėjo J. Weldes, „(...) valstybė tik analitiškai, o ne faktiškai yra unitarus aktorius. Reikšmės, kurias objektai, įvykiai ar veiksmai turi valstybei, iš tiesų yra reikšmės, kurias jie turi konkrečioms veikėjams, veikiantiems valstybės vardu. Valstybės pareigūnai neformuoja savo požiūrio į tarptautinę politiką, turėdami tik tuščią lapą, kuriame surašytos reikšmės, atsiradusios dėl valstybių tarpusavio sąveikos. Jų požiūrį į tarptautinę politiką lemia jiems būdingas gana išsamus ir įmantrus pasaulio, tarptautinės sistemos ir jų valstybės vietos toje sistemoje suvokimas. Ir šis suvokimas yra neišvengiamai susijęs su reikšmėmis, atsiradusiomis (bent jau iš dalies) iš vidaus politinių ir kultūrinių kontekstų“⁵⁷.

Šiame darbe, nors nėra ginčijama išorinių / sisteminių faktorių reikšmė formuojantis valstybių identitetams, jie nebus analizuojami. Dėmesys skiriamas vidiniams veiksniams, nes, kaip pastebėjo D. Jakniūnaitė:

⁵⁵ Finnemore M., *National Interests in International Society*, Cornell University Press: Ithaca and London, 1996.

⁵⁶ Hopf T., 2002, p. 37, op cit.

⁵⁷ Weldes J., 1996, p. 280, op cit.

Nėra svarbu, kaip „iš tiesų“ kiti supranta konkrečią valstybę, kadangi sprendimai prasideda čia (valstybės viduje), tapatybės formuojasi čia, taip pat ir visa socialinė kognityvinė struktūra, sudaryta iš tapatybių bei diskursų ir lemianti sprendimų priėmėjų savęs supratimą. (...) Būtent vidiniai procesai lemia, kaip paskui valstybė elgsis kito atžvilgiu⁵⁸.

Tarptautinių santykių konstruktyvistų gretose taip pat nėra bendro požiūrio į tarp valstybės tapatybės ir užsienio politikos esantį ryšį. Konkrečiai kalbant, ar minimas santykis yra vienkryptis (valstybės tapatybė > užsienio politika) ar konstitutyvus (valstybės tapatybė > užsienio politika > valstybės tapatybė).

„Vidurio kelio“ konstruktyvistai laikosi požiūrio, kad tarp valstybės tapatybės ir užsienio politikos egzistuoja vienkryptis priežasties ir pasekmės ryšys. Kai valstybės identitetas sukonstruojamas, jis tampa santykinai stabilus, kurį galima „užfiksuoti“, o tuomet, pavertus „nepriklausomu kintamuoju“, paaiškinti užsienio politiką⁵⁹. Tarkime, lietuvių užsienio politikos formuotojai suvokė šalį regiono lydere ir priskyrė Lietuvai JAV įtakos Europoje placdarmo vaidmenį. Atitinkamai iš to sekė konkrečios užsienio politikos iniciatyvos – pavyzdžiui, aktyvus lietuvių politikų ir diplomatų dalyvavimas politiniuose procesuose Rytų Europoje.

Tačiau kritiniai konstruktyvistai nebūtų linkę sutikti su šiuo valstybės identiteto užfiksavimu. Anot jų, tapatybė nėra statinis analizės objektas, kurį galima operacionalizuoti, o tuomet panaudoti ieškant priežastingumo⁶⁰. Tapatybės yra dinamiškos, nes formuojasi veikėjo sąveikos su struktūra

⁵⁸ Jakniūnaitė D., 2007, p. 57, op cit.

⁵⁹ Pavyzdžiui, Wendt A., 1999; Katzenstein P.J., „Introduction: Alternative Perspectives on National Security“ // Katzenstein P.J. (ed.) *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, New York: Columbia University, 1996; Adler Emanuel, „Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics“, *European Journal of International Relations* 3 (3), 2007, p. 319–363; Walker Stephen, *Role Theory and Foreign Policy Analysis*, Durham: Duke University Press, 1987; Aggestam Lisbeth, „A Common Foreign and Security Policy: Role Conceptions and the Politics of Identity in the EU in: *Security and Identity in Europe*, Aggestam L., Hyde-Price Adrian (ed.), London: Macmillan, 2000 ir kt.

⁶⁰ Paulauskas K., 2010, p. 49.

metu⁶¹. Reikia atskleisti, kokios ir kaip tapatybės formuojasi. Anot G. Miniotaitės:

Valstybės nėra baigtinės esybės, įtampa tarp identiteto reikalavimų ir jį kuriančių praktikų niekada negali būti visiškai įveikta, kadangi performatyvi identiteto prigimtis niekada negali būti visiškai atskleista. Šis valstybių būties paradoksas verčia jas nuolat atsinaujinti: (...) valstybės visada yra (ir turi būti) tapsmo procese. Valstybė – tai nuolatinis politinis uždavinys⁶².

Svarbiausios praktikos, per kurias yra kuriamas ir atsiskleidžia valstybės tapatumas, yra užsienio politika. Užsienio politika yra „(...) pati bendriausia valstybės santykio su išorine aplinka išraiška“⁶³, per ją „(...) vidaus ir išorės auditorijoms yra kuriamas ir artikuliuojamas naratyvas apie valstybės vaidmenį tarptautinėje erdvėje“⁶⁴.

Tiesa, skirtingai negu tarptautinių santykių postruktūralistai, kritiniai konstruktyvistai neteigia, jog nuo užsienio politikos diskurso priklauso valstybės tapatybės samprata (užsienio politika > valstybės tapatybė). Priešingai, šie konstruktyvistai akcentuoja, kad santykis tarp šių elementų yra konstitutyvus. Viena vertus, dėl užsienio politikos diskurso ir politikos yra kuriama bei artikuliuojama vienokia arba kitokia valstybės tapatybė, kita vertus, užsienio politikos diskursas ir politika priklauso nuo to, kaip ir kokia (valstybės) tapatybė yra kuriama, palaikoma ir artikuliuojama⁶⁵.

Konstitutyvus valstybės tapatybės ir užsienio politikos ryšys: užsienio politika > valstybės tapatybė > užsienio politika.

⁶¹ Checkel Jeffrey, „The Constructivist Turn in IR Theory“, *World Politics* 50 (2), 1998, pp. 324–348, p. 335.

⁶² Miniotaitė G., 2005, p. 85, op cit.

⁶³ Jakniūnaitė D., 2007, p. 57.

⁶⁴ Paulauskas K., 2010, p. 98.

⁶⁵ Ibidem, p. 99.

Anot K. Paulausko, valstybės tapatybės ir užsienio politikos koncepcijos „(...) yra pernelyg susipynusios, kad tarp jų būtų galima nustatyti vienkryptį priežasties ir pasekmės ryšį. Maža to, abu reiškiniai yra diskursyvinės, idėjinės prigimties, todėl tarp jų neįmanoma nustatyti pirmumo sekos“⁶⁶. Dėl savo reikšmės ši nuostata laikytina vienu iš pamatinių šios analizės teorinių principų. Viena vertus, neįmanoma tiesiog apibrėžti valstybės tapatybės, kadangi ji nėra kažkas apčiuopiamo, išmatuojamo – tą galima padaryti tik nagrinėjant užsienio politikos praktikas (sprendimus). Kita vertus, nebūtų įmanoma suvokti, paaiškinti ar numatyti užsienio politikos sprendimų, neatskleidus, kaip ir kokią tuos sprendimus atliekantys žmonės supranta valstybę, ją supantį pasaulį ir interesus.

3. Užsienio politikos sprendimai

Kalbėjimą apie užsienio politikos praktikas (sprendimus) reikėtų išskaidyti į du aspektus: 1) pasitelkus užsienio politikos sprendimus (praktikas) yra kuriama ir artikuliuojama vienokia ar kitokia valstybės tapatybė. Per sprendimus ji atsiskleidžia; 2) nuo to, kaip ir kokia yra kuriama ir artikuliuojama valstybės tapatybės ir interesų samprata, priklauso šalies užsienio politika. Atskleidus konstravimo procesą ir jo mechanizmus galima suvokti ir paaiškinti sprendimų atsiradimo bei priėmimo aplinkybes, taip pat numatyti sprendimus, kurie gali atsirasti ir būti priimti.

Kalbant apie pirmąjį aspektą, tapatybė tėra analitinė abstrakcija. Tapatumo neįmanoma paliesti, pamatuoti arba apčiuopti. Apčiuopti ir analizuoti galima praktikas. Konkrečiai užsienio politikos sprendimus, jų argumentus, ieškant juose svarbiausių tapatybinių formuluočių, per kurias formuojasi valstybės tapatybės diskursas. Anot D. Jakniūnaitės:

Tik per praktikas galima suvokti tapatybės raišką bei kūrimosi procesą, per čia išryškėja ir jos vaidmuo kitiems socialiniams procesams. (...) Per

⁶⁶ Ibidem, op cit.

praktiką tapatybės suvokiamos, per kalbą jos išreiškiamos. Dėl to tapatybės analizė dažniausiai yra diskursyvinių praktikų (reprezentacijų kūrimo) analizė⁶⁷.

Kaip buvo teigiama, socialinės praktikos apima tiek tai, kas įgalina arba riboja veikėjus (struktūruojančioji galia), tiek ir veikimą, nes per įvairias interpretacijas ar veikimus struktūros gali būti keičiamos. Taigi per praktikas atsiskleidžia tapatybinės erdvės dinamiškumas⁶⁸. Ir tapatybių analizė niekuomet neleis pasirinkti tik vienos iš kategorijų – struktūros arba veikėjo. Ji formuojasi per jų sąveiką.

Be abejo, tapatybės dinamiškumas nereiškia, kad ji nuolat keičiasi. Pavyzdžiui, valstybių tapatumai retai kada kardinaliai keičiasi, nebent įvyksta kokie nors labai reikšmingi vidiniai arba išoriniai sukrėtimai – revoliucija, perversmas, karas ar kt. Tarkime, po Šaltojo karo pabaigos ir TSRS žlugimo reikšmingai pakito Rusijos kolektyvinė tapatybė. Arba pasibaigus Antrajam pasauliniam karui smarkiai keitėsi Vokietijos ir Japonijos identitetai – iš militaristinių jos tapo pacifistinėmis.

Būtent dėl šio santykinio stabilumo valstybės tapatybės sąvoka ir yra pagrindinė tarptautinių santykių konstruktyvistų koncepcija, kuria jie siekia ne tik paaiškinti, bet ir numatyti tarptautinėje sistemoje vykstančius procesus ar reiškinius. Juk, jeigu šalies identitetas nuolatos kistų, nebūtų įmanomi jokie apibendrinimai ar prognozės, tad tokia sąvoka taptų analitiškai bevertė.

Ir vis dėlto tai, kad valstybių tapatumai kinta nežymiai arba retai, nereiškia, jog juos galima tiesiog „užfiksuoti“, o tada paversti „kintamaisiais“. K. Paulausko ir N. Statkaus teigimu, taip būtų „(...) neatspindimas šios sąvokos sudėtingumas“⁶⁹. Taigi tapatybės analizė visuomet bus jos konstravimo tyrimas. O tai yra neatsiejama nuo socialinių praktikų.

⁶⁷ Jakniūnaitė D., 2007, p. 54, op cit.

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ Statkus N., Paulauskas K., *Tarp geopolitikos ir postmoderno: kur link sukti Lietuvos užsienio politikai?*, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2008, p. 18, op cit.

Kaip buvo teigiama anksčiau, kuriantis valstybių kolektyvinėms tapatybėms vienos iš svarbiausių praktikų yra užsienio politikos praktikos (sprendimai)⁷⁰. Kiekvienas užsienio politikos sprendimas yra kaip nors pagrindžiamas, pateisinamas tiek sau, tiek kitiems. Būtent debatų dėl užsienio politikos (sprendimų) metu ir atsiskleidžia pagrindinės tapatybinės formuluotės – kaip yra suvokiama valstybė, jos padėtis tarptautinėje erdvėje arba galimybės. Kaip įsivaizduojami valstybės kiti – kitos valstybės arba kiti tarptautinės sistemos subjektai.

Be to, šių diskusijų metu yra įtvirtinamos vyraujančios tapatybinių pasakojimų versijos – tam tikri argumentai yra nuolat išsakomi arba pakartojami, kiti yra nuslopinami arba į juos nekreipiamas dėmesys. Atskleidus, kaip tai vyksta, galima parodyti tapatybės konstruojamumą, o kartu ir atskleisti šį intersubjektyvų konstruktą kuriančių, palaikančių ir artikuliuojančių žmonių kolektyvinę tapatybę. (Apie tai, kaip tokia analizė turėtų atrodyti plačiau bus šnekama apžvelgiant tyrimo metodologiją).

Kalbant apie antrąjį aspektą, valstybės tapatybė neatsakys į klausimus, kas ir kaip patvirtino konkretų užsienio politikos sprendimą, tačiau ji leidžia aiškintis, kaip tapo įmanoma vienam ar kitam užsienio politikos sprendimui apskritai atsirasti, o tuomet ir būti priimtam. Tai leidžia praplėsti tradicinės užsienio politikos analizės ribas. D. P. Houghtonas, kalbėdamas apie Kubos krizę (1962 m.), pastebėjo:

Jeigu mums rūpi tai, kodėl J. Kennedy ir jo patarėjai beveik nesvarstė arba iš viso nesvarstė galimybės nedaryti nieko, atsakant į tai, kad Kuboje buvo aptikta raketų, šiuo atveju, (kolektyviniai) įsitikinimai apie Šaltojo karo komunizmą bei atitinkamas prezidento elgesys, atsakant į tą saugumo grėsmę, būdingi daugumai amerikiečių (socialinio konstruktyvizmo fortas), yra tokie kritiškai reikšmingi, kad sunku įsivaizduoti kokį nors įtikinamą tos situacijos paaiškinimą, kuris šį faktorių atmestų.

⁷⁰ Paulauskas K., 2010, p. 98, op cit.

Kita vertus, jeigu mus domina tai, kodėl J. Kennedy pasirinko laivyno blokadą vietoje „chirurginio“ oro smūgio, visuomenėje vyravusios bendros idėjos gali pasakyti mums pakankamai mažai, nes šiuo atveju yra svarbiau individualios konstrukcijos⁷¹.

Kitaip sakant, nė vienas užsienio politikos sprendimas neatsiranda iš niekur, o sprendimus priimančios žmonės neveikia vakuume. Sprendimai atsiranda veikiant tam tikroms (intersubjektyvioms) reikšmėms⁷². Atskleidus, kokios ir kaip tos reikšmės yra konstruojamos, palaikomos ir artikuliuojamos, galima suvokti ir paaiškinti sprendimų atsiradimo bei priėmimo aplinkybes, o kartu ir bandyti numatyti, kokios tų reikšmių veikiamos ateityje gali atsirasti naujos užsienio politikos iniciatyvos.

Tiesa, reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad prognozuoti užsienio politikos sprendimus galima tik tuo atveju, jei tam tikros intersubjektyvios reikšmės pasikartos, nepaisant to, kada tam tikras užsienio politikos sprendimas buvo priimtas, kokie žmonės jį priėmė ar kokia užsienio politikos problema buvo spręsta. Tik reguliarumai, jų užfiksavimas leidžia kalbėti apie tam tikros stabilios kolektyvinės tapatybės egzistavimą.

Apibendrinimas

Konstruktivizmas vienu metu yra ir socialinio pasaulio metateorija, ir substanyviųjų atskirų socialinės raiškos formų teorijų rinkinys. Perspektyva kviečia aiškintis tarptautinių santykių sąvokų, reikšmių bei principų konstravimo mechanizmus ir jų idėjinę prigimtį. Trys pagrindiniai metateorinio konstruktivizmo principai: 1) reikšmės yra konstruojamos intersubjektyviai; 2) idėjos yra reikšmingos materialiam pasauliui suprasti; 3) vyksta abipusė veikėjo ir struktūros sąveika⁷³.

⁷¹ Houghton David Patrick, „Reinvigorating the Study of Foreign Policy Decision Making: Towards a Constructivist Approach“, *Foreign Policy Analysis* 3, 2007, pp. 24–45, p. 42, op cit.

⁷² Weldes J., 1996, p. 276.

⁷³ Jakniūnaitė D., Nekrašas E., 2010, p. 40.

Tarptautinių santykių konstruktyvizmas yra neatsiejamas nuo tapatybės sąvokos. Laikomasi prielaidos, kad tapatybės „(...) leidžia paaiškinti vienus ar kitus tarptautinių santykių įvykius arba procesus, (...) nulemia veikėjų tarpusavio santykius ir pan.“⁷⁴ Kalbant apie užsienio politiką, reikšmingiausia yra valstybės kolektyvinė tapatybė. Dauguma substanyviųjų konstruktyvistinių teorijų remiasi prielaida, kad nuo šalies tapatybės priklauso jos nacionalinių interesų samprata, kuria pagrindžiama užsienio politika⁷⁵.

Valstybėje gali vyrauti ne vienas jos kolektyvinę tapatybę įprasminantis diskursas, tačiau šiame darbe dėmesys skiriamas tam pasakojimui, kuris yra kuriamas, palaikomas ir artikuluojamas užsienio politikos sprendimų priėmėjų ir yra neatsiejamas nuo jų kolektyvinės tapatybės.

Valstybės tapatybė formuojasi jos viduje, tarp jos ir užsienio politikos egzistuoja konstitutyvus ryšys. Viena vertus, dėl užsienio politikos diskurso ir politikos yra konstruojama vienokia arba kitokia valstybės tapatybė, kita vertus, užsienio politikos diskursas ir politika priklauso nuo to, kaip ir kokia (valstybės) tapatybė yra konstruojama.

Tapatybės analizė visuomet bus diskursyvių praktikų analizė. Praktikos apima ir tai, kas įgalina arba riboja veikėjus, ir tai, kas suprantama kaip veikimas, keičiantis struktūras. Pagrindinės praktikos, per kurias yra kuriama, palaikoma ir artikuluojama valstybės kolektyvinė tapatybė yra užsienio politikos praktikos (sprendimai)⁷⁶. Diskusijų dėl užsienio politikos metu atsiskleidžia svarbiausios tapatybinės formuluotės, per kurias formuojasi valstybės tapatybę įprasminantys diskursai. Kartu per čia atsiskleidžia, kaip yra įtvirtinamos vienos arba kitos tapatybinių pasakojimų versijos.

Nė vienas sprendimas neatsiranda iš niekur. Užsienio politikos sprendimai atsiranda ir yra priimami veikiant tam tikroms intersubjektyvioms reikšmėms. Jų kūrimosi parodymas leidžia suvokti ir paaiškinti, kaip tapo įmanoma tam tikram užsienio politikos sprendimui atsirasti ir būti priimtam,

⁷⁴ Jakniūnaitė D., 2007, p. 39, 40, op cit.

⁷⁵ Wendt A., 1992, p. 398; Weldes J., 1996, p. 276 ir kt.

⁷⁶ Campbell D., 1998; Hansen L., 2006 ir kt.

taip pat numatyti, kokie tų intersubjektyvių reikšmių veikiami gali atsirasti nauji sprendimai.

II. LIETUVOS UŽSIENIO POLITIKOS SPRENDIMŲ PRIĖMIMAS IR TAPATYBINIAI VEIKSNIAI

Nusakius bendruosius teorinius principus reikia aptarti tyrimo metodologiją. Ja remiantis toliau atliekama pasirinktų Lietuvos užsienio politikos sprendimų analizė, kurios metu aiškinamasi: 1) kas ir kaip priėmė analizuojamus Lietuvos užsienio politikos sprendimus; 2) kokios ir kaip vyko diskusijos dėl tų sprendimų. Kokie argumentai ir kontrargumentai buvo išsakyti, kokie ir kaip jų pagrindu buvo konstruojami ir artikuliuojami (tapatybiniai) naratyvai; 3) kaip buvo įtvirtintas tas (tapatybinis) naratyvas, kurio veikiamas priimtas užsienio politikos sprendimas; 4) ką tai leidžia pasakyti apie užsienio politikos sprendimų priėmėjų kolektyvinę tapatybę.

Mokslininkai, užsiimantys užsienio politikos analize, tradiciškai kelia du klausimus – kas priėmė užsienio politikos sprendimus ir kaip priėmė.⁷⁷ Sprendimų priėmimo teisė paprastai priklauso valstybės pareigūnams, kita vertus, šiame procese taip pat gali dalyvauti akademinio pasaulio ar žiniasklaidos atstovai. Užduotis – nustatyti, kaip vyksta užsienio politikos sprendimų priėmimas Lietuvoje ir kas yra pagrindiniai šio proceso dalyviai. Būtent šių žmonių bendrai kuriamas ir artikuliuojamas užsienio politikos ir savo ruožtu valstybės tapatybės bei jos interesų diskursas nagrinėjamas.

Analizuojant sprendimų priėmimo procesą visų pirma apibrėžiamas laikotarpis – jokie užsienio politikos sprendimai neatsiranda staiga. Dažniausiai sprendimo priėmimo procesas apima tam tikrą laiką: nuo to momento, kai tam tikra situacija valstybėje ar tarptautinėje erdvėje buvo suprasta užsienio politikos problema, kurią reikia spręsti priimant vienokį arba kitokį nutarimą, iki tada, kai sprendimas buvo oficialiai priimtas.

Taip pat reikėtų atkreipti dėmesį tiek į formalias, tiek ir neformalias užsienio politikos formavimo praktikas. Neformalios praktikos reikšmingos, nes dažnai nepakanka atsižvelgti tik į instituciškai nustatytas užsienio politikos formavimo procedūras. Pavyzdžiui, generuoti idėjas, svarstyti ar

⁷⁷ Hudson V., 2007, p. 3–33.

netgi priimti tam tikrus užsienio politikos sprendimus gali ir asmenys arba jų grupės, kurie nebūtinai veikia pagal nustatytas užsienio politikos formavimo taisykles.

Kadangi šios analizės teorinės prielaidos yra grindžiamos konstruktyvizmo paradigminėmis nuostatomis, dėmesys skiriamas kolektyvinių, o ne individualių tapatybių formavimosi procesui bei mechanizmams atskleisti. Be to, charakteringi empiriniai pavyzdžiai iš Lietuvos užsienio politikos leidžia a priori teigti, jog individualios tapatybės ar tapatybiniai suvokimai pamatinėms Lietuvos užsienio politikos nuostatoms neturi didelės reikšmės. Tarkime, nors 2009 m. Lietuvos užsienio politikoje įvyko tam tikras retorinis pokytis, netrukus viskas grįžo į senas vėžes. Konkrečiai, nemaža dalis Daliaus Grybauskaitės užsienio politikos iniciatyvų (ypač nuo 2014 m.) beveik sutapo su tomis, kurios buvo deklaruotos vadinamojoje lyderystės regione koncepcijoje ir kurias 2004–2008 m. vykdė jos pirmtakas Valdas Adamkus. Tad veikiau tą trumpalaikį lūžį užsienio politikos diskurse reikėtų vadinti ne kokybiniu pokyčiu Lietuvos užsienio politikoje, kurį inicijavo D. Grybauskaitė, o sieti su naujosios valstybės lyderės bandymu pirmaisiais kadencijos mėnesiais pademonstruoti savo atsiribojimą nuo pirmtako politikos ir taip įtvirtinti savo statusą visuomenėje.

Tapatybės suvokiamos per praktiką, o išreiškiamos per kalbą, dėl to tapatybių analizė yra diskursyvių praktikų analizė. Kaip buvo minėta, vienos iš pagrindinių praktikų, per kurias yra kuriama, palaikoma ir artikuliuojama valstybės tapatybė, yra užsienio politikos praktikos (sprendimai). Diskusijų dėl užsienio politikos metu atsiskleidžia pagrindinės tapatybinės formuluotės, per kurias atsiranda valstybės tapatybės diskursas. Diskursyvių praktikų tyrimu užsiima hermeneutine filosofijos tradicija grįstas interpretatyvus socialinio pasaulio ir jo pažinimo konstravimo analizės instrumentas diskurso analizė. Šiuo metodu aiškinamasi, kaip diskursyviais kalbos aktais kuriamos, įtvirtinamos ir kaip kinta intersubjektyvios reikšmės, tradicijos⁷⁸.

⁷⁸ Campbell D., 1998; Hansen L., 2006; Hopf T., 2002, p. 20–23 ir kt.

Analizuojant diskusijas dėl Lietuvos užsienio politikos (sprendimų), kurios buvo užfiksuotos Seimo posėdžių stenogramose, oficialiuose dokumentuose arba žiniasklaidos pranešimuose, atskleidžiami du užsienio politikos diskursai ir savo ruožtu kolektyvinės tapatybės naratyvai: 1) tradicinis ir dominuojantis diskursas, būtent kurio veikiamas ir atsirado bei buvo priimtas, nagrinėjamas konkretus užsienio politikos sprendimas; 2) alternatyvus diskursas, kuris buvo nuslopintas įtvirtinant dominuojančią sampratą. Alternatyvaus diskurso pagrindu yra formuluojamas kontrnaratyvas. Taip pat parodoma, kaip vyko jo slopinimas. Per tai atsiskleidžia valstybės tapatybės konstruojamumas ir jį konstruojančių, palaikančių bei artikuliuojančių žmonių kolektyvinė tapatybė.

Kontrnaratyvinės analizės esmė, remiantis D. Campbellu, yra ne sukurti geresnę ar teisingesnę valstybės tapatybės ir interesų sampratą, bet parodyti, jog „(...) kiekvienoje politinio diskurso srityje įmanoma sukonstruoti jos pačios požiūriu konkuruojantį naratyvą, kuris denatūralizuoja arba išmuša iš vėžių dominuojantį pasaulio konstravimo kelią ir tokiu būdu atveria kelią alternatyviam tapatybinių procesų aiškinimui“⁷⁹.

Siekdamas parodyti, kad Jungtinių Valstijų kolektyvinės tapatybės kūrimosi procesas yra neatsiejamas nuo grėsmingojo kito vaizdinio konstravimo ir artikulavimo, D. Campbellas pristatė kontrnaratyvą vyraujančiai JAV kolektyvinės tapatybės sampratai, kuriamai per saugumo politiką ir pasakojančiai apie Lotynų Amerikos narkotikų baronų grėsmę. Anot jo, nors paskutiniajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje narkotikų baronai JAV vyriausybiniam diskurse buvo nuolatos reprezentuojami grėsminguoju kitu, grasinančiu JAV visuomenės saugumui, iš tiesų ne iš Lotynų Amerikos kontrabanda įvežami kvaišalai, o alkoholinių gaminių vartojimo augimas tuo laikotarpiu lėmė neproporcingai išaugusį nusikalstamumo lygį šalyje. Negana to, didžioji dalis narkotikų, platinamų šalyje tuo metu, buvo ne vadinamieji sunkieji narkotikai, tokie kaip heroinas, o lengvieji – krekas, amfetaminas, kurių gamyba ir platinimu Amerikoje

⁷⁹ Campbell D., 1998, p. 172, op cit.

narkotikų baronai net neužsiėmė⁸⁰. D. Campbello teigimu, narkotikų baronų sugrėsminimas parodo, kad po Tarybų Sąjungos suirimo Amerikos vyriausybė susirado naują priešą, kurį demonizavo.

Kontrnaratyvinę analizę atliko ir J. Weldes, siekdama pademonstruoti, kad valstybių nacionaliniai interesai yra intersubjektyviai apibrėžiami, o ne formuojasi objektyviai iš materialių aplinkos sąlygų. J. Weldes pabandė parodyti, jog situaciją, su kuria Kubos krizės metu (1962 m.) susidūrė JAV prezidento Johno F. Kennedy administracija, buvo galima interpretuoti visai kitaip. Tam tikslui ji suformulavo alternatyvią JAV vyriausybės formuluotam pasakojimui apie Kubos krizę reprezentaciją, pagrįstą Karibų krizės naratyvu, artikuliuotu Tarybų Sąjungos vadovybės, ir pasakojimu apie Spalio krizę, kurį formulavo Fidelio Castro vyriausybė. Abiejuose naratyvuose plėtojama mintis, kad branduolinį užtaisą galinčių gabenti TSRS raketų dislokavimas Kuboje buvo gynybinis veiksmas, kurio tikslas buvo apsaugoti Kubą nuo dar vienos amerikiečių agresijos:

Neokolonijiniai imperialistiniai metodai (F. Castro, 1981), kuriuos naudojo JAV Vakarų pusrutulyje ir Kubos atžvilgiu, susidūrė su rirtu iššūkiu – 1959 m. įvykusia revoliucija Kuboje ir nauju socialinės sistemos modeliu, kurį ta revoliucija įprasmino ir parodė kitoms Lotynų Amerikos valstybėms. Dėl to JAV netrukus ėmė vykdyti agresyvią politiką Kubos atžvilgiu, kurios tikslas – jėga pakeisti vidaus santvarką šalyje (N. Chruščiovas, 1961).

(...) 1960 m., pavyzdžiui, JAV vyriausybė efektyviai apribojo naftos – pagrindinio energijos išteklių – tiekimą Kubai, nurodydama amerikietiško kapitalo naftos perdirbimo verslovėms neperdirbti iš TSRS gaunamos naftos. 1961 m. sausį J. Kennedy iššaldė diplomatinius santykius su Kuba, o kovo mėnesį paskelbė apie kvotas cukraus importui iš Kubos, taip sukeldamas grėsmę Kubos ekonomikai, priklausomai nuo cukraus eksporto. Pagaliau 1961 m. balandį JAV vadovavo žymiajai kontrrevoliucinei invazijai į Kubą Kiaulių įlankoje. Ši ataka buvo skirta sukelti Kuboje prieš F. Castro režimą nukreiptą kontrrevoliuciją, kuri, kaip tikėjosi JAV, būtų nuvertusi F. Castro vyriausybę⁸¹.

⁸⁰ Ibidem, p. 172-189.

⁸¹ Weldes J., 1996, p. 292, op cit.

Kalbėdama apie branduolinę pusiausvyrą tarp TSRS ir JAV, kurią, kaip buvo teigiama oficialiame Amerikos vyriausybės naratyve, sutrikdė raketų dislokavimas Kuboje, J. Weldes pasirėmė įtakingų J. Kennedy administracijos pareigūnų atsiminimais, kuriuose reiškiamas alternatyvi nuomonė:

JAV gynybos sekretorius Robertas McNamara yra minėjęs, kad TSRS raketos reikšmingai nepakeitė strateginio balanso. 1962 m. spalio 16 d. vykusių ExComm diskusijų metu McGeorge'as Bundy paklausė: „Koks yra raketų buvimo Kuboje strateginis poveikis JAV? Ar tos raketos pažeidžia strateginį balansą?“ R. McNamara tada atsakė: „Aš paklausiau karo vadų šį vakarą. Jie atsakė, kad reikšmingai. Mano asmenine nuomone, visai ne“.

Neseniai R. McNamara pakartojo savo poziciją, teigdamas, jog: „Kiek tuo klausimu domėjausi, skirtumo nebuvo.“ Tiesą sakant, jis pareiškė: „Kokią reikšmę 40 papildomų sovietų raketų galėjo turėti bendram balansui? Jei atmintis manęs neapgauna, mes turėjome 5 tūkst. strateginių galvučių prieš jų 300. Ar gali man kas nors rimtai paaiškinti, kokią reikšmę galėjo turėti jų 340 galvučių? Karinis balansas nepakito. Netikėjau tuo tada, netikiu ir dabar“.⁸²

J. Weldes padarė išvadą, jog tai, kaip Jungtinių Valstijų pareigūnai perprato 1962 m. situaciją ir kokį nacionalinį valstybės interesą jie konstravo, yra reikšmingai susiję su kolektyvine Šaltojo karo laikų JAV tapatybe, kurioje „(...) mes (JAV) buvo Antrojo pasaulinio karo nugalėtojai, kur JAV nešė laisvojo pasaulio lyderystės našta ir privalėjo ginti demokratiją bei laisvę. Tai buvo realybė, kurioje Jungtinėms Valstijoms kėlė grėsmę – psichologinę, politinę ir karinę – totalitarinės Tarybų Sąjungos ekspansija bei agresija ir tarptautinis komunistinis judėjimas, kurį ši palaikė. Tai buvo ta realybė, kurioje JAV nacionalinis interesas buvo išlaikyti stipriosios pozicijas, kad (...) sustabdytų mirtiną grėsmę „savo gyvenimo būdui“⁸³.

Renkantis atvejus (sprendimus) atsižvelgiama į du aspektus: 1) sprendimų skaičių; 2) sprendimų skirtingumą. Tik vieno atvejo tyrimas neleis atskleisti užsienio politikos ir valstybės kolektyvinės tapatybės

⁸² Ibidem, p. 291, 294, op cit.

⁸³ Ibidem, p. 283, op cit.

diskurse reguliariai pasikartojančių intersubjektyvių reikšmių. Tad nebūtų įmanoma pagrįsti prielaidos, jog egzistuoja tam tikra stabili, nekintanti užsienio politikos sprendimų priėmėjams būdinga kolektyvinė tapatybė, kurios veikiami šie socialiniai veikėjai visuomet atlieka užsienio politikos pasirinkimus. Ir kurią atskleidus būtų galima ne tik paaiškinti jau atsiradusius ir priimtus sprendimus, bet ir prognozuoti dar atsirasiančius. Su tuo yra susijęs ir antrasis atvejų pasirinkimo kriterijus – sprendimų skirtingumo. Kuo įvairesni užsienio politikos sprendimai atsiranda ir yra priimami veikiant tam tikrai kolektyvinei užsienio politikos sprendimų priėmėjų tapatybei, tuo tvirčiau galima kalbėti apie tai, kad ir visuma jau atsiradusių ir priimtų bei dar atsirasiančių užsienio politikos nutarimų bus paveikti tos pačios kolektyvinės tapatybės.

Atsižvelgus į šiuos aspektus darbe analizuojami Lietuvos užsienio politikos sprendimai, kurie: 1) atsirado ir buvo priimti skirtingu laiku; 2) juos svarstant ir priimant dalyvavo skirtingos asmenybės; 3) jais buvo sprendžiamos skirtingos problemos.

Kalbant apie sprendimą dėl Lietuvos narystės NATO, ta iniciatyva atsirado ir buvo patvirtinta 1993–1994 m., o sprendimai dėl paramos JAV dėl Irako karo bei dėl Naujosios užsienio politikos koncepcijos formulavimo ir vykdymo – 2002–2004 m. Nors tam tikri pavieniai Lietuvos užsienio politikos formuotojai 1994–2004 m. išlaikė dominuojančias pozicijas valdžioje, nemaža dalis sprendimų priėmėjų pasikeitė. Pagaliau nors apsisprendimas dėl Irako karo priimtas panašiu laiku, kaip ir dėl Naujosios užsienio politikos, pastaroji koncepcija visų pirma buvo akademikų sugalvota iniciatyva. Taigi, įtraukus šį atvejį į tyrimą, atsiranda galimybė atskleisti ir daliai Lietuvos akademinio pasaulio narių būdingas tapatybines nuostatas. O tai nėra antraeilis dalykas, kadangi bent jau 2002–2004 m. tie akademinio pasaulio atstovai buvo aktyviai įsitraukę į Lietuvos užsienio politikos sprendimų priėmimo procesą.

Duomenys renkami nagrinėjant pirminio bei antrinio pobūdžio šaltinius. Pirminiai šaltiniai: 1) parlamento (Seimo) posėdžių stenogramos – tai yra vienas iš pagrindinių tyrimo duomenų šaltinių, kur ne tik užfiksuota užsienio

politikos sprendimų priėmimo eiga, dalyviai, bet ir pagrindinės diskusijos dėl užsienio politikos bei jų metu išsakyti užsienio politikos formuotojų ir vykdytojų argumentai. Analizuojamos Aukščiausiosios Tarybos ir Lietuvos Respublikos Seimo posėdžių stenogramos išskiriant šiuos konkrečius posėdžius: 1993 m. gruodžio 22–23 d. vykę du posėdžiai (Nr. 56 ir Nr. 59), kurių metu buvo diskutuojama dėl Lietuvos narystės NATO⁸⁴; 2003 m. kovo 25 d. ir 2003 m. gegužės 29 d. vykę du posėdžiai (Nr. 355, Nr. 383), kurių metu buvo pritarta paremti JAV dėl Irako karo ir pasiūsti humanitarinę bei karę misijas į tą Vidurio Rytų valstybę⁸⁵; 2004 m. gegužės 1 d. vykęs iškilmingas Seimo posėdis (Nr. 33 (515), kurio metu pritarta naujosios užsienio politikos (lyderystės regione) koncepcijai ir joje numatytų užsienio politikos tikslų įgyvendinimui⁸⁶.

2) Dokumentai ir kt. teisės aktai – analizuojami Lietuvos politinių partijų susitarimai⁸⁷, valstybės pareigūnų vieši pasisakymai ir oficialios kalbos⁸⁸, taip pat tarptautinių sutarčių arba kitų dokumentų tekstai⁸⁹. Šiuose šaltiniuose ne tik užfiksuota užsienio politikos sprendimų priėmimo proceso eiga ir dalyviai, bet ir svarbiausieji argumentai, kuriais vienas arba kitas nutarimas buvo pagrįstas.

⁸⁴ Lietuvos Respublikos Seimas // posėdžių stenogramos // posėdis Nr. 56, 1993 12 22, (http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=237050, žiūrėta 2015 07 14); Lietuvos Respublikos Seimas // posėdžių stenogramos // posėdis Nr. 59, 1993 12 23, (http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_1?p_id=237058#zyna_3s59porezol, žiūrėta 2015 07 14).

⁸⁵ Lietuvos Respublikos Seimas // posėdžių stenogramos // posėdis Nr. 355, 2003 03 25, (http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=207475, žiūrėta 2014 04 26); Lietuvos Respublikos Seimas // posėdžių stenogramos // posėdis Nr. 383, 2003 05 29, (http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=211919, žiūrėta 2014 04 26).

⁸⁶ Lietuvos Respublikos Seimas // posėdžių stenogramos // posėdis Nr. 33 (515), 2004 05 01, (http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=232482; žiūrėta 2015 10 26).

⁸⁷ Lietuvos Respublikos politinių partijų kreipimasis „Dėl Lietuvos Respublikos integravimosi į NATO“, Vilnius, 1993 10 05, (http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=5042&p_k=1, žiūrėta 2013 10 07); Lietuvos Respublikos Seimo opozicinių partijų memorandumas „Dėl pamatinių Lietuvos nacionalinės užsienio politikos principų“, Vilnius, 1993 11 29, (http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=5042&p_k=1, žiūrėta 2013 10 07); Respublikos prezidento Algirdo Brazausko pareiškimas „Dėl Lietuvos narystės NATO“, Vilnius, 1994 01 04, (<https://www.urm.lt/index.php?3114372979>, žiūrėta 2013 11 02); Politinių partijų susitarimas „Dėl pagrindinių valstybės užsienio politikos tikslų ir uždavinių 2004-2008 m.“, Vilnius, 2004 10 05, (http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=5042&p_k=1, žiūrėta 2014 04 20) etc.

⁸⁸ Laikinojo Respublikos prezidento Artūro Paulausko kalba Vilniaus universitete „Naujoji Lietuvos užsienio politika“, Vilnius, 2004 05 24, (<http://paulauskas.president.lt/one.phtml?id=4996>, žiūrėta 2011 05 06).

⁸⁹ Lietuvos ir Rusijos dvišalė sutartis „Dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų“, Maskva, 1991 07 29, (http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=8068&p_k=1, žiūrėta 2013 11 15) ir kt.

3) Publikuotos arba nepublikuotos autorefleksijos – charakteringas tokio pobūdžio šaltinis yra vieno iš Sąjūdžio judėjimo lyderių Bronislovo Kuzmicko atsiminimai, kuriuose autorius nemažai kalba apie pirmuosius po nepriklausomybės paskelbimo Lietuvos užsienio politikos žingsnius⁹⁰. Vis dėlto publikuotų autorefleksijų, kur dėmesys būtų skirtas Lietuvos užsienio politikos formavimui bei vykdymui, nėra daug. Duomenų papildymui gali būti pasitelktas pusiau struktūruoto interviu metodas: kalbamasi su politikais, diplomatais, analitikais arba kitais įvykių stebėtojais.

Atliekant interviu reikia atsižvelgti į šiuos aspektus: a) duomenų subjektyvumo – pašnekovas gali savaip interpretuoti įvykius, kuriuose arba dalyvavo, arba juos stebėjo. Be to, tam tikrų dalykų jis gali neprisiminti arba sąmoningai nenorėti atskleisti. Rekomenduotina gautus duomenis patikrinti, o, esant galimybei, papildyti – tą galima padaryti atlikus papildomus interviu arba nagrinėjant alternatyvius šaltinius.

b) Pašnekovų atrankos – prieš atliekant interviu reikia atlikti tam tikrą parengiamąjį darbą: išnagrinėti rašytinius šaltinius, jei tai įmanoma, pasikonsultuoti su užsienio (ir saugumo) politikos ekspertais, stebėjusiais arba dalyvavusiais įvykiuose. To reikia, kad būtų aišku, su kuo reikia atlikti interviu. Vėliau galima vadovautis vadinamąja sniego gniūžtės logika – paprašyti pašnekovų įvardyti kitus asmenis, dalyvavusius sprendimų priėmimo procese, o tuomet atlikti interviu su jais.

c) Klausimynas* – pusiau struktūruoto interviu metu pašnekovams tradiciškai yra pateikiami identiški klausimai. Vis dėlto griežtai šio principo nebūtina laikytis – su pašnekovais kalbama taip, kad jie suteiktų kuo daugiau informacijos. Galima užduoti ir papildomų klausimų, pavyzdžiui, jei matyti, kad kuris nors iš pašnekovų gali atskleisti svarbios papildomos informacijos.

Kalbant apie antrinius šaltinius, jais laikytini pagrindinių šalies dienraščių, naujienų portalų pranešimai, taip pat publikacijos moksliniuose periodiniuose leidiniuose ir istoriografija. Dalis šių šaltinių, susijusių su

⁹⁰ Kuzmickas Bronislovas, *Išsivadavimas: užsienio politikos epizodai 1988-1991*, Vilnius: Apostrofa, 2006.

* Žiūrėti dalyje „Priedai“.

Lietuvos užsienio politika, yra lengvai pasiekiami virtualioje erdvėje – tai žiniasklaidos pranešimai, analitikų komentarai arba analizės. Didžiųjų Lietuvos dienraščių ir savaitraščių („Lietuvos Aido“, „Respublikos“, „Lietuvos ryto“ ir kt.) archyvas yra saugomas Vilniaus universiteto bibliotekos laikraščių skaitykloje.

1. Lietuva – NATO narė

1993 m. rugpjūčio 31 d. Lietuvos sieną kirto paskutinis Rusijos kariuomenės ešelonas. 1993 m. spalio 5 d. pagrindinių Lietuvos politinių partijų atstovai paskelbė kreipimąsi į tuometį prezidentą Algirdą Mykolą Brazauską, ragindami jį kreiptis į Šiaurės Atlanto aljanso vadovybę su prašymu priimti Lietuvą į NATO⁹¹. 1993 m. lapkričio 29 d. atitinkamą raginimą paskelbė 1992–1996 m. kadencijos Seimo opozicinių partijų atstovai⁹². 1993 m. gruodžio 23 d. Seimas balsų dauguma patvirtino rezoliuciją, kuria prezidentas buvo įpareigotas pareikšti NATO vadovams apie Lietuvos siekį tapti Aljanso nare⁹³. 1994 m. sausio 4 d. A. Brazauskas išsiuntė laišką Šiaurės Atlanto aljanso generaliniam sektoriui Manfredui Wörneriui su oficialiu prašymu priimti Lietuvą į NATO⁹⁴.

1.1. Sprendimo atsiradimas ir priėmėjai (1989–1994 m.)

(1988), 1989–1990 m.

Sprendimas dėl Lietuvos narystės Šiaurės Atlanto aljanso nebuvo spontaniškas. Nors viešai šis siekis deklaruotas tik 1993 m. rudenį, diskusijos dėl to kilo gerokai anksčiau. Remiantis amžininkais, apsisprendimo ištakų reikėtų ieškoti 1985 m., kai TSRS prasidėjo vadinamoji pertvarka (*perestroika*), davusi pradžią savarankiškumo judėjimams didžiojoje dalyje

⁹¹ Partijų kreipimasis „Dėl Lietuvos Respublikos integravimosi į NATO“, 1993 10 05.

⁹² Lietuvos Respublikos Prezidentui Algirdui Mykolui Brazauskui Seimo opozicijos partijų memorandumas „Dėl pamatinių Lietuvos nacionalinės užsienio politikos principų“, 1993 11 29.

⁹³ Lietuvos Respublikos Seimas // posėdžių stenogramos // posėdis Nr. 59 (1993 12 23).

⁹⁴ Respublikos prezidento Algirdo Brazausko pareiškimas „Dėl Lietuvos narystės NATO“, Vilnius, 1994 01 04, (<https://www.urm.lt/index.php?3114372979>, žiūrėta 2013 11 02).

TSRS respublikų⁹⁵. Nors Baltijos šalyse savarankiškumo judėjimai atsirado gana vėlai – tai įvyko 1988 m., kai reformos jau buvo įsibėgėjusios – Latvijos ir Estijos liaudies frontai ir lietuviškasis Sąjūdis greitai tapo išsilaisvinimo judėjimo avangardu TSRS.

1988 m. birželį Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos (LTSR) Mokslų akademijoje susirinkusi Sąjūdžio iniciatyvinė grupė ir vėliau prie jos prisijungę kiti politikos bei kultūros veikėjai per stebėtinai trumpą laiką tapo respublikos politiniu branduoliu. Būtent šių žmonių gretose ir subrendo pagrindinės ateityje nepriklausomos Lietuvos politinės vizijos, viena iš kurių buvo grįžimo į Europą, susijusi su integracijos į euroatlantines kolektyvines organizacijas siekiu⁹⁶.

Žinoma, 1989–1990 m. apie integraciją į euroatlantines kolektyvines organizacijas viešai nebuvo kalbama, mat panašios diskusijos tik būtų sukėlusios nereikalingą įtampą atsižvelgus į to laikotarpio kontekstą. Vis dėlto už uždarytų durų pamąstymų apie galimą Lietuvos prisijungimą prie NATO būta. Bent taip teigė Gediminas Kirkilas, 1988–1990 m. ėjęs LTSR Komunistų partijos (LKP) pirmojo sekretoriaus A. Brazausko padėjėjo ryšiams su žiniasklaida pareigas:

Pirmą kartą apie idėją integruotis į NATO išgirdau iš Sąjūdžio. Ten buvo tokia idėja kelis kartus svarstoma, o aš tada buvau ryšininkas LKP Centro komiteto su Sąjūdžiu. Ten tikrai buvo jau diskusija, nors viskas atrodė šiek tiek iš fantastikos srities⁹⁷.

Viešojoje erdvėje tada sklandė neutraliteto idėja. Neutraliteto laikysena buvo formalizuota daugelyje programinių Sąjūdžio dokumentų⁹⁸. Anot Rolando Paulausko, vieno iš judėjimo narių, „(...) daugumą Sąjūdžio

⁹⁵ Kirkilas Gediminas, *interview*, 2014 05 12 (Autoriaus asmeninis archyvas).

⁹⁶ Laurinavičius Česlovas, Sirutavičius Vladas, *Lietuvos istorija, T. XII, 1 d. Sąjūdis: nuo „persitvarkymo“ iki Kovo 11-osios*, Vilnius: Baltos lankos, 2008, p. 311–324.

⁹⁷ Kirkilas G., *interview*, 2014 05 12, op cit.

⁹⁸ Čepaitis V., *Su Sąjūdžiu už Lietuvą. Nuo 1988 06 03 iki 1990 03 11*, Tvermė: Vilnius, p. 392; Laurinavičius Č., Sirutavičius V., 2008, p. 478–481.

dokumentų aš vienaip ar kitaip rašiau. Galiu patvirtinti, kad ten buvo visur deklaruojamas neutralitetas“⁹⁹.

Neutraliteto viešą deklaravimą lėmė dvi priežastys. Visų pirma, kaip paaiškino politologas Evaldas Nekrašas, „(...) tol, kol Rusijos kariuomenė buvo Lietuvoje, be kita ko, kol egzistavo Tarybų Sąjunga, ši pozicija buvo protinga ir racionali“¹⁰⁰. Antra, neutralitetas tapo svertu derybose dėl TSRS kariuomenės išvedimo iš Lietuvos. Konkrečiai, buvo argumentuojama, kad neutralioje šalyje negali būti kitų valstybių karinių pajėgumų. Tiesa, kaip pažymėjo E. Nekrašas, „(...) į neutralitetą lietuvių politikų tarpe visuomet buvo žiūrima skeptiškai – suprasta, kad tolimoje perspektyvoje tai nėra labai perspektyvi laikysena“. Dėl to, jo teigimu, „(...) nebuvo daug kalbama ar ši tarptautinė laikysena tokia liks ir ateityje, nors tuo metu kitoks pasirinkimas būtų komplikavęs santykius su Rusija“¹⁰¹.

Kalbant apie Sąjūdį, iki Kovo 11-osios judėjimo nariai reikšmingai išplėtė savo politinę įtaką LTSR. Be to, būtent Sąjūdis atliko reikšmingą vaidmenį mezgant ir palaikant ryšius su Vakarais. Tiesa, pats judėjimas nebuvo vienalytis – dalis Sąjūdžio atstovų gilinosi į politinius klausimus, kiti daugiau dėmesio skyrė kitokiai veiklai. Nesiplėtojant, politinis Sąjūdžio branduolys susiformavo aplinkui faktinius judėjimo lyderius: Vytautą Landsbergį, Bronislovą Kuzmicką, Virgilijų Čepaitį. Taip pat aktyvūs politinėje dimensijoje buvo Alvydas Medalinskas, Zigmas Vaišvila, Vitas Tomkus, vėliau prisijungė Egidijus Motieka, Algirdas Saudargas, Emanuelis Zingeris (1989–1991 m. E. Zingeris buvo socialdemokratų partijos narys, tačiau į 1992–1996 m. Seimą pateko su Sąjūdžio sąrašu), Mečys Laurinkus, Rasa Rastauskienė (Juknevičienė), Laima Liucija Andriekienė, Gediminas Vagnorius ir kt.¹⁰² Kaip bus vėliau parodyta, daugelis šių asmenybių buvo aktyvūs Lietuvos narystės NATO iniciatyvos šalininkai. Jau 1990 m. vasario 24 d.

⁹⁹ Paulauskas Rolandas, *interviu*, 2012 12 05, op cit. (Autoriaus asmeninis archyvas).

¹⁰⁰ Nekrašas Evaldas, *interviu*, 2013 03 01, op cit. (Autoriaus asmeninis archyvas).

¹⁰¹ *Ibidem*, op cit.

¹⁰² Medalinskas Alvydas, *interviu*, 2014 05 22 (Autoriaus asmeninis archyvas).

Sąjūdis įgijo realius politinius svertus LTSR – didelė dalis judėjimo iškeltų delegatų buvo išrinkti į LTSR Aukščiausiąją Tarybą (AT).

Reikėtų pastebėti, kad užsienio politika (1988) 1989–1990 m. domėjosi ne tik sąjūdiečiai. Galima paminėti 1989 m. atsikūrusias Socialdemokratų (LSDP) ir Lietuvos demokratų partijas (LDP) bei jų narius, vėliau aktyviai dalyvavusius diskusijose dėl Lietuvos užsienio politikos: Vytenį Povilą Andriukaitį (LSDP), Albiną Janušką (LSDP), Vytautą Petrą Plečkaitį (LSDP), Petrą Vaitiekūną (LDP), Valdą Petrauską (LDP), Saulių Pečeliūną (LDP). Taip pat Lietuvos demokratinės darbo partijos (LDDP*) narius: G. Kirkilą, Algirdą Gričių, Justą Vincą Paleckį, Liną Linkevičių, Nerį Germaną, Juozą Bernatonių (taip pat Povilą Gylį ir A. Brazauską). 1992 m., kai LDDP laimėjo rinkimus į Seimą, šie asmenys užėmė aukštus postus valstybės aparate – Užsienio reikalų ministerijoje (URM), Krašto apsaugos ministerijoje (KAM), Seime (Užsienio reikalų (UR), Nacionalinio saugumo ir gynybos (NSG) komitetuose) ir kt. Be to, dauguma jų buvo aktyvūs Lietuvos narystės NATO iniciatyvos rėmėjai ir šio nutarimo stūmėjai**.

LTSR turėjo Užsienio reikalų ministeriją. Tačiau jos funkcijos apsiribojo konsulinių reikalų tvarkymu. Tuo metu organizacija „Tėviškė“ rūpinosi santykiais su lietuvių išeivija, kartu atlikdama jai Valstybės saugumo komiteto (KGB) patikėtas žvalgybines užduotis. Pagaliau galima kalbėti ir apie disidentus, kurie 1987–1990 m. aktyviai reiškė mintis apie ateityje nepriklausomos Lietuvos politinius tikslus¹⁰³. Vis dėlto ilgainiui disidentų reikšmė politiniame gyvenime sumenko, pagrindinius jų teiginius perėmus Sąjūdžio judėjimui.

* 1989 m. pabaigoje LTSR Komunistų partija skilo į dvi dalis – vadinamuosius pažangiuosius komunistus, vadovaujamus LKP CK pirmojo sekretoriaus A. Brazausko ir atsiskyrusius nuo TSKP, bei pavaldžius TSKP (ant TSKP platformos) platformininkus, kuriems vadovavo Mykolas Burokevičius. 1990 m. didžioji dalis pažangiųjų komunistų susibūrė į Lietuvos demokratinę darbo partiją (LDDP).

** Po 1992 m. rinkimų į Seimą LDDP narys P. Gylis buvo paskirtas Lietuvos užsienio reikalų ministru, o partijos lyderis A. Brazauskas – Seimo pirmininku. 1993 m. A. Brazauskas buvo išrinktas Lietuvos prezidentu. Tačiau, kaip vėliau bus parodyta, nepaisant jų svorio užsienio politikoje, diskusijų dėl Lietuvos narystės NATO metu (1993 m.) nei P. Gylis, nei A. Brazauskas nebuvo aktyviais šios iniciatyvos stūmėjais, nors ir neprieštaravo daugumos užsienio politikos formuotojų palaikomai strateginei užsienio ir saugumo politikos kryptčiai.

¹⁰³ Senn Alfred Erich, *Bundanti Lietuva*, Mokslas: Vilnius, 1992, p. 145.

1990–1993 m.

Kalbant apie pirmuosius po Kovo 11-osios metus, svarbiausi užsienio politikos tikslai buvo santykių su Tarybų Sąjunga sureguliuojimas ir tarptautinio Lietuvos pripažinimo įgijimas. Vis dėlto dauguma pasaulio valstybių neskubėjo de jure pripažinti Lietuvos, be to, nuosekliai augo įtampa santykiuose su TSRS, 1991 m. sausį peraugusi ginkluotą susidūrimą.

Tiesa, TSRS valdžios organizuotas karinis perversmas Lietuvoje žlugo, o įvykiai Vilniuje ir Rygoje reikšmingai prisidėjo prie Sąjungos susilpnėjimo. 1991 m. rugpjūtį Maskvoje kilusi politinė-karinė krizė (pučas*) buvo paskutinis nesėkmingas bandymas išsaugoti TSRS nesubyrėjusią. Pagaliau 1991 m. gruodį Baltarusijoje esančioje Belovežo girioje buvo pasirašytas Tarybų Sąjungos likvidavimo aktas.

Po šių įvykių Lietuvą pripažino daugelis pasaulio šalių, taip pat savaime išsprendė ir santykių su TSRS klausimas, bet Lietuvos teritorijoje tebebuvo dislokuota Rusijos kariuomenė. Diskusijos dėl kariuomenės išvedimo prasidėjo dar 1990 m.¹⁰⁴, bet realūs susitarimai šiuo klausimu buvo pasiekti kiek vėliau. 1992 m. rugsėjo 8 d. buvo galutinai suderintas Rusijos kariuomenės išvedimo iš Lietuvos teritorijos tvarkaraštis, kuriuo remiantis Maskva iki 1993 m. rugpjūčio 31 d. privalėjo išvesti visas ginkluotąsias pajėgas. Taip ir buvo padaryta – 1993 m. rugpjūčio 31 d., laikantis nustatytų terminų, paskutinis Rusijos kariuomenės ešelonas kirto Lietuvos sieną. Po to nebeliko kliūčių oficialiai paskelbti apie Lietuvos narystės NATO siekį.

Nuo 1990 kovo 11-osios iki 1992 m. rudens pagrindiniu Lietuvos politiniu galios centru buvo AT. Nekrašo teigimu, „(...) valdžios svertai buvo sutelkti tik AT rankose, o kitomis institucijomis ji ne itin pasitikėjo. (...)“

* 1991 m. rugpjūčio 19 d. aštuoni aukšto rango TSRS politiniai ir kariniai veikėjai perėmė valdžią iš prezidento Michailo Gorbačiovo, paskelbdami, kad jis dėl sveikatos nebegali eiti pareigų. Iš tiesų M. Gorbačiovas buvo areštuotas Kryme, o Valstybinis nepaprastosios padėties komitetas (GKČP) ketino sustabdyti reformų politiką. Perversmas rugpjūčio 21 d. žlugo.

¹⁰⁴ Sургailis Gintautas, *Rusijos kariuomenės išvedimas 1990–1993*, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2005, p. 20–50.

Priežastis buvo ta, kad tose kitose institucijose buvo, pavadinkime, daug senų kadru¹⁰⁵.

AT, kurios branduolį sudarė 1990 m. vasarį išrinkti Sąjūdžio delegatai, sprendė ir pagrindinius užsienio politikos reikalus. Didžiausią įtaką AT turėjo vadinamasis Prezidiumas, kuriam vadovavo AT pirmininku paskirtas V. Landsbergis ir jo pavaduotojai – B. Kuzmickas, E. Motieka, Č. Stankevičius. Kaip atsiminė A. Saudargas, pirmasis Lietuvos diplomatijos vadovas:

Dauguma užsienio politikos iniciatyvų tada ėjo iš V. Landsbergio. Juk jis buvo faktinis valstybės vadovas. Aš, kaip užsienio reikalų ministras, buvau pavaldus V. Landsbergiui, t. y. prezidentui. Šiaip kiekvienas, atvykęs į Lietuvą, vyko pas V. Landsbergį. Per jį buvo pristatoma valstybės pozicija¹⁰⁶.

Tiesa, Prezidiumas nebuvo vienintelė vieta, kur buvo diskutuojama užsienio politikos klausimais. AT veikė ir Užsienio reikalų komisija, į kurią savo atstovus delegavo visos AT frakcijos. Į komisiją pateko daugelis anksčiau įvardytų užsienio politikos reikalais besidominčių žmonių, išrinktų į AT 1990 m. vasarį*. Ši komisija E. Nekrašo atsiminimu, nebuvo antraeilė institucija. Priešingai, palyginti su šių dienų Užsienio reikalų komiteto (URK), komisija atiliko kur kas reikšmingesnį vaidmenį:

Svarbiausi galios centrai užsienio politikoje buvo AT Prezidiumas, konkrečiau, V. Landsbergis, o tada Užsienio reikalų komisija (...). Komisija formaliai tvirtino net ambasadorių kandidatūras. Dabar URK sprendimas yra tik rekomendacinio pobūdžio. Tada komisijos pritarimas buvo svarbus ir privalomas¹⁰⁷.

¹⁰⁵ Nekrašas E., *interviu*, 2013 03 01, op cit.

¹⁰⁶ Saudargas Algirdas, *interviu*, 2013 12 20, op cit. (Autoriaus asmeninis archyvas).

* Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komisijos sudėtis (1990–1992 m.). Žr.: Lietuvos Respublikos Seimas // Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo komisijos, (http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=7133&p_d=94754&p_k=1, žiūrėta 2014 01 22).

¹⁰⁷ Nekrašas E., *interviu*, 2013 03 01, op cit.

Nors Užsienio reikalų komisija pasižymėjo politinių jėgų įvairove, dėl strateginių užsienio ir saugumo politikos iniciatyvų komisijos narių nuomonės nesiskyrė. Priešingai, Užsienio reikalų komisija kartu su NSGK ilgainiui tapo varomosiomis jėgomis generuojant ir skatinant strategines užsienio (ir saugumo) politikos iniciatyvas, tokias kaip Lietuvos narystė NATO.

1992 m. patvirtinus Lietuvos Konstituciją formaliai didesnę reikšmę užsienio politikos formavime ėmė vaidinti vykdomosios valdžios institucijos – prezidentūra ir Vyriausybė (URM)¹⁰⁸. Neformaliai kurį laiką pagrindinės diskusijos užsienio politikos klausimais, kurių metu brėžtos strateginės užsienio politikos gairės, tebevyko Seime.

Remiantis E. Nekrašu, Seimas didelį vaidmenį užsienio politikai tuo laikotarpiu išlaikė dėl dviejų priežasčių: pirma, „(...) A. Brazausko pernelyg nedomino užsienio politika. Jis buvo gana praktiškas, pragmatiškas žmogus, labiau domėjosi santykiais su Rusija ar labiau praktiniais dalykais, tarkime, valstybės ekonomika“. Antra, „(...) iš pradžių Seimo komitetai buvo svarbesni žaidėjai negu URM, nes paprasčiausiai resursai buvo kitokie – departamentų ministerijoje buvo mažiau ir t. t. URM tada buvo daug mažesnis ir silpnesnis žaidėjas“¹⁰⁹. Seime svarstant strategines užsienio ir saugumo politikos gaires reikšmingiausių vaidmenį suvaidino URK ir NSGK nariai. Minėta, jog minimuose Seimo komitetuose susibūrė iš esmės visos svarbiausios asmenybės, kurios dar iki Kovo 11-osios domėjosi ir rūpinosi užsienio reikalais*.

Galima kalbėti apie dvi išryškėjančias neformalaus pobūdžio praktikas: pirma, URK ir NSGK nariai buvo bendraminčiai. T. y. nepaisant partinės priklausomybės, ideologinių skirtumų ar kt. aplinkybių, jų pozicijos dėl užsienio ir saugumo politikos nesiskyrė. Antra, URK ir NSGK gebėjo daryti

¹⁰⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucija, 84 strps.

¹⁰⁹ Nekrašas E., *interviu*, 2014 04 08, op cit. (Autoriaus asmeninis archyvas).

* Seimo Užsienio reikalų komiteto sudėtis (1992–1996 m.). Žr.: Lietuvos Respublikos Seimas // Seimo komitetai // Užsienio reikalų komitetas, (http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4505&p_d=54353&p_k=1, žiūrėta 2013 05 11). Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komiteto sudėtis (1992–1996 m.). Žr.: Lietuvos Respublikos Seimas // Seimo komitetai // Nacionalinio saugumo komitetas, (http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4505&p_d=54350&p_k=1, žiūrėta 2013 05 11).

reikšmingą poveikį kitoms institucijoms bei jų atstovams, bandant įdiegti tam tikrus užsienio ir saugumo politikos sprendimus. Apie tai byloja G. Kirkilo autorefleksija:

Realiai apie integraciją į NATO buvo rimtai pradėta diskutuoti 1992 m., kai LDDP laimėjo rinkimus. Tuo metu aš buvau Nacionalinio saugumo komiteto pirmininku. (...) Nuo 1992 m. prasidėjo daug neoficialaus bendravimo. Vis dėlto pirmas sumanymas buvo įdėti tokį tikslą (narystės NATO) į Nacionalinio saugumo koncepciją. Pagrindiniai diegėjai buvau aš, Č. Stankevičius, Saulius Pečeliūnas. Mes prieš LDDP kadencijos pabaigą sutarėme, kad koncepcija turi būti bendra, patvirtinta visų partijų.

Iki tol mes įtikinome A. Brazauską, kad parašytų aplikaciją į NATO. (...) Aš pasiūliau A. Brazauskui įtraukti A. Saudargą, V. Landsbergį į grupę, kuri parengtų raštą (kreipimasis į NATO). Vėliau aš perėmiau šį klausimą, tai mums pavyko suformuluoti ir pasiūsti aiškų ir stiprų prašymą.

(...) Mūsų partijoje (LDDP) buvo entuziastų būrelis: aš, J. Bernatonis, L. Linkevičius, N. Germanas. Iš pradžių sunkiai mums sekėsi rasti bendraminčių. Lengviau viskas pajudėjo tada, kai, kaip sakiau, LDDP laimėjo rinkimus. Nors turėjome daugumą Seime, siekėme konsensuso.

(...) Vėliau viskas susiklostė aplinkui Nacionalinio saugumo ir gynybos koncepcijos darbo grupę: mane, Č. Stankevičių. Iš viso Seimo narių buvo 6–7. Taip pat buvo Romualdas Ozolas, L. Linkevičius, Audrius Butkevičius, Egidijus Bičkauskas. Buvo ekspertų iš URM, KAM. Beje, kai mačiau, kad LDDP Seimas gali nepatvirtinti koncepcijos, tai pasakiau Č. Stankevičiui, kad konservatoriai laimėję patvirtintų¹¹⁰.

Apibendrinant: kalbant apie (1988), 1989–1990 m., kai subrendo narystės Vakarų karinėse organizacijose idėja, lemiamą vaidmenį užsienio politikoje suvaidino Sąjūdžio judėjimas, tapęs politiniu LTSR branduoliu. Prie sąjūdiečių

¹¹⁰ Kirkilas G., *interviu*, 2014 05 12, op cit.

taip pat prisidėjo pavieniai atsikūrusių LSDP, LDP, LDDP politinių partijų atstovai, kurie vėliau tapo pagrindiniais šios idėjos diegėjais.

1990–1991 m., pamažu pradėjus institucionalizuoti užsienio politikos formavimo ir vykdymo mechanizmą, sprendimų priėmimo teisė visų pirma priklausė AT. Taryboje išsiskyrė du galios centrai: 1) AT Prezidiumas; 2) Užsienio reikalų komisija. Šių institucijų vaidmuo (iki 1992 m.) buvo reikšmingiausias, kalbant apie užsienio politikos idėjų generavimą, jų diegimą ir savo ruožtu sprendimų priėmimą.

1992 m. patvirtinus Konstituciją, užsienio politikos formavimo ir vykdymo mechanizmas buvo galutinai formalizuotas – sumažinus įstatymų leidžiamosios valdžios galias laipsniškai augo prezidentūros ir Vyriausybės (URM) įtaka užsienio politikai. Kita vertus, kurį laiką po to Seimas tebevaidino reikšmingą vaidmenį – konkrečiai, NSGK ir URK susibūrę asmenys (užsienio politikos formuotojų branduolys) išlaikė didelę įtaką užsienio politikai, ypač diegiant tokias iniciatyvas, kaip Lietuvos narystė NATO.

Pagaliau šiam kolektyvui (branduoliui) yra būdingos tam tikros neformaliojo pobūdžio veikimo praktikos: pirma, bendramintiškumas dėl užsienio politikos, nepaisant partinės priklausomybės, ideologinių pažiūrų ar kt. aplinkybių. Antra, gebėjimas arba siekis daryti poveikį kitų institucijų atstovams, kuriems taip pat priklauso užsienio politikos sprendimų priėmimo teisė.

1.2. Diskusijos dėl Lietuvos narystės NATO

Pirmosios viešos diskusijos Lietuvos narystės NATO klausimu kilo 1993 m. rudenį, iš karto po to, kai Lietuvos sieną kirto paskutinis Rusijos kariuomenės ešelonas. Nors didžioji dalis užsienio politikos formuotojų bei vykdytojų pabrėžė, kad Lietuvos narystė Šiaurės Atlanto aljanse yra neišvengiama valstybės saugumo užtikrinimo sąlyga, buvo ir alternatyvių

siūlymų. Vienas iš jų – Lietuva galėtų išlikti neutralia valstybe, esančia tarp Rytų ir Vakarų.

Neišvengiama narystė NATO

Kaip buvo teigiama anksčiau, 1993 m. spalio mėnesį pagrindinių Lietuvos politinių partijų atstovai paskelbė oficialų kreipimąsi į šalies prezidentą A. Brazauską, ragindami jį kuo skubiau kreiptis į Šiaurės Atlanto aljanso vadovybę su prašymu priimti Lietuvą į NATO. Anot šio dokumento signatarų:

Lietuva nebūdama integruota į kolektyvinės gynybos sistemą, nėra saugi. Todėl reikėtų kartu su Centrinės Europos valstybėmis jungtis į Vakarų gynybos organizacijas¹¹¹.

Lapkričio 29 d. atskirą kreipimąsi į šalies vadovą paskelbė Seimo opozicinių partijų atstovai*. Memorandume, pavadinimu „Dėl Lietuvos nacionalinės užsienio politikos principų“, taip pat buvo išsakytas pastebėjimas, kad tik narystė Vakarų kariniame aljanse gali patikimai garantuoti šalies apsaugą:

Lietuva, kaip ir kitos Europos šalys, remdamasi tik savo gynybos sistema, pati viena negali garantuoti savo saugumo. (...) Lietuvos gynybos sistema turi būti integruota į Vakarų Europos gynybos organizacijas¹¹².

Į aplinkybę, kad Lietuva neturi jokių savigynos priemonių, taigi ir galimybių savarankiškai apsiginti potencialios agresijos atveju, dėmesys buvo atkreiptas ir diskusijų dėl užsienio politikos, vykusių 1993 m. gruodžio 22–23

¹¹¹ Partijų kreipimasis „Dėl Lietuvos Respublikos integravimosi į NATO“, 1993 10 05, op cit.

* Memorandumą pasirašė Rimantas Smetona (Lietuvos tautininkų sąjunga), Petras Miškinis (LDP); Povilas Katilius (LKDP), Mečys Laurinkus (TS Lietuvos konservatoriai). Žr.: Lietuvos Respublikos Prezidentui Algirdui Mykolui Brazauskui Seimo opozicijos partijų memorandumas „Dėl pamatinių Lietuvos nacionalinės užsienio politikos principų“, 1993 11 29.

¹¹² Ibidem, op cit.

d. Seime, metu. Kaip per tuos debatus pastebėjo URK pirmininko pavaduotojas ir parlamentinės delegacijos prie Šiaurės Atlanto aljanso vadovas L. Linkevičius:

Atrodo, visi suvokiame visose partijose ir frakcijose, kad Lietuva, įvertinusi savo geopolitinę situaciją, pridurčiau, dar ir ekonominę situaciją, viena nepajėgi užtikrinti ir garantuoti savo saugumo. Todėl ir logiška, kad Lietuva orientuojasi į kolektyvinio saugumo struktūras¹¹³.

Tiesa, suvokimas ir pripažinimas to, kad Lietuva yra maža ir ribotų išteklių valstybė, kas apriboja šalies galimybes savarankiškai apsiginti agresijos atveju, buvo ne vienintelė problema, vertusi užsienio politikos formuotojus galvoti apie narystę Vakarų kariniame aljanse. Seimo narys E. Zingeris kolegas įspėjo, jog rimtą pavojų Lietuvai kelia įvykiai Rytuose (Rusijoje):

Radikalėjant mūsų kaimynams iš Rytų ir Vakarams kol kas nesuteikiant mums tvirtų saugumo garantijų, mūsų situacija egzistencine prasme artėja prie 1991 m. būklės¹¹⁴.

Grėsmę, kylančią iš Rytų, išvelgė ir daugiau Seimo narių. LDP frakcijos Seime narys Valdas Petrauskas išsakė nuogąstavimą, jog „(...) situacija Rusijoje išties yra komplikauta ir kelianti grėsmę ne tik Baltijos valstybėms – Lietuvai, Latvijai, Estijai – bet ir Centrinei Europai, Vakarų Europai ir, ko gero, pasaulio stabilumui“:

Vakarų politikai aiškiai, atvirai kalba, kad į valdžią (Rusijoje) veržiasi, stiprėja komunistinės ir šovinininės jėgos. Vartojami dar stipresni pasakymai. To Vakarų politikai daryti nevengia, vadinasi, ir mūsų šalies vadovai, pareigūnai turėtų aiškiai, atvirai, nedviprasmiškai įvardyti dabartinę

¹¹³ Lietuvos Respublikos Seimas // posėdžių stenogramos // posėdis Nr. 56, 1993 12 22, op cit.

¹¹⁴ Ibidem, op cit.

situaciją ir jos galimas pasekmes Lietuvai. Priimta Rusijos Konstitucija suteikia prezidentui dideles galias. Be abejo, atėjusios stiprėjančios jėgos Rusijos parlamente su V. Žirinovskiu priešakyje neleis keisti Konstitucijos, kad būtų mažinami prezidento įgaliojimai, juolab kad minėtas asmuo atvirai kalba apie ketinimą tapti Rusijos prezidentu. Tam jis išnaudos parlamentinę tribūną pakankamai tvirtai, tuo galime neabejoti. Ir jo galimas atėjimas į Rusijos prezidento kėdę gali lemti tikrai sunkiai nuspėjamas ir labai pavojingas pasekmes¹¹⁵.

Reaguodamas į šiuos kolegų perspėjimus, R. Ozolas pastebėjo: „Kaip bus elgiamasi rusų neoimperialistinėms tendencijoms tampant Rusijos valstybės politika? (...) Kaip bus elgiamasi galimos Rusijos agresijos atveju?“ Atsakydamas jis pabrėžė, kad: „(...) būtina rasti būdą, kaip pareikšti mums savo tvirtą nusistatymą stoti į NATO“¹¹⁶. Tikslumo dėlei reikėtų trumpai nupasakoti, kokie įvykiai Rusijoje (1993 m. spalį) sukėlė lietuvių užsienio politikos formuotojams nerimą.

Politinę krizę Rusijoje, vėliau peraugusią ir į karinę, sukėlė chaotiškos neoliberalios ekonomikos reformos, pramintos Čiubaiso–Gaidaro šoko terapija. Rinkų atvėrimas ir valstybinių įmonių privatizacija bei kitos pertvarkos ne tik nedavė greitų bei pozityvių rezultatų, bet ir padidino nedarbą, skurdo lygį, socialinę atskirtį. Tai lėmė visuomenės ir dalies Rusijos politinio elito narių nepasitenkinimą prezidento B. Jelcino administracijos, o ypač jo paskirto premjero Jegoro Gaidaro vyriausybės darbu. Nors B. Jelcinas, siekdamas baigti krizę, atstatydino visuomenėje nemėgstamą ministrą pirmininką J. Gaidarą, to nepakako politinei situacijai stabilizuoti. Križiškai valstybės vadovo atžvilgiu nusiteikusi RTSFR Aukščiausioji Taryba atmetė šalies vadovo pateiktą naujos Rusijos Konstitucijos projektą, remiantis kuriuo Rusija turėjo tapti prezidentine respublika, o vietoje to inicijavo nacionalinį plebiscitą, kuriame buvo užduotas klausimas, ar B. Jelcinas turėtų atsistatydinti.

¹¹⁵ Ibidem, op cit.

¹¹⁶ Ibidem, op cit.

Rusijos prezidentas laimėjo tą referendumą aiškia balsų dauguma, o susiklosčius tokiai padėčiai, kilo klausimų dėl AT legitimumo. Nenorėdami sutikti su tokia įvykių baigtimi, dalis AT narių pabandė surengti ginkluotą valstybės perversmą, kuriam vadovavo anksčiau B. Jelciną rėmę armijos generolas Aleksandras Ruckojus* ir AT pirmininkas Ruslanas Chazbulatovas**. Tačiau perversmininkams nepavyko pasiekti savo tikslų, o jų organizuotas perversmas buvo numalšintas, B. Jelcinui nurodžius kariuomenei jėga užimti AT rūmus (Baltuosius rūmus) bei išvaikyti parlamento gynėjus – šis įvykis plačiai žinomas Baltųjų rūmų šturmo pavadinimu¹¹⁷. Krizė baigėsi tuo, kad buvo patvirtinta nauja Rusijos Konstitucija, pagal kurią buvo išplėstos šalies prezidento galios. Drauge buvo sušaukti ir rinkimai į vietoje AT įsteigtą Valstybės Dūmą, kuriuose pergalę šventė Vladimiro Žirinovskio Rusijos Liberalų-demokratų partija, tuo metu Rusijos komunistų partija, vadovaujama Genadijaus Ziuganovo, liko trečia¹¹⁸.

Tačiau ne tik įvykiai Rusijoje kėlė nuogąstavimų Lietuvos užsienio politikos formuotojams. Taip pat buvo išsakytas pastebėjimas, kad Lietuvai grėsmę kelia palankus Vakarų šalių požiūris į Rusiją. Konkrečiai, nuogąstauta, kad Vakarai gali būti linkę nuolaidžiauti Maskvai ir galbūt sutikti palikti Rytų Europą Rusijos įtakos sferai. Tokį Lietuvos saugumo požiūriu pavojingą scenarijų nupasakojo Seimo narys Vytautas Plečkaitis, ragindamas nedelsiant viešai pareikšti apie Lietuvos ketinimus kuo greičiau tapti Vakarų aljanso nare:

Pastaruoju metu daugelis užsienio
apžvalgininkų ir kai kurie politikai Lietuvoje
pastebi tam tikrą Rusijos ir Vokietijos suartėjimą.

* 1991–1993 m. A. Ruckojus buvo B. Jelcino pavaduotojas ir vienas iš gynybos prieš pučistus (1991 m. rugpjūtį) organizatorių. Vėliau jis atsimetė nuo B. Jelcino.

** 1991 m. išrinktas Dūmos pirmininku, R. Chazbulatovas taip pat buvo vienas iš pasipriešinimo pučistams pagrindinių dalyvių. Kaip ir A. Ruckojus, R. Chazbulatovas vėliau atsimetė nuo B. Jelcino.

¹¹⁷ „Rusijoje minima 20 metų sukaktis nuo parlamento šturmo vadovaujant B. Jelcinui“, *BNS*, 2013 10 03; taip pat: „Prieš 20 metų kruvinose kautynėse Rusijoje žuvo apie 200 žmonių“, *delfi.lt*, 2013 10 03 (<http://www.delfi.lt/news/daily/world/pries-20-metu-kruvinose-kautynese-rusijoje-zuvo-apie-200-zmoniu.d?id=62951552>; žiūrėta 2015 02 14).

¹¹⁸ „Results of Elections to the Russian State Duma“, *The Levada Center*, Moscow, 1993 12 12, (http://www.russiavotes.org/duma/duma_elections_93-03.php, žiūrėta 2015 02 14).

Iš tikrųjų mūsų politikai, atsakingi už užsienio politiką, kai kada tiesiog dalyvauja Bonos ir Maskvos parengtame scenarijuje. Gal tai daroma nesąmoningai, tačiau Maskvos ir Bonos interesai nebūtinai gali atitikti Lietuvos interesus.

Ieškojimas kitų kelių, ne tiktai žaidimas pagal Vakarų politikų, sakykime, vokiečių politikų norus arba nuolaidžiavimas, o kartais, taip galima pasakyti, net ir pataikavimas Maskvos doktrinai, kažin ar yra mums priimtinas ir atspindi mūsų saugumo interesus¹¹⁹.

Šią poziciją palaikė ir daugiau Seimo narių. V. Landsbergis darė prielaidą, kad „(...) Rusija primeta Vakarams, o Vakarai galbūt priima arba nepajėgia atsispirti ir tartum primeta mums nuostatą, kad reikia pirmiausia atsižvelgti į Rusiją – ar Rusijai patiks, ar nepatiks koks nors pareiškimas“. Savo ruožtu Lietuva, jo teigimu, „(...) tikrai prašosi priimama ir pagal galimybes kuo greičiau, nes ji jaučiasi esanti pavojuje“¹²⁰. A. Gričius pridūrė, kad:

Tikrai didelį pavojų kelia Lietuvai, jei į NATO organizaciją, NATO struktūras bus priimta Vengrija, Čekija, Lenkija ir ta riba, t. y. NATO sustos ties Lietuva ir kitomis Baltijos valstybėmis, tai būtų aiški užuomina Rusijai, kad mes esame palikti Rusijos įtakos zonai¹²¹.

Taigi, remiantis šia reprezentacija, Lietuva yra maža, silpna dėl to negalinti savarankiškai apsiginti šalis, šalia kurios yra didelė ir grėsmę kelianti Rusija. Dėl to nėra kito kelio, tik stoti į Vakarų karinį aljansą. Ir šį ketinimą Lietuva privalo deklaruoti garsiai ir nedviprasmiškai, kad atkreiptų į save Vakarų dėmesį, kurie gali būti linkę pernelyg nuolaidžiauti Rusijai.

¹¹⁹ Lietuvos Respublikos Seimas // posėdžių stenogramos // posėdis Nr. 56, 1993 12 22, op cit.

¹²⁰ Ibidem, op cit.

¹²¹ Ibidem, op cit.

Tarp Rytų ir Vakarų

Ne visi 1993 m. gruodį vykusių diskusijų dėl Lietuvos užsienio politikos dalyviai palaikė mintį, kad Lietuva neišvengiamai priversta ieškoti Vakarų šalių apsaugos. Visų pirma šie Seimo nariai atkreipė dėmesį į tai, kad Lietuvos narystę kitų valstybių kariniuose blokuose draudžia pagrindinis šalies įstatymas – anot jų, Konstitucijoje nurodoma, jog „Lietuvos Respublikos teritorijoje negali būti masinio naikinimo ginklo ir užsienio valstybių karinių bazių“¹²². Kaip pastebėjo LDDP frakcijos Seime narys Algimantas Povilas Tauras:

Džiaugiamės vienu karinių bazių atsikratę ir susidaro nuomonė, kad prašomės kitų. Mūsų Konstitucijos 137 straipsnyje yra sakoma: „Lietuvos Respublikos teritorijoje negali būti masinio naikinimo ginklo ir užsienio valstybių karinių bazių.“¹²³

Į minėtą pagrindinio šalies įstatymo straipsnį dėmesį atkreipė ir LDDP frakcijos Seime narys Albinas Albertynas, pabrėždamas neutraliteto politikos tęstinumo svarbą. Pasak jo, „(...) mūsų Konstitucijoje aiškiai pasakyta, visur pasakome – Lietuva nestoja į jokias karines struktūras. Koks gali būti politinis žaidimas – mes įstojame į NATO, po mūsų įstoja į NATO Rusija, per mūsų teritoriją NATO važiuoja į kitą NATO valstybę. Vadinasi, atidarome per mūsų teritoriją laisvąjį tranzitą. Mes turime laisvai uždaryti savo sienas vien tik neutralitetu“. Be to, A. Albertynas paragino atsižvelgti į tai, jog priklausymas karinėms organizacijoms sukelia pavojų, kad „Lietuva bus įtraukta į kitų valstybių intrigas“:

Prisiminkite neutralitetą 1939 m. rugsėjo mėn., kai prasidėjo Antrasis pasaulinis karas. Ko reikalavo vokiečiai? Morališkai spaudė – įsijunkite į karą prieš Lenkiją, ginklais imkite Vilnių ir

¹²² Lietuvos Respublikos Konstitucija, 137 strps.

¹²³ Lietuvos Respublikos Seimas // posėdžių stenogramos // posėdis Nr. 56, 1993 12 22, op cit.

Vilniaus kraštą. (...) Mes neįsivėlėme į tas intrigas. Nesivėlkime ir toliau į tas intrigas¹²⁴.

Atsakydamas į išsakytą pastabą, kad Lietuva nesugebėtų savarankiškai apsiginti potencialios agresijos atveju, A. P. Tauras paragino kolegas prisiminti 1991 m. sausio įvykius. „Būsime galingi ne nusipirkę po keletą malūnsparnių, laivų, patrankų ir tankų, o kai visi būsime susivieniję bendram tikslui. Tai mes jau įrodėme, kai kovojome dėl nepriklausomybės. Ne tankai laimėjo 1991 m., o žmonių ryžtingumas ir tuomečių vadovų ryžtas“. Jis taip pat pasisakė už tai, kad Lietuva išlaikytų neutralitetą:

Lietuva turėtų būti neutrali, taiki, demilitarizuota šalis, palaikanti draugiškus santykius su visomis, ir ypač kaimyninėmis valstybėmis, pasisakanti už globalinį teisingumą.

Pagaliau, įspėjo A. P. Tauras, „(...) neapdairiai grįždama į Europą per karinius blokus, Lietuva rizikuoja patekti į negailestingas dabarties pasaulio girtas ir tapti beveidžiu, sakyčiau, net bedvasiu, kažkoku Europos malonės prašančiu priedėliu. Būdami nedidelė tauta mes pirmiausia turime pasikliauti savimi, savo vidinėmis, dvasinėmis galiomis“¹²⁵.

Išsiskyrė ir nuomonės dėl Rusijos bei įvykių toje šalyje (konstitucinės krizės). 1993 m. gruodį vykusioje diskusijoje Seime dalyvavęs prezidentas A. Brazauskas ramino Seimo narius, kad „(...) santykiuose su Rusija ypatingos įtampos šiandien nėra“. Dėl to, jo teigimu:

Turime išlaikyti šią politiką, kaip draugiškų santykių politiką su šia valstybe. Ir mes laikysimės. Ir, aišku, priklausomai nuo to, kaip keisis pozicija, įsigys keisis Rusijoje. Mes, žinoma, turėsime keisti, peržiūrėti savo politiką santykiuose su Rusija. Tai čia nėra jokių abejonių. (...) Bet aš manau, kad mums nereikia iš anksto ir būsimuoju laiku, tariamąja nuosaka kalbėti apie tolesnius santykius

¹²⁴ Ibidem, op cit.

¹²⁵ Ibidem, op cit.

su Rusija, o paprasčiausiai matyti tai, kas vyksta Rusijoje, ir, žinoma, koreguoti savo politiką¹²⁶.

Užsienio reikalų ministras P. Gylys, užsimindamas apie 1993 m. įvykius Rusijoje, pastebėjo, kad „(...) greta proimperialinių revanšistinių jėgų (Rusijoje) yra ir kitos jėgos. Jeigu mes Rusijoje matysime tik priešą įvaizdį ir nematysime tos politinių jėgų įvairovės, ne tik politinių jėgų, tačiau ir visuomeninio nusistatymo ir Baltijos valstybių atžvilgiu, ir jeigu mes nerodysime savo geranoriškumo Rusijai, tai mes padarysime viską, kad faktiškai tos jėgos sustiprėtų“. Be to, anot P. Gylio:

Nevertinčiau situacijos (Rusijoje) taip pesimistiškai, nelyginčiau 1993 m. pabaigos su 1991 m., kurie tikrai buvo tragiški. Manau, kad Lietuva, nepaisant nieko, nesupama tokios pavojingos aplinkos ir netgi viduje yra visai kita negu tada¹²⁷.

Opozicijos paklaustas, kodėl Vyriausybė delsia aiškiai pareikšti apie Lietuvos apsisprendimą jungtis prie Šiaurės Atlanto aljanso, P. Gylys paragino kalbėti ne apie menamą Vakarų ir Rusijos sąmokslą, o atsižvelgti į Vakarų interesus:

Dažnai tarp mūsų politikų susidaro įspūdis, kad tik panorėjus mes galime patekti bet kur ir pasirašyti sutartį su bet kuo, lyg kita pusė neturėtų kontrargumentų ir savų argumentų.

Pačiai NATO organizacijai kyla daug vidinių klausimų. Kas yra NATO nesant Varšuvos sutarties? Kokie santykiai bus tarp NATO ir Jungtinių Tautų, tarp NATO ir Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo konferencijos ir taip toliau? Manau, kad turėtų būti peržiūrima pati NATO koncepcija. Matyt, turės gyvenimas pakeisti tą koncepciją. Ir atitinkamai jos santykiai su partneriais ir galbūt būsimais nariais¹²⁸.

¹²⁶ Ibidem, op cit.

¹²⁷ Ibidem, op cit.

¹²⁸ Ibidem, op cit.

Anot šios reprezentacijos, Lietuva neturėtų priklausyti nei Rytų, nei Vakarų karinėms sąjungoms, nes tai prieštarauja Konstitucijai, o susiklosčius nepalankioms aplinkybėms ji galėtų apsiginti savarankiškai, kaip tai padarė 1991 m. Žiūrint į Rusiją, nors procesai toje valstybėje reikalauja dėmesio, ypatingos įtampos nėra. Pagaliau dėl Lietuvos narystės NATO aljanse sprendžia ne Lietuvos užsienio politikos formuotojai, o Vakarų šalys, į kurių interesus būtina atsižvelgti.

1.3. Narystės NATO neišvengiamumo naratyvo konstravimas ir įtvirtinimas

Diskusijų dėl Lietuvos narystės NATO analizė leido atskleisti du konkuruojančius pasakojimus: 1) tradicinį, vyraujantį (Lietuvos narystės Aljanse neišvengiamumo) naratyvą; 2) alternatyvų (buvimo tarp Rytų ir Vakarų) naratyvą. Kita užduotis yra pademonstruoti, kaip buvo įtvirtintas vyraujantis narystės NATO neišvengiamumo pasakojimas, būtent kurio veikiamas priimtas analizuojamas užsienio politikos sprendimas.

Tarpukario neutralitetas

Viena iš nuolatos išsakomų lietuviškame užsienio politikos diskurse reikšmių, kuria grindžiamas kolektyvinių saugumo garantijų neišvengiamumas, yra nepasisekusio Lietuvos tarpukario neutraliteto analogija. Vyrauja suvokimas, kad neutralitetas neužtikrino Lietuvos saugumo Antrojo pasaulinio karo metais, negalėtų užtikrinti jo ir galimo būsimo konflikto atveju. Dėl to vienintelis ir patikimas Lietuvos saugumo garantas yra kitų šalių teikiamos saugumo garantijos. Audroniaus Ažubalio, buvusio Lietuvos užsienio reikalų ministro, teigimu:

Prieš septynis dešimtmečius šalies neutraliteto politika nepasitvirtino ir brangiai kainavo Lietuvos žmonėms, todėl šiandien negalima kartoti šios klaidos. (...) Neretai žodis „neutralumas“ siejamas

tik su pozityviais dalykais, manoma, kad „neutralumas“ reiškia išskirtinį savarankiškumą, nepriklausymą niekam ir nuo nieko, buvimą už dalyvaujančių šalių, kitaip tariant – savotiškoje saugioje nuošalėje. Už šį suvokimą prieš septynis dešimtmečius sumokėjome labai skausminga patirtimi – trys mūsų valstybės okupacijos per ketverius metus ir su tuo susijusi Lietuvos gyventojų tragedija¹²⁹.

Antrojo pasaulinio karo išvakarėse (1938 m.) Lietuvos Vyriausybė paskelbė, o Seimas patvirtino nuostatą, kad ginkluoto konflikto Senajame žemyne atveju Lietuva taps neutralia valstybe. 1939 m. rudenį nacistinei Vokietijai užpuolus Lenkiją Lietuvos neutralitetas įsigaliojo, vis dėlto netrukus (1940 m.) Lietuva buvo aneksuota Tarybų Sąjungos, 1941 m. okupuota Trečiojo reicho, o 1944 m. vėl aneksuota TSRS.

Neutraliteto deklaravimas iš tiesų nepadėjo Lietuvai išvengti skaudžių Antrojo pasaulinio karo padarinių, tačiau reikėtų atkreipti dėmesį į tai, jog apie neutralumą A. Smetonos vyriausybė paskelbė tik po vadinamojo Miuncheno sąmokslu, kai karas Europoje jau buvo neišvengiamas. Kitaip tariant, tiesioginis XX a. 4-ojo ir XX a. 10-ojo deš. sugretinimas, atsižvelgus į visiškai skirtingas tarptautines aplinkybes, negali būti laikomas adekvačiu neutraliteto politikos neefektyvumo įrodymu. Be kita ko, atsižvelgus į kitų Vidurio Europos valstybių patirtį, galima pagrįstai abejoti kolektyvinių saugumo garantijų efektyvumu.

Lenkija ir Čekoslovakija tarpukariu buvo sudariusios kolektyvinio saugumo susitarimus su Prancūzija ir Didžiąja Britanija – Prancūzija sudarė karinę sąjungą su Čekoslovakija ir Lenkija 1924 m., o 1934 m. balandžio mėnesį Lenkija dar pasirašė savitarpio pagalbos sutartį ir su Didžiąja Britanija. Nors tuose susitarimuose buvo numatyta, jog agresijos atveju Londonas ir Paryžius suteiks būtina karinę paramą Prahai ir Varšuvai, 1938 m. rugsėjo 29 d. Miunchene aukščiausi britų ir prancūzų pareigūnai de facto atsižadėjo savo

¹²⁹ „A. Ažubalis teigia, kad tarpukario neutraliteto politika nepasitvirtino“, *ELTA* ir *lrytas.lt*, 2011 03 28 (<http://kultura.lrytas.lt/-13013256221299305695-a-a-%C5%BEubalis-teigia-kad-tarpukario-neutraliteto-politika-nepasitvirtino.htm>; žiūrėta 2016 12 05).

prisiimtų įsipareigojimų, sutikę su Trečiojo reicho lyderio Adolfo Hitlerio reikalavimu iki 1938 m. spalio 10 d. perimti Čekoslovakijai priklausančią Sudetų sritį su visais kariniais šalies įtvirtinimais, įmonėmis, žaliavų atsargomis, ryšių priemonėmis ir kt. Nėgana to, 1939 m. kovą Čekoslovakijai Vokietija įteikė ultimatumą dėl visiškos kapituliacijos, tačiau Praha ir vėl nesulaukė jokios Vakarų sąjungininkių paramos. Taigi tą patį mėnesį Čekija buvo likviduota, vietoje jos įkuriant Bohemijos-Moravijos protektoratą, o Slovakija buvo paversta marionetine Trečiojo reicho valstybe.

Analogiška situacija po metų susiklostė Lenkijoje, kai šalį 1939 m. rugsėjo 1 d. užpuolė nacistinė Vokietija. Nors rugsėjo 3 d. Didžioji Britanija ir Prancūzija paskelbė karą Vokietijai, jokių veiksmų prieš vokiečius britai ir prancūzai nesiėmė. Priešingai, keistuoju karu pramintas Vakarų galių laukimas ne tik leido Hitleriui galutinai sutriuškinti Lenkiją, bet ir skubiai permesti kariuomenę į Vakarus bei netrukus užpulti Beniliukso šalis, Prancūziją, o galiausiai ir britų salyną.

Kitas aspektas – kai kurie istorikai ragina atkreipti dėmesį į tai, kad tarpukariu neutralitetas Lietuvai veikia buvo primestas, o ne tai buvo nuosekli šalies tarptautinė laikysena visą tarpukario laikotarpį. Kaip pastebėjo istorikas Algimantas Kasperavičius, „(...) problema buvo tai, kad politinis elitas, užsienio reikalų ministras S. Lozoraitis ir už jo stovintis Antanas Smetona priimdami neutraliteto konceptą juo netikėjo. Antras dalykas, jie pasirinko neutralitetą iš esmės ne savo valia, o stengdamiesi prisitaikyti prie šiaurinių kaimynų – estų ir truputėlį mažiau prie latvių“¹³⁰. Kitaip tariant, Lietuvos Vyriausybėje nebuvo galvojama, kad esant reikalui gali tekti neutralitetą ginti. (Neutralitetą taip pat skelbusi Švedija Antrojo pasaulinio karo metais ne tik vykdė nesikišimo politiką, tačiau ir laikė mobilizavusi net 400 tūkst. karių, kurie prireikus būtų galėję priešintis agresoriui.)

1939 m. spalio 10 d. Lietuvos vyriausybė pati atsisakė savo deklaruoto neutraliteto, patenkindama Tarybų Sąjungos įteiktą ultimatumą ir leisdama

¹³⁰ Samoškaitė E., A.Kasparavičius: jei būtume priešinęsi SSRS, dabar nereiktų įrodinėti mūsų okupacijos“, *delfi.lt*, 2011 03 28 (<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/akasparavicius-jei-butume-priesinesis-ssrs-dabar-nereiktu-irodineti-musu-okupacijos.d?id=43724119>; žiūrėta 2016 12 06).

Lietuvos teritorijoje dislokuoti Raudonosios armijos karines įgulas, nors, kai kurių istorikų teigimu, galimybių apsiginti arba bent jau bandyti apsiginti, kaip tą padarė Suomija*, buvo. Šarūnas Liekis pažymėjo, jog „(...) Suomijos bendras karinis potencialas buvo lygus su Baltijos šalių potencialui, tačiau tą Baltijos šalių potencialą, be abejo, reikėjo vienokiu ar kitokiu būdu koordinuoti, mobilizuoti ir panašiai. (...) Lenkų debatuose iš jų Užsienio reikalų ministerijos niekur neprasprūsta nė viena mintis, kad kažką reikės atiduoti be kovos. Lenkai aiškiai angažavosi, kad bet kuriuo atveju kariausime: pralaimėsime, laimėsime – kitas klausimas, bet visą laiką priešinsimės“¹³¹.

Apibendrinant Lietuvos tarpukario neutraliteto analogija savaime neįrodo, kad ši laikysena yra neefektyvi ar pavojinga mažos, ribotų išteklių valstybės saugumo užtikrinimo požiūriu.

1) XX a. 4-ojo ir 10-ojo deš. padėties tarptautinėje erdvėje tiesioginis gretinimas nėra istoriškai pagrįstas. O jei šiuos istorinius laikotarpius vis dėlto linkstama sulyginti, reiktų atsižvelgti į tai, kad ir kolektyvinių saugumo garantijų turėjimas nepadėjo Vidurio Europos valstybėms išvengti skaudžių Antrojo pasaulinio karo padarinių.

2) Teiginį, kad neutralitetas neapsaugojo Lietuvos Antrojo pasaulinio karo išvakarėse, vadinasi, neapsaugotų ir galimo būsimo konflikto atveju, galėtų patvirtinti tik faktas, kad būdama neutrali Lietuva bandė apsisaugoti, tačiau tai nepavyko. Tokių istorinių duomenų nėra. Priešingai, A. Smetonos Vyriausybė pati atsisakė savo deklaruoto neutraliteto, sutikusi su TSRS ultimatumu įsileisti į šalį Raudonąją armiją.

Nepriklausomybės kovos ir Sausio 13-oji

Lietuvos užsienio politikos diskurse vyrauja neutraliteto politikos neefektyvumą ir savo ruožtu kolektyvinių saugumo garantijų neišvengiamumą

* 1939 m. lapkričio 30 d. Tarybų Sąjunga užpuolė Suomiją. Vadinamasis Žiemos karas baigėsi 1940 m. kovo 13 d., pasirašius Maskvos taikos sutartį. Suomijai pavyko išsaugoti valstybingumą, nors ji neteko 11 nuošimčių savo teritorijos su antruoju pagal dydį miestu Vyborgu. Taip pat karo metu žuvo arba buvo sužeista apie 70 tūkst. suomių. Kalbant apie TSRS nuostolius, dėl tikslų skaičių nesutariama, tačiau jie laikomi keleriopai didesniais.

¹³¹ Ibidem, op cit.

pagrindžiantis pasakojimas. Tuo pat metu nekreipiamas dėmesys į kitas reikšmingas istorines patirtis – pavyzdžiui, Nepriklausomybės kovų ir Sausio 13-osios, įrodančias, kad valstybė, net jei yra maža, o jos ištekliai tėra labai riboti, geba savarankiškai apsiginti.

1918 m. vasario 16 d. nepriklausomybę paskelbusios Lietuvos kariuomenės kūrimas vyko labai sunkiai – tą nulėmė ne tik techninės kliūtys, bet ir lėšų bei patyrusių karininkų stygius. Trūko ginklų, aprangos ir amunicijos. Negana to, po Pirmojo pasaulinio karo Lietuvos ūkis išgyveno sunkius laikus. Nepaisant šių nepalankių aplinkybių, iš savanorių suburtai Lietuvos kariuomenei 1918–1920 m. pavyko sėkmingai atremti agresiją iš karto trijuose frontuose.

1918 m. pabaigoje į Lietuvos teritoriją įsiveržė Raudonoji armija. 1919 m. sausį bolševikai užėmė Vilnių, Šiaulius ir Telšius bei visu frontu artinosi prie Kauno ir Alytaus. Nors Lietuvos kariuomenei dar trūko pasirengimo ir įrangos, kautynių prie Kėdainių (1919 m. vasario 6–8 d.), Jiezno (vasario 10–13 d.) ir Alytaus (vasario 12–15 d.) metu pavyko sustabdyti tolesnę bolševikų veržimąsi į Lietuvą*. Maža to, nuo 1919 m. gegužės prasidėjo Lietuvos kariuomenės kontrpuolimas. Jo metu Raudonoji armija buvo išvyta iš šalies teritorijos**.

Kovos su bolševikais nebuvo vienintelės. Šiaurinėje Lietuvos dalyje lietuviams teko atremti vadinamųjų bermontininkų*** puolimą. 1919 m. viduryje bermontininkai užėmė Kuršėnus, o rudenį įsiveržė į Šiaulius, Biržus,

* Kovose su bolševikais Lietuvos kariuomenei padėjo Vokietijos kariškiai. 1919 m. vasario 10 d. vokiečiai sumušė bolševikus prie Sedos ir Mažeikių, o vasario 7 d. prie Kėdainių pirmą kartą į mūšį stojo ir Lietuvos kariuomenė. Taip pat vertų paminėti saksus savanorius. Teigiama, esą šie samdiniai buvo pagrindinė jėga, padėjusi atmušti bolševikus nuo Kauno 1919 m. vasarį vykusio mūšio metu. Be šios paramos miestas tikriausiai būtų buvęs prarastas (kaip 1919 m. sausį nutiko Vilniui), veikiausiai – ir likusi Lietuvos dalis.

** 1919 m. gegužės 18–19 d. Lietuvos kariuomenė surengė Panevėžio-Kurklių karinę operaciją. Kontrpuolimo metu buvo atsiimti Anykščiai ir Panevėžys, paimta nemažai belaisvių, konfiskuota kulkosvaidžių ir šautuvų. Gegužės 28 d. – birželio 2 d. įvykdyta Kupiškio-Utenos operacija – atkovotas Rokiškis ir Kupiškis, apsaugota Panevėžio–Daugpilio geležinkelio linija, panaikinta grėsmė Panevėžiui. Kovose dėl Utenos buvo konfiskuotas bolševikams priklausęs šarvuotas automobilis, paimta belaisvių, atimta šovinių ir šautuvų. Rugpjūčio 25 d. Lietuvos kariuomenė surengė Zarasų operaciją, kurios metu bolševikai buvo išstumti į Latvijos teritoriją. Grėsmė Lietuvai panaikinta.

*** Bermontininkais vadinami iš rusų karo belaisvių suformuotų baltagvardiečių karinių dalinių nariai, veikę drauge su Vokietijos kariuomene prieš Tarybų Rusiją. Šiems daliniams vadovavo generolas Pavelas Bermontas-Avalovas, Pirmojo pasaulinio karo kontrrevoliucinių kovų Baltijos šalyse dalyvis.

Joniškį ir Radviliškį. Faktiškai bermontininkai šiaurinėje Lietuvos dalyje siautėjo tol, kol vyko kovos su bolševikais. Lemiamą smūgį Lietuvos kariuomenė bermontininkams smogė 1919 m. lapkričio mėnesį Radviliškyje, kur priešas paliko daug ginklų ir kitos karinės technikos. Vėliau bermontininkai buvo priversti trauktis į Rytų Prūsiją.

Pietinėje Lietuvos dalyje nuolatinį pavojų kėlė Lenkija. Dar 1919 m. lenkai išstūmė iš Vilniaus Raudonąją armiją ir užėmė Lietuvos sostinę. Tarybų Sąjungai 1920 m. vasarą kontratakavus lenkai buvo priversti trauktis iš Vilniaus, į kurį liepos 15 d. įžengė bolševikai. Kadangi tada jau buvo pasirašyta Lietuvos ir Tarybų Rusijos taikos sutartis, bolševikai sugražino Vilnių Lietuvai. Be to, 1920 m. spalio 7 d. buvo pasirašyta ir taikos sutartis (Suvalkų susitarimas) tarp Lietuvos ir Lenkijos, Vilnių paliekant Lietuvos pusėje. Tačiau netrukus po šio susitarimo pasirašymo (1920 m. spalio 9 d.) Lenkijos armijos generolas Liucijanas Želigovskis, veikdamas pagal slaptą tuomečio Lenkijos prezidento Josifo Pilsudskio įsakymą, pasiskelbė maištininku ir pradėjo karo veiksmus prieš Lietuvą. Vėl buvo užimtas Vilnius ir veržtasi gilyn į Lietuvą. 1920 m. lapkričio mėnesį lietuviai prie Giedraičių ir Širvintų sumušė generolo L. Želigovskio pajėgas ir jau rengėsi išvaduoti Vilnių. Tačiau Lenkiją palaikančios Tautų Sąjungos karinės kontrolės komisija neleido tęsti kovų ir liepė konfliktą spręsti derybomis. Ilgainiui tos derybos įstrigo, o Vilniaus kraštas iki 1939 m. išliko Lenkijos teritorijoje.

Tačiau padėtis, kurioje Lietuva atsidūrė 1991 m. sausį, buvo dar sudėtingesnė nei tarpukariu. 1990 m. kovo 11 d. pareiškusi apie atsiskyrimą nuo TSRS, Lietuva ne tik patyrė ekonominę blokadą, bet ir susidūrė su karine agresija. Suvokdami, kad šalis neturi jokių karinių pajėgumų, kurie leistų atremti agresiją, lietuvių politikai pasitelkė nekonvencinius gynybos būdus, kurie buvo detalizuoti keliuose AT paskelbtuose atsišaukimuose:

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios
Tarybos Prezidiumo pareiškimas, 1991 m. sausis

Mes kreipiamės ir į pavojuje atsidūrusius jaunuolius, kad vengtų TSRS kariškių, kurie gali būti ir persirengę arba naudoti kitus klastos būdus, siūlome nenakvoti įprastiniais, daug kam žinomais adresais, naudotis Lietuvos Respublikos piliečio pažymėjimais, o neteisėtai suimtiems ir jų tėvams atsiminti, kad Lietuvos Respublikos krašto apsaugos prievolės įstatymas leidžia reikalauti oficialiai pripažįstamo belaisvių statuso¹³².

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios
Tarybos Prezidiumo kreipimasis į Lietuvos
Respublikos žmones, 1991 m. sausis

Tarybų Sąjungos agresyvūs veiksmai panaudojant net ginkluotą jėgą kelia grėsmę Lietuvos nepriklausomybei. Jeigu dėl to būtų paralyžiuotos Lietuvos valstybės teisėtos valdžios institucijos, kviečiame Lietuvos gyventojus nedalyvauti jokiuose okupacinių jėgų arba joms pavaldžių organizacijų rengiamuose rinkimuose, referendumuose ar kituose politiniuose renginiuose¹³³.

Nekonvencinio pasipriešinimo taktika pasiteisino ir Lietuva sugebėjo apginti valstybingumą. Kaip pripažino kruvinų sausio įvykių epicentre buvęs AT pirmininkas V. Landsbergis, „(...) neginkluotas pasipriešinimas buvo viena svarbiausių Lietuvos sėkmių“¹³⁴.

Apibendrinant valstybė nėra silpna ir priversta tik reaguoti į procesus tarptautinėje sistemoje arba šlietis prie didžiųjų, galingųjų valstybių tik dėl to, kad ji yra objektyviai maža, ribotų resursų. Kaip buvo parodyta, mažosios šalys gali labai efektyviai panaudoti savo ribotus išteklius. Taip pat jos gali pasitelkti nekonvencinius gynybos mechanizmus arba išnaudoti kitus jų pranašumą

¹³² Lietuvos Respublikos Seimas // Aukščiausiosios Tarybos dokumentai // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pareiškimas, Vilnius, 1991 01 07, op cit.

¹³³ Lietuvos Respublikos Seimas // Aukščiausiosios Tarybos dokumentai // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo kreipimasis į Lietuvos Respublikos žmones, Vilnius, 1991 01 11, op cit.

¹³⁴ Samoškaitė E., „V.Landsbergis: Rusija norėtų, kad istorija būtų rašoma pagal ją“, *delfi.lt.*, 2010 02 22, (<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/vlandsbergis-rusija-noretu-kad-istorija-butu-rasoma-pagal-ja.d?id=29220121>, žiūrėta 2014 10 11), op cit.

įtvirtinančius politikos instrumentus – pavyzdžiui, derybinius, diplomatinius, tarpininkavimo, įtikinėjimo arba gebėjimo kurti koalicijas ir kt.

Grėsmingoji Rusija

Kalbėjimą apie Rusiją – didįjį grėsmingąjį Lietuvos užsienio politikos formuotojų kitą – reikėtų išskaidyti į du, vienas su kitu susijusius aspektus: 1) išorės priešų (Rusijos) vaizdinio konstravimo ir įtvirtinimo; 2) vidaus priešų (prorusiškų veikėjų) įvaizdžio konstravimo.

Konstitucinė krizė

Grįsdama Lietuvos narystės Šiaurės Atlanto aljanso neišvengiamumą, nemaža dalis lietuvių užsienio politikos formuotojų išsakė pastebėjimą, kad situacija Rusijoje kelia grėsmę Baltijos valstybėms¹³⁵. Tuos nuogąstavimus sukėlė 1993 m. spalio įvykiai Rusijoje – konkrečiai, konstitucinė krizė toje šalyje, kai dalis RTSFR AT deputatų sukilo prieš prezidentą B. Jelciną ir jo administraciją.

1993 m. rudens krizė reikšmingai paveikė tolesnę Rusijos politinės sistemos raidą – po tų įvykių ji tapo prezidentine respublika, kokia tebėra iki šiol. Vis dėlto jei žvelgtume į tuos įvykius grynai per Lietuvos saugumo interesų prizmę, jie nesukėlė papildomo pavojaus. Priešingai, konstitucinės krizės baigtis buvo palanki Lietuvai.

Visų pirma 1993 m. rudens įvykiai buvo išimtinai Rusijos vidaus politikos reikalas, tiesiogiai nesusijęs su užsienio politika. Faktiškai tą krizę sukėlė tarp dviejų Rusijos valdančiojo elito grupuočių – politinio-ekonominio elito narių (arba oligarchų), palaikiusių prezidento B. Jelcino administraciją, ir politinio-karinio elito (arba silovikų), rėmusių parlamento maištininkus – nuosekliai augusi įtampa, kurią sukėlė po Tarybų Sąjungos žlugimo mažėjančios valstybinės dotacijos Rusijos kariniam-pramoniniam kompleksui. Oligarchai, pasinaudoję chaotiškais reformomis valstybiniame energetiniame sektoriuje, ilgainiui įtvirtino beveik absoliučią įtaką politinėje sistemoje. 1993

¹³⁵ Lietuvos Respublikos Seimas // posėdžių stenogramos // posėdis Nr. 56, 1993 12 22, op cit.

m. rudenį ši įtampa peraugo į atvirą konfliktą – anksčiau minėta, jog dalis RTSFR AT deputatų, vadovaujami A. Ruckojaus ir R. Chazbulatovo, metė tiesioginį iššūkį B. Jelcinui ir jo administracijai. Tačiau po kelias dienas Maskvoje trukusios sumaištis Rusijos armija galiausiai pakluso šalies prezidentui ir konfliktas baigėsi triuškinama B. Jelcino ir jo šalininkų pergale.

Pirma, po 1993 m. konstitucinės krizės Rusijos politiniame elite iš esmės neliko jokios opozicijos B. Jelcinui ir jo vykdomai politikai. Netgi teigiama, esą konstitucinė krizė Rusijoje buvo paskutinis protarybinių ir revanšistinių jėgų bandymas atkurti senąją tarybinę arba panašią į ją santvarką. Nikolajaus Svanidzės, Rusijos istoriko ir televizijos žurnalisto teigimu, jei įvykiai 1993 m. spalį būtų pakrypę kita linkme, „(...) Rusijos istorija būtų pasukusi kitu keliu, tačiau ne geresniu, o blogesniu.

Juk liaudies vieningai išrinkto B. Jelcino alternatyva buvo R. Chazbulatovas, už kurio stovėjo, sakykim, galvą keliančios fašizmo jėgos. Ir jeigu tos jėgos būtų nugalėjusios, iš karto būtų kilusi fašistinio tipo reakcija, kur daug kraujo, sulaukta didelių pasekmių, kur kas blogesnių ir radikalesnių, nei šiuo atveju atsitiko¹³⁶.

Antra, sumažėjo parlamento vaidmuo Rusijos politinėje sistemoje. Konkrečiai pagal naująją Rusijos Federacijos Konstituciją, kuri buvo patvirtinta po konstitucinės krizės ir kuri pakeitė iki tol šalyje galiojusią RTSFR Konstituciją, Rusija tapo prezidentine respublika, dėl ko dauguma galios svertų buvo sutelkta ne vietoje AT įsteigtos Valstybės Dūmos deputatų, o prezidento B. Jelcino rankose. Tad nors Dūmoje buvo V. Žirinovskio vadovaujami liberalai-demokratai ir G. Ziuganovo komunistai, faktiškai

¹³⁶ Маляренко Евгения, „Это был выбор в пользу варварства: Октябрь 1993-го: чем он отливается сейчас“, *newtimes.ru*, 2013 09 29, (<https://newtimes.ru/stati/others/b48fbf099d3b056a83904238be84880f-eto-bil-vibor-v-polzy-varvarstva.html>; žiūrėta 2017 01 18), op cit.

Rusijos parlamentas turėjo gerokai mažiau galimybių daryti įtaką šalies politikai*.

Trečia, prezidento B. Jelcino administracijos politika, žvelgiant į ilgaamžę Rusijos ir Lietuvos santykių istoriją, neabejotinai buvo pati palankiausia Lietuvos atžvilgiu. E. Nekrašo teigimu, „(...) su B. Jelcinu, pripažinusiu Lietuvos nepriklausomybę dar iki 1991-ųjų rugpjūčio pučo Maskvoje, imtos sieti, kad ir atsargiai, naujo ilgaamžės abiejų tautų santykių istorijos etapo viltys. Kai kas netgi prisiminė Winstono Churchillio žodžius, kad valstybės amžinų priešų neturi. Atrodė, jog Rusija juda, nors ir sunkiau nei Lietuva, demokratijos plėtros keliu, ir abiejų šalių santykiai gali tapti draugiškesni nei ankstesniais amžiais“¹³⁷.

B. Jelcino Rusija

1990 m. gegužę išrinktas RTSFR AT pirmininku B. Jelcinas įgijo reikšmingą politinę įtaką Maskvoje – tapo viena iš ryškiausių liberaliosios reformistinės stovyklos asmenybių, oponavusių tiek Tarybų Sąjungos prezidentui Michailui Gorbačiovui, tiek ir konservatyviesiems TSKP sluoksniams (senajai gvardijai), raginusiems stabdyti *perestroiką* bei jėga užgniaužti separatizmą TSRS periferijoje, pirmiausia – trijose Baltijos respublikose. 1991 m. Lietuvoje ir Latvijoje kilus neramumams B. Jelcinas deklaravo savo palaikymą Baltijos šalių gyventojams – kruvinų 1991 m. sausio įvykių Lietuvoje išvakarėse, kalbėdamas vieno mitingo metu, jis kreipėsi į TSRS kariškius:

Prieš eidami šturmuoti civilių objektų Baltijos šalių žemėje, prisiminkite savo gimtinės židini, savo Respublikos dabartį ir ateitį, savo tautą. Prievarta prieš įstatymą, prieš Baltijos tautas

* Tiesa, Rusijos Valstybės Dūma po 1993 m. įvykių dar išlaikė šalies Vyriausybės sudėties tvirtinimo teisę, kas vėliau lėmė, jog Dūmos smarkiai kritikuotas pirmasis Rusijos užsienio reikalų ministras Andrejus Kozyrevas buvo atstatydas, o jo vietą diplomatijos vadovo poste užėmė Jevgenijus Primakovas.

¹³⁷ Nekrašas E., „Kritiniai pamąstymai apie Lietuvos užsienio politiką“, *Politologija* 54 (2), 2009, p. 132, op cit.

pagimdys rimtus krizės reiškinius ir pačioje Rusijoje, ir Rusijos gyventojų, gyvenančių kitose respublikose, padėčiai. Vykdydami įsakymą šturmuoti civilius objektus ir panaudoti ginklą prieš civilius gyventojus, Jūs tampate įrankiu tamsių reakcijos jėgų rankose¹³⁸.

V. Landsbergis taip pat pripažino, kad „(...) per Sausio 13-osios agresiją B. Jelcinas buvo labai ryžtingai mūsų pusėje. Jis naktį paskambino M. Gorbačioviui ir pasakė keletą aštrių rusiškų žodžių: *Prekratite eto bezobrazije!*“¹³⁹.

1991 m. birželio 12 d. B. Jelcinas buvo išrinktas pirmuoju nepriklausomos Rusijos (tuo metu dar RTSFR) prezidentu. Nepaisant to, kad dar egzistavo TSRS, 1991 m. liepos 29 d. RTSFR su Lietuva pasirašė sutartį „Dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų“, kuria remiantis abi valstybės pripažino viena kitos nepriklausomybę nuo TSRS ir užmezgė diplomatinis santykius¹⁴⁰. Kalbėdamas apie tą susitarimą V. Landsbergis pažymėjo, jog „(...) turėjome labai svarbią, solidžią ir mūsų nepriklausomybę garantuojančią sutartį su Rusija dėl tarpvalstybinių pagrindų“¹⁴¹.

Prezidentas B. Jelcinas suvaidino reikšmingą vaidmenį 1993 m. rugpjūtį, kai Maskvoje kilo pučas. Jo ir šalininkų pastangomis Valstybinis ypatingosios padėties komitetas (*Государственный комитет по чрезвычайному положению в СССР, ГКЧП*) nepasiekė savo tikslų ir neperėmė valdžios TSRS į savo rankas. Anot E. Nekrašo, jei tada įvykiai būtų pasisukę kita linkme, „(...) Lietuva, deklaravusi nepriklausomybę, nebūtų jos realiai įgijusi. Tarptautinės teisės požiūriu suverenija valstybe iš tikrųjų ji tapo tik 1991-ųjų rudenį, kai, išnykus realiai grėsmei, kad TSRS atkurs savo valdžią Lietuvoje, ją kaip valstybę pripažino kitų suverenių valstybių vyriausybės“¹⁴².

¹³⁸ Manstavičius Antanas, „Sausio 13-oji: SSRS respublikų ir viso pasaulio reakcijos“, *alfa.lt*, 2013 01 08, (<http://www.alfa.lt/straipsnis/15074071/sausio-13-oji-ssrs-respubliku-ir-viso-pasaulio-reakcijos>, žiūrėta 2015 02 27), op cit.

¹³⁹ „Mirė pirmasis Rusijos prezidentas B.Jelcinas“, *delfi.lt*, 2007 04 23, (<http://www.delfi.lt/news/daily/world/mire-pirmasis-rusijos-prezidentas-bjelcinas-nuotrauku-albumas-politiku-komentarai.d?id=12966507>, žiūrėta 2015 08 29), op cit.

¹⁴⁰ Lietuvos-Rusijos dvišalė sutartis „Dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų“, Maskva, 1991 07 29.

¹⁴¹ „Mirė pirmasis Rusijos prezidentas B.Jelcinas“, op cit.

¹⁴² Nekrašas E., 2009, p. 126, op cit.

Per pirmuosius nepriklausomybės metus Rusijos prezidento B. Jelcino administracija ne tik užmezgė pozityvius santykius su daugeliu Vakarų valstybių, bet ir plėtojo konstruktyvų dialogą su buvusios TSRS erdvės valstybėmis. Anot vieno iš provakarietiškos Rusijos užsienio politikos krypties architektų, pirmojo Rusijos diplomatijos vadovo Andrejaus Kozyrevo, „(...) santykius su buvusiomis tarybinėmis respublikomis būtina grįsti:

Principais, kurie būtų analogiški bendriesiems europiniams principams: sienų pripažinimas ir jų atvirumas, žmogaus ir nacionalinių mažumų teisės, abipusiai naudingas bendradarbiavimas.

*На принципах, оправдавших себя в общеевропейском процессе, – нерушимость и открытость границ, права человека и национальных меньшинств, взаимовыгодное сотрудничество*¹⁴³.

Pagaliau Lietuvai ir Rusijai per pirmąjį nepriklausomybės dešimtmetį pavyko išspręsti daugumą reikšmingų tarpvalstybinių klausimų: Rusijos kariuomenės išvedimo, karinio tranzito į Kaliningrado sritį, taip pat tarpvalstybinių sienų nustatymo¹⁴⁴ ir kt.¹⁴⁵

Prorusiški veikėjai

Kaltinimas prorusiškumu yra viena dažniausiai pasitaikančių lietuviškame viešajame diskurse reikšmių. Ją pasitelkus demonizuojami, marginalizuojami ir taip nutildomi oponuojantieji vyraujančioms sampratoms požiūriai. Kalbant apie apsisprendimą siekti Lietuvos narystės NATO, galima išskirti du pasakojimus apie vidaus priešus: pirmasis – prorusiškais buvo įvardyti tie, kurie oponavo arba dvejojo dėl Lietuvos narystės NATO; antrasis

¹⁴³ „Московские новости“, 29 сентября 1991 г., op cit.

¹⁴⁴ Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos sutartis „Dėl Lietuvos ir Rusijos valstybės sienos“, Vilnius, Maskva, 1997 10 24.

¹⁴⁵ Kitos sutartys su Rusijos Federacija, žr.: Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija // Rusija (<http://www.urm.lt/default/lt/rusija>; žiūrėta 2017 01 20).

– potencialiomis išdavikėmis įvardytos ir Vakarų valstybės, kurios galbūt yra linkusios nuolaidžiauti Rusijai.

Kirkilo teigimu, pirmaisiais po Kovo 11-osios metais konsensusas dėl Lietuvos integracijos į Vakarų karines struktūras nebuvo itin tvirtas. Anot jo, LDDP gretose buvo nemažai tų, kurie „(...) pasisakė už neutraliteto viziją, kritikavo narystės NATO sumanymą“¹⁴⁶. Be to, tuo pat metu Rusijoje suaktyvėjo diskusijos dėl glaudesnių ryšių tarp buvusių TSRS respublikų kūrimo. Šios aplinkybės lėmė, kad pirmųjų tiesioginių Seimo rinkimų, kuriuose pergalė buvo prognozuojama LDDP, išvakarėse kadenciją baigianti Lietuvos AT suskubo patvirtinti konstitucinį aktą „Dėl nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“. 1992 m. birželį patvirtintame dokumente teigiama:

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, remdamasi 1918 m. vasario 16 d. ir 1990 m. kovo 11 d. aktais dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimo ir 1991 m. vasario 9 d. visos tautos pareikšta valia ir matydama pastangas bet koku pavidalu išsaugoti buvusią SSR sąjungą su visais jos užkariavimais ir ketinimus įtraukti Lietuvą į postsovietinio Rytų bloko gynybines, ekonomines, finansines ir kitokias erdves, nutaria:

1. Puoselėti abipusiškai naudingus ryšius su kiekviena valstybe, anksčiau buvusia SSRS sudėtyje, tačiau niekada ir jokia pavidalu nesijungti į jokia buvusios SSRS pagrindu kuriamas naujas politines, karines, ekonomines ar kitokias valstybių sąjungas bei sandraugas.

2. Veikla, kuria siekiama įtraukti Lietuvos valstybę į šio konstitucinio akto pirmajame straipsnyje nurodytas valstybių sąjungas ar sandraugas, yra laikoma priešiška Lietuvos nepriklausomybei ir atsakomybė už ją nustatoma pagal įstatymus¹⁴⁷.

¹⁴⁶ Kirkilas G., *interview*, 2014 05 12, op cit.

¹⁴⁷ Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“, Vilnius, 1992 06 08.

Galima tvirtinti, jog būtent šiame akte pirmąsyk buvo formalizuotas vidaus priešų, veikiančių prieš Lietuvą, jos interesus ir nepriklausomybę, apibrėžimas – išdavikais įvardijami visi (politikai, politinės jėgos ir kt.), kurie pasisako ar siekia suartėti su Rytai.

Prorusiškumo argumentas, dažniausiai naudotas opozicinių partijų, buvo ypač efektyvus instrumentas veikiant LDDP narių, kurie 1992 m. rudenį, kaip ir prognozuota, triuškinamai laimėjo Seimo rinkimus, sprendimus. Šio spaudimo įrankio efektyvumą lėmė tai, kad dauguma LDDP atstovų iki Lietuvai paskelbiant apie pasitraukimą iš Tarybų Sąjungos užėmė vadovaujančius postus komunistinėse struktūrose*. Pavyzdžiui, LDDP lyderis ir nuo 1993 m. Lietuvos prezidentas A. Brazauskas, anot E. Nekrašo, „dėl savo politinės praeities buvo kiek suvaržytas. Jis negalėjo rodyti meilės Rusijai. Be to, turėjo tarsi būti provakarietiškas¹⁴⁸. Šią mintį palaikė ir R. Paulauskas, kurio teigimu, „A. Brazausko kompanija gal ir turėjo kitą suvokimą (dėl narystės NATO), tačiau jie, buvę komunistai, bijojo pasakyti ką nors prieš dominuojančią liniją. (...) A. Brazausko žmonės tiesiog jautėsi užguiti. Jie tikrai nebūtų priešinęsi V. Landsbergiui. A. Brazauskas nebuvo pasiruošęs. LDDP neužėmė jokios kovingesnės pozicijos¹⁴⁹.

Tai, kaip prieš LDDP buvo naudojamas prorusiškumo argumentas, rodo 1993 m. gruodį diskusijų dėl užsienio politikos metu išsakyti kritiški opozicinių partijų atstovų komentarai. V. Landsbergis leido suprasti, kad LDDP nenoras skubiai kreiptis į NATO vadovybę su prašymu priimti Lietuvą į Aljansą gali būti susijęs su šios partijos prorusiška pozicija:

Kalbama ne apie ketinimą stoti į NATO.
Apvaliom frazėm yra pakankamai daug kalbama.
Kalbama apie paraišką, apie oficialų, pasirašytą

* 1990 m. gruodžio 8 d., formaliai pakeitus ankstesnį LKP pavadinimą, buvo įsteigta LDDP, kurios branduolį sudarė vadinamųjų pažangiųjų komunistų bloko, 1989 m. pabaigoje atsiskyrusio nuo TSKP nariai. Pagrindinė LKP pavadinimo pakeitimo priežastis buvo komunistų vardo nepopuliarumas.

¹⁴⁸ Nekrašas E., *interviu*, 2013 03 01, op cit.

¹⁴⁹ Paulauskas R., *interviu*, 2012 12 05, op cit.

Lietuvos pareiškima. Jeigu Maskva neleidžia, reikėtų ir prisipažinti¹⁵⁰.

G. Vagnorius pridūrė, jog „labai retai pavyksta einant į Rytus nueiti į Vakarus. Nebent tuo atveju, jeigu nežinai, kur eini, arba esi klaidinamas. Mes čia daug kartų kalbėjome vienu pačiu paprasčiausiu klausimu – dėl ketinimo stoti į NATO. Mes klausėme apie tai, ar jūs (LDDP) ketinate stoti į NATO, o jūs mums atsakote visiškai į kitokį klausimą“¹⁵¹.

Išdavikų buvo ne tik Lietuvoje, bet galbūt ir Vakaruose. Kaip pastebėjo V. Landsbergis, „Rusija primeta Vakarams, Vakarami galbūt priima arba nepajėgia atsispirti ir tartum primeta mums nuostatą, kad reikia pirmiausia atsižvelgti į Rusiją – ar Rusijai patiks, ar nepatiks koks nors pareiškimas“. V. P. Plečkaitis pridūrė, kad „Maskvos ir Bonos interesai nebūtinai gali atitikti Lietuvos interesus“¹⁵². Kitaip tariant, vyravo suvokimas, kad Vakarami nesupranta tikrųjų Rusijos (priešo) ketinimų, dėl to nuolaidžiauja Maskvai ir netgi gali sutikti palikti Lietuvą ir kitas Baltijos šalis Rusijos įtakos sferoje.

Nors Vakarų ir Rusijos santykiai 1991–1994 (1996) m. iš tiesų išgyveno *détente*, nuosaikus Vakarų požiūris į Rusiją buvo susijęs ne su noru nuolaidžiauoti Maskvai, o su baime destabilizuoti padėtį Rusijoje, kur po TSRS žlugimo situacija ir taip buvo gana įtempta. Konkrečiai buvo nemažai objektyvių priežasčių galvoti, jog prezidento B. Jelcino administracijos liberalus-provakarietiškas užsienio politikos kursas gali pakisti į radikalesnę nacionalistinį-patriotinį – tai savo ruožtu būtų sukėlę pavojų ne tik Rusijos kaimynystėje esančioms valstybėms, tarp jų ir Lietuvai, bet ir Vakarų galioms. Kaip pastebėjo E. Nekrašas, „(...) JAV prisiėmė atsakomybę už pasaulio saugumą, o pasaulį galėjo destabilizuoti netvarkingas Tarybų Sąjungos iširimas. Taip pat įtampą galėjo padidinti konfrontacija dėl NATO ėjimo į Rytus. Rusija jau ir taip buvo nuskriausta, dar vienas smūgis, tuo metu rodėsi,

¹⁵⁰ Lietuvos Respublikos Seimas // posėdžių stenogramos // posėdis Nr. 56, 1993 12 22, op cit.

¹⁵¹ Ibidem, op cit.

¹⁵² Ibidem, op cit.

gali perpildyti kantrybės taurę¹⁵³. Būtent dėl šios priežasties Vakarai nedviprasmiškai palaikė ganėtinai brutalius prezidento B. Jelcino veiksmus prieš AT maištininkus 1993 m. Maskvos krizės metu.

Negana to, žvelgiant grynai per karinę prizmę, Baltijos valstybių priėmimas į NATO nebūtų reikšmingai sustiprinęs paties Aljanso saugumo, atsižvelgus į 5-ąjį Šiaurės Atlanto sutarties straipsnį. Priešingai, net ir praėjus daugiau nei dešimtmečiui po to, kai Lietuva, Latvija ir Estija tapo NATO narėmis, rytinis Aljanso sparnas tebėra įvardijamas Šiaurės Atlanto aljanso Achilo kulnu. Apie tai ne sykį užsiminę tiek saugumo analitikai¹⁵⁴, tiek ir aukšti amerikiečių kariškiai – pavyzdžiui, 2016 m. birželio 23 d. JAV kariuomenės Europoje vadas, generolas leitenantas Frederickas (Benas) Hodgesas, duodamas interviu vokiečių žiniasklaidai, pastebėjo, kad „(...) Rusija gali užimti Baltijos valstybes greičiau, negu mes jas apgintume“. Tam, JAV generolo skaičiavimu, „prireiktų mažiau nei 36 valandų“¹⁵⁵.

Apibendrinimas

Didelės ir pavojingos Rusijos buvimo šalia naratyvas yra viena iš pagrindinių varomųjų Lietuvos užsienio politikos jėgų.

1) Ši nuolatos lietuviškame užsienio politikos diskurse konstruojama ir artikuluojama grėsmė, drauge su kitomis reikšmėmis, tokiomis kaip, pavyzdžiui, nepasisekusio tarpukario neutraliteto analogija, pagrindžia / patvirtina įsivaizdavimą, kad valstybė (Lietuva), jei maža ir ribotų išteklių, neturi kito pasirinkimo, tik ieškoti, turėti arba šlietis prie stipraus užtarėjo, sąjungininko, galinčio ją apsaugoti nuo pavojų, nes savarankiškai ji to nesugebėtų padaryti.

¹⁵³ Nekrašas E., *interview*, 2013 03 01, op cit.

¹⁵⁴ Pavyzdžiui, žr.: Shlapak David A., Johnson Michael W., *Reinforcing Deterrence on NATO's Eastern Flank: wargaming the Defence of The Baltics*, RAND Corporation, 2016 (http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1200/RR1253/RAND_RR1253.pdf; žiūrėta 2017 02 03). Taip pat: De Luce Dan, „Report: If Russia Started a War in the Baltics, NATO Would Lose – Quickly“, *Foreign Policy*, February 3, 2016 (<http://foreignpolicy.com/2016/02/03/if-russia-started-a-war-in-the-baltics-nato-would-lose-quickly/>; žiūrėta 2017 02 03).

¹⁵⁵ Huggler Justin, „Nato can't protect Baltics from Russia, says US general“, *The Telegraph*, 23 June 2016 (<http://www.telegraph.co.uk/news/2016/06/23/nato-cant-protect-baltics-from-russia-says-us-general/>; žiūrėta 2017 01 11), op cit.

2) Gąsdinimas prieš tampa instrumentu prieš kitaip galvojančius, įvardijant juos vidaus priešais, išdavikais ar prorusiškais. Taip yra kontroliuojama politinė darbotvarkė, tai nulemia ir sprendimus.

1.4. Tapatybė ir interesas: maži, silpni ir dėl to nesavarankiški, šalia kurių yra didelis ir pavojingas priešas, kuriems reikia rasti užtarėją

Kontrafaktinė analizė atskleidžia situacijos, su kuria 1993–1994 m. sandūroje susidūrė Lietuvos užsienio politikos sprendimų priėmėjai, intersubjektyvų pobūdį / konstruojamumą. Kitas klausimas, į kurį reikia atsakyti, – ką tai, koks ir kaip buvo kuriamas ir artikuliuojamas Lietuvos narystės NATO neišvengiamumo naratyvas, pasako apie jo kūrėjams (užsienio politikos sprendimų priėmėjams) būdingą kolektyvinę tapatybę?

Teiginys, kad Lietuva privalėjo tapti NATO nare, paprastai yra įvardijamas savaime suprantamu, nors taip nėra. Šioje analizės dalyje siekta atrasti alternatyvius požiūrius, kurie buvo nuslopinti įtvirtinant dominuojančią Lietuvos narystės NATO neišvengiamumo sampratą. O tuomet, remiantis jais, parodyti dominuojančių sampratų konstruojamumą ir atskleisti tas sampratas kuriančių ir artikuliuojančių žmonių kolektyvinę tapatybę.

Atlikta analizė patvirtina formuluojamą tezę, kad Lietuvos užsienio politikos sprendimų priėmėjams būdingą kolektyvinę tapatybę apibūdina / apibrėžia dvi intersubjektyvios reikšmės, iš kurių pirmoji – savęs supratimas ir pripažinimas mažais, silpnais ir dėl to nesavarankiškais / negalinčiais savarankiškai apsiginti.

Visų pirma lietuviškame užsienio politikos diskurse nuolat aktualizuojama Lietuvos saugumo Antrojo pasaulinio karo metais negarantavusio neutraliteto analogija – pabrėžiama, jog neutralitetas neapsaugojo Lietuvos Antrojo pasaulinio karo metais, neapsaugotų ir būsimo konflikto atveju. Tačiau ši istorinė patirtis nėra adekvati įrodant neutraliteto politikos neefektyvumą vien tik dėl tos priežasties, kad tarpukario Lietuvos vyriausybė savo skelbto neutraliteto net nebandė apginti. Taigi ir nėra duomenų pagrįsti arba paneigti teiginį, kad tarpukario neutralitetas nesuveikė.

Be kita ko, taikant šią analogiją XX a. 10-ojo deš. sprendimams grįsti, nepaisoma to, kokiame kontekste Lietuva paskelbė apie neutralitetą, t. y. Antrojo pasaulinio karo išvakarėse, kai ir kolektyvinės saugumo garantijos, kurias turėjo Lenkija ir Čekoslovakija, nebūtų užtikrinusios saugumo.

Kitas aspektas – lietuviškame užsienio politikos diskurse nuolatos akcentuojama tai, kad Lietuva yra silpna šalis, nes jos ištekliai riboti. Vadinasi, ji negali pati apsiginti. Tačiau verta pastebėti, kad joks materialus faktorius ar faktoriai savaime nenulemia valstybės silpnumo ar jos nesavarankiškumo. Mažosios valstybės ne tik gali kur kas sumaniau ir efektyviau išnaudoti savo turimus ribotus resursus, tačiau ir pasitelkti jų pranašumą įtvirtinančius instrumentus – tarkime, nekonvencinės gynybos būdus, diplomatiją, derybas, tarpininkavimą, koalicijų kūrimo technikas ir t. t. Ši teiginį neblogai patvirtina charakteringos istorinės analogijos – Nepriklausomybės kovų, Sausio 13-osios.

Lietuvos užsienio politikos diskursas yra neatsiejamas nuo Rusijos – didžiojo ir grėsmingojo kito – įvaizdžio kūrimo ir konstravimo. Kaip buvo teigiama anksčiau, Rusijos pavojaus konstruojamumą atskleidžia ne tik objektyvūs istoriniai faktai, bylojantys apie 1991–1996 m. atverstą naują ir svarų dvišalių santykių lapą, bet ir būdingas lietuvių užsienio politikos formuotojams neadekvatus procesų Rusijoje vertinimas. Konkrečiai, 1993 m. konstitucinės krizės Maskvoje suvokimas egzistencine grėsme Lietuvai, nepaisant to, kad faktiškai 1993 m. rudens įvykių rezultatai buvo palankūs Lietuvos saugumo interesų požiūriu. Tai leidžia kalbėti apie antrąją lietuvių užsienio politikos formuotojų kolektyvinę tapatybę apibrėžiančią intersubjektyvią reikšmę / suvokimą, kurį galima apibūdinti, kaip prieš / grėsmingojo kito buvimo šalia suvokimą / prieš poreikį.

Savęs ir supančio pasaulio suvokimas veikia užsienio politikos formuotojų tikslų sampratą: ieškoti / turėti sąjungininką, užtarėją, kuris apgins mažus, silpnus ir negalinčius savarankiškai apsiginti nuo didelio ir pavojingo prieš.

Pagaliau ši samprata veikia užsienio politikos formuotojų požiūrį į Lietuvą, jos kolektyvinę tapatybę ir nacionalinius interesus: maža, silpna ir

negalinti pati apsiginti Lietuva neturi kitos išeities, tik šlietis prie stiprios valstybės (JAV) ar aljanso (NATO), kurie ją apgins nuo didelės ir grėsmingos Rusijos.

Pažymėtina, kad šis aiškinimas neprieštaruoja vyraujančiam lietuviškoje akademinėje literatūroje proamerikietiškos Lietuvos užsienio politiką formuojančių socialinių veikėjų kolektyvinės tapatybės apibrėžimui. Jis šį apibrėžimą pagilina, išplečia, leisdamas suvokti, kokios priežastys verčia ar motyvuoja užsienio politikos formuotojus šlietis prie JAV, būti proamerikietiškus.

Kitas uždavinys yra išsiaiškinti, ar šios (tapatybinės) kategorijos pasikartoja, nepaisant laikotarpio, kai buvo atlikti tam tikri užsienio politikos sprendimai, kokios asmenybės dalyvavo juos priimant ar kokios užsienio politikos problemos buvo sprendžiamos. Tam tikslui toliau bus analizuojami dar du Lietuvos užsienio politikos apsisprendimai: 1) dėl paramos Jungtinėms Valstijoms dėl Irako karo; 2) dėl naujosios užsienio politikos (lyderystės regione) užsienio politikos vizijos atsiradimo.

2. Lietuviai Irake

2003 m. vasarį tuometis JAV valstybės sekretorius Colinas Powellas Jungtinių Tautų Saugumo Tarybai pristatė žvalgybinius duomenis, remiantis kuriais, Irako lyderis Saddamas Husseinas slapta gaminasi masinio naikinimo ginklus, sąmoningai klaidina tarptautinius ginkluotės inspektorius ir palaiko ryšius su „Al-Qaeda“ bei kitomis teroristinėmis organizacijomis¹⁵⁶. 2003 m. kovo 20 d. JAV smogė Irakui karinį smūgį¹⁵⁷. Lietuvos užsienio politikos formuotojai palaikė Vašingtoną – 2003 m. pradžioje jie ne tik deklaravo politinę paramą Jungtinėms Valstijoms, bet ir įsipareigojo į Iraką nusiųsti karinį kontingentą.

¹⁵⁶ „Powell: Iraq hiding weapons, aiding terrorists“, *CNN*, 2003 02 06, (<http://edition.cnn.com/2003/US/02/05/sprj.irq.powell.un/>, žiūrėta: 2014 05 04).

¹⁵⁷ „Bush Declares War on Iraq as Baghdad is Attacked“, *CNN*, 2003 03 20, (<http://edition.cnn.com/2003/US/03/19/sprj.irq.int.bush.transcript/>, žiūrėta: 2014 05 04).

2.1. Sprendimo atsiradimas ir priėmėjai (2003 m. sausis–gegužė)

Diskutuoti dėl paramos JAV dėl Irako karo lietuvių užsienio politikos formuotojai pradėjo tada, kai Vašingtonas oficialiai kreipėsi į Vilnių, prašydamas politinio palaikymo ir dalyvavimo toje karinėje misijoje. Tiesa, nėra labai aišku, kada tiksliai amerikiečiai kreipėsi į Lietuvos pareigūnus, tačiau žiniasklaidoje apie šį amerikiečių žingsnį oficialiai pranešta pirmosiomis 2003 m. dienomis¹⁵⁸. G. Kirkilas, be to, atsiminė, jog Lietuva buvo viena iš tų valstybių, į kurią amerikiečių pareigūnai kreipėsi pirmiausia:

Tradiciškai amerikiečiai kreipiasi į savo partnerius. Tada buvo priimtas sprendimas, kad ne visą NATO reikės įtraukti, tik atskiras sąjungininkes. Mes buvome vieni iš pirmųjų, į kuriuos kreipėsi amerikiečiai¹⁵⁹.

2003 m. sausio 29 d. priimtas sprendimas leisti amerikiečių ir jų sąjungininkų kariniams orlaiviams laisvai naudotis Lietuvos oro erdve bei oro uostais¹⁶⁰. Netrukus politinę paramą JAV išreiškė aukščiausi Lietuvos pareigūnai¹⁶¹, dalis opozicinių partijų atstovų¹⁶², taip pat pirmąsyk buvo užsiminta apie tai, kad Lietuva įneš savo indėlį į tą karinę misiją¹⁶³.

2003 m. vasario pabaigoje Valdą Adamkų prezidento poste pakeitė Rolandas Paksas. Naujasis šalies vadovas netrukus taip pat išreiškė palaikymą JAV dėl Irako¹⁶⁴. 2003 m. kovo 18 d., likus dviem dienoms iki invazijos, prezidentas R. Paksas aptarti Lietuvos dalyvavimo galimybių sukviėtė Valstybės Gynimo Tarybą (VGT). Ši patvirtino, kad Lietuva politiškai remia Vašingtono veiksmus, taip pat buvo apsispręsta pasiųsti į Iraką humanitarinio

¹⁵⁸ „JAV laukia Lietuvos paramos operacijoje prieš Iraką“, *BNS*, 2003 01 20.

¹⁵⁹ Kirkilas G., *interview*, 2014 05 12, op cit.

¹⁶⁰ „JAV galės naudotis Lietuvos oro erdve per karą Irake“, *BNS*, 2003 01 29.

¹⁶¹ „Lietuva – aktyvi antiterroristinės koalicijos dalyvė“, *BNS*, 2003 01 31.

¹⁶² „Konservatoriai remia JAV poziciją dėl karo Irake“, *BNS*, 2003 02 17.

¹⁶³ „A. Brazauskas: Lietuva prisidės prie operacijos prieš Irako režimą“, *BNS*, 2003 02 01.

¹⁶⁴ „Paksas ir Bušas dirba“, *Verslo žinios*, 2003 03 18, (<http://vz.lt/archive/news.php/id=49832>, žiūrėta 2015 09 05).

pobūdžio misiją, kurią turėtų sudaryti karo medikai bei kariuomenę aptarnaujantis personalas¹⁶⁵. Skubos tvarka VGT nutarimo pagrindu R. Pakso išleistas dekretas buvo apsvarstytas Seime ir kovo 25 d. patvirtintas parlamentarų balsų dauguma¹⁶⁶.

Gegužę R. Paksas vėl sušaukė VGT – šį kartą Taryba nusprendė, kad prie karinės kampanijos Irake Lietuva prisidės nusiųsdama karinį kontingentą. Gegužės 29 d. VGT nutarimo pagrindu Paksas patvirtino antrąjį dekretą, kuris ir vėl skubos tvarka buvo svarstomas Seime bei patvirtintas parlamento narių balsų dauguma¹⁶⁷.

Kalbant apie Lietuvos užsienio politikos formavimo praktikas tuo metu, 2003 m. jos jau buvo formalizuotos – remiantis Konstitucija, pagrindinį vaidmenį formuojant bei vykdant užsienio politiką atliko prezidentūra ir Vyriausybė (URM)¹⁶⁸. Kadangi sprendimas buvo susijęs su saugumo politika, greta šių institucijų, reikšmingą vaidmenį taip pat atliko Krašto apsaugos ministerija (KAM), kariuomenės vadovybė ir Seimas, kuris, remiantis pagrindiniu šalies įstatymu, sprendžia „dėl ginkluotųjų pajėgų buvimo ir jų statuso užsienio valstybių teritorijose“¹⁶⁹.

Remiantis G. Kirkilo autorefleksija, visų šių institucijų, atsakingų už užsienio ir saugumo politikos formavimą, atstovai palaikė sprendimą remti JAV:

Pirmiausia buvo V. Adamkaus komandos nariai. Taip pat KAM – L. Linkevičius (Krašto apsaugos ministras) buvo aktyvus, vėliau aš jį pakeičiau. Saugumo ir gynybos komitete buvo palaikymas. Antanas Valionis (Užsienio reikalų ministras) – neabejotinai. (...) Daugelis ambasadorių, daugelis viceministrų. Kariuomenė taip pat buvo labai entuziastinga šiuo klausimu –

¹⁶⁵ „R. Paksas pasiūlė į Persijos įlanką nusiųsti karo medikų“, *BNS*, 2003 03 20.

¹⁶⁶ Lietuvos Respublikos Seimas // posėdžių stenogramos // posėdis Nr. 355, 2003 03 25.

¹⁶⁷ Lietuvos Respublikos Seimas // posėdžių stenogramos // posėdis Nr. 383, 2003 05 29.

¹⁶⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucija, 84 strps.

¹⁶⁹ *Ibidem*, op cit.

tuometis kariuomenės vadas Valdas Tutkus palaikė¹⁷⁰.

A. Valionis taip pat patvirtino, kad esminių nuomonių išsiskyrimų šiuo klausimu nebuvo:

KAM ir URM turėjo daugiausia pasverti. KAM reikėjo galvoti apie finansus, logistiką, o URM atliko užsienio politinę analizę. Žinoma, Vyriausybė, prezidentas V. Adamkus palaikė¹⁷¹.

Dalis stebėtojų, komentuodami įtakų pasiskirstymą tarp minėtų institucijų, pabrėžė būtent URM reikšmę. Jie netgi išskyrė tam tikrus ministerijos atstovus, kurie įgijo didelę įtaką ir netgi galėjo daryti poveikį kitoms institucijoms bei jų atstovams. Viena iš tokių asmenybių buvo Albinas Januška, kuris V. Adamkaus administracijoje ėjo prezidento vyriausiojo patarėjo užsienio politikos klausimais pareigas, o po R. Pakso inauguracijos sugrįžo tęsti darbų į URM. E. Nekrašo pastebėjimu, A. Januškos ir jo aplinkos įtaka prezidentūros pozicijai buvo neproporcingai didelė:

V. Adamkus, sakyčiau, buvo geras Lietuvos atstovas įvairiose diplomatinėse kompanijose, susitikimuose su vyriausybių vadovais, kaip buvęs Amerikos pilietis, kaip kalbantis neblogai anglų kalba. Bet, rodos, per daug jis užsienio politikos neformavo. Teko man su juo privačiai kalbėtis ir man susidarė įspūdis, kad jis, veikiau, veikė kaip Amerikos užsienio politikos vykdytojas ar instrumentas, o ne savarankiškas formuotojas. Juolab dar buvo įtakingas ir A. Januška – tos idėjos, kurias V. Adamkus pateikdavo kaip savas, dažnai būdavo A. Januškos idėjos¹⁷².

E. Nekrašas pridūrė, jog „V. Adamkus net klausdavo leidimo ką nors daryti iš ministerijos. Jis nebuvo savarankiškas, pavadinkime, lošėjas. (...)“

¹⁷⁰ Kirkilas G., *interviu*, 2014 05 12, op cit.

¹⁷¹ Valionis Antanas, *interviu*, 2014 07 02, op cit. (Autoriaus asmeninis archyvas).

¹⁷² Nekrašas E., *interviu*, 2014 04 08, op cit.

URM vaidmuo išaugo, palyginti su prezidentūra. Kai V. Adamkaus patarėju tapo A. Januška, šis faktiškai buvo antras žmogus formuojant užsienio politiką, nepaisant formalių pareigų ministerijoje. Galima sakyti, kad URM, bent jau per savo atstovą, kuris buvo deleguotas į šalies vadovo patarėjo pareigas, darė didelį poveikį šalies vadovui. Žinoma, augo ir personalinis A. Januškos vaidmuo¹⁷³.

Politologas Kęstutis Girnius taip pat pastebėjo, kad V. Adamkaus prezidentavimo laikotarpiu „(...) ką ministerija nutardavo daryti, tą ir darė prezidentas. Ministerija juk į prezidentūrą atsiunčia savo žmones. Ir jie lieka ištikimi URM, kadangi žino, kad grįš ateityje ten“¹⁷⁴. Tiesa, K. Girniaus tvirtinimu, dėl Irako karo URM tikrai neprimetė savo pozicijos prezidentūrai. Anot jo, „V. Adamkus visuomet buvo linkęs pritarti viskam, ką Amerika daro“¹⁷⁵.

Šalies vadovo pritarimą sprendimui dėl karo Irake patvirtino ir A. Valionis. Jo teigimu, „prezidentas V. Adamkus puikiai suvokė santykių su Jungtinėmis Valstijomis svarbą. Mes suvokėme, kad jeigu NATO dalyvauja ten, mes, kaip būsimieji NATO nariai, taip pat turime dalyvauti“¹⁷⁶. Kalbant apie kitas institucijas, jų palaikymą, politologo Egidijaus Motiekos teigimu, „visos jos buvo už. (...) Jokių problemų susitarti nebuvo. KAM natūraliai palaikė sprendimus. L. Linkevičius, A. Valionis, A. Januška – tai buvo esminiai žmonės. A. Valionis su A. Januška veikė kartu. Vytautas Naudužas, Petras Vaitiekūnas, Laimonas Talat-Kelpša taip pat buvo įtakingi. (...) Daugelis žmonių buvo A. Januškos žmonės“¹⁷⁷.

Kaip teigta, 2003 m. vasario pabaigoje V. Adamkų prezidentūroje pakeitė R. Paksas. Tačiau panašu, kad įtakos sprendimui dėl paramos Irako karui ar apskritai užsienio politikai šis institucinis pokytis neturėjo. Yra netgi manančių, jog R. Paksas asmeniškai pasisakė už proamerikietišką Lietuvos

¹⁷³ Nekrašas E., *interview*, 2013 03 01, op cit.

¹⁷⁴ Girnius Kęstutis, *interview*, 2014 06 03, op cit. (Autoriaus asmeninis archyvas).

¹⁷⁵ Ibidem, op cit.

¹⁷⁶ Valionis A., *interview*, 2014 07 02, op cit.

¹⁷⁷ Motieka Egidijus, *interview*, 2014 05 14, op cit. (Autoriaus asmeninis archyvas).

tarptautinę poziciją. R. Pakso vyriausiojo patarėjo užsienio politikos klausimais Alvydo Medalinsko teigimu:

R. Paksas buvo dažnai kaltinamas prorusiškumu. Tad jam buvo svarbu parodyti, kad šios kalbos yra nesąmonė. Pirmoji R. Pakso kelionė į Afganistaną. R. Paksas buvo gan proamerikietiškas¹⁷⁸.

Kitų įvykių dalyvių ir stebėtojų nuomone, R. Paksui sprendimas dėl Irako karo tiesiog buvo primestas. Kaip teigė A. Valionis, „kadangi viskas labai siejosi su naryste NATO, taip pat ir su integracija į Europos Sąjungą, formaliai R. Paksas reiškė paramą. Nors aš nežinau, kiek tai buvo jo įsitikinimas, kiek viešųjų ryšių akcija. Matyt, čia jau kiti gali analizuoti“¹⁷⁹.

K. Girniaus teigimu, reikšmingas buvo užsienio politikos tęstinumo aspektas, kurio Paksas negalėjo nepaisyti. Anot politologo, „svarbu tai, kad nutarimas eiti į karą buvo patvirtintas 2003 m. pradžioje. O tada dar buvo V. Adamkus prezidentas. Kalbant apie R. Paksą, jis turėjo laikytis tęstinumo. Vargu ar jis galėjo priešintis“¹⁸⁰. Šią mintį palaikė ir G. Kirkilas, pažymėjęs, kad „nutarimas dėl paramos karui Irake buvo patvirtinti dar V. Adamkaus laikais. Tada buvo priimtas sprendimas, pačioje pabaigoje (V. Adamkaus) kadencijos, o R. Paksas vėliau jau negalėjo ir nesiėmė nieko keisti“¹⁸¹.

Pagaliau 2003 m. pavasarį R. Paksas atliko reikšmingą vaidmenį diegiant iniciatyvą dėl Lietuvos dalyvavimo karinėje kampanijoje Irake. Abu šalies vadovo (VGT sprendimo pagrindu) patvirtinti dekretai – „Dėl Lietuvos karių dalyvavimo Jungtinių Amerikos Valstijų vadovaujamoje tarptautinėje operacijoje Persijos įlankos regione“ (patvirtintas 2003 m. kovo 25 d.¹⁸²) ir „Dėl Lietuvos karių dalyvavimo tarptautinėje operacijoje Persijos įlankos

¹⁷⁸ Medalinskas A., *interview*, 2014 05 22, op cit.

¹⁷⁹ Valionis A., *interview*, 2014 07 02, op cit.

¹⁸⁰ Girnius K., *interview*, 2014 06 03, op cit.

¹⁸¹ Kirkilas G., *interview*, 2014 05 12, op cit.

¹⁸² Lietuvos Respublikos Seimas // posėdžių stenogramos // posėdis Nr. 355, 2003 03 25.

regione“ (patvirtintas 2003 m. gegužės 29 d.¹⁸³) – patvirtinti Seime balsų dauguma.

Apibendrinant Irako karas lietė ne tik užsienio ir saugumo politikos formavimą bei vykdymą, bet ir kariuomenės dislokavimą užsienio šalyje. Tad formaliai į šio sprendimo priėmimą įsitraukė platesnis ratas valstybės institucijų (prezidentūra, URM, KAM, kariuomenė, Seimas) nei įprasta formuojant užsienio politiką.

Žvelgiant į neformalaus pobūdžio aspektus, pirmiausia reikėtų atkreipti dėmesį į tai, jog dalis už Lietuvos užsienio politikos formavimą atsakingų institucijų geba daryti reikšmingą poveikį kitoms institucijoms ir jų atstovų pozicijai – pavyzdžiui, URM neproporcingai veikė prezidentūros poziciją dėl užsienio politikos, nors de jure abi šios institucijos turėtų lygiavertiškai dalyvauti formuojant užsienio politiką.

Pagaliau neformalia praktika reikėtų laikyti tam tikro užsienio politikos formuotojų ir vykdytojų branduolio (A. Januškos žmonės) egzistavimą bei veikimą, kuris pasižymi bendramintiškumu / konsensualiniu sprendimų priėmimu, taip pat gebėjimu / siekiu paveikti kitų institucijų atstovus.

2.2. Diskusijos dėl Irako karo

Galima kalbėti apie dvi oponuojančias viena kitai pozicijas, išryškėjusias diskusijų dėl Irako karo metu: 1) didžioji dalis lietuvių užsienio politikos formuotojų pasisakė už būtinybę politiškai palaikyti Vašingtoną. Be to, jie palaikė iniciatyvą, kad Lietuva privalo pagal išgales prisidėti prie karinių veikslių prieš grėsmę keliantį S. Husseino Iraką; 2) oponuojantieji tokiam sprendimui abejojo amerikiečių veikslių Irake teisėtumu ir pagrįstumu.

Karo šalininkai

Tuomečio Lietuvos diplomatijos vadovo A. Valionio teigimu, pasirinkimo Irako karo klausimu Lietuva neturėjo – karinė kampanija, anot

¹⁸³ Lietuvos Respublikos Seimas // posėdžių stenogramos // posėdis Nr. 383, 2003 05 29.

ministro, tiesiogiai siejosi su artėjančia Lietuvos naryste Šiaurės Atlanto aljanse:

Privalėjome pademonstruoti NATO, kad esame konstruktyvūs sąjungininkai. Kad nesiekiamo tiesiog keliauti be bilieta, bet kad perkame bilieta. Mes aiškiai parodėme, kad ketiname važiuoti ne be bilieta, o su bilietu. Todėl ir dalyvavome Irake. Parodėme, kad esame rimti dalyviai dėl sprendimų, kurie priimti, rimti diskutantai priimant sprendimus¹⁸⁴.

Šią mintį palaikė Seimo nariai A. Gričius ir K. Bobelis. Pirmojo teigimu, „šis gana sunkus sprendimas yra privalomas mūsų valstybei, kad parodytume, jog mūsų valstybė nenori turėti saugumo vien tikrai kitų sąskaita, o pati yra pasirengusi dalyvauti stabilumo, saugumo tam tikrose akcijose, kurios užtikrintų saugesnę Europą. (...) Lietuva nesirengia būti saugumo vartotoja, tačiau pagal savo išgales ir saugumo teikėja tiek NATO, tiek Europos Sąjungos saugumo struktūrose“¹⁸⁵. K. Bobelis pastebėjo, kad „mes jau beveik tapome Europos Sąjungos ir NATO nariais. Mes turime prisiimti tam tikrus įsipareigojimus, atlikti tam tikrus darbus, jeigu norime būti tų organizacijų nariai“¹⁸⁶. G. Kirkilas dar atkreipė dėmesį į tai, kad „(...) mūsų pakvietimas į NATO nebuvo tikras. Tapome tikri, kai JAV Senatas ratifikavo mūsų priėmimą į NATO. Įtampa buvo gan didelė. Tačiau mes laikėmės proamerikietiškos linijos ir, manau, buvome teisūs“¹⁸⁷.

Tačiau ne tik Lietuvos narystė NATO rūpėjo lietuvių užsienio politikos formuotojams. A. Griciaus teigimu, problema buvo ir tai, kad S. Husseino Irakas „kelia pavojų Vidurio Rytų, o kartu ir Europos saugumui bei stabilumui, taip pat turbūt ir pasaulio“¹⁸⁸. Jis patikslino, kad kalbama apie labai rimtus kaltinimus Bagdado vyriausybei:

¹⁸⁴ Ibidem, op cit.

¹⁸⁵ Lietuvos Respublikos Seimas // posėdžių stenogramos // posėdis Nr. 355, 2003 03 25, op cit.

¹⁸⁶ Lietuvos Respublikos Seimas // posėdžių stenogramos // posėdis Nr. 383, 2003 05 29, op cit.

¹⁸⁷ Kirkilas G., *interviu*, 2014 05 12, op cit.

¹⁸⁸ Lietuvos Respublikos Seimas // posėdžių stenogramos // posėdis Nr. 355, 2003 03 25, op cit.

Pastangos nuginkluoti Iraką pradėtos iš karto po 1991 m. karo ir truko iki 1998 m., kai Jungtinių Tautų inspektoriai buvo išprašyti ir ketverius metus inspekcijos nebuvo. S. Husseinai galėjo netrukdomai vykdyti cheminio ginklo bandymus, raketų kūrimo programas, investuoti į biologinį ginklą. Buvo vykdomi darbai su nepilotuojamais lėktuvais, kurie suteikia galimybes gabenti biologinį ir cheminį ginklą. Irakas tikriausiai atnaujino cheminio ginklo bandymus, raketų kūrimo programas, taip pat investuoja į biologinio ginklo gamybą.

Bagdadas neįrodė, kad visiškai sunaikino savo masinio naikinimo ginklus ir jų infrastruktūrą. Irano ir Irako karo metu Irakas numetė 13 tūkstančių cheminių bombų, nors tuo metu buvo pasigaminęs 19 500. Taigi neaišku, kur yra likusios 6 500 bombų. Irakas nesunaikino 100–500 tonų cheminių medžiagų, nedeklaravo 550 ipritu užpildytų artilerijos sviedinių, nėra atrasta ir kitų medžiagų sunaikinimo įrodymų. Irakas turi užmaskuotus cheminio ginklo gaminimo pajėgumus, veikiančius civilinėje pramonėje¹⁸⁹.

Pagaliau, anot A. Griciaus, nevalia pamiršti to, kad iki 1991 m. pirmojo Persijos įlankos karo S. Husseinai režimas vykdė agresyvią politiką tiek irakiečių, tiek ir kaimyninių valstybių atžvilgiu:

Nuo 1976 m. S. Husseinai valdomas Irakas yra vienas iš nestabilumo veiksnių Persijos įlankos regione, sukėlęs karą prieš Iraną ir 1990 m. įvykdęs agresiją prieš Kuveitą, panaudojęs cheminį ginklą ne tik prieš šias valstybes, bet ir prieš savo šalies piliečius, kaupiantis ir atsisakantis sunaikinti biologinį ir cheminį ginklą bei bandantis įsigyti branduolinį ginklą. Reikia prisiminti ir itin žiaurų karą su Iranu, kuriame žuvo dešimtys tūkstančių beginklių Irako vadinamųjų kamikadzių, pasiųstų savo gyvybės kaina išminuoti minų laukų¹⁹⁰.

¹⁸⁹ Lietuvos Respublikos Seimas // posėdžių stenogramos // posėdis Nr. 355, 2003 03 25, op cit.

¹⁹⁰ Ibidem, op cit.

Savo ruožtu Lietuva, kaip pastebėjo V. Landsbergis, „visada buvo prieš tironus, diktatorius, kurie engia, tremia ir nuodija savo valdomus žmones, kurie gaminasi draudžiamus ginklus ir grasina pasauliui, o iš užgrobtų šalių išsiveža vergus“. Dėl to ji „neturi pagrindo remti šios tironijos (Irako) ir pasirinko teisingą konflikto pusę:

Mes neturime ko svyruoti dėl rezoliucijos, dėl sprendimo, nutarimo, kuris leis Lietuvai prisidėti prie koalicijos prieš tironą¹⁹¹.

Remiantis šia reprezentacija, paremdama JAV dėl karo Irake ir pagal išgales sudalyvaudama toje karinėje kampanijoje Lietuva ne tik pasirodytą esanti patikima NATO sąjungininkė ir taip garantuotą savo narystę Vakarų kariniame aljanse, bet ir pademonstruotą, kad jai rūpi opūs tarptautinio saugumo klausimai.

Karo priešininkai

Kiek kitaip į situaciją žvelgė karinės kampanijos Irake priešininkai. Pirmiausia jie atkreipė dėmesį į tai, kad Vašingtonas veikė vienašališkai. JAV veiksmų prieš S. Husseino Iraką nepalaimino Jungtinių Tautų Sąjungos Taryba. Kaip pažymėjo Vytenis Povilas Andriukaitis:

Tarptautinė bendrija veiksmus Irake vertina nevienareikšmiškai. Jungtinės Tautos sprendimo nepriėmė, nors diskusija dėl rezoliucijų ir rezoliucijų interpretacija Jungtinių Tautų Saugumo Taryboje buvo labai įvairi. Buvo šalių, kurios manė, kad užtenka rezoliucijų, tačiau yra šalių, kurios mano, kad dar reikėjo ir Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos galutinio sprendimo. Tokios nuomonės laikosi ir Jungtinių Tautų generalinis sekretorius Kofis Ananas. (...) Jungtinės Tautos nepasakė savo nuomonės ir prasidėjo kariniai veiksmai¹⁹².

¹⁹¹ Ibidem, op cit.

¹⁹² Lietuvos Respublikos Seimas // posėdžių stenogramos // posėdis nr. 355, 2003 03 25, op cit.

Šį aspektą akcentavo ir Rolandas Povilionis, kurio teigimu, tuometinio JAV prezidento George'o W. Busho administracija pasirinko vienašališko veikimo kelią ne tik nepaisydama pagrindinių tarptautinių institucijų pozicijos, bet ir ignoruodama nemažos dalies pasaulio žmonių kritišką nuomonę. Visa tai, R. Povilionio įsitikinimu, vertė užduoti klausimą:

Ar leistina Lietuvai, Jungtinių Tautų narei, ignoruoti Jungtinių Tautų chartiją ir prisidėti prie to, kas jau suskaldė ir toliau skaldo Europą ir Ameriką, skaldo ir griauja Jungtines Tautas ir Europos Sąjungą, pagaliau prie to, kas verčia tautą netikėti tais, kurie ją kviečia į Europos Sąjungą, o iš tikrųjų (...) kviečia užsimerkti ir šlietis prie Amerikos?

Ypač tuomet, kai milijonai žmonių, kai visas pasaulis verda protestais prieš tokią dabartinę, pabrėžiu, Jungtinių Valstijų administracijos politiką, keliančią grėsmę tarptautiniam saugumui ir jau pelniusią griežčiausią žymiausių pasaulio politikos ir verslo, Bažnyčios, mokslo ir kultūros autoritetų pasmerkimą¹⁹³.

Kazimiera Prunskienė išsakė pastebėjimą, kad Irako kampanija ir besąlygiška Lietuvos parama Vašingtono pozicijai kelia grėsmę Lietuvos santykiams su pagrindinėmis Europos Sąjungos valstybėmis narėmis, kurios nepalaikė JAV veiksmų Irake. Ji pastebėjo, kad „pernelyg užsimojome veikti, gal savarankiškai arba apeliuodami ir žvelgdami tik į Jungtinių Amerikos Valstijų pusę. Stigo mūsų iniciatyvos vesti dialogą su Europos Sąjungos valstybėmis, ir ypač su tomis valstybėmis, kurias mes laikome pagrindinėmis partnerėmis Europos Sąjungoje, taip pat ir ekonominių ryšių srityje“. K. Prunskienė tęsė:

Man be galo nesmagu konstatuoti, kritiškai vertinant prezidento Jacques Chiraco repliką, tos replikos turiniu buvo pasakyta gana daug tiesos. Tai savotiška pamoka mums, kandidatėi į Europos

¹⁹³ Ibidem, op cit.

Sjungą. Aš nesu nusiteikusi manyti, kad mes visais atžvilgiais turime klausyti vienu ar kitu Europos Sąjungos valstybių, tačiau užsienio politikoje, gerbiamieji kolegos, manau, mums reikia būti diplomatiškesniems ir daugiau galvoti apie tai, kad mūsų prigimtinė misija, šios epochos misija, – tai pirmiausia taika, stabilumas regione, mūsų pačių vidinis, politinis, ekonominis, socialinis stabilumas ir plėtra, sėkminga integracija į Europos Sąjungą¹⁹⁴.

Birutė Vėsaitė taip pat atkreipė dėmesį į tai, kad Lietuva, nepaisydama didžiųjų Bendrijos narių pozicijos, tokiu būdu prisideda prie Europos skaldymo:

Karas Irake suskaldė besivienijančią Europą. (...) Labai keistai pradėjo elgtis naujos (Vilniaus) dešimtuko narės, kurios oponavo pagrindinėms Europos Sąjungos donorėms, t. y. Prancūzijai ir Vokietijai¹⁹⁵.

Negana to, V. Andriukaitis pabrėžė, kad „reikia atkreipti dėmesį ir į tai, jog ir tarp Šiaurės Atlanto aljanso narių nėra bendros nuomonės dėl Irako karo“¹⁹⁶. Šią mintį palaikė ir Seimo narė socialdemokratė Sigita Burbienė, pastebėjusi, jog Lietuva „siunčia karius į taikos palaikymo ar net taikos įvedimo operaciją, netgi ne į NATO operaciją, o į Jungtinių Amerikos Valstijų vienašališką operaciją. Siunčiame žmones į karą, nors ir kaip tai būtų bandoma vynioti į vatą“¹⁹⁷.

Pagaliau atkreiptas dėmesys į tai, kad taip ir nebuvo rasta jokių patikimų įrodymų, kurie patvirtintų JAV mestus kaltinimus S. Husseino Irakui dėl masinio naikinimo ginklų gamybos programų atnaujinimo arba Irako vyriausybės bendradarbiavimo su teroristinėmis organizacijomis. Anot R. Povilionio:

¹⁹⁴ Ibidem, op cit.

¹⁹⁵ Ibidem, op cit.

¹⁹⁶ Ibidem, op cit.

¹⁹⁷ Ibidem, op cit.

Ar penkios karo prieš Iraką dienos mūsų dar neįtikino, kas, dėl ko, su kuo ir kaip ten kariauja? Kur tie masinio naikinimo ginklai, kurių per 3,5 mėnesio nerado inspektoriai, bet, matyt, turės surasti Lietuvos kariai? Kieno interesus jie ten gins?¹⁹⁸.

Irako kaltę įrodančių duomenų patikimumu suabejojo ir Raimondas Šukys:

Motyvai, kurie buvo pateikti – karinės gamyklos, laboratorijos. Kur tie įrodymai? Automobilis, kurio nuotrauka parodyta (ten buvo sunkvežimio), kad tai yra mobili karinė laboratorija. Kur cheminiai ir biologiniai ginklai? Jau keletas mėnesių ten vykdoma tarptautinė operacija, kariuomenė išnaršė visus galimus objektus. Pasirodo, net bunkerio nerado, kurį pirmą dieną neva subombardavo¹⁹⁹.

Remiantis šia reprezentacija, Lietuva neturėjo pagrindo remti karo Irake – JAV ne tik veikė vienašališkai, negavusios Jungtinių Tautų leidimo ir neužsitikrinusios visų NATO šalių narių palaikymo, tačiau ir nesugebėjo pagrįsti S. Husseino režimui mestų kaltinimų, jog šis sulaužė anksčiau jam skelbtas nusiginklavimo sankcijas. Negana to, deklaruodamos paramą Vašingtonui, Vilniaus dešimtuko šalys narystės Europos Sąjungoje išvakarėse sukėlė pavojų savo integraciniams siekiams, įsiveldamos į diplomatinį konfliktą su didžiosiomis Vakarų Europos šalimis.

2.3. Būtinybės remti JAV dėl Irako karo naratyvo konstravimas ir įtvirtinimas

Diskusijų, kurias sukėlė karas Irake, analizė leidžia kalbėti apie dvi skirtingas reprezentacijas: 1) tradicinę, vyraujančią (karo šalininkų ir būtinybės

¹⁹⁸ Ibidem, op cit.

¹⁹⁹ Lietuvos Respublikos Seimas // posėdžių stenogramos // posėdis Nr. 383, 2003 05 29, op cit.

remti JAV); 2) alternatyvią (karo priešininkų). Kitas uždavinys yra parodyti, kaip buvo slopinamas alternatyvus ir vietoje jo įtvirtintas vyraujantis naratyvas, būtent kurio veikiamas ir buvo priimtas nagrinėjamas užsienio politikos sprendimas.

Lietuvos narystė NATO

Kaip teigta, Lietuvos užsienio politikos formuotojai išsakė pastebėjimą, jog viena iš pagrindinių priežasčių, skatinusių juos palaikyti karą Irake, buvo artėjanti Lietuvos narystė euroatlantinėje bendruomenėje. Kaip paaiškino K. Bobelis, „turime prisiimti tam tikrus įsipareigojimus, atlikti tam tikrus darbus, jeigu norime būti tų organizacijų (Europos Sąjungos ir NATO) nariais“²⁰⁰. Tai leido marginalizuoti oponuojančius apsisprendimui veikėjus, įvardijant juos „veikiančiais prieš Lietuvos saugumą“. G. Kirkilo teigimu, jį palaikyti Vašingtono poziciją būtent pastūmėjo kritiškai Lietuvos narystės NATO atžvilgiu nusiteikęs R. Pavilionis:

Kadangi mes žinome, jis (R. Pavilionis) yra nusiteikęs prieš NATO, jis organizavo referendumą prieš NATO ir panašiai, tai jo argumentai, kuriuos jis šiandien tikrai vaizdingai pateikė, yra būtent dėl to, kad sutrukdytų mūsų integraciją į NATO. Kadangi šis sprendimas yra labai susietas su mūsų integracija, todėl aš manau, kad Lietuva negali kas savaitę keisti savo pagrindinių strateginių užsienio politikos tikslų ir turi pasisakyti už šią rezoliuciją²⁰¹.

Kita vertus, 2003 m. pradžioje Lietuva dar nebuvo tapusi visateise Vakarų karinio aljanso nare, tad formaliai jai negaliojo ir jokie kolektyvinio saugumo įsipareigojimai. Be kita ko, karas Irake apskritai nebuvo Šiaurės Atlanto aljanso karinė misija, tad ir negalėjo reikšti įsipareigojimo prieš NATO.

²⁰⁰ Ibidem, op cit.

²⁰¹ Lietuvos Respublikos Seimas // posėdžių stenogramos // posėdis Nr. 355, 2003 03 25, op cit.

Konkrečiai, kitaip negu karo Afganistane atveju (2001 m.), kurio pagrindu tapo po Rugsėjo 11-osios teroristinių išpuolių Niujorke ir Vašingtone pirmąsyk NATO istorijoje suaktyvintas vadinamasis 5-asis Šiaurės Atlanto sutarties straipsnis, numatantis kitų Aljansui priklausančių valstybių karinę pagalbą užpultajai bloko narei (JAV), 2003 m. Vašingtonas ne tik neužsitikrino Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos leidimo pradėti karinius veiksmus prieš S. Husseino Iraką, bet ir nepasiekė konsensuso NATO viduje. Nors JAV sprendimą smogti karinį smūgį Irakui palaikė Didžioji Britanija, Ispanija ir dalis kitų aljanso valstybių, nepritarimą išsakė Vokietija ir Prancūzija – Paryžius ir Berlynas ragino Vašingtoną išnaudoti visus įmanomus diplomatinis instrumentus ir tik kraštutiniu atveju imtis jėgos panaudojimo. Vis dėlto JAV nepaisė šių raginimų ir kartu su sąjungininkais smogė Irakui vienašališką karinį smūgį. Toks JAV elgesys galiausiai sukėlė vieną iš giliausių krizių Vakarų karinio aljanso istorijoje nuo pat Šaltojo karo laikų.

2002 m. rudenį Jungtinių Tautų Saugumo Taryba patvirtino rezoliuciją Nr. 1441²⁰², remiantis kuria į Iraką atlikti inspekcijos buvo pasiūsti tarptautiniai nusiginklavimo inspektoriai, vadovaujami Švedijos diplomato Hanso Blixo. Amerikiečių žvalgybai 2002 m. pab. pradėjus viešai kalbėti apie tai, kad Irakas galbūt pažeidė jam nuo 1991 m. taikytas sankcijas ir už tai turi būti baudžiamas, Saugumo Tarybos narės (išskyrus Didžiąją Britaniją) paragino Vašingtoną susilaikyti nuo baudžiamųjų veiksmų tol, kol H. Blixo vadovaujami inspektoriai baigs darbą Irake ir paskelbs savo išvadas. Tačiau G. Busho administracijos pareigūnai nelaukė inspektorių išvadų – 2003 m. kovą Amerika ir jos sąjungininkės smogė karinį smūgį S. Husseino Irakui.

Šis Vašingtono sprendimas ne tik sukėlė pasipiktinimą tarp viso pasaulio valstybių ir išprovokavo protestus pačioje Amerikoje, bet ir sukėlė konfliktą NATO viduje.

Taip pat Lietuvos ir kitų Vilniaus dešimtukai priklausančių šalių pozicija dėl karo Irake²⁰³ kirtosi su jų deklaruojamu integracijos į Europos Sąjungą siekiu. Narystės Bendrijoje išvakarėse Vidurio ir Rytų Europos valstybės

²⁰² UN Security Council Resolution 1441, 8 November 2002, (http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1441%282002%29, žiūrėta 2015 10 14).

²⁰³ „Vilniaus dešimtukas ragina pasipriešinti terorizmui“, *BNS*, 2003 02 05.

komplikavo savo santykius su didžiosiomis Vakarų Europos valstybėmis – 2003 m. vasarį Prancūzijos prezidentas Jacques Chiracas itin kritiškai atsiliepė apie Vilniaus dešimtukui priklausančių valstybių poziciją dėl karo Irake:

Manau, kad jie pasielgė gana lengvabūdiškai. Nes stojimas į Europos Sąjungą mažų mažiausiai reikalauja susivokti, ką galvoja kiti Bendrijos nariai. Jei dėl pirmo sudėtingo klausimo pradedama reikšti sava nuomonė neatsižvelgiant į susitarimą su visa Bendrija, į kurią, beje, norima įstoti, tuomet tai nėra atsakingas elgesys. Bet koku atveju tai yra neišsiauklėjimas. Taigi, manau, kad jie praleido gerą progą patylėti.

Je trouve qu'ils se sont comportés avec une certaine légèreté. Car entrer dans l'Union européenne, cela suppose tout de même un minimum de considération pour les autres, un minimum de concertation. Si, sur le premier sujet difficile, on se met à donner son point de vue indépendamment de toute concertation avec l'ensemble dans lequel, par ailleurs, on veut entrer, alors, ce n'est pas un comportement bien responsable. En tous les cas, ce n'est pas très bien élevé. Donc, je crois qu'ils ont manqué une bonne occasion de se taire²⁰⁴.

Pagaliam dauguma svarbiausių sprendimų NATO plėtros į Rytų ir Vidurio Europą klausimu jau buvo priimti.

Nuo 1997 m. Lietuvos užsienio politikos formuotojai didžiavosi esantys pirmūnais integruojantis į NATO. Būta ir pamąstymų, kad Lietuva į Aljansą gali būti pakviesta anksčiau už kitas Baltijos valstybes. Tiesa, išankstinio kvietimo Lietuva negavo, tačiau aukšti Aljanso ir pagrindinių jo narių JAV pareigūnai ne sykį sveikino Lietuvos pažangą. 2002 m. sausio mėnesį JAV prezidentas G. Bushas, Vašingtone susitikęs su Lietuvos prezidentu V.

²⁰⁴ Conférence de presse de M. Jacques Chirac (17 février 2003), *Le Monde (diplomatique)*, jeudi 12 février 2004, (<https://www.monde-diplomatique.fr/cahier/europe/conf-chirac>; žiūrėta 2017 01 25). Taip pat žr.: „Chirac lashes out at ‚new Europe““, *CNN*, February 18, 2003, (<http://edition.cnn.com/2003/WORLD/europe/02/18/sprj.irq.chirac/>, žiūrėta 2015 09 19).

Adamkumi, pažymėjo, kad Lietuva yra „neabejotina lyderė tarp visų kandidačių tapti NATO narėmis“²⁰⁵. To susitikimo metu G. Bushas dar sykį pakartojo, kad Amerika lieka ištikima NATO plėtrai į Rytų Europą.

Palaikymą naujų narių iš Rytų Europos priėmimui į Aljansą išreiškė ir JAV įstatymų leidėjai – Atstovų rūmuose (2001 m.) ir Senate (2002 m.) balsų dauguma buvo patvirtintas vadinamasis Laisvės sutvirtinimo aktas (*Freedom Consolidation Act*), kuriame akcentuojama, jog visos priklausančios Šiaurės Atlanto aljansui valstybės turėtų „dirbti kartu su Amerika, kad NATO plėtros vizija būtų įgyvendinta viršūnių susitikime Prahoje“²⁰⁶. Diplomatas Giedrius Čekuolis, atsakingas už Lietuvos stojimo į NATO procesą, komentuodamas šio akto priėmimą 2002 m. pažymėjo:

Laisvės sutvirtinimo aktas yra tvirtas žingsnis, kuriuo Senatas išreiškė paramą NATO plėtrai ir parodė, jog JAV jau žiūri ne į Prahos viršūnių susitikimą, bet už jo²⁰⁷.

Pagaliau 2002 m. lapkritį Čekijos sostinėje Prahoje buvo priimtas faktiškai galutinis sprendimas dėl Lietuvos ir kitų Rytų bei Vidurio Europos šalių priėmimo į Aljansą – kandidatės Bulgarija, Estija, Latvija, Lietuva, Rumunija, Slovakija ir Slovėnija buvo pakviestos pradėti derybas su Šiaurės Atlanto Sutarties organizacija dėl narystės. 2003 m. kovą buvo pasirašyti ir pakviestųjų kandidačių prisijungimo prie Vašingtono sutarties protokolai.

Grėsmingasis Irakas

Kalbant apie Iraką, viena vertus, iki 1991 m. S. Husseino režimas vykdė agresyvią politiką tiek savo šalies piliečių, tiek ir kaimyninių valstybių atžvilgiu. 1980 m. Irakas užpuolė kaimyninį Iraną – brutalaus konflikto, trukusio iki 1988 m., metu prieš iraniečius ne sykį buvo panaudotas cheminis

²⁰⁵ „Vašingtone – negirdėti komplimentai Lietuvai“, *Lietuvos žinios*, 2002 01 19.

²⁰⁶ „JAV jau žiūri toliau nei NATO narių susitikimas Prahoje“, *delfi.lt*, 2002 05 20, (<http://www.delfi.lt/news/daily/world/jav-jau-ziuri-toliau-nei-nato-nariu-susitikimas-prahoje.d?id=1036864>, žiūrėta 2015 10 11), op cit.

²⁰⁷ Ibidem, op cit.

ginklas. 1990 m. Irakas įvykdė agresiją prieš Kuveitą ir jį okupavo. Be to, būta duomenų, kad S. Husseino režimas panaudojo biologinį ir cheminį ginklą prieš savo šalies piliečius (kurdus ir šiitus), taip pat kaupė masinio naikinimo ginklų atsargas ir netgi planavo pasigaminti branduolinę bombą.

Kita vertus, šios aplinkybės lėmė, kad 1991 m. JAV ir jų sąjungininkės nusprendė smogti Irakui karinį smūgį, po kurio Irakas taip ir neatsigavo. Pirmojo Persijos įlankos karo metu buvo sutriuškintos Irako ginkluotosios pajėgos, be to, S. Husseino režimas buvo priverstas nusiginkluoti – likviduotos visos Irako turėtos masinio naikinimo ginklų atsargos, jų gamybos vietos, taip pat ilgojo nuotolio balistinės raketos ir kt. karinė technika. Nusiginklavimo procesą griežtai kontroliavo Jungtinių Tautų inspektoriai²⁰⁸.

Kartu Irakui buvo pritaikytos itin griežtos ekonominės sankcijos – remiantis Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliucija (Nr. 661) Bagdadui buvo paskelbtas faktiškai totalus tarptautinės prekybos bei finansinių operacijų embargas, neapėmęs tik medikamentų ir būtiniausių maisto produktų importo. Taip pat šaliai buvo įvesti ir labai griežti prekybos nafta apribojimai – S. Husseino režimas ne tik turėjo gauti tarptautinį leidimą parduoti naftą, bet ir numatyta, jog inspektoriai griežtai kontroliuos, kam yra išleidžiami už energetinių išteklių eksportą gauti pinigai. Buvo nustatytos tokios kvotos: 72 proc. Irako už naftos eksporto gautų pinigų turėjo būti skirti humanitariniams tikslams, 25 proc. – karo reparacijoms išmokėti, 2,2 proc. – Jungtinių Tautų pareigūnų, dirbančių Irake, administracinėms išlaidoms padengti, 0,8 proc. – ginkluotės inspektavimo programos išlaikymui ir t. t. Pagaliau rezoliucija (Nr. 661) taip pat numatė, kad Irakas turi nedelsiant padengti visus turėtus iki karo tarptautinius įsiskolinimus²⁰⁹.

Nesiplėtojant šios ir visa eilė kitų sankcijų lėmė, kad Irakas reikšmingai nusilpo – apie šį nuosmukį byloja ne tik ekonominė krizė, kilusi Irake netrukus po 1991 m. karo, bet ir separatizmo banga, kurios Bagdado vyriausybė jau

²⁰⁸ UN Security Council Resolution 687, 3 April 1991, (<http://www.mideastweb.org/687.htm>, žiūrėta 2015 10 14).

²⁰⁹ UN Security Council Resolution 661, 6 August 1990, (<http://fas.org/news/un/iraq/sres/sres0661.htm>, žiūrėta 2015 10 14).

nesugebėjo numalšinti – šiaurinėje Irako dalyje 1991 m. prasidėjęs kurdų mažumos sukilimas faktiškai tęsėsi iki pat 2003 m. amerikiečių ir jų sąjungininkų invazijos (Antrojo Persijos įlankos karo).

1998 m. JAV ir Didžiosios Britanijos pareigūnai pareiškė, kad Irakas atnaujino masinio naikinimo ginklų ir kitos neleistinos ginkluotės gamybą. Kartu buvo išsakytas pastebėjimas, kad dėl šios priežasties Irako vyriausybė neįsileidžia UNSCOM* (*United Nations Special Commission*) ir Tarptautinės atominės energijos agentūros (TATENA) inspektorių. 1998 m. Irako valdžia iš tiesų skeptiškai žvelgė į bendradarbiavimą su UNSCOM ir TATENA. Oficialus S. Husseino režimo paaiškinimas buvo tai, jog į UNSCOM inspektorių gretas buvo infiltruoti britų ir amerikiečių slaptieji agentai, kurių tikslas yra destabilizuoti valdžią²¹⁰. Nors UNSCOM vadovas Richardas Butleras patvirtino, kad Irako vyriausybės turima informacija yra teisinga ir tarp ginklų kontrolės inspektorių iš tiesų buvo Centrinės žvalgybos valdybos ir Mi6 agentų²¹¹, JAV ir Didžioji Britanija šiuos Bagdado teiginius įvardijo noru išvengti inspekcijų. Galiausiai konfliktas baigėsi tuo, kad UNSCOM inspektoriai 1998 m. buvo priversti palikti Iraką. Tačiau jie išvyko ne dėl to, kad buvo išprašyti iš Irako, o dėl to, kad JAV ir Didžioji Britanija tuo metu planavo smogti dar vieną karinį smūgį Bagdadui, dėl ko UNSCOM misijos nariams likti Irake paprasčiausiai buvo nesaugu. 1998 m. gruodį surengtos karinės operacijos „Dykumų lapinas“ (*Desert Fox*) metu britų ir amerikiečių oro pajėgos keturias dienas bombardavo įvairius Irako karinius objektus. Oficialiai aiškinta, jog buvo sudotas prevencinis smūgis S. Hussein režimui, kad šis neatnaujintų masinio naikinimo ginklų gamybos programų²¹². Svarbu tai, kad UNSCOM misija, dar prieš pasitraukdama iš Irako, paskelbė palankias Bagdadui išvadas dėl jo vykdomo nusiginklavimo – inspektorių ataskaitoje

* Jungtinių Tautų įsteigtas specialusis Irako kontrolės režimas, prižiūrintis, kad Bagdadas nesigamintų MNG, veikęs nuo 1991 iki 1999 m.

²¹⁰ „Butler: Iraqi hate figure“, *BBC News*, November 17, 1998, (http://news.bbc.co.uk/2/hi/events/crisis_in_the_gulf/decision_makers_and_diplomacy/216330.stm, žiūrėta 2015 10 14).

²¹¹ „Unscm infiltrated by spies“, *BBC News*, March 23, 1999, (http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/301168.stm, žiūrėta 2015 10 14).

²¹² McLaughlin Martin, „Controversy mounts over role of UN inspectors in Iraq“, *wsws.org*, 18 December 1998, (<http://www.wsws.org/en/articles/1998/12/iraq-d18.html>, žiūrėta 2015 10 14).

konstatuota, kad maždaug 90–95 proc. Irako anksčiau turėtų masinio naikinimo ginklo atsargų buvo sėkmingai likviduotos – tai S. Hussein režimas ir buvo įpareigojęs padaryti, remiantis 1991 m. Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos patvirtintomis rezoliucijomis. Kaip tada pastebėjo vyriausiasis nusiginklavimo inspektorius Irake nuo 1991 iki 1998 m. Scottas Ritteris:

Reikėtų pasakyti, kad niekas kuo nors, kas bent iš tolo primintų substanyvų faktą, nepatvirtino to, kad Irakas atnaujino masinio naikinimo ginklų pajėgumus. Pasakymas, kad Saddamas tą padarė, visiškai nepaiso fakto, kad jei jis būtų pričiuptas, jis būtų lavonas ir jis tą puikiai suvokė.

I've said that no one has backed up any allegations that Iraq has reconstituted WMD capability with anything that remotely resembles substantive fact. To say that Saddam's doing it is in total disregard to the fact that if he gets caught he's a dead man and he knows it²¹³.

2002 m. Irako klausimas vėl grįžo į tarptautinę darbotvarkę. Išsakytas pastebėjimas, kad nuo 1998 m., kol Irake nebuvo vykdomos tarptautinės inspekcijos, Bagdadas turėjo užtektinai laiko pasigaminti masinio naikinimo ginklų. Remdamasi tuo Jungtinių Tautų Saugumo Taryba patvirtino naują rezoliuciją (Nr. 1441), pagal kurią tarptautinės inspekcijos Irake turėjo būti atnaujintos²¹⁴. Rezoliucijos pagrindu į Vidurio Rytus buvo pasiūsti UNMOVIC* (*United Nations Monitoring, Verification and Inspection Commission*) inspektorai, kuriems nuo 2000 m. vadovavo Švedijos diplomatas H. Blixas. UNMOVIC darbą pradėjo 2002 m., bet tęsė misiją tik iki 2003 m. pavasario, kai tarptautiniai inspektorai ir vėl buvo evakuoti iš Irako, prasidėjus antrajam Persijos įlankos karui. Vis dėlto per tą laikotarpį, kol darbavosi Irake, UNMOVIC lygiai taip, kaip ir pirmtakė UNSCOM, nesurinko jokių patikimų

²¹³ Calabresi Massimo, „Exclusive: Scott Ritter in His Own Words“, *TIME*, Sept. 14, 2002, (<http://content.time.com/time/nation/article/0,8599,351165,00.html>, žiūrėta 2015 10 14), op cit.

²¹⁴ UN Security Council Resolution 1441, 8 November 2002, (http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1441%282002%29, žiūrėta 2015 10 14).

* UNMOVIC buvo įkurta dar 1999 m.; ji pakeitė po JAV ir Didžiosios Britanijos šnipinėjimo skandalo bei karinės operacijos „Dykumų lapinas“ nustojusią veikti UNSCOM.

įrodymų, kad Irakas nuo 1998 m. būtų vykdęs kokias nors masinio naikinimo ginklų kūrimo programas ar įsigijęs kitos remiantis Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliucija (Nr. 687) turėti draudžiamos ginkluotės. UNMOVIC vadovas H. Blixas vėliau žiniasklaidai yra pripažinęs:

Atlikome apie 700 inspekcijų ir nė vienu atveju neradome jokių masinio naikinimo ginklų. (...) Vykome į vietas (Irake), kurias mums nurodė žvalgyba, ir tik trijose vietose radome šį bei tą: krūvą dokumentų, susijusių su branduoline programa, raketų nešėjų ir kelias tuščias galvutes, skirtas cheminiam ginklui.

There were about 700 inspections, and in no case did we find weapons of mass destruction. (...) We went to sites (in Iraq) given to us by intelligence, and only in three cases did we find something – a stash of nuclear documents, some Vulcan boosters, and several empty warheads for chemical weapons²¹⁵.

Apibendrinimas

1) Nebuvo jokių savaime aiškių priežasčių galvoti, kad parama karui Irake yra kaip nors susijusi su artėjančia Lietuvos naryste NATO. 2003 m. pradžioje Lietuva ne tik nebuvo Aljanso nare, tad ir jai formaliai negaliojo jokie kolektyvinės gynybos įsipareigojimai, bet ir Irako karas, kitaip nei Afganistano karas, nebuvo NATO misija. Pagaliau dėl Rytų ir Vidurio Europos regiono šalių narystės Vakarų kariniame aljanse jau buvo apsispręsta, o integracijos į Europos Sąjungą siekiamas iškilas pavojus, kai Vilniaus dešimtukui priklausančių valstybių poziciją dėl Irako karo kritiškai įvertino didžiųjų Vakarų Europos šalių lyderiai.

2) Suabejoti galima ir tuo, kad po 1991 m. įvykusio pirmojo Persijos įlankos karo S. Husseino Irakas dar galėjo sukelti kokį nors realų pavojų tarptautiniam saugumui. O ir nė viena tarptautinių inspektorių misija

²¹⁵ Azab Powell Bonnie, „U.N. weapons inspector Hans Blix faults Bush administration for lack of „critical thinking“ in Iraq“, *UC Berkeley News*, 18 March 2004, (http://www.berkeley.edu/news/media/releases/2004/03/18_blix.shtml, žiūrėta 2015 10 14).

nepatvirtino JAV Irakui invazijos išvakarėse miestų kaltinimų, jog šis nepaisė jam taikytų tarptautinių sankcijų ir atnaujino neleistinos ginkluotės gamybą.

2.4. Tapatybė ir interesas: maži, silpni ir dėl to nesavarankiški, privalantys palaikyti užtarėją kovoje su jo priešais

Parodžius situacijos, su kuria 2003 m. pradžioje susidūrė lietuvių užsienio politikos sprendimų priėmėjai, konstruojamumą, reikia atskleisti šiems žmonėms būdingą kolektyvinę tapatybę, kurios veikiami jie kūrė, palaikė ir artikuliuo naratyvą apie būtinybę Lietuvai remti Jungtines Valstijas dėl Irako karo ir savo ruožtu priėmė atitinkamą užsienio politikos sprendimą.

Atlikta analizė iš esmės patvirtina, jog Lietuvos užsienio politikos sprendimų priėmėjų kolektyvinę tapatybę ir savo ruožtu tikslus / interesus apibūdina tos pačios intersubjektyvios reikšmės, identifikuotos ankstesnėje tyrimo dalyje. Kaip buvo teigiama anksčiau, jas galima apibūdinti, kaip savęs suvokimą ir pripažinimą mažais, silpnais ir dėl to nesavarankiškais (negalinčiais savarankiškai apsiginti), greta kurių yra priešas / grėsmingasis kitas, nuo kurio turi apsaugoti užtarėjas. Reikia turėti užtarėją ir stengtis atkreipti jo dėmesį į save.

Šių intersubjektyvių reikšmių veikiami užsienio politikos formuotojai konstravo ir artikuliuo Lietuvos kolektyvinę tapatybę – maža, silpna ir nesavarankiška valstybė, esanti greta didelės ir pavojingos šalies (Rusijos*), nuo kurios turi apginti užtarėjas (Amerika). Taip pat Lietuvos interesų sampratą – palaikyti Jungtines Valstijas (užtarėją) ir taip atkreipti jų dėmesį į Lietuvą. Tokią tezę leidžia pagrįsti šie aspektai: 1) Irako karo išvakarėse ir jam prasidėjus Lietuva nebuvo NATO narė, taigi formaliai Lietuvai negaliojo ir jokie kolektyvinės gynybos įsipareigojimai; 2) karas Irake buvo ne NATO misija, o vienašališka Jungtinių Valstijų karinė operacija. Dėl to ir parama ar dalyvavimas jame nereiškė jokio įsipareigojimo prie Aljansą; 3) Vilniaus

* Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad nors Rusija diskusijose dėl paramos JAV dėl Irako karo nebuvo minima, nuo pat 1990 m. būtent ši šalis yra didysis grėsmingasis kitas, nuo kurio turi apsaugoti sąjungininkės, užtarėjos – Jungtinės Valstijos.

dešimtukui priklausančios Vidurio ir Rytų Europos regiono šalys palaikė JAV netgi nepaisydamos fakto, kad toks jų elgesys narystės Europos Sąjungoje išvakarėse komplikavo jų santykius su didžiosiomis Vakarų Europos valstybėmis Prancūzija ir Vokietija, kurių balsas priimant sprendimus Bendrijoje neretai būna lemiamas.

Kitas aspektas, į kurį reikėtų atkreipti dėmesį, yra lietuvių užsienio politikos formuotojų artikuliuotas pasakojimas apie grėsmingą Iraką, jis iš esmės analogiškas tam, kurį pasakojo aukšti tuometio JAV prezidento G. Busho administracijos ir Amerikos žvalgybos pareigūnai, ignoruodami tokias reikšmingas aplinkybes, kaip tarptautinių ginkluotės inspektorių išvados apie Bagdado vykdomą nusiginklavimą ar objektyvios Irako galimybės vykdyti tokią politiką, kuri keltų realų pavojų tarptautinės sistemos saugumui ir stabilumui.

Gali kilti klausimas, kodėl Lietuvos užsienio politikos formuotojų pažiūroms apibūdinti nepakanka proamerikietiško apibrėžimo? Šiame darbe nekvestionuojama pati proamerikietiško sąvoka, o siekiama suvokti, kodėl lietuvių užsienio politikos formuotojai yra proamerikietiški? Kas verčia, motyvuoja juos susisaistyti būtent su JAV, o ne, pavyzdžiui, su Vakarų Europa? Pagrindine tokio elgesio priežastimi yra ne kokios nors ypatingos istorinės patirtys, patvirtinančios pozityvų Amerikos vaidmenį Lietuvos istorijoje (žr. dalyje „Įvadas“), o supratimas apie būtinybę, neišvengiamumą turėti užtarėją ir nuolat stengtis išlaikyti jo dėmesį sau (ir Lietuvai). Šiuo atveju, „bedantė“, bejėgė ar nuolaidi Europa ne taip gerai atitinka pajėgaus sąjungininko, užtarėjo, galinčio apginti nuo priešų (Rusijos), įvaizdį.

3. Lietuva – regiono lyderė

2004 m. pavasarį laikinasis Lietuvos prezidentas Artūras Paulauskas paskelbė Naujosios Lietuvos užsienio politikos pradžia²¹⁶, kuri šalies politinių

²¹⁶ Laikinojo Respublikos prezidento Artūro Paulausko kalba Vilniaus universitete „Naujoji Lietuvos užsienio politika“, Vilnius, 2004 05 24, (<http://paulauskas.president.lt/one.phtml?id=4996>, žiūrėta 2011 05 06).

partijų susitarimu „dėl pagrindinių valstybės užsienio politikos tikslų ir uždavinių 2004–2008 m.“²¹⁷ buvo formalizuota tų pačių metų spalio 5 d., jau prezidentaujant V. Adamkui. Tiesa, koncepcijos ruošimo darbas prasidėjo kiek anksčiau – maždaug 2002–2003 m., kai tapo aišku, jog Lietuva taps Europos Sąjungos ir NATO nare. Būtent tada, kaip pastebėjo vienas iš koncepcijos autorių, diplomatas Laimonas Talat-Kelpša, Lietuvos užsienio politikoje subrendo vakuumas²¹⁸.

3.1. Sprendimo atsiradimas ir priėmėjai (2002–2004 m.)

Oficialiai Šiaurės Atlanto aljanso ir Europos Sąjungos nare Lietuva tapo 2004 m., tačiau pagrindiniai sprendimai dėl to buvo priimti 2002–2003 m. Būtent tada Lietuvos užsienio politikos formuotojų gretose kilo diskusijų, kurių metu iškeltas klausimas dėl naujųjų Lietuvos užsienio politikos gairių, įgyvendinus 1994 m. užsibrėžtą narystės euroatlantinėje bendruomenėje tikslą. Anot L. Talat-Kelpšos:

2002 m. NATO paskelbė, kad Lietuva taps Aljanso nare, o 2003 m. buvo žinoma, kad Lietuva ir kitos devynios Rytų ir Vidurio Europos šalys įstos į Europos Sąjungą. Tuo metu iškilo gana aiškus klausimas – ką toliau darysime? Dešimtmetį praktiškai Lietuvos politinis elitas ir visuomenė gyveno dviem strateginiais uždaviniais – įstoti į Europos Sąjungą ir NATO. O kai įstojome (...) subrendo aiškus vakuumas²¹⁹.

Vienas iš naujosios užsienio politikos koncepcijos rengėjų, politologas E. Motieka pažymėjo, kad „2003 m. vasarą į Valstybės saugumo departamento (VSD) vadovą Mečį Laurinkų, o po to į mūsų VSD analitikų grupę kreipėsi URM vadovai, kviesdami parengti naują užsienio politikos koncepciją. Dirbti

²¹⁷ Lietuvos Respublikos politinių partijų susitarimas „Dėl pagrindinių valstybės užsienio politikos tikslų ir uždavinių 2004–2008 metais“, Vilnius, 2004 10 05.

²¹⁸ Talat-Kelpša Laimonas, *interviu*, 2011 08 20, op cit. (Autoriaus asmeninis archyvas).

²¹⁹ *Ibidem*, op cit.

pradėjome 2003 m. rugsėjo mėnesį. (...) Gruodį koncepcija buvo baigta ruošti²²⁰. Parengus juodrašį, koncepcija buvo perleista URM pareigūnų žinion. L. Talat-Kelpšos teigimu, ministerijoje koncepcija buvo išversta į politinę kalbą:

Pirminiame variante ji buvo akademinė koncepcija. Juk tiek lyderystė regione, tiek auksinė provincija nebūna oficialiai politikoje taikomi pavadinimai. Tai yra akademikų pasiūlyti modeliai. Klausimas, kaip jos išplėtojamos ir išverčiamos į politinę kalbą. Buvo organizuotas ne vienas susitikimas su politinėmis partijomis, pristatant, diskutuojant, išklausant. Sakyčiau, kad politinių partijų susitarimas dėl koncepcijos ir buvo tas politinis dokumentas, kuris įprasmino visą atliktą darbą. Tai yra į politinę kalbą išversta regiono lyderystės koncepcija²²¹.

2004 m. gegužės 1 d. koncepcija patvirtina Seime. Posėdžio, skirto Lietuvos narystės Europos Sąjungoje pradžiai paminėti, metu²²² balsų dauguma priimta rezoliucija „Dėl Lietuvos Respublikos užsienio politikos kryptių Lietuvai tapus visateise NATO nare ir Europos Sąjungos nare“²²³. 2004 m. gegužės 24 d. oficialiai koncepciją Vilniaus universitete pristatė laikinai einantis prezidento pareigas A. Paulauskas²²⁴, o 2004 m. spalio 5 d. buvo pasirašytas politinių partijų susitarimas „Dėl pagrindinių valstybės užsienio politikos tikslų ir uždavinių 2004–2008 metais“²²⁵.

Remiantis įvykių dalyviais, koncepcijos ištakų reikėtų ieškoti trijose institucijose: prezidentūroje, URM ir VSD. Greta šių institucijų, svarbų vaidmenį atliko kai kurie moksliniai centrai – konkrečiai, Vilniaus universiteto

²²⁰ Motieka E., *interviu*, 2014 05 14, op cit.

²²¹ Talat-Kelpša L., *interviu*, 2011 08 20, op cit.

²²² Lietuvos Respublikos Seimas // posėdžių stenogramos // posėdis Nr. 515, 2004 05 01.

²²³ Lietuvos Respublikos Seimo rezoliucija „Dėl Lietuvos Respublikos užsienio politikos kryptių Lietuvai tapus visateise NATO nare ir Europos Sąjungos nare“, Vilnius, 2004 05 01. (http://www.urm.lt/popup2.php?item_id=156, žiūrėta 2012 04 22).

²²⁴ Laikinojo Respublikos prezidento Artūro Paulausko kalba Vilniaus universitete „Naujoji Lietuvos užsienio politika“, 2004 05 24, (<http://paulauskas.president.lt/one.phtml?id=4996>, žiūrėta 2011 05 06).

²²⁵ Politinių partijų susitarimas „Dėl pagrindinių valstybės užsienio politikos tikslų ir uždavinių 2004–2008 metais“, Vilnius, 2004 10 05.

Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas (TSPMI). L. Talat-Kelpšos teigimu, akademinio pasaulio (TSPMI) dalyvavimas brėžiant ateities Lietuvos užsienio politikos gaires buvo gana natūralus dalykas:

Reikėtų pažvelgti ir į to meto politinių mokslų žemėlapi Lietuvoje – dabar jau yra susiformavusi ganėtinai stipri struktūra, yra susiformavę keli mokslo centrai Vilniuje, Kaune ir Klaipėdoje. Tuo metu Vilniuje buvo vienintelis dominuojantis centras – TSPMI. Natūralu, kad iš čia buvo semtasi daugiausia minčių, idėjų. Ant instituto bazės buvo organizuojamos ir diskusijos. Jie siūlydavo patalpas, kvietė žmones, atliko organizacinį darbą. Tiesa, dar buvo Strateginių studijų centras. Tai buvo bandymas Lietuvos vyriausybės kelių institucijų – KAM ir URM – sukurti analitinį centrą, kuris dirbtų ne tik akademinį darbą, bet ir analitinį. Tada tokių centrų nebuvo. Tuo metu tai buvo pirmasis bandymas, jame buvo nemažai analitikų²²⁶.

Būtent iš TSPMI, URM ir VSD atstovų ir buvo sudaryta darbo grupė, rengusi pradinę koncepcijos versiją (juodraščių). Grupei formaliai priklausė L. Talat-Kelpša (URM), A. Januška (URM / prezidentūra), Raimundas Lopata (TSPMI), E. Motieka (TSPM / VSD), Nortautas Statkus (TSPMI / VSD), Tomas Janeliūnas (TSPMI / VSD)²²⁷. Kaip buvo teigiama anksčiau, 2003 m. pabaigoje ši grupė baigė savo darbą ir pateikė koncepciją URM. Tuomet ministerija ėmėsi koncepcijos diegimo darbo. URM talkino dalis akademinio pasaulio atstovų, daugiausia iš TSPMI ir VU Istorijos fakulteto, Seimo URK ir NSGK nariai bei dalis hegemoninės žiniasklaidos atstovų. G. Kirkilas atsiminė:

Inspiruota idėja buvo URM, bet labai daug prisidėjo TSPMI. Konkrečiai, instituto vadovas R. Lopata. (...) Daug vyko įvairiausių konferencijų. Žinoma, A. Januška, A. Valionis – jie buvo labai

²²⁶ Talat-Kelpša L., *interview*, 2011 08 20, op cit.

²²⁷ Motieka E., *interview*, 2014 05 14, op cit.

aktyvūs. Mindaugas Jurkynas buvo aktyvus, keletas ambasadorių: E. Bagdonas, E. Ignatavičius, daugelis politologų, taip pat istorikas Alfredas Bumblauskas.

V. Adamkus pats labai intensyviai dalyvaudavo. V. Landsbergis taip pat visuomet buvo. Jo įtaka – labai didelė. A. Paulauskas? Na, jis nebuvo idėjų generatorius, tačiau jis visuomet palaikė iniciatyvas ir aktyviai įsijungė į veiklą. L. Linkevičius taip pat daug vyko visur. Žurnalistų daug buvo: V. Savukynas, E. Jakilaitis, A. Matonis, A. Siaurusevičius, R. Valatka. Jis (V. Adamkus) dažnai kalbėdavosi su jais net savo namuose. Seime – aš, R. Juknevičienė, A. Kubilius, P. Auštrevičius, A. Medalinskas, S. Pečeliūnas, J. Karosas²²⁸.

Daugelis šių žmonių priklausė arba buvo susiję su tada užsienio politikos varančiąja jėga įvardijama valstybininkų grupe*. Teigiama, kad šis kolektyvas buvo:

Įvairi pagal politines pažiūras asmenų samplaika. Nebuvo problema susitarti tarp konservatoriaus M. Laurinkaus ir socialdemokrato

²²⁸ Kirkilas G., *interview*, 2014 05 12, op cit.

* ~ Valstybininkų grupės sudėtis: M. Laurinkus (VSD direktorius nuo 1998 iki 2004 m.); A. Valionis (užsienio reikalų ministras 2000–2006 m.), A. Januška (iki 2003 m. vasario buvo V. Adamkaus vyriausiasis patarėjas užsienio politikai. Po R. Pakso inauguracijos tapo URM ambasadoriumi ypatingiems pavedimams, o 2004–2006 m. dirbo URM sekretoriumi); E. Motieka (VSD analitikas ir TSPMI dėstytojas, o nuo 2004 m. Strateginių studijų centro vadovas); Gintas Dabašinskas (2001–2009 m. ėjo VSD generalinio direktoriaus pavaduotojo pareigas), N. Statkus (VSD analitikas), T. Janeliūnas (TSPMI dėstytojas ir VSD analitikas), L. Talat-Kelpša (2003–2004 m. vadovavo URM Užsienio politikos analizės ir planavimo skyriui, 2004–2006 m. Užsienio politikos analizės ir planavimo departamentui, o 2006–2009 m. dirbo URM sekretoriumi); R. Lopata (TSPMI direktorius nuo 1999 iki 2009 m.), Vygaudas Ušackas (2001–2006 m. Lietuvos ambasadorius JAV ir Meksikoje); Evaldas Ignatavičius (2002–2003 m. dirbo URM sekretoriumi, 2002–2004 m. buvo TSPMI dėstytojas, 2004–2009 m. užėmė ambasadoriaus pareigas Vokietijoje); Vytautas Naudužas (2002–2004 m. ministro pirmininko A. Brazausko patarėjas, 2004–2006 m. ambasadorius Turkijoje); Petras Vaitiekūnas (nuo 2004 m. V. Adamkaus patarėjas užsienio politikos klausimais, 2004–2005 m. URM Užsienio politikos analizės ir planavimo departamento ambasadorius ypatingiems pavedimams); Žygimantas Pavilionis (2002–2006 m. vadovavo URM Europos integracijos departamentui, buvo Lietuvos Vyriausiojo derybininko su ES pavaduotojas. 2006–2009 m. dirbo URM sekretoriumi); L. Linkevičius (nuo 2000 iki 2004 m. buvo krašto apsaugos ministru); Povilas Malakauskas (nuo 2002 m. KAM sekretorius); Vaidotas Urbelis (nuo 2002 m. KAM Gynybos politikos ir planavimo departamento direktorius); A. Paulauskas (2000–2004 m. buvo Seimo pirmininkas, o po R. Pakso nušalinimo paskirtas laikinuoju prezidentu); G. Kirkilas (nuo 2000 iki 2001 m. Seimo NSGK narys, nuo 2001 m. Seimo URK pirmininkas ir ERK pirmininko pavaduotojas) ir kt. Žiniasklaidos atstovai: Marius Laurinavičius („Lietuvos rytas“), Edmundas Jakilaitis (LRT), Audrius Siaurusevičius (LRT) ir kt.

A. Januškos. Visi jie buvo bendraminčiai. Tai buvo apie 40 žmonių – maždaug dešimt labai aktyvūs, kiti buvo labiau remiantys. Nuo 1998 iki 2007 m. ši grupė buvo varomoji užsienio politikos jėga. Daugiausia padarė, kai turėjo valdžią iš karto trijose institucijose (VSD, URM ir prezidentūroje)²²⁹.

Kalbant detaliau, valstybininkai užėmė aukštus postus už užsienio ir saugumo politiką atsakingose institucijose, taigi jiems formaliai priklausė užsienio politikos sprendimų priėmimo teisė. Ypatingą reikšmę turėjo URM, kur ir buvo susitelkęs šios grupės branduolys. Kaip sakė K. Girnius, „užsienio politiką tuo laikotarpiu faktiškai lėmė URM. Valstybininkų įtaka buvo didelė, kadangi tiek pirmoje kadencijoje (V. Adamkaus), tiek ir antroje A. Januška ir jo sąjungininkai turėjo įtakingas vietas ministerijoje“²³⁰. Kita vertus, valstybininkai veikė ir neformaliai, t. y. kitų institucijų poziciją. E. Nekrašas teigė:

Kai V. Adamkaus patarėju užsienio politikai tapo A. Januška, jis faktiškai buvo antras žmogus formuojant užsienio politiką, nepaisant formalių pareigų URM. Galima sakyti, kad URM ir toliau, bent jau per savo atstovą, kuris buvo deleguotas į tas pareigas, darė didelį poveikį šalies vadovui. Didėjo, žinoma, ir personalinis A. Januškos vaidmuo²³¹.

Seime, E. Motiekos tvirtinimu, valstybininkai turėjo A. Paulausko (Seimo pirmininko) paramą. Jis netgi buvo jų įtakoje²³². O, kalbant apie Vyriausybę, G. Kirkilo teigimu, „A. Brazauskas buvo geras tuo, kad netrukdydavo. Jeigu mes (valstybininkai) sugalvojome kokį vaidmenį jam, jis visuomet padarydavo“²³³. Kitaip tariant, kaip ir nagrinėtu paramos karui Irake atveju, valstybininkai (arba A. Januškos aplinkos žmonės), veikdami per URM ir kitas

²²⁹ Motieka E., *interview*, 2014 05 14, op cit.

²³⁰ Girnius K., *interview*, 2014 06 03, op cit.

²³¹ Nekrašas E., *interview*, 2013 03 01, op cit.

²³² Motieka E., *interview*, 2014 05 14, op cit.

²³³ Kirkilas G., *interview*, 2014 05 12, op cit.

jų turimas institucijas, reikšmingai veikė Lietuvos užsienio politiką. Tiesa, K. Girniaus nuomone, valstybininkų egzistavimas ir jų veikimo principai nėra kažkas labai netikėto. Anot jo:

2007–2008 m. (...) didžioji dalis visų iniciatyvų atėjo iš URM, o prezidentas (V. Adamkus) jas pasisavino. Tačiau faktiškai reikia būti tvirtu prezidentu, kad to nedarytum. Kiek URM turi pareigūnų? Prezidentas turi kur kas mažiau patarėjų. Ir jie vis vien turi pasikliauti tuo, ką duoda ministerija. URM turi didelę įtaką, nes turi ekspertizę. Vargu ar prezidento patarėjas, jei iki tol jis nesidomėjo Lenkijos problematika, galėtų pasakyti, kokie mūsų santykiai ir ką daryti. Jis eis į URM ir ministerija duos atsakymą.

Ir asmenybės buvo svarbios – pavyzdžiui, A. Januška daug ką padarė. Tai labai nestebina. Iš esmės, jei A. Januška kūrė tokią politiką, jei jam niekas nesipriešino, jis sutelkė aplinkui save bendraminčius. Tiek pirmoje kadencijoje, tiek antroje pats A. Januška ir jo sąjungininkai turėjo įtakingas vietas URM.

Nemanau, kad galima sakyti, jog tie vadinamieji valstybininkai buvo koks nors klanas. JAV taip pat yra dešinieji, yra kairieji akademikai. Jie turi pažįstamų ir t. t. Kas jie – valstybininkai – buvo iš tiesų, aš nežinau, tačiau nemanau, kad buvo koks gilus sąmokslas²³⁴.

E. Nekrašas darė panašią išvadą – pasak jo, „reikėtų suvokti, kokio dydžio yra prezidento užsienio politikos komanda ir kokio dydžio URM. Mes kalbame apie informacijos srautą. Truputį kitas lygis. (...) V. Adamkaus laikais šalies vadovas net klausdavo leidimo ką nors daryti iš URM. Jis nebuvo savarankiškas lošėjas. Auganti ministerija ilgainiui ėmė atlikti gerokai svarbesnį vaidmenį už Seimą. Konstitucinis rangavimas nebūtinai atitinka faktinę įtaką“²³⁵.

²³⁴ Girnius K., *interview*, 2014 06 03, op cit.

²³⁵ Nekrašas E., *interview*, 2013 03 01, op cit.

Dar reikėtų pasakyti, kad Vyriausybėje buvo sudaryta speciali darbo grupė, kuriai iškeltas uždavinys – koordinuoti Lietuvos užsienio politikos koncepcijos įstojus Lietuvai į Europos Sąjungą ir NATO projekto rengimo darbus. Minimą grupę sudarė įvairių institucijų atstovai²³⁶, kurie, įvertinę koncepciją per savo institucijų prizmę, turėjo arba patvirtinti, arba atmesti URM jiems pateiktą svarstyti dokumentą. Tiesa, remiantis dalies šios grupės narių prisiminimais, grupė nedarė jokių korekcijų ir vienbalsiai pritarė ministerijos pateiktai koncepcijos versijai. Anot grupės nario Dariaus Semaškos:

Mano darbas buvo patikrinti, kad mano atstovaujamos institucijos vadovas – premjeras – būtų supažindintas su tuo, kas vyksta ir kodėl. Taip ir visa eilė kitų institucijų atstovų. Kadangi A. Brazauskas leido didelę veiksmų laisvę svarbiausiems užsienio politikos strategams, esminių korekcijų nedarė, tad ir mano vaidmuo nebuvo svarbus.

Žinoma, jei premjeras būtų kategoriškai prieštaravęs koncepcijai, mano žodis būtų svarbus. Tačiau nebuvo reikalo, nes A. Brazauskas neprieštaravo. Jis gaudavo informaciją, gavo koncepciją ir neprieštaravo.

Daugumos institucijų atstovai taip pat buvo nominalūs veikėjai toje grupėje. (...) Branduolys tai buvo aiškus – idėja gimė kelių asmenų galvoje: A. Januškos, L. Talat-Kelpšos, R. Pavilionio, E. Motiekos ir kt.²³⁷.

Kaip pastebėjo Neris Germanas, praktika, kad panašiose darbo grupėse sprendimus lemia vienos iš institucijų atstovai, yra įprasta:

Visos institucijos, kurių atstovai buvo toje darbo grupėje, rėmėsi pagrindine medžiaga, kuri

²³⁶ Lietuvos ministro pirmininko potvarkis dėl darbo grupės „Lietuvos užsienio politikos koncepcijos įstojus Lietuvai į Europos Sąjungą ir Šiaurės Atlanto sutarties organizaciją (NATO) ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001–2004 metų programos XIV skyriaus „Užsienio politika“ pakeitimo projektui parengti“, sudarymo, 2003 08 25, Nr. 195, Vilnius.

²³⁷ Semaška Darius, *interview*, 2011 07 28, op cit. (Autoriaus asmeninis archyvas).

plaukė iš URM. Tai buvo pagrindas. Visuomet bet kokioje grupėje yra lyderių, kurie diegia idėjas. Kiti formaliai atstovauja savo sritį, nebent turi pastabų tada, kai liečiamas koks specifinis klausimas. Kalbant apie užsienio politiką, natūraliai pradinė medžiaga ir krūvis tenka URM. Aišku priklausoma nuo to, kas tuo metu yra prezidentūroje ar kitose institucijose, tačiau bet kokiame atveju tai yra URM darbas²³⁸.

Kalbant apie Seimą, dėl užsienio politikos buvo surengtos kelios diskusijos su pagrindinių politinių partijų atstovais. Kaip pasakojo L. Talat-Kelpša:

Buvo organizuotas ne vienas susitikimas su politinėmis partijomis, pristatant, diskutuojant, išklausant. Sakyčiau, kad politinių partijų susitarimas dėl koncepcijos ir įprasmino visą atliktą darbą. (...) Visi susitikimai vykdavo TSPMI ir URM. Slaptų pagrindinių praktikų tikrai nebūna. Buvo nemažai galimybių susitarti, pasisakyti²³⁹.

Kaip prisiminė tada Seimo pirmininkas (po R. Pakso nušalinimo – laikinasis prezidentas) A. Paulauskas, „tai buvo konsensuso pagrindu priimtas dokumentas. Konsensusas buvo ir buvo labai neblogas (...) 2000–2004 m. buvo labai populiari leisti tokius partijų susitarimus – įvairiais klausimais, ne tik užsienio politikos. Visada bandėme ieškoti konsensuso“²⁴⁰.

Apibendrinant naujosios užsienio politikos ištakų reikėtų ieškoti trijose formaliai už užsienio politikos formavimą atsakingose institucijose: URM, VSD ir prezidentūroje. Kadangi koncepcija buvo akademinio pobūdžio, ją rengiant ir svarstant taip pat aktyviai dalyvavo mokslo pasaulio atstovai, daugiausia politologai iš TSPMI ir istorikai iš VU IF. Be to, prie šios idėjos populiarinimo reikšmingai prisidėjo ir dalis žiniasklaidos atstovų iš dominuojančių žiniasklaidos priemonių.

²³⁸ Germanas Neris, *interviu*, 2011 07 14, op cit. (Autoriaus asmeninis archyvas).

²³⁹ Talat-Kelpša L., *interviu*, 2011 08 20, op cit.

²⁴⁰ Paulauskas Artūras, *interviu*, 2011 07 09, op cit. (Autoriaus asmeninis archyvas).

Žvelgiant į neformalius užsienio politikos sprendimų priėmimo aspektus, galima kalbėti apie tam tikrą grupę asmenų (valstybininkus), užimančius aukštus postus valstybės aparate bei galinčius daryti reikšmingą įtaką užsienio politikos formavimui ir vykdymui. Valstybininkų grupės veikimas pasižymi dviem praktikomis: 1) konsensusas / bendramintiškumas (dėl užsienio politikos), nepaisant grupės narių partinės / ideologinės ar institucinės priklausomybės ir kt.; 2) siekis / gebėjimas daryti poveikį kitoms institucijoms ir jų atstovams, kuriems taip pat priklauso sprendimų priėmimo teisė. Faktiškai valstybininkų grupė darė didžiausią poveikį Lietuvos užsienio politikai nagrinėjamu laikotarpiu.

3.2. Diskusijos dėl naujosios užsienio politikos

Politologas R. Lopata debatus dėl naujosios užsienio politikos yra pavadinęs „paradigminėmis diskusijomis dėl geopolitinio Lietuvos statuso“²⁴¹. Jų metu išsiskyrė du požiūriai: 1) lyderystės regione šalininkai ir koncepcijos kūrėjai teigė, kad po įstojimo į Europos Sąjungą ir NATO Lietuvos užsienio politikoje atsirado vakuumas, o jį užpildyti galėtų aktyvus Lietuvos vaidmuo buvusioje TSRS erdvėje (Rytų Europoje ir Pietų Kaukaze), skatinant tų regionų suartėjimą su kolektyvinėmis euroatlantinėmis struktūromis. Tokiu būdu, jų teigimu, Lietuva ne tik atras savo nišą ir įsitvirtins euroatlantinėje bendruomenėje, bet ir garantuos savo saugumą, atitolindama Rusiją nuo Europos (ir Lietuvos). 2) Sumanymo kritikai savo ruožtu pabrėžė, jog idėja apie Lietuvos lyderystę yra megalomaniška ir bevertė Lietuvos nacionalinių interesų požiūriu²⁴².

Lyderystė regione

Kalbant detaliau, 2002–2003 m. realizavus 1994 m. užsibrėžtus du pagrindinius užsienio politikos tikslus – narystę Šiaurės Atlanto aljanse ir

²⁴¹ Lopata R., 2010, p. 127.

²⁴² Nekrašas E., 2009, p. 139, 141, op cit.

Europos Sąjungoje – lietuvių užsienio formuotojai išvelgė bręstantį vakuumą Lietuvos užsienio politikoje. Anot D. Semaškos, „dėl to ir buvo bandoma pažvelgti, kas toliau – ko sieksime būdami Europos Sąjungos ir NATO nariais, kaip toliau orientuosime savo užsienio politiką? Ar tai kelio pradžia, ar vidurys, o galbūt ir pabaiga?“²⁴³. Užpildyti tą vakuumą jie ragino aktyvia Rytų politika – konkrečiai Lietuva turėtų aktyviai veikti per vadinamąją euroatlantinės bendruomenės išorinę dimensiją ir prisidėti prie Europos Sąjungos Rytų politikos formavimo, tam išnaudodama ypatingus santykius su JAV ir glaudėjančią partnerystę su Lenkija. L. Talat-Kelpšos teigimu:

Buvo aišku, kad jei mes nieko nedarysime, euroatlantinė politika bus formuojama be Lietuvos nuomonės. Kitaip tariant, jei niekas nesuformuluos mūsų interesų, jie ir nebus iškelti Europos Sąjungoje. Todėl buvo pasiūlyta mintis, kad Lietuva turi būti matoma, aktyvi valstybė. Ir ji turi būti matoma Rytų Europoje²⁴⁴.

Kalbėdami apie alternatyvų lyderystės regione geopolitinį statusą – vadinamąją auksinės provincijos koncepciją – kai kurie lietuvių diplomatai išvelgė grėsmę, kad vietoje auksinės Lietuva gali tapti medine provincija – nykia, kurioje nieko nevyksta. Petro Vaitiekūno teigimu, „mūsų regionas labai palankus tapti medine provincija. Pilka, medinė provincija, kurioje galbūt geriau gyvenama, tačiau nieko nevyksta. Valstybė, kuri niekam neįdomi, nesvarbi, inertiška“. „Negana to, – pastebėjo P. Vaitiekūnas, – nebuvo ir garantijų, kad mes tapsime auksine provincija, tokia kaip Liuksemburgas.“²⁴⁵

Regionu, kur Lietuva galėtų pasireikšti, buvo įvardyta buvusi TSRS erdvė – Rytų Europa ir Pietų Kaukazas. Anot užsienio politikos formuotojų, palaikiusių lyderystės regione idėją, toks pasirinkimas buvo natūralus, atsižvelgus į Lietuvos istoriją, tradicijas ir galimybes. N. Germano teigimu:

²⁴³ Semaška D., *interview*, 2011 07 28, op cit.

²⁴⁴ Talat-Kelpša L., *interview*, 2011 08 20, op cit.

²⁴⁵ Vaitiekūnas Petras, *interview*, 2011 09 27, op cit. (Autoriaus asmeninis archyvas).

Buvo aišku, kad mūsų pridėtinė erdvė gali būti realizuojama būtent Rytų Europoje. Pavyzdžiui, perteikiant kokią nors patirtį jiems, suteikiant paramą, nurodant jiems kelią. Ta kryptis, galimybė parodyti save, kaip ekspertus, gana natūraliai atsirado²⁴⁶.

L. Talat-Kelpša taip pat pažymėjo, jog „dėl geografinių, istorinių, nacionalinio saugumo priežasčių Lietuvos specializacija posovietinės erdvės kryptimi, regis, yra daugiau nei natūrali. (...) Baltijos šalys yra natūralus traukos centras toms regiono šalims, kurios siekia glaudesnių santykių su Europos Sąjunga ir NATO, o euroatlantinę integraciją suvokia kaip savo šalies visapusiškos modernizacijos programą“²⁴⁷. Šią mintį palaikė ir D. Semaška:

Rytuose mes galėjome būti efektyvūs, nuo ten pradėjome, galime jiems būti pavyzdžiu, mūsų klausys. Kartu tai buvo erdvė, kurioje buvo lengviau pasireikšti. Buvo lengva organizuoti iniciatyvas, sulaukti vizitų. Kai reikėdavo resursų, buvo sunkiau, tačiau keletą metų galima buvo gyventi deklaracijomis, kalbomis, bendravimu, kontaktų mezgimu. Tuo metu tai pasiteisino²⁴⁸.

A. Valionis pridūrė, kad aktyvus vaidmuo Rytų Europoje ir Pietų Kaukaze būtų naudingas ne tik Lietuvai, bet ir duotų dividendų to regiono valstybėms bei euroatlantinei bendruomenei. Anot jo:

Be abejo, galima buvo pasirinkti ir kitaip. Juk kitos valstybės svarstė būti Europos auksinėmis provincijomis. Tačiau mums atrodė, kad tą tuštumą, kuri atsirado po mūsų prisijungimo prie Europos Sąjungos ir NATO, galime užpildyti būtent tokia aktyvia regiono politika. Ji turėjo duoti dividendų ir Europos Sąjungos politikai, ir Rytų Europai.

²⁴⁶ Germanas N., *interview*, 2011 07 14, op cit.

²⁴⁷ „L. Talat-Kelpša. Ar tikrai metas laidoti regiono centro idėją?“, *delfi.lt*, 2007 11 19, (<http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/ltalat-kelpsa-ar-tikrai-metas-laidoti-regiono-centro-ideja.d?id=15049673>, žiūrėta 2016 01 26), op cit.

²⁴⁸ Semaška D., *interview*, 2011 07 28, op cit.

Mes, panaudodami savo Rytų kaimynų ekspertizę, taip pat savo patyrimą pereinant iš to būvio, kai visi buvome kartu Tarybų Sąjungoje, į tą būvį, kuriame mes esame ir kuriame jie nori būti, suvokėme, kad galime būti naudingesni, nei tie, kurie pataria, kaip tai padaryti, juk mes galime ir parodyti, kaip tą padaryti savo pavyzdžiu.

Ką mes šiuo metu matome, tai, kad likusių Rusijos įtakos sferoje valstybių bendrasis vidaus produktas yra gerokai mažesnis nei Europos Sąjungos šalių. Sugebame pateikti savo gerus ekspertinius pasiūlymus, kaip spręsti vienus ar kitus klausimus rytinėse valstybėse²⁴⁹.

D. Semaška pridūrė, jog „dažnai didieji žaidėjai Vakaruose nenori kišti nagų į Rytus. Jie nori, kad mes neštume. Ir tą darydami mes atliekame svarbų bendrą Vakarų pasaulio vaidmenį. Lietuva gali padėti Vakarams reformuoti Rytus, skleisti stabilumo modelį ten“. Pagaliau, kaip pastebėjo D. Semaška, lyderystė regione buvo naudinga Lietuvos nacionalinių interesų požiūriu, nes Rytų klausimai visuomet yra susiję su Lietuvos nacionaliniu saugumu²⁵⁰.

R. Lopata taip pat pažymėjo, kad Lietuvos narystė NATO ir Europos Sąjungoje neišsprendė visų šaliai kylančių saugumo iššūkių – pavojų, anot jo, kėlė „kelio atvėrimas rusiškajam tranzitui, rusiškojo energetinio kapitalo skverbimasis į Vakarus, tokio ir panašaus kapitalo dažnai neslepiaama politinė veikla, ciklinės karštosios linijos Maskva–Vašingtonas, Maskva–Paryžius ir ypač Maskva–Berlynas“. O tai, pastebėjo R. Lopata:

Suteikė peno mintims, kad Lietuva tampa savotiška Vakarų ir Rytų struktūrų susidūrimo vieta – jungiančiu tiltu, statomu anaipol ne vien tik kaip Lietuvos valios rezultatas. Į diskusiją įsitraukę istorikai suskubo priminti – panaši situacija jau buvo XVIII a., kai tuometei Europai reikėjo Rusijos, o to poreikio rezultatas – Lietuva tapo smukle, į kurią užsukama važiuojant pro šalį²⁵¹.

²⁴⁹ Valionis A., *interview*, 2014 07 02, op cit.

²⁵⁰ Semaška D., *interview*, 2011 07 28, op cit.

²⁵¹ Lopata R., 2010, p. 126, op cit.

R. Lopatos teigimu, vykdydama aktyvią politiką Rytų Europoje, Lietuva ne tik būtų pastebėta Vakaruose, bet ir „(...) sumažintų savo pažeidžiamumą stiprindama Rytų Europos valstybių integracinius saitus su ES bei NATO ir lygia greta suvaržydama Rusiją bei mažindama jos įtaką posovietinėje erdvėje“²⁵².

Taigi, remiantis šia reprezentacija, po įstojimo į Europos Sąjungą ir NATO Lietuvos užsienio politikoje subrendęs vakuumas vertė išsikelti naujus tikslus ir imtis jų įgyvendinimo. Lietuva turėjo tapti aktyvia ir matoma euroatlantinės bendruomenės nare, o tokia ji galėjo tapti aktyviai veikdama buvusioje TSRS erdvėje ir skatindama Rytų Europos ir Pietų Kaukazo regionų šalių suartėjimą su kolektyvinėmis euroatlantinėmis organizacijomis bei taip atitolindama Rusiją nuo Europos. Tai turėjo duoti dividendų Europos Sąjungai ir NATO, Rytų Europai ir Lietuvai.

Auksinė provincija

Ne visi akademinio pasaulio atstovai buvo linkę sutikti su lyderystės regione koncepcijos nuostatomis. Oponuojantieji šiai idėjai visų pirma atkreipė dėmesį į tai, kad Lietuvos narystė kolektyvinėse euroatlantinėse organizacijose nesukūrė vakuomo šalies užsienio politikoje. Anot E. Nekrašo, „nebuvo bent kiek rimtesnio pagrindo manyti, kad kadaise užsibrėžti užsienio politikos uždaviniai (narystės NATO ir Europos Sąjungoje) jau visiškai įvykdyti“²⁵³. Panašią mintį išsakė ir K. Girnius, kurio teigimu:

Susidaro įspūdis, kad jie (užsienio politikos formuotojai) galvojo, jog priklausant euroatlantinėms organizacijoms Lietuvos užsienio politika bus iš anksto nustatyta ir nebebus ko diplomatinei tarnybai daryti. Regis, buvo kalbama koks bus diplomatinės tarnybos, o ne Lietuvos likimas.

Kartais susidaro įspūdis, kad tai buvo pusiau dirbtinės pastangos pateisinti, ką diplomatinė tarnyba darys. Faktiškai tai yra nesusipratimas, nes

²⁵² Ibidem, p. 128, op cit.

²⁵³ Nekrašas E., 2009, p. 140, op cit.

jei priklausai Europos Sąjungai, gal ir negali vykdyti grandiozinių planų, tačiau turi pakankamai kasdienio darbo ir diplomatomis jo pakanka²⁵⁴.

Be to, abu analitikai pripažino, kad visavertės integracijos į Vakarų organizacijas siekis negali būti įgyvendintas dėmesį sutelkus į Rytus. Retrospektyviai žvelgdamas į 2004–2009 m. Lietuvos užsienio politikos iniciatyvas, E. Nekrašas pastebėjo:

Įgyvendindama regiono lyderio koncepciją Lietuva daugiau dėmesio skyrė santykiams su Rytų kaimynais, o ne su Vakarų sąjungininkais, pirmiausia svarbiausiomis Europos Sąjungos šalimis – Vokietija, Prancūzija, Jungtine Karalyste. Todėl santykiai su jomis, kaip, beje, ir su Skandinavijos ir Baltijos šalimis, pastaraisiais metais labiau nepagerėjo²⁵⁵.

K. Girnius pridūrė, kad Lietuva dar ir izoliavo save nuo Europos. Anot jo, „nereikia apgaudinėti savęs kokie buvo (lyderystės regione) rezultatai. Lietuva buvo izoliuota. Lietuva ėmė aklaik remti M. Saakašvilį, brukti Ukrainos narystę Europos Sąjungoje. (...) Su visu savo lyderiavimu Lietuva ir santykius su Rusija įtempė pernelyg smarkiai. Lietuva net ėmė kalbėti, esą gina Europos vertybes, kurių pati Vakarų Europa atsisako. Nereikėjo daug proto pagalvoti, kaip kokie vokiečiai reaguos“²⁵⁶. Į santykių su Rusija aspektą dėmesį atkreipė ir E. Nekrašas. Anot jo, „izoliacijos politika Rusijos atžvilgiu negali būti sėkminga. Izoliacijos nuostatos Rusijos atžvilgiu Vakarai nesilaikė ir nesilaikys“. Dėl to:

Užimdama labiausiai nesutaikomą poziciją šiuo (Rusijos) klausimu, Lietuva faktiškai izoliuoja save nuo kitų Europos šalių. Pasišovusi ryžtingai ginti visą Europą nuo Rusijos, Lietuva, deja, netenka pačios Europos Sąjungos paramos. Ji

²⁵⁴ Girnius K., *interview*, 2014 06 03, op cit.

²⁵⁵ Nekrašas E., 2009, p. 141–142, op cit.

²⁵⁶ Girnius K., *interview*, 2014 06 03, op cit.

atsiduria tikrai nepavydėtinoje vieno kario lauke kario pozicijoje²⁵⁷.

Negana to, anot analitikų, neaišku, kokiam regionui Lietuva vadovavo ir ar kas nors jos lyderystę pripažino? Anot K. Girniaus, „jeigu Ukraina norėtų įstoti į Europos Sąjungą, tai ji gal būtų pati kalbėjusi? O jei ieškotų globėjo, galbūt ji kreiptųsi į Lenkiją? Kam Ukrainai reikia primesti lyderystę?“²⁵⁸ E. Nekrašas taip pat suabejojo tuo, kad kuri nors Rytų Europos ar Pietų Kaukazo šalis galėjo įsivaizduoti Lietuvą lydere. Politologo teigimu:

Lietuva skelbiasi esanti regiono centru (...) bet užtenka paklausti, ar bent viena iš regiono šalių laiko Lietuvą regiono centru ir paaiškės, kad ši idėja tėra mitas. Tiesa, Michailas Saakašvilis ir Viktoras Juščenka negaili gerų žodžių apie Lietuvą, bet net ir šie politiškai gerokai susilpnėję Gruzijos ir Ukrainos prezidentai, kuriuos mūsų šalies vadovai taip entuziastingai rėmė, Lietuvos regiono centru niekada nelaikė²⁵⁹.

Dar daugiau abejonių kėlė tai, kad Lietuva, atsižvelgus į jos dydį, gyventojų skaičių ar išteklius, galėtų paveikti procesus buvusioje TSRS erdvėje. Nors, remiantis E. Nekrašo pastebėjimu, „(...) Ukraina būtų, ko gero, vertinga karinė sąjungininkė. Bet (...) ji vykdo politiką, atsižvelgdama į savo, o ne savo ir Lietuvos interesus, nes paprasčiausiai nėra veikiama Lietuvos įtakos. (...) Ukraina galėtų būti puiki rinka Lietuvos prekėms ir paslaugoms. (...) Bet prekybos tarp Lietuvos ir Ukrainos apimtis tikrai nepriklauso nuo to, kaip mes save vadiname – lyderiais ar ne. Ji nėra labai didelė ir ją lemia tikrai kiti veiksniai“²⁶⁰.

Pagaliau kilo klausimas, ar lietuvių užsienio politikos formuotojų pastangos demokratizuoti Rytų Europą ir suartinti šį regioną su Europos

²⁵⁷ Nekrašas E., 2009, p. 132, op cit.

²⁵⁸ Girnius K., *interview*, 2014 06 03, op cit.

²⁵⁹ Nekrašas E., 2009, p. 139, op cit.

²⁶⁰ Ibidem, p. 140, 141, op cit.

Sąjunga ir NATO iš tiesų davė kokių nors dividendų Lietuvai ar to regiono šalims? Kaip pastebėjo E. Nekrašas:

Lietuva, nors iniciatyvą, kiek pamenu, parodė Lenkija, padėjo ukrainiečiams išspręsti vieną politinę krizę 2004 metų pabaigoje. Bet to sprendimo politinė kaina buvo gana didelė – Ukrainos prezidento galios buvo gerokai apribotos ir šalyje prasidėjo nuolatinė kova dėl valdžios ir įtakos tarp prezidento ir premjero, į kurią paprastai buvo įtraukiamas ir parlamentas. Rezultatas – faktinė dvivaldystė (iš jos naudos turėjo veikiau Rusija, o ne Vakarai ir demokratija) ir nepaprastai smukę Viktoro Juščenkos reitingai. Su prezidentūra jam tikriausiai teks greitai atsisveikinti. Ar tai padidino Lietuvos saugumą?

Demokratijos daigus svetur galima, aišku, remti, ir jiems tai galbūt išeis į naudą, bet, atsigręžę į save, turėtume savikritiškai prisipažinti, kad demokratija nėra pati geriausia Lietuvos eksporto prekė. Ir ką gi mes iki šiol rėmėme? Ar M. Saakašvilį apskritai galima vadinti demokratu? Ar jo parama turi ką nors bendra su Lietuvos nacionaliniais interesais?²⁶¹

Remiantis šia reprezentacija, narystė Europos Sąjungoje ir NATO nesukūrė vakuomo Lietuvos užsienio politikoje, o nulėmė naujus iššūkius, iš kurių svarbiausias yra visavertės integracijos tikslas. Šio siekio įgyvendinimas yra neatsiejamas nuo aktyvios Vakarų (euroatlantinės) politikos.

Lietuvos lyderystės ambicijų negalėjo pripažinti nė viena Vakarų ar Rytų Europos šalis. Tad ši idėja buvo megalomaniška ir bevertė Lietuvos nacionalinių interesų požiūriu – pastangos suartinti Rytų Europos ir Pietų Kaukazo regionų šalis su euroatlantine bendruomene sukėlė įtampą Lietuvos santykiuose su Rusija, dėl to Vilnius galiausiai buvo izoliuotas Europos Sąjungoje. Pagaliau bandymas vienašališkai atitraukti buvusias TSRS valstybes nuo Rusijos orbitos sukėlė politinį nestabilumą tame regione.

²⁶¹ Ibidem, p. 141, op cit.

3.3. Naujosios užsienio politikos aktualumo naratyvo konstravimas ir įtvirtinimas

Išanalizavus diskusijas dėl geopolitinio Lietuvos vaidmens ir atskleidus du konkuruojančius diskursus – vyraujančią ir tradicinę (lyderystės regione) bei alternatyvų (auksinės provincijos) – reikia parodyti, kaip vienas iš jų (alternatyvus) buvo nuslopintas, o kitas (vyraujantis), kurio veikiamas buvo priimtas nagrinėjamas sprendimas, įtvirtintas.

Lietuvos ir Europos Sąjungos interesai

Teisindami lyderystės regione politikos svarbą ir aktualumą, šios koncepcijos šalininkai ne sykį atkreipė dėmesį į tai, kad nebūdama aktyvi, matoma euroatlantinėje bendruomenėje, Lietuva rizikuoja, P. Vaitiekūno žodžiais tariant, „tapti medine, nykia provincija“²⁶², kurioje nieko nevyksta ir kuri tik reaguoja į procesus tarptautinėje erdvėje. Tad vakuumą, kuris, jų suvokimu, susiformavo Lietuvos užsienio politikoje po įstojimo į kolektyvines euroatlantines organizacijas, jie siūlė užpildyti aktyvia politika buvusioje TSRS erdvėje.

Kita vertus, pratęsiant K. Girniaus mintį, narystė Europos Sąjungoje ir NATO ne sukūrė vakuumą Lietuvos užsienio politikoje, o nulėmė naujus iššūkius, iš kurių svarbiausias – visavertiškai integruotis į euroatlantinę šeimyną.

NATO ir Europos Sąjunga yra didelės viršnacionalinės organizacijos, pasižyminčios gana sudėtingais veikimo mechanizmais. Šių mechanizmų suvokimas ir gebėjimų jais pasinaudoti ugdymas – rimtas uždavinys, kurį įstojus į euroatlantines organizacijas reikia atlikti politikams, diplomatom ir kitiems valstybės pareigūnams. Nuo to, kaip sugebama perprasti tų mechanizmų veikimą paskui priklauso, ar valstybė sugebės sėkmingai užtikrinti savo interesus veikdama tose organizacijose.

²⁶² Vaitiekūnas P., *interview*, 2011 09 27, op cit.

Ypač reikšmingi šie gebėjimai yra mažosioms euroatlantinės bendruomenės narėms, tokioms kaip Lietuva. Mažosios šalys ne tik turi rasti tinkamus instrumentus paveikti didesnių bei įtakingesnių Europos Sąjungos ir NATO šalių narių pozicijas, bet ir žinoti, kaip suburti jų pozicijas palaikančių valstybių koalicijas ar išnaudoti kitus, jų pranašumą įtvirtinančius instrumentus. Tą įmanoma padaryti tik vykdant aktyvią Vakarų (euroatlantinę) politiką – konkrečiai kuriant ir plėtojant glaudžius santykius su dauguma Vakarų sąjungininkų, ginant savo interesus euroatlantinėse kolektyvinėse organizacijose ar ieškant sąjungininkų, bendraminčių.

Be abejonės, atsižvelgus į Lietuvos geopolitinę padėtį, jai yra svarbus ir Rytų (politikos) vektorius. Vis dėlto galima suabejoti tuo, kad svarbiausiu Lietuvos, o ir Europos Sąjungos Rytų politikos akcentu turėtų būti siekis pririšti / atitolinti Rusiją nuo Vakarų. Nepaisant to, kad pylimas tarp Rusijos ir Vakarų Europos atitolina Lietuvą nuo, R. Lopatos žodžiais, Rytų ir Vakarų periferinės ribos²⁶³ ir tai tikriausiai padidina Lietuvos saugumą, izoliacijos politika Rusijos atžvilgiu nėra produktyvi, nes, remiantis E. Nekrašu:

Tiek Lietuva, tiek visa Europos Sąjunga paprasčiausiai negali atsiriboti nuo Rusijos, o jeigu ir gali, tai tik žodžiais. Rusiją, kad ir kaip tai būtų sunku, reikia kuo daugiau įtraukti į tarptautinę politinę bendruomenę, vesti su šia valstybe dialogą. Tokio požiūrio laikosi dauguma įtakingiausių Vakarų politikų (...). Izoliacijos politika Rusijos atžvilgiu negali būti sėkminga. Izoliacijos nuostatos Rusijos atžvilgiu Vakarai nesilaikė ir nesilaikys²⁶⁴.

Vakarų laikyseną lemia šios aplinkybės: pirma, Rusija yra viena iš svarbiausių Europos Sąjungai priklausančių valstybių pramoninės produkcijos realizacijos rinkų. Be to, ji yra viena iš pagrindinių energetinių išteklių (naftos ir dujų) tiekėja Vakarų Europos valstybėms. Antra, nuo to laiko, kai žlugo Tarybų Sąjunga, Vakarai nuogąstauja dėl padėties Rusijos viduje paaštrėjimo

²⁶³ Lopata R., 2010, p. 128, op cit.

²⁶⁴ Nekrašas E., 2009, p. 137, op cit.

(radikalizacijos). Savo ruožtu Rusijos (B. Jelcino ir V. Putino) režimo stabilumas tiesiogiai priklauso nuo energetinių-ekonominių ryšių su Vakarų Europa būklės. Trečia, konfliktinės situacijos dažniausiai sukelia ginklavimosi varžybas, o tai tiesiogiai atsiliepia daugelio Europos šalių gerovės politikai. Blogiausiu atveju, jeigu padėtis Rytuose (priklausančiose NATO šalyse) reikšmingai paaštrėtų, Vakarų Europa dar ir rizikuotų būti įtraukta į karo veiksmus, atsižvelgus į Šiaurės Atlanto aljanso kolektyvinės gynybos principą.

Dėl šių (ir kitų) aplinkybių bet kokie bandymai izoliuoti Rusiją nuo Europos paprastai baigiasi tuo, kad tą darančios šalys izoluoja save nuo Europos. Ši taisyklė galioja ir Lietuvai, kuri, kaip pastebėjo E. Nekrašas, „pasišovusi ryžtingai ginti visą Europą nuo Rusijos, (...) deja, netenka pačios Europos Sąjungos paramos. Ji atsiduria tikrai nepavydėtinoje vieno kario lauke kario pozicijoje“²⁶⁵.

Negana to, atsižvelgus į Lietuvos ekonominę-energetinę priklausomybę nuo Rusijos (2004 m.), izoliacijos politika neigiamai atsiliepė / atsiliepia Lietuvos ūkiui. O ekonominė valstybės padėtis tiesiogiai lemia tiek jos galimybes garantuoti savo saugumą, tiek įvykdyti kolektyvinės gynybos įsipareigojimus.

Lietuvos lyderystės regione laikotarpiu Lietuvos ir Rusijos santykiai išgyveno krizę – tai netrukus tiesiogiai atsiliepė ekonominiams dviejų šalių ryšiams: nuo 2006 m. nutrūko rusiškos naftos tiekimas „Mažeikių naftai“, be to, pačiame pasaulinės ekonomikos ir finansų krizės įkarštyje reikšmingai išaugo Lietuvai tiekiamų rusiškų energetinių išteklių kaina – už gamtines dujas Lietuva mokėjo didžiausią kainą visoje Europoje. Pagaliau lietuviško kapitalo įmonės Rusijoje, arba turinčios ryšių su Rusija, susidūrė su įvairiais veiklos apribojimais²⁶⁶.

Lietuva neišnaudojo ir plataus ekonominių ryšių su Rusija potencialo – pavyzdžiui, Baltijos šalių ir Lenkijos pastangos blokuoti dujotiekio „Šiaurės srautas“ (*Nord Stream*) projektą lėmė, kad vietoje tranzitinių jos tapo tomis šalimis, kurias pasistengta

²⁶⁵ Ibidem, p. 132, op cit.

²⁶⁶ Kraatz Susanne, „The Russian Embargo: Impact on the Economic and Employment Situation in the EU“, Policy Department A: Economy and Scientific Policy // European Parliament, p. 4. ([http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2014/536291/IPOL_BRI\(2014\)536291_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2014/536291/IPOL_BRI(2014)536291_EN.pdf); žiūrėta 2016 09 06).

apeiti, siekiant išvengti, kaip sakė E. Nekrašas, „dėl jų politinių veiksmų galinčių kilti problemų. O kad jos realios, parodė dujų tiekimo per Baltarusiją ir Ukrainą sutrikimai“²⁶⁷. Vokietiją ir Rusiją turėjusio sujungti dujotiekio „Gintaras“ projekto žlugimas ne tik kainavo Baltijos valstybėms ir Lenkijai prarastus tranzito mokesčius, tačiau ir papildomą energetinio saugumo užtikrinimo svertą. Konkrečiai, neturėdama kitų dujų tiekimo alternatyvų, Rusija nebūtų galėjusi ilgam ar visam laikui nutraukti dujų tiekimo dujotiekiu „Gintaras“, kaip tai nutiko su naftotiekiu „Draugystė“.

Rytų Europa ir Pietų Kaukazas

Viena iš varomųjų lyderystės regione politikos jėgų buvo įsivaizdavimas, kad ji turėtų duoti dividendų Rytų Europos ir Pietų Kaukazo regionų šalims. Kaip teigė L. Talat-Kelpša, „Baltijos šalys yra natūralus traukos centras Rytų Europos regiono šalims, kurios siekia glaudesnių santykių su Europos Sąjunga ir NATO, o euroatlantinę integraciją suvokia kaip savo šalies visapusiškos modernizacijos programą“²⁶⁸.

Teritorijos ir gyventojų skaičiaus mažumas, menkas ekonominis, karinis ir kitoks potencialas nesudaro jokio objektyvaus pagrindo Lietuvai ar kitoms Baltijos valstybėms būti regioninėmis galiomis. Netgi drauge su Lenkija Lietuva neturi jokių įtakos svertų, kurie leistų daryti reikšmingą įtaką Rytų Europos ar Pietų Kaukazo regionų šalių politikai. Negana to, didžioji dalis buvusios TSRS erdvės šalių yra reikšmingai susisaisčiusios su Rusija. Ši šalis ne tik buvo (ir tebėra) didžiausia rinka daugelio Rytų Europos ir Pietų Kaukazo šalių produkcijai, tačiau ir pagrindinė energetinių išteklių bei kreditų teikėja toms valstybėms.

Charakteringas šią priklausomybę iliustruojantis pavyzdys yra Baltarusija. Ši šalis importuoja iš Rusijos apie 92 proc. naftos ir apie 95–100 proc. gamtinių dujų²⁶⁹. Rusija finansuoja didžiausią nepriklausomos Baltarusijos istorijoje energetinį projektą – Astravo atominę elektrinę²⁷⁰. Be

²⁶⁷ Nekrašas E., 2009, p. 136, op cit.

²⁶⁸ „L. Talat-Kelpša. Ar tikrai metas laidoti regiono centro idėją?“, *delfi.lt*, 2007 11 19, op cit.

²⁶⁹ Balmaceda Margarita, „At a crossroads: the Belarusian-Russian energy-political model in crisis“, in „Changing Belarus“, (ed.) Fischer Sabine, *Chaillot Papers*, No. 119, November 2009, p. 79–93.

²⁷⁰ „Construction of nuclear power plant will become guaranty of national security for Belarus – expert“, *Regnum*, 2008 02 12, (<http://www.regnum.ru/english/955911.html>, žiūrėta 2014 08 10).

energetinės priklausomybės, Rusija yra ir pagrindinė rinka baltarusiškiems pramonės bei žemės ūkio gaminiams²⁷¹, svarbiausia kreditų Minskui teikėja. Analogiška priklausomybė saistė (ir saisto) Rusiją ir su kitomis Rytų Europos valstybėmis – Ukraina, Moldova, Gruzija, Armėnija.

Atsižvelgus į tai: 1) vienintelis ir realus Rusijos pakaitalas šiems šalims yra narystė kolektyvinėse euroatlantinėse organizacijose. Tai ne tik leistų užtikrinti šių valstybių saugumo ir gerovės interesus, bet ir padėtų joms ištrūkti iš Rusijos orbitos. Tačiau nei NATO, nei Europos Sąjunga niekada nebuvo, nėra ir nebus veikiamos Lietuvos, Baltijos valstybių ar Lenkijos norų ar galios. Paprastai tariant, Ryga, Talinas, Vilnius ar Varšuva neturi jokių įtakos svertų, kurie priverstų ar bent jau įtikintų euroatlantines kolektyvines organizacijas suteikti Rytų Europai ir Pietų Kaukazui tas garantijas.

Žvelgiant retrospektyviai, vėlesni įvykiai šį teiginį įtikinamai pagrindė – nepaisant Lietuvos ir Lenkijos pareigūnų dėtų pastangų įtikinti euroatlantinę bendruomenę, kad ši turėtų suteikti Ukrainai ir Gruzijai saugumo bei gerovės garantijas²⁷², Kijevas ir Tbilisis jų taip ir negavo²⁷³. Labai tikėtina, kad negaus ir artimiausioje ateityje.

2) Neturėdamos Vakarų garantijų ir (retrospektyviai žiūrint) komplikavusios savo santykius su Rusija, Rytų Europos ir Pietų Kaukazo šalys susidūrė su rimtais iššūkiais:

Nuo 2006 m. Rusija visoms provakarietišką kursą pasirinkusioms Rytų Europos ir Pietų Kaukazo šalims ėmė taikyti įvairias baudžiamąsias sankcijas. Visa tai reikšmingai prisidėjo prie tų šalių ekonomikų nuosmukio ir savo ruožtu politinio nestabilumo.

Moldovai ir Gruzijai pareiškus, kad šios mato savo ateitį euroatlantinėse organizacijose, Rusija blokavo šių šalių žemės ūkio produkcijos (daugiausia vyno) importą. Be to, Maskva nutraukė susisiekimą su Gruzija geležinkeliu, oro ir jūrų transportu. 2008 m. provakarietiškai Gruzijos vyriausybei pabandžius jėga atkurti kontrolę atsiskyrusiam Pietų Osetijos regione, Maskva atsakė į tai

²⁷¹ „Foreign Trade of Belarus“ // Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Belarus, (http://mfa.gov.by/en/foreign_trade/, žiūrėta 2016 02 13).

²⁷² „V. Adamkus: Ukraina ir Gruzija yra vertos narystės NATO“, *BNS*, 2007 03 29.

²⁷³ „V. Adamkus: gaila, kad „Nord Stream“ padalijo Baltijos jūros šalis“, *BNS*, 2009 04 23.

panaudodama karinę jėgą, o galiausiai pripažino Pietų Osetijos ir Abchazijos regionų savarankiškumą.

Ukrainoje Rusija pasitelkė energetinius svertus – Maskva nuosekliai didino / mažino energetinių resursų kainas Kijevui, reaguodama į jai palankius / nepalankius politinius procesus Ukrainoje. Galų gale dvišalių Kijevo ir Maskvos santykių įtampa privedė prie dramatiškų 2014-ųjų įvykių: po politinės krizės Ukrainoje Rusija aneksavo Krymo pusiasalį, taip pat parėmė rytinėje šalies dalyje (Donbaso regione) prieš Kijevo vyriausybę kovojančius separatistus.

Grėsmingoji Rusija

Kalbant apie Rusiją, reikėtų atkreipti dėmesį į kelis aspektus. Jie leidžia teigti, kad iki 2003 m. Rusijos politika Vakarų ir kaimynystėje esančių valstybių atžvilgiu nebuvo agresyvi.

2000 m. Jelciną Rusijos prezidento poste pakeitusio Vladimiro Putino pirmieji užsienio politikos žingsniai signalizavo Kremliaus palankumą Vakarams. Po rugsėjo 11-osios atakų V. Putinas ne tik pažadėjo paramą JAV kovoje su terorizmu, bet ir palaikė JAV iniciatyvą smogti karinį smūgį Afganistano Talibano režimui, kaltinamam bendradarbiavimu su tarptautiniu terorizmo tinklu „Al-Qaeda“. Č. Laurinavičiaus teigimu, Kremlius netgi palankiai sutiko žinią apie tai, kad Gruzija ir kai kurios Vidurio Azijos valstybės įsileis JAV karines bazines į savo teritoriją:

Pasklidus informacijai apie Amerikos kariškių dislokaciją Gruzijoje 2002 m. vasario pabaigoje Rusijos užsienio reikalų ministerija net įteikė protesto notą JAV vyriausybei. Tačiau netrukus po to prezidentas V. Putinas viename iš savo viešų pasisakymų tą protestą paneigė, pareikšdamas, kad nematęs nieko bloga, jei amerikiečiai dalyvaus antiteroristinėje akcijoje Kaukaze, kaip ir Vidurio Azijoje²⁷⁴.

²⁷⁴ Laurinavičius Č., „Rusijos užsienio politika po rugsėjo 11-osios“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2002*, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2003, pp. 157–169, p. 162 op cit.

2002 m. birželį G. Busho administracija paskelbė, jog Jungtinės Valstijos traukiasi iš 1972 m. tarp Vašingtono ir Maskvos sudarytos Priešraketinės gynybos sutarties, PGS (*Anti-Ballistic Missile Treaty**). Nors pasitraukimas iš šios sutarties atrišo rankas amerikiečiams netrukdomai plėtoti priešraketinio skydo programą Europoje, V. Putinas tik išreiškė apgailestavimą dėl šių Vašingtono veiksmų ir pridūrė, jog „viliasi, kad šis amerikiečių sprendimas nekomplikuos dvišalių Vašingtono ir Maskvos santykių“²⁷⁵.

Pirmaisiais V. Putino valdymo metais buvo atnaujintas bendradarbiavimas tarp Rusijos ir NATO, nutrūkęs po 1999 m. Aljanso karinės kampanijos Jugoslavijoje. 2002 m. gegužę buvo įkurta Rusijos ir NATO Taryba, kurios funkcija – bendrai svarstyti aktualius pasaulio politikos ir saugumo klausimus.

V. Putino Rusija pernelyg nesipriešino ir Baltijos šalių stojimui į NATO – kaip pastebėjo Č. Laurinavičius, „dar per Lietuvos prezidento Valdo Adamkaus vizitą į Maskvą 2001 m. pavasarį buvo galima pastebėti, kad Rusijos vadovybė linkusi susitaikyti su Baltijos valstybių naryste aljansė“²⁷⁶.

Pagaliau reikšmingų įtampų nebuvo ir Rusijos santykiuose su buvusios Tarybų Sąjungos erdvės valstybėmis. Šį teiginį gana neblogai patvirtina Gruzijos Adžarijos regiono krizė, kurią Tbilisiui taikiai sureguliuoti padėjo būtent Maskva²⁷⁷, mainais gavusi galimybę rusiško kapitalo bendrovėms plėtoti veiklą Gruzijoje ir Tbilisio leidimą dėl stojimo į Pasaulio prekybos organizaciją²⁷⁸.

* PGS buvo viena iš svarbiausių Šaltojo karo metais tarp JAV ir Tarybų Sąjungos pasirašytų sutarčių, apimančių nusiginklavimą. Remiantis šiuo susitarimu, šalims yra draudžiama kurti nacionalinę priešraketinę gynybos sistemą, taip pat yra numatyti apribojimai priešraketinių sistemų tyrimams ir bandymams. Faktiškai PGS tris dešimtmečius užtikrino, kad nė viena iš supervalstybių neturės galimybės smogti kitai branduolinio smūgio, pati neišvengdama atsakomojo puolimo tikimybės.

²⁷⁵ „America withdraws from ABM treaty“, *BBC*, 2001 12 13, (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/1707812.stm>; žiūrėta 2016 09 07).

²⁷⁶ Laurinavičius Č., 2003, p. 164 op cit.

²⁷⁷ „Saakashvili: Russia Played a Good Role to Resolve Adjara Crisis“, *Civil Georgia*, 2004, (<http://www.civil.ge/eng/article.php?id=6483>; žiūrėta 2016 09 08).

²⁷⁸ Meškelevičiūtė Mantė M., „M. Saakašvilio pokeris su Rusija“, *bernardinai.lt*, 2004 06 08, (<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2004-06-08-mante-m-meskeleviciute-m-saakasvilio-pokeris-su-rusija/6828>; žiūrėta 2016 09 08).

Apibendrinimas

1) Nebuvo jokių savaimė aiškių priežasčių, vertusių galvoti, kad po įstojimo į Europos Sąjungą ir NATO Lietuvos užsienio politikoje atsirado vakuumas, kurį reikėtų užpildyti aktyvia Rytų politika. Priešingai, narystė kolektyvinėse euroatlantinėse struktūrose lėmė naujus iššūkius, iš kurių svarbiausias buvo visavertės integracijos į Vakarų. Šio tikslo įgyvendinimas yra neatsiejamas nuo aktyvios Vakarų (euroatlantinės) politikos.

Geopolitinis pylimas Rytų Europoje, siekiant izoliuoti Rusiją nuo (Vakarų) Europos ir Lietuvos, tik iš dalies ir tik trumpalaikėje perspektyvoje atitiko Lietuvos saugumo interesus. Konkrečiai, nors tai atitolino Vilnių nuo Rytų ir Vakarų periferinės ribos, galima suabejoti Rusijos izoliavimo politikos nauda tiek Europos Sąjungai priklausančioms Vakarų Europos šalims, tiek Lietuvai, kurios ekonomikai, vadinasi, ir saugumo padėčiai konfrontacinė politika Rusijos atžvilgiu tik pakenkė.

2) Kalbant apie buvusios TSRS erdvės valstybes, Lietuvos (ir Lenkijos) pastangos vienašališkai suartinti šias šalis su euroatlantinėmis organizacijomis, žvelgiant retrospektyviai, davė kontraproduktyvų rezultatą: Rytų Europos ir Pietų Kaukazo regionų valstybės ne tik neįgijo Europos Sąjungos ir NATO garantijų, bet ir komplikavo savo santykius su Rusija – tai galiausiai sukėlė saugumo padėties regione reikšmingą pablogėjimą.

3) Pagaliau 2000 m. Rusijos prezidentu tapusio V. Putino pirmieji valdymo metai neleidžia teigti apie Kremliaus priešišumą Vakarų ar kaimyninėms valstybėms. Priešingai, iki 2003 m. (Irako karo) JAV ir Rusijos santykiai išgyveno antrąjį *détente* laikotarpį, be kita ko, nebuvo kokių nors ženklų, kad Maskva kategoriškai priešintųsi Lietuvos, Latvijos ir Estijos narystei NATO ar, ką parodė krizė Adžarijoje, ji būtų priešiška nusiteikusi buvusios TSRS erdvės šalių atžvilgiu.

3.4. Tapatybė ir interesas: maži, silpni ir dėl to nesavarankiški, bet iniciatyvūs, siekiantys atkreipti užtarėjo dėmesį į save

Parodžius situacijos, su kuria lietuvių užsienio politikos formuotojai susidūrė 2002–2004 m. intersubjektyvų pobūdį, liko atskleisti šių žmonių kolektyvinę tapatybę, kurios veikiamas atsirado ir buvo priimtas sprendimas dėl naujosios užsienio politikos (lyderystės regione) politikos formulavimo ir vykdymo.

Supratimas apie vakuumą Lietuvos užsienio politikoje ir su tuo susijęs naujų tikslų išsikėlimas, viena vertus, byloja apie vienos iš pagrindinių užsienio politikos formuotojams būdingų tapatybinių kategorijų pokytį. Konkrečiai savęs suvokimą ir pripažinimą mažais, silpnais ir nesavarankiškais keičia savęs suvokimas iniciatyviais. Kita vertus, naujosios užsienio politikos (konceptijos) turinys – dėmesys buvusiai TSRS erdvei, Rusijos atribojimo nuo Vakarų Europos siekiai ir kitos iniciatyvos – neleidžia vienareikšmiškai tvirtinti, kad tai koreliuotų su Lietuvos ar Europos Sąjungos valstybių narių interesais. Veikia, pagrindinė varomoji lyderystės regione iniciatyvos atsiradimą lėmusi aplinkybė buvo lietuvių užsienio politikos formuotojų noras būti pamatytiems, pastebėtiems kitapus Atlanto. Tiesa, kitaip nei Irako karo atveju, Amerikos dėmesį į Lietuvą turėjo atkreipti ne kokio nors konkretaus prašymo įvykdymas (paramos karui Irake išsakymas), o tam tikros savarankiškos Lietuvos iniciatyvos, kuri atitiktų spėjamus Jungtinių Valstijų interesus, sugalvojimas ir realizacija (lyderystė regione).

Teiginį, jog naujosios užsienio politikos nuostatos projektuotos visų pirma per Jungtinių Valstijų (užtarėjo) tikslų prizmę, neblogai patvirtina lietuvių užsienio politikos formuotojų itin neigiamą požiūrį į glaudėjančius Vakarų Europos ir Rusijos santykius bei ketinimai, pasinaudojant Rytų Europos valstybėmis, tiksliau, tų šalių politiniais elitais, įkalti geopolitinį pleišta / supilti pylimą tarp Maskvos ir Berlyno–Paryžiaus.

Kalbant apie antrąją pagrindinę lietuvių užsienio politikos formuotojų kolektyvinę tapatybę apibrėžiančią reikšmę – prieš / grėsmingo kito buvimo greta, ji yra stabili. Tiesa, galima atkreipti dėmesį į tai, kad, skirtingai nei narystės Šiaurės Atlanto aljanse atveju, šiuo atveju Rusija įvardijama grėsme ne tik Lietuvai, Baltijos ar Centrinės Europos valstybėms, bet ir visai buvusiai TSRS erdvei.

Galima pasakyti tą patį, kad toks aiškinimas neprieštarauja teiginiui, jog lietuvių užsienio politikos formuotojų kolektyvinė tapatybė yra proamerikietiška. Kita vertus, be tokio aiškinimo būtų sunku suvokti, kodėl ši tapatybė yra proamerikietiška. Arba, kodėl, cituojant E. Nekrašą, „Lietuvos politikams pats svarbiausias dalykas – kad juos išgirstų ir matytų. Nustumiant pragmatiškumą ir efektyvumą į šoną, girdimumas ir matomumas laikomi vos ne didžiausiomis šalies užsienio politikos dorybėmis.“²⁷⁹

4. Apibendrinimas

Atlikus trijų Lietuvos užsienio politikos sprendimų analizę, galima apibendrinti jos rezultatus:

1) Lietuvos užsienio politikos sprendimų priėmimo proceso ypatumai

Galima kalbėti tiek apie formalias, tiek neformalias Lietuvos užsienio politikos formavimo / sprendimų priėmimo praktikas.

Formalios praktikos: Konstitucijoje įtvirtinta, jog pagrindinius Lietuvos užsienio politikos klausimus sprendžia respublikos prezidentas, kuris kartu su Vyriausybe vykdo užsienio politiką. Tačiau formaliai į užsienio politikos formavimą gali įsitraukti ir kitos institucijos bei jų atstovai. Tai priklauso nuo sprendžiamo klausimo.

Konstitucijoje akcentuojamas lemiamas Lietuvos prezidento vaidmuo sprendžiant daugumą svarbiausių užsienio politikos klausimų. Vis dėlto pagrindinis galios centras yra URM. Tą lemia dvi aplinkybės: a) ministerijos

²⁷⁹ Nekrašas E., 2009, p. 134, op cit.

atstovai paprastai darbuojasi prezidentų komandose (patarėjai užsienio politikos klausimais); b) ministerijos žmogiškieji ir ekspertiniai ištekliai, lyginant juos su prezidentūros turimais, yra ženkliai didesni. Dėl to prezidentūra neišvengiamai kliaujasi iš ministerijos gaunama informacija.

Neformaliosios praktikos: galima kalbėti apie dvi dominuojančias praktikas: a) konsensusas / unisonas dėl užsienio ir saugumo politikos. Kad ir koks užsienio arba saugumo politikos klausimas būtų svarstomas, diskusijų dėl to nėra. Užsienio politika Lietuvoje yra nekvestionuojama; b) neformalaus pobūdžio bendraminčių grupių (pvz., valstybininkai), siekiančių ir gebančių daryti įtaką kitoms institucijoms dėl užsienio politikos, egzistavimas.

Įvardytų neformalių praktikų paskirtis – užtikrinti Lietuvos užsienio ir saugumo politikos nuoseklumą ir tęstinumą, būtinų užsienio politikos sprendimų priėmimą.

2) Diskusijos dėl užsienio politikos

Konsensuso dėl užsienio politikos egzistavimas nereiškia, kad apskritai nėra debatų.

Žvelgiant į diskusijas dėl Lietuvos narystės Šiaurės Atlanto aljanse, galima kalbėti apie du konkuruojančius naratyvus – konvencinį-dominuojantį (narystės Aljanse neišvengiamumo naratyvą), kurį konstravo, palaikė ir artikuliuo dauguma užsienio politikos formuotojų ir kurio veikiamas buvo priimtas užsienio politikos sprendimas, ir alternatyvų (buvimo tarp Rytų ir Vakarų / neutraliteto išlaikymo) naratyvą, kuris buvo slopinamas pasitelkus įvairius instrumentus (praktikas): nuo tam tikrų istorinių analogijų taikymo, konkrečių faktų arba idėjų nutylėjimo iki kitaip manančių marginalizavimo, demonizavimo.

Diskusijų sukėlė ir kiti du darbe analizuoti užsienio politikos sprendimai – dėl paramos JAV dėl karo Irake ir dėl naujosios užsienio politikos (koncepcijos) formavimo bei vykdymo.

Kalbant apie karo Irake atvejį (sprendimą), galima kalbėti apie vyraujančią-konvencinį (karo šalininkų) ir užslopintą (karo priešininkų)

naratyvus, o naujosios užsienio politikos atveju – apie lyderystės regione (dominavusią) ir auksinės provincijos (nuslopintą) naratyvus. Tildant alternatyvius, konkuruojančius pasakojimus, pasitelktos įvairūs slopinimo būdai (praktikos): istorinės analogijos, gąsdinimai, kitaminčių demonizavimas, tam tikrų faktų ar idėjų nutylėjimas ir t. t.

Konvencinių ir dominuojančių bei alternatyvių tapatybinių pasakojimų atskleidimas yra reikšmingas dėl šių priežasčių: a) kaip teigta, taip atsiskleidžia tradicinių sampratų intersubjektyvus pobūdis / konstruojamumas. Net jeigu kuri nors valstybės kolektyvinės tapatybės ir interesų samprata dominuoja, ji nebus savaime suprantama, tarsi identitetas būtų kokių nors objektyvių veiksnių analizės padarinys. Visada gali atsirasti kas nors, kas nesutiks su vienintele (vyraujančia) versija, kas jai prieštaraus arba siūlys alternatyvas; b) konstruojamumo parodymas leidžia atskleisti žmonių, kuriančių ir artikuliuojančių tradicines sampratas, kolektyvinę tapatybę, kurios veikiami jie ne tik formuoja (vyraujančią) valstybės, jos tapatybės ir nacionalinių interesų diskursą, bet ir atlieka konkrečius užsienio politikos sprendimus. Tad, atskleidus užsienio politikos formuotojams būdingą kolektyvinę tapatybę, tampa įmanoma ne tik perprasti ir paaiškinti jau atsiradusius ir priimtus užsienio politikos sprendimus, bet ir prognozuoti ateityje atsirasiančias užsienio politikos iniciatyvas, kurios taip pat bus veikiamos tos pačios tapatybės ir interesų sampratos.

3) Lietuvos užsienio politikos sprendimų priėmėjų kolektyvinė tapatybė

Galima kalbėti apie dvi pagrindines lietuvių užsienio politikos formuotojų kolektyvinę tapatybės nusakančias intersubjektyvias reikšmes / suvokimus: 1) Savęs suvokimą ir pripažinimą mažais, silpnais ir dėl to nesavarankiškais / negalinčiais savarankiškai apsiginti; 2) Priešo / grėsmingojo kito buvimo greta (jū) suvokimą.

Šių intersubjektyvių reikšmių veikiamą formuojasi šių socialinių veikėjų tikslų samprata – ieškoti / turėti užtarėją, galintį / pajėgų apsaugoti mus nuo priešo.

Šios kolektyvinės tapatybės veikiami užsienio politikos sprendimų priėmėjai kuria, palaiko ir artikuluoja Lietuvos kolektyvinės tapatybės ir nacionalinių interesų sampratą – maža, silpna ir dėl to nesavarankiška / negalinti pati apsiginti Lietuva, šalia kurios yra didelė ir pavojinga Rusija, neišvengiamai turi šlietis prie JAV ir nuolat stengtis atkreipti jų dėmesį į save. Nuo šios Lietuvos, ją supančio pasaulio ir interesų sampratos reikšmingai priklauso užsienio politikos formuotojų atliekami užsienio politikos pasirinkimai: a) susirasti užtarėją (stojimas į NATO); b) palaikyti užtarėją (parama karui Irake); c) parodyti iniciatyvą ir taip atkreipti į save užtarėjo dėmesį (lyderystė regione).

IŠVADOS

Darbe, keliant tikslą atskleisti ryšį tarp kolektyvinės lietuvių užsienio politikos sprendimų priėmėjų tapatybės, jų kuriamos ir artikuliuojamos Lietuvos kolektyvinės tapatybės ir interesų sampratos bei konkrečių užsienio politikos sprendimų ir vadovaujantis Tarptautinių santykių konstruktyvistinės paradigmos bendriausiomis nuostatomis, suformuluoti ir pristatyti užsienio politikos sprendimų atsiradimo bei priėmimo tyrimo principai, remiantis kuriais atlikta trijų Lietuvos užsienio politikos sprendimų analizė. Galima išskirti pagrindinius tyrimo rezultatus:

1. Užsienio politika yra sprendimų, kurie atsiranda ir yra priimami veikiant tam tikroms intersubjektyvioms reikšmėms, visuma. Tarptautinių santykių disciplinos metateorinė prieiga konstruktyvizmas leidžia aiškintis, kokios ir kaip yra konstruojamos, palaikomos (arba keičiasi) tos intersubjektyvios reikšmės, ir suprasti, paaiškinti bei numatyti užsienio politikos sprendimų atsiradimą ir priėmimą.
2. Darbe siekta parodyti, kokių intersubjektyvių reikšmių veikiami atsiranda ir yra priimami Lietuvos užsienio politikos sprendimai. Laikantis bendriausių Tarptautinių santykių disciplinos konstruktyvistinės paradigmos nuostatų, teigiančių apie tai, jog valstybės užsienio politika yra veikiamą jos kolektyvinės tapatybės ir interesų sampratos, kuri yra kuriama ir artikuliuojama per užsienio politikos praktikas (sprendimus), buvo išskirti ir išanalizuoti du, vienas su kitu susiję elementai: a) valstybės tapatybė; b) užsienio politikos praktikos (sprendimai).

Nusakyta, kaip šių elementų derinimas leidžia atskleisti užsienio politikos sprendimų priėmimo ir valstybės kolektyvinės tapatybės bei jos nacionalinių interesų sampratos konstravimo procesus ir mechanizmus.

3. Užsienio politikos sprendimų analizė parodo, kas ir kaip generavo pagrindines idėjas ir vėliau jų pagrindu priėmė užsienio politikos sprendimus. Būtent šių socialinių veikėjų kuriamame užsienio politikos diskurse atsiskleidžia svarbiausios tapatybinės formuluotės, per kurias formuojasi valstybės tapatybės ir jos interesų diskursas.

Išanalizavus Lietuvos užsienio politikos sprendimų priėmimo procesą, galima daryti išvadas apie šiam procesui būdingas formalus ir neformalus pobūdžio praktikas. Šių praktikų identifikavimas leidžia nustatyti pagrindinius užsienio politikos praktikų atlikėjus / užsienio politikos sprendimų priėmėjus:

- a) Formalios praktikos: remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucija, svarbiausius užsienio politikos klausimus sprendžia prezidentas, kuris kartu su Vyriausybe vykdo užsienio politiką. Vis dėlto nors pagrindiniame šalies įstatyme yra pabrėžiamas lemiamas prezidento institucijos vaidmuo užsienio politikoje, pagrindinis galios centras yra Užsienio reikalų ministerija (URM). Taip yra dėl to, kad: a) ministerija disponuoja didesniais žmogiškaisiais, analitiniais ir kitais resursais, lyginant su prezidentūra; b) URM pareigūnai tradiciškai deleguojami dirbti į prezidentų komandas. Kitų valstybės institucijų įsitraukimas į užsienio politikos formavimą priklauso nuo sprendžiamo klausimo. Priimant užsienio politikos sprendimus taip pat gali dalyvauti Seimas (paprastai dauguma su užsienio ir saugumo politika susijusių klausimų yra svarstomi Seimo Užsienio reikalų ir Nacionalinio saugumo ir gynybos komitetuose), Krašto apsaugos ministerija, kariuomenės vadovybė, Valstybės saugumo departamentas ir kt. Taip pat sprendimų priėmimo procese gali dalyvauti mokslinių centrų ir žiniasklaidos atstovai, atlikdami ekspertinę arba viešinamąją funkcijas.

b) Neformalios praktikos: didžioji dalis Lietuvos užsienio politikos sprendimų atsiranda ir yra priimami tvirto konsensuso pagrindu. Sutartinumas dėl užsienio politikos egzistuoja tarp skirtingų valstybės institucijų, politinių partijų atstovų, nepaisant jų partinės priklausomybės ar ideologinių nuostatų, akademinio pasaulio ir dominuojančios žiniasklaidos atstovų. Viešojoje erdvėje Lietuvoje faktiškai nevyksta jokios diskusijos, kurių metu būtų kvestionuojamos užsienio (ir saugumo) politikos nuostatos.

Užsienio politikos formavimui Lietuvoje didelę įtaką daro neformalaus pobūdžio bendraminčių grupės (charakteringas pavyzdys – vadinamoji valstybininkų grupė). Tokias grupes sudaro aukštus postus valstybės aparate užimantys pareigūnai, įtakingi analitikai ir hegemoninės žiniasklaidos atstovai. Šių neformalaus pobūdžio grupių veikimas pasižymi šiais aspektais: a) grupių narių matomumas viešojoje erdvėje ir turima įtaka valstybės aparate leidžia monopolizuoti užsienio politikos formavimą – jie arba patys yra pagrindiniai užsienio politikos sprendimų priėmėjai, arba geba daryti didelį poveikį kitų institucijų atstovams, kuriems taip pat priklauso užsienio politikos sprendimų priėmimo teisė; b) nepaisant instituciniu, ideologiniu ar kt. požiūriais gana mišrios tokių grupių sudėties, jų nariai sprendimus visuomet priima konsensualiai. Neformalių praktikų paskirtis yra užtikrinti Lietuvos užsienio politikos tęstinumą ir nuoseklumą.

4. Valstybės kolektyvinė tapatybė yra kuriama ir artikuluojama diskusijų dėl užsienio politikos (sprendimų) metu. Pagrindinės tapatybinės formuluotės atsiskleidžia sprendimų argumentuose bei kontrargumentuose. Diskusijų dėl Lietuvos užsienio politikos sprendimų metu tam tikros tapatybinės formuluotės buvo nuolat

išsakomos, kartojamos, o kitos slopinamos. Šių reikšmių pagrindu galima apibrėžti / sukonstruoti dvi skirtingas (tapatybines) interpretacijas: a) tradicinę vyraujančią naratyvą, kurio veikiamas buvo priimtas analizuojamas užsienio politikos sprendimas; b) alternatyvų, kuris buvo nuslopintas.

- a) Diskusijų dėl Lietuvos narystės Šiaurės Atlanto aljanse metu išryškėjo du konkuruojantys užsienio politikos diskursai ir savo ruožtu Lietuvos kolektyvinės tapatybės ir interesų sampratos: vyravęs narystės Aljanse neišvengiamumo diskursas ir neutraliteto / buvimo tarp Rytų ir Vakarų naratyvas, kuris buvo nutildytas.
- b) Irako karo atveju gali kalbėti apie vyravusį karo šalininkų ir nuslopintą karo priešininkų naratyvus.
- c) Pagaliau naujosios užsienio politikos atveju vyravo lyderystės regione, o nuslopintas buvo auksinės provincijos diskursas.

Dominuojančių ir slopinamų diskursų atskleidimas parodo konvencinių sampratų intersubjektyvų pobūdį (konstruojamumą), taip pat leidžia atskleisti žmonių, kuriančių ir artikuluojančių tradicines sampratas, kolektyvinę tapatybę, kurios veikiami jie ne tik formuoja (vyraujančią) valstybę, jos tapatybės ir interesų diskursą, bet ir atlieka konkrečius užsienio politikos pasirinkimus.

5. Lietuvos užsienio politikos formuotojų kolektyvinę tapatybę apibrėžia šios intersubjektyvios reikšmės / suvokimai:
 - a) Intersubjektyvus savęs pripažinimas mažais, silpnais ir dėl to nesavarankiškais / negalinčiais savarankiškai apsiginti;
 - b) Grėsmingojo kito (priešo) buvimo greta intersubjektyvus suvokimas.

Šių intersubjektyvių reikšmių veikiami formuojasi užsienio politikos sprendimų priėmėjų tikslų samprata: ieškoti (stipraus) užtarėjo ir nuolatos stengtis atkreipti jo dėmesį į save.

6. Kolektyvinė užsienio politikos sprendimų priėmėjų tapatybė veikia jų požiūrį į Lietuvą, ją supantį pasaulį ir nacionalinius interesus:
 - a) Sprendimas dėl Lietuvos narystės NATO: kuriamas ir artikuliuojamas mažos, silpnos ir negalinčios savarankiškai apsiginti Lietuvos, šalia kurios yra didelė ir pavojinga Rusija, naratyvas. Akcentuojama, kad Lietuvai neišvengiamai reikalingas stiprus sąjungininkas, užtarėjas (NATO), garantuosiantis saugumą.
 - b) Sprendimas dėl paramos JAV dėl Irako karo: kuriamas ir artikuliuojamas mažos, silpnos, negalinčios savarankiškai apsiginti Lietuvos, privalančios besąlygiškai palaikyti užtarėją (JAV), naratyvas.
 - c) Lyderystės regione: formuluojamas, palaikomas ir artikuliuojamas pasakojimas apie mažą, silpną ir nesavarankišką, bet iniciatyvią, t. y. galinčią ką nors pasiūlyti užtarėjui (JAV), Lietuvą.
7. Šis Lietuvos užsienio politikos aiškinimas neprieštarauja vyraujančiai lietuviškame akademiniam diskurse proamerikietiškos Lietuvos užsienio politikos formuotojų kolektyvinės tapatybės sampratai. Veikia jis išplečia tradicinį aiškinimą, leisdamas geriau suvokti, kas verčia ar motyvuoja Lietuvos užsienio politikos formuotojus būti proamerikietiškus.
8. Identifikuota tapatybinė struktūra atsiskleidžia skirtingų Lietuvos užsienio politikos sprendimų priėmimo procese. Dėl to ji ne tik leidžia paaiškinti šiame darbe nagrinėjamus ar kitus jau priimtus sprendimus, bet ir numatyti ateityje atsirastančias Lietuvos užsienio politikos iniciatyvas.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Šaltiniai

Stenogramos

1. Lietuvos Respublikos Seimas // posėdžių stenogramos // posėdis Nr. 56, 1993 12 22,
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=237050.
2. Lietuvos Respublikos Seimas // posėdžių stenogramos // posėdis Nr. 59, 1993 12 23,
http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_1?p_id=237058#zymas_3s59porezol.
3. Lietuvos Respublikos Seimas // posėdžių stenogramos // posėdis Nr. 355, 2003 03 25
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=207475.
4. Lietuvos Respublikos Seimas // posėdžių stenogramos // posėdis Nr. 383, 2003 05 29,
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=211919.
5. Lietuvos Respublikos Seimas // posėdžių stenogramos // posėdis Nr. 33 (515), 2004 05 01,
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=232482.

Oficialūs dokumentai

6. Laikinojo Respublikos prezidento Artūro Paulausko kalba Vilniaus universitete „Naujoji Lietuvos užsienio politika“, 2004 05 24,
<http://paulauskas.president.lt/one.phtml?id=4996>.
7. Lietuvos ir Rusijos dvišalė sutartis „Dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų“, Maskva, 1991 07 29.
8. Lietuvos ministro pirmininko potvarkis dėl darbo grupės „Lietuvos užsienio politikos koncepcijos įstojus Lietuvai į Europos Sąjungą ir Šiaurės Atlanto sutarties organizaciją (NATO) ir Lietuvos Respublikos

Vyriausybės 2001–2004 metų programos XIV skyriaus „Užsienio politika“ pakeitimo projektui parengti“, sudarymo, 2003 08 25, Nr. 195, Vilnius.

9. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“, 1992 06 08, Vilnius.
10. Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos sutartis „Dėl Lietuvos ir Rusijos valstybės sienos“, Vilnius, Maskva, 1997 10 24.
11. Lietuvos Respublikos Konstitucija, Vilnius, 1992.
12. Lietuvos Respublikos politinių partijų kreipimasis „Dėl Lietuvos Respublikos integravimosi į NATO“, 1993 10 05,
http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=5042&p_k=1.
13. Lietuvos Respublikos Seimas // Aukščiausiosios Tarybos dokumentai // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pareiškimas, Vilnius, 1991 01 07,
http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4076&p_k=1.
14. Lietuvos Respublikos Seimas // Aukščiausiosios Tarybos dokumentai // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo kreipimasis į Lietuvos Respublikos žmones, Vilnius, 1991 01 11,
http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4076&p_k=1.
15. Lietuvos Respublikos Seimas // Aukščiausiosios Tarybos dokumentai // Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko Vytauto Landsbergio kalba per Lietuvos televiziją, TSRS kariškiams užėmus Lietuvos radijo ir televizijos pastatą, 1991 01 13,
http://www3.lrs.lt/pls/inter/sausio_13?p_r=4096&p_k=1.
16. Lietuvos Respublikos Seimo opozicinių partijų memorandumas „Dėl pamatinių Lietuvos nacionalinės užsienio politikos principų“, 1993 11 29,
http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=5042&p_k=1.
17. Lietuvos Respublikos Seimo rezoliucija „Dėl Lietuvos Respublikos užsienio politikos krypties Lietuvai tapus visateise NATO nare ir Europos Sąjungos nare“, 2004 05 01, http://www.urm.lt/popup2.php?item_id=156.

18. Politinių partijų susitarimas „Dėl pagrindinių valstybės užsienio politikos tikslų ir uždavinių 2004–2008 m.“, 2004 10 05,
http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=5042&p_k=1.
19. Respublikos prezidento Algirdo Brazausko pareiškimas „Dėl Lietuvos narystės NATO“, 1994 01 04,
<https://www.urm.lt/index.php?3114372979>.
20. UN Security Council Resolution, No. 1441, 8 November 2002,
http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1441%282002%29.
21. UN Security Council Resolution, No. 661, 6 August 1990,
<http://fas.org/news/un/iraq/sres/sres0661.htm>.
22. UN Security Council Resolution, No. 687, 3 April 1991,
<http://www.mideastweb.org/687.htm>.

Publikuoti atsiminimai

23. Čepaitis Virgilijus, *Su Sąjūdžiu už Lietuvą. Nuo 1988 06 03 iki 1990 03 11*, Vilnius: Tvermė, 2006.
24. Kuzmickas Bronislovas, *Išsivadavimas: užsienio politikos epizodai 1988–1991*, Apostrofa: Vilnius, 2006.

Interviu

25. Pokalbis su Gediminu Kirkilu (Vilnius, 2014 m. balandžio 12 d.).
26. Pokalbis su Evaldu Nekrašu (Vilnius, 2013 m. kovo 1 d.).
27. Pokalbis su E. Nekrašu (Vilnius, 2014 m. balandžio 8 d.).
28. Pokalbis su Justu Vincu Paleckiu (Vilnius, 2013 m. lapkričio 25 d.).
29. Pokalbis su Alvydu Medalinsku (Vilnius, 2014 m. balandžio 22 d.).
30. Pokalbis su Rolandu Paulausku (Vilnius, 2012 m. gruodžio 5 d.).
31. Pokalbis su Eitvydu Bajarūnu (Vilnius, 2014 m. liepos 4 d.).
32. Pokalbis su Antanu Valioniu (Vilnius, 2014 m. liepos 2 d.).
33. Pokalbis su Egidijumi Motieka (Vilnius, 2014 m. birželio 14 d.).
34. Pokalbis su Laimonu Talat-Kelpša (Vilnius, 2011 m. rugpjūčio 20 d.).

35. Pokalbis su Dariumi Semaška (Vilnius, 2011 m. liepos 28 d.).
36. Pokalbis su Neriū Germanu (Vilnius, 2011 m. liepos 14 d.).
37. Pokalbis su Artūru Paulausku (Vilnius, 2011 m. liepos 9 d.).
38. Pokalbis su Petru Vaitiekūnu (Vilnius, 2011 m. rugsėjo 27 d.).
39. Pokalbis su Kęstučiu Girniumi (Vilnius, 2014 m. birželio 3 d.).
40. Pokalbis su Remigijumi Aču (Vilnius, 2014 m. gegužės 23 d.).
41. Pokalbis su Petru Auštrevičiumi (Vilnius, 2011 m. rugpjūčio 18 d.).
42. Pokalbis su Evaldu Ignatavičiumi (Vilnius, 2011 m. rugsėjo 29 d.).
43. Pokalbis su Gražina Miniotaite (Vilnius, 2011 m. liepos 12 d.).

Žiniasklaidos pranešimai / internetiniai šaltiniai

44. „A.Brazauskas: Lietuva prisidės prie operacijos prieš Irako režimą“, *BNS*, 2003 02 01.
45. „America withdraws from ABM treaty“, *BBC*, 2001 12 13, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/1707812.stm>.
46. „Bush Declares War on Iraq as Baghdad is Attacked“, *CNN*, 2003 03 20, <http://edition.cnn.com/2003/US/03/19/sprj.irq.int.bush.transcript/>.
47. „Butler: Iraqi hate figure“, *BBC News*, November 17, 1998, http://news.bbc.co.uk/2/hi/events/crisis_in_the_gulf/decision_makers_and_diplomacy/216330.stm.
48. „Construction of nuclear power plant will become guaranty of national security for Belarus – expert“, *Regnum*, 2008 02 12, <http://www.regnum.ru/english/955911.html>.
49. „Foreign Trade of Belarus“ // Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Belarus, http://mfa.gov.by/en/foreign_trade/.
50. „JAV galės naudotis Lietuvos oro erdve per karą Irake“, *BNS*, 2003 01 29.
51. „JAV jau žiūri toliau nei NATO narių susitikimas Prahoje“, *delfi.lt*, 2002 05 20, <http://www.delfi.lt/news/daily/world/jav-jau-ziuri-toliau-nei-nato-nariu-susitikimas-prahoje.d?id=1036864>.
52. „JAV laukia Lietuvos paramos operacijoje prieš Iraką“, *BNS*, 2003 01 20.

53. „Konservatoriai remia JAV poziciją dėl karo Irake“, *BNS*, 2003 02 17.
54. „L.Talat-Kelpša. Ar tikrai metas laidoti regiono centro idėją?“, *delfi.lt*, 2007 11 19, <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/ltalat-kelpsa-ar-tikrai-metas-laidoti-regiono-centro-ideja.d?id=15049673>.
55. „Lietuva – aktyvi antiteroristinės koalicijos dalyvė“, *BNS*, 2003 01 31.
56. „Lietuva vienintelė nepritaria derybų su Rusija atnaujinimui“, *BNS*, 2008 11 10.
57. „Mirė pirmasis Rusijos prezidentas B.Jelcinas“, *delfi.lt*, 2007 04 23, <http://www.delfi.lt/news/daily/world/mire-pirmasis-rusijos-prezidentas-bjelcinas-nuotrauku-albumas-politiku-komentarai.d?id=12966507>.
58. „Paksas ir Bušas dirba“, *Verslo žinios*, 2003 03 18, <http://vz.lt/archive/news.php/id=49832>.
59. „Powell: Iraq hiding weapons, aiding terrorists“, *CNN*, 2003 02 06, <http://edition.cnn.com/2003/US/02/05/sprj.irq.powell.un/>.
60. „R.Paksas pasiūlė į Persijos įlanką nusiųsti karo medikų“, *BNS*, 2003 03 20.
61. „Results of Previous Elections to the Russian State Duma“, *The Levada Center*, Moscow, 1993 12 12, http://www.russiavotes.org/duma/duma_elections_93-03.php.
62. „Rusijoje minima 20 metų sukaktis nuo parlamento šturmo vadovaujant B. Jelcinui“, *BNS*, 2013 10 03.
63. „Rusijos ir JAV lyderiai „palaidos“ Priešraketinės gynybos sutartį“, *delfi.lt*, 2002 05 24, <http://www.delfi.lt/news/daily/world/rusijos-ir-jav-lyderiai-palaidos-priesraketines-gynybos-sutarti.d?id=1049572>.
64. „Suomijos vyriausybė nesirengia prašyti narystės NATO“, *lrytas.lt*, 2014 05 13, <http://www.lrytas.lt/pasaulis/konfliktai-ir-saugumas/suomijos-vyriausybene-sirengia-prasyti-narystes-nato.htm>.
65. „Unscm ,infiltrated by spies“, *BBC News*, March 23, 1999, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/301168.stm.
66. „Vašingtone – negirdėti komplimentai Lietuvai“, *Lietuvos žinios* 15, 2002 01 19.

67. „Vilniaus dešimtukas ragina pasipriešinti terorizmui“, *BNS*, 2003 02 05;
68. Azab Powell Bonnie, „U.N. weapons inspector Hans Blix faults Bush administration for lack of ‚critical thinking‘ in Iraq“, *UC Berkeley News*, 18 March 2004,
http://www.berkeley.edu/news/media/releases/2004/03/18_blix.shtml.
69. Blagov Sergei, „Russo-Azerbaijani Deal on Caspian Encourages Putin's Ambitions“, *Eurasianet.org*, 2002 09 24,
<http://www.eurasianet.org/departments/business/articles/eav092502.shtml>
70. Calabresi Massimo, „Exclusive: Scott Ritter in His Own Words“, *TIME*, Sept. 14, 2002,
<http://content.time.com/time/nation/article/0,8599,351165,00.html>.
71. Chirac lashes out at ‚new Europe‘, *CNN*, February 18, 2003,
<http://edition.cnn.com/2003/WORLD/europe/02/18/sprj.irq.chirac/>.
72. De Luce Dan, „Report: If Russia Started a War in the Baltics, NATO Would Lose — Quickly“, *Foreign Policy*, February 3, 2016,
<http://foreignpolicy.com/2016/02/03/if-russia-started-a-war-in-the-baltics-nato-would-lose-quickly/>.
73. Huggler Justin, „Nato can't protect Baltics from Russia, says US general“, *The Telegraph*, 23 June 2016,
<http://www.telegraph.co.uk/news/2016/06/23/nato-cant-protect-baltics-from-russia-says-us-general/>.
74. Ivaškevičius Arūnas, „Lietuviai ir lenkai: istorinės neapykantos pėdsakais“, *Panorama ir delfi.lt*, 2007 06 08,
<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lietuviai-ir-lenkai-istorines-neapykantos-pedsakais.d?id=13460562>.
75. Kraatz Susanne, „The Russian Embargo: Impact on the Economic and Employment Situation in the EU“, *Policy Department A: Economy and Scientific Policy // European Parliament*,
[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2014/536291/IPOL_BRI\(2014\)536291_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2014/536291/IPOL_BRI(2014)536291_EN.pdf).

76. Lietuvos Respublikos Seimas // Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų nuolatinė komisija,
http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=7133&p_d=94754&p_k=1;
77. Lietuvos Respublikos Seimas // informacija apie NATO,
http://www3.seimas.lt/nato/vilnius2001/informacija_apie_nato.htm#liet.
78. Lietuvos Respublikos Seimas // Seimo komitetai // Nacionalinio saugumo komitetas,
http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4505&p_d=54353&p_k=1.
79. Lietuvos Respublikos Seimas // Seimo komitetai // Užsienio reikalų komitetas,
http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4505&p_d=54353&p_k=1.
80. Manstavičius Antanas, „Sausio 13-oji: SSRS respublikų ir viso pasaulio reakcijos“, *alfa.lt*, 2013 01 08,
<http://www.alfa.lt/straipsnis/15074071/sausio-13-oji-ssrs-respubliku-ir-viso-pasaulio-reakcijos>.
81. McLaughlin Martin, „Controversy mounts over role of UN inspectors in Iraq“, *wsws.org*, 18 December 1998,
<http://www.wsws.org/en/articles/1998/12/iraq-d18.html>.
82. Meškelevičiūtė Mantė M., „M. Saakašvilio pokeris su Rusija“, *bernardinai.lt*, 2004 06 08, <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2004-06-08-mante-m-meskeleviciute-m-saakasvilio-pokeris-su-rusija/6828>.
83. Saakashvili: Russia Played a Good Role to Resolve Adjara Crisis“, *Civil Georgia*, 2004, <http://www.civil.ge/eng/article.php?id=6483>.
84. Samoškaitė E., A.Kasparavičius: jei būtume priešinęsi SSRS, dabar nereiktų įrodinėti mūsų okupacijos“, *delfi.lt*, 2011 03 28
<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/akasparavicius-jei-butume-priesinesi-ssrs-dabar-nereiktu-irodineti-musu-okupacijos.d?id=43724119>.
85. Samoškaitė Eglė, „V.Landsbergis: Rusija norėtų, kad istorija būtų rašoma pagal ją“, *delfi.lt*, 2010 02 22,
<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/vlandsbergis-rusija-noretu-kad-istorija-butu-rasoma-pagal-ja.d?id=29220121>.

86. Shlapak David A., Johnson Michael W., Reinforcing Deterrence on NATO's Eastern Flank: wargaming the Defence of The Baltics, *RAND Corporation*, 2016,
http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1200/RR1253/RAND_RR1253.pdf.
87. Žalys Leonas, „Vilniaus dešimtukas“ išvedė iš kantrybės Prancūzijos prezidentą“, *Kauno diena*, 2003 02 13.

Knygos

88. Berger Peter, L. Luckmann Thomas, *Socialinis tikrovės konstravimas: žinojimo sociologijos traktatas*, Vilnius: Pradai, 1999.
89. Campbell David, *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1998.
90. Doty Roxanne Lynn, *Imperial Encounters: The Politics Of Representation in North-South Relations*, Minneapolis: The University of Minnesota, 1999.
91. Finnemore Martha, *National Interests in International Society*, Cornell University Press: Ithaca and London, 1996.
92. Halperin Morton, *Bureaucratic Politics and Foreign Policy*, Washington: Brookings Institution, 1974.
93. Hansen Lene, *Security as practice: discourse analysis and the Bosnian war*, Routledge: London & New York, 2006.
94. Hart Paul, Stern K. Eric, Sundelius Bengt (ed.), *Beyond Groupthink: Political Group Dynamics and Foreign Policy-making*, Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1997.
95. Hopf Ted, *Social Construction of International Society: Identities & Foreign Policy, Moscow, 1955 and 1999*, Cornell University Press: Ithaca and London, 2002.
96. Hudson Valerie, *Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theories*, Lanham, Maryland: Rowman and Littlefield Publishers, 2007.

97. Jackson Robert, Sørensen Georg, *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*, Oxford: Oxford University Press, 2007.
98. Janis Irving, *Victims of Groupthink: a Psychological Study of Foreign-Policy Decisions and Fiascos*, Boston: Houghton Mifflin, 1972.
99. Katzenstein Peter Joachim, *Cultural Norms and National Security: Police and Military in Postwar Japan*, Ithaca, NY: Cornell University Press, 1996.
100. Khong Yuen Foong, *Analogies at War: Korea, Munich, Dien Bien Phu, and the Vietnam Decisions of 1965*, Princeton: Princeton University Press, 1992.
101. Kratochwil Friedrich, *Rules, Norms and Decisions*, Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
102. Kubálková Vendulka, (ed.), *Foreign Policy in a Constructed World*, Armonk, New York: M.E. Sharpe, 2001.
103. Laurinavičius Česlovas, Sirutavičius Vladas, *Sąjūdis: nuo „Persitvarkymo“ iki Kovo 11-osios*, Vilnius: Baltos lankos, 2008.
104. Motieka Egidijus, Laurinavičius Česlovas, Statkus Nortautas, *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai: XX amžius*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005.
105. Neumann Iver Brynild, *Uses of the Other: The „East“ in the European Identity Formation*, University of Minnesota Press: Minneapolis, 1999.
106. Onuf Nicholas, *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, Columbia: University of South Carolina Press, 1989.
107. Senn Alfred Erich, *Bundanti Lietuva*, Vilnius: Mokslas, 1992.
108. Snyder Richard C., Bruck H. W., Sapin Burton, *Decision-Making as an Approach to the Study of International Politics*, Foreign Policy Analysis Project Series 3, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1954.
109. Sprout Harold Hance, Sprout Margaret, *Man-Milieu Relationship Hypothesis in the Context of International Politics*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1956.

110. Statkus Nortautas, Paulauskas Kęstutis, *Tarp geopolitikos ir postmoderno: kur link sukti Lietuvos užsienio politikai*, Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2008.
111. Urbelis Vaidotas, *Lietuvos vieta JAV didžiojoje strategijoje*, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2005 (monografija).
112. Walker Stephen, (ed.), *Role Theory and Foreign Policy Analysis*, Durham: Duke University Press, 1987.
113. Wendt Alexander, *Social theory of international politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

Disertacijos / magistro darbai

114. Beržiūnas Valentinas, *Naujoji Lietuvos užsienio politika: sprendimų priėmimo ir kilmės analizė*, (magistro darbas), Vilnius, 2012.
115. Gaidamauskas Erikas, *Angliškoji mokykla ir konstruktyvizmas: panašumai ir skirtumai*, (magistro darbas), Vilnius, 2012.
116. Jakniūnaitė Dovilė, *Kaimynystės samprata tarptautinių santykių konstruktyvistinėje perspektyvoje: Rusijos atvejis*, (daktaro disertacija), Vilnius, 2007.
117. Paulauskas Kęstutis, *Konstitutyvus saugumo ir tapatybės rašymas bei praktika: Lietuvos atvejis*, (daktaro disertacija), Vilnius, 2007.

Straipsniai

118. Adler Emanuel, „Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics“, *European Journal of International Relations* 3 (3), 2007, p. 319–363.
119. Aggestam Lisbeth, „A Common Foreign and Security Policy: Role Conceptions and the Politics of Identity in the EU“ in: *Security and Identity in Europe*, (ed.) Aggestam L., Hyde-Price Adrian, London: Macmillan, 2000, p. 86–115.
120. Allison Graham, „Conceptual Models and the Cuban Missile Crisis“, *American Political Science Review* 63 (3), 1969, p. 689–718.

121. Balmaceda Margarita, „At a crossroads: the Belarusian-Russian energy-political model in crisis“. In: (ed.). Fischer Sabine, *Changing Belarus; Chaillot Papers*, no. 119, November 2009, p. 79–93.
122. Banchoff Thomas, „German Identity and European Integration“, *European Journal of International Relations* 5, 1999, p. 259–289.
123. Barnett Michael, „Culture, Strategy, and Foreign Policy Change: Israel’s Road to Oslo“, *European Journal of International Relations* 5, 1999, p. 5–36.
124. Beržiūnas Valentinas, „Lietuvos užsienio politikos tyrimai 1990–2004 m.“ in Jakniūnaitė D. (sud.) *Ambicingas dešimtmetis: Lietuvos užsienio politika 2004–2014*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2015, p. 32–48.
125. Breuning Marijke, „The role of analogies and abstract reasoning in decision-making: evidence from the debate over Truman’s proposal for development assistance“, *International Studies Quarterly* 47, 2003, p. 229–245.
126. Checkel Jeffrey, „The constructivist turn in international relations theory“, *World Politics* 50 (2), 1998 p. 324–348.
127. Doty Roxanne Lynn, „Aporia: A Critical Exploration of the Agent–Structure Problematique in International Relations Theory“, *European Journal of International Relations* 3 (3), p. 365–392.
128. Finnemore Martha, Sikkink Katrin, „International Norm Dynamics and Political Change“, *International Organization* 52 (4), 1998, p. 887–917.
129. Hermann Margaret, „How Decisions Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework“, *International Studies Review* 2, 2002, p. 47–81.
130. Hermann, Margaret, Preston Thomas, Baghat Korony, Timothy Shaw, „Who leads matters: The Effects of Powerful Individuals“, *International Studies Review* 3 (2), 2001, p. 83–102.
131. Holsti Kalevi, „National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy“, *International Studies Quarterly* 14 (3), 1970, p. 233–309.

132. Holsti Ole, „Public Opinion and Foreign Policy: Challenges to the Almond-Lippmann Consensus”, *International Studies Quarterly* 36 (4), 1992, p. 439–466.
133. Hopf Ted, „The Promise of Constructivism in International Relations Theory“, *International Security* 23 (1), 1998, p. 171–200.
134. Houghton David P., „Reinvigorating the Study of Foreign Policy Decision Making: Toward a Constructivist Approach“, *Foreign Policy Analysis* 3 (1), 2007, p. 24–45.
135. Jakniūnaitė Dovilė, „Alexanderio Wendt'o iššūkis tarptautinių santykių teorijai“, *Politologija* 40 (4), 2005, p. 79–87.
136. Jakniūnaitė Dovilė, „Kaip kalbėsime apie 2004-2014 m. Lietuvos užsienio politiką?“, in Jakniūnaitė D. (sud.) *Ambicingas dešimtmetis: Lietuvos užsienio politika 2004–2014*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2015, p. 7–30.
137. Jakniūnaitė Dovilė, Nekrašas Evaldas, „Kaip tirti tarptautinius santykius konstruktyvistiškai: filosofinių prielaidų ir teorinių nuostatų analizė“, *Politologija* 59, 2010, p. 29–58.
138. Jakubčionis Algirdas, „Baltijos valstybių saugumo problemos: iš praeities į dabartį“, *Politologija* 6, p. 83–97.
139. Juozo Girniaus ir Bronislovo Kuzmicko susirašinėjimas, *Panorama* 72, 2007, p. 238–247.
140. Jurgelevičiūtė Diana, „Informacinis saugumas Lietuvoje: gegužės 9-osios problema ir Rusijos lėktuvo avarija“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2006*, Vilnius, Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2007, p. 241–259.
141. Jurgelevičiūtė Diana, „Lietuvos tarptautinis subjektyviškumas: kokia mažoji valstybė?“, in Jakniūnaitė D. (sud.) *Ambicingas dešimtmetis: Lietuvos užsienio politika 2004–2014*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2015, p. 49–74.
142. Kaarbo Juliet, „Foreign Policy Analysis in Twenty-First Century: Back to Comparison, Forward to Identity and Ideas“ // „Foreign Policy Analysis in

- 20/20: A Symposium“, (ed.) Garrison Jean A., *International Studies Review* 5, 2003, p. 155–202.
143. Keohane Robert O., „International Institutions: Two Approaches“, *International Studies Quarterly* 32 (4), 1988, p. 379–396.
144. Kratochwil Friedrich, „Constructivism as an Approach to Interdisciplinary Study“, in K. M. Fierke, & K. E. Jorgensen (ed.), *Constructing International Relations: The Next Generation*, Armonk, NY: M.E. Sharpe, 2001, p. 13–35.
145. Kratochwil Friedrich, „The Embarrassment of Changes: Neo-realism as the Science of Realpolitik Without Politics“, *Review of International Studies* 19 (1), 1993, p. 63–80.
146. Laurinavičius Česlovas, „Rusijos užsienio politika po rugsėjo 11-osios“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2002*, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2003, p. 157–169.
147. Laurinavičius Česlovas, Lopata Raimundas, Sirutavičius Vladas, „Kritinis požiūris į Lietuvos užsienio politiką: kas pasikeitė nuo Augustino Voldemaro laikų?“, *Politologija* 54 (2), 2009, p. 91–122.
148. Lopata Raimundas, „Debatai dėl Lietuvos užsienio politikos“, *Politologija* 57 (1), 2010, p. 125–136.
149. Lopata Raimundas, Laurinavičius Česlovas, Sirutavičius Vladas, „Kritinis požiūris į Lietuvos užsienio politiką: kas pasikeitė nuo Augustino Voldemaro laikų?“, *Politologija* 54 (2), 2009, p. 91–122.
150. Lopata Raimundas, Statkus Nortautas, „Imperijos, pasaulio tvarka ir mažosios valstybės“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2005*, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2006, p. 27–84.
151. Lopata Raimundas, Žalys Vytautas, „Lietuvos geopolitinis kodas“, *Politologija* 6, 1995, p. 13–21.
152. Miniotaitė Gražina, „Covergent Geography and Divergent Identities: A decade of Transformation in the Baltics“, *Cambridge Review of International Affairs* 16 (2), 2003, p. 209–222.

153. Miniotaitė Gražina, „Tapatybės paieškos šiuolaikinėje Lietuvos užsienio politikoje: tarp Šiaurės ir Rytų dimensijų“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2004*, Vilnius, Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2005.
154. Miniotaitė Gražina, Jakniūnaitė Dovilė, „Lietuvos saugumo politika ir identitetas šiuolaikinių saugumo studijų požiūriu“, *Politologija* 23 (3), 2001, p. 21–43.
155. Nekrašas Evaldas, „Baltijos šalių bendradarbiavimas su NATO“, *Politologija* 6, p. 105–110.
156. Nekrašas Evaldas, „Kritiniai pamąstymai apie Lietuvos užsienio politiką“, *Politologija* 54 (2), 2009, p. 123–142.
157. Nekrašas Evaldas, „Pozityvizmo ir postpozityvizmo ginčas socialiniuose moksluose“, *Politologija* 57, 2010, p. 77–97.
158. Reus-Smit Christian, „Constructivism“ (chapter 8), in: *Theories of International Relations*, (ed.) Burchill Scott and others, Basingstoke: Palgrave, 2005, p. 188–212.
159. Rosenau James N., „Pre-theories and Theories of Foreign Policy“, *Approaches in Comparative and International Politics*, Evanston: Northwestern University Press, 1966, p. 115–169.
160. Ruggie John, „Territoriality and Beyond: Problematizing Modernity in International Relations“, *International Organization* 47 (1), 1993, p. 139–174.
161. Skirius Juozas, „JAV suteikto tarptautinio pripažinimo Lietuvai 1922 m. problema“, *Jurisprudencija* 33 (25), 2002, p. 42–52.
162. Šerpetis Kęstutis, „Baltijos valstybių integravimosi į NATO ir Rusijos interesai“, *Politologija* 6 (1), 1995, p. 111–118.
163. Tannenwald Nina, „Ideas and Explanation: Advancing the Theoretical Agenda“, *Journal of Cold War Studies* 7 (2), 2005, p. 13–42.
164. Tannenwald Nina, „The Nuclear Taboo: The United States and the Normative Basis of Nuclear Non-Use“, *International Organization* 53 (3), 1999, p. 433–468.

165. Urbelis Vaidotas, „JAV didžiosios strategijos kaita ir jos pasekmės Lietuvai“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2002*, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2003, p. 33–66.
166. Urbelis Vaidotas, „Lietuvos strateginė kultūra“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2006*, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2007, p. 175–192.
167. Vitkus Gediminas, „Baltijos valstybių saugumo problemos pobūdis“, *Politologija* 6, p. 98–104.
168. Walker Stephen, „The Interface Between Beliefs and Behavior: Henry Kissinger’s Operational Code and the Vietnam War“, *Journal of Conflict Resolution* 21, 1977, p. 129–168.
169. Weldes Jutta, „Constructing national interests“, *European Journal of International Relations* 2 (3), 1996, p. 275–318.
170. Wendt Alexander, „Anarchy is that states make of it: The Social Construction of Power Politics“, *International Organisations* 46 (2), 1992, p. 391–425.

PRIEDAI

Klausimynas

- A. Kokios vidaus ar išorės aplinkybės nulėmė šios (Lietuvos narystės NATO; Lietuvos paramos JAV dėl Irako karo; Lietuvos lyderystės regione) užsienio politikos iniciatyvos / sprendimo atsiradimą ir priėmimą?

- B. Kaip vyko sprendimo priėmimo procesas – kokios institucijos, veikėjai dalyvavo generuojant užsienio politikos idėjas, jas svarstant, o tada įtvirtinant

- C. Ar buvo nuomonių išsiskyrimų, diskusijų šiais užsienio politikos klausimais? Jeigu taip, apie ką buvo diskutuojama, kokios buvo diskusijos dalyvių pozicijos?

- D. (Lyderystės regione atveju). Koks akademinio pasaulio vaidmuo, indėlis į Lietuvos užsienio politiką?

Interviu

Analitikai

1. Interviu su habil. dr. prof. Evaldu Nekrašu (2013 m. kovo 1 d.). Apie sprendimą dėl Lietuvos narystės Šiaurės Atlanto aljanse.

– Kokių vidinių ar išorinių aplinkybių veikiamas atsirado šis apsisprendimas?

– Atsirado šis tikslas iš šiokių tokių diskusijų – vienos organizavime ir aš pats dalyvavau. Ta diskusija vyko Seime. Rodos, dienraštis „Lietuvos aidas“ vėliau parašė, kad aš buvau pirmasis, viešai pasisakęs apie Lietuvos narystę NATO. (...)

Sprendimas kilo iš diskusijų, kaip reikėtų užtikrinti Lietuvos saugumą. Iš pradžių oficiali Lietuvos politika, sakyčiau, visiškai natūrali ir, mano suvokimu, sveikintina, buvo ta, kad Lietuva pasisako už neutralitetą. Tol, kol Rusijos kariuomenė buvo Lietuvoje, be to, kol egzistavo TSRS, ši pozicija buvo protinga ir racionali. Kitaip sakant, viešas (neutraliteto) deklaravimas.

Tiesa, per daug nebuvo kalbama, ar ji tokia liks ateityje, tačiau tuo metu kitoks pasirinkimas būtų komplikavęs santykius su Rusija. Tiesa, galiausiai santykius su Rusija tai komplikavo. Manau, kad su tuo Rusija niekuomet nenorėjo susitaikyti, nesu tikras, kad ir dabar susitaikė.

1992–1993 m. mano pozicija buvo paprasta – neutralitetas neužtikrino Lietuvos saugumo Antrojo pasaulinio karo metais, neužtikrins saugumo ir galimo būsimo konflikto atveju. Vienintelė galimybė – stoti į NATO, nepaisant to, kad mes susilauksime pasipriešinimo ne tik iš Rusijos, bet ir iš daugelio NATO šalių, ypač Vakarų Europos. Žinojome, kad santykių su Rusija kontekste ir JAV nebus labai entuziastingos – ypač nebus šiuo klausimu susidomėję amerikiečių generolai. Nes grynai kariniu požiūriu, NATO saugumo Baltijos šalių priėmimas nepadidintų

– priešingai, atsižvelgus į penktąjį (Šiaurės Atlanto sutarties) straipsnį, tik sukeltų papildomų pavojų.

Tad buvo aišku, kad nebus lengva šią idėją realizuoti, bet tada maniau, kad nėra alternatyvos. Buvo kalbama apie regionines sąjungas, tačiau jos būtų buvusios silpnos. Regis, buvo kalbama apie Šiaurės šalis, tačiau jos bent dvi yra neutralios – tai neatrodė pagrįsta. Kitaip sakant, Lietuvos saugumo garantu Šiaurės valstybės negalėjo būti. (...)

Nuo 1991 m. iki kokių 1997–1998 m. iš tiesų labai daug dėmesio buvo skiriama NATO, t. y. saugumui. Iš dalies dėl to į NATO netgi buvo, sakykime, profesionaliau keliaujama nei į Europos Sąjungą.

Kontaktai su NATO buvo vykdomi per URM ir KAM. Ten buvo nauji žmonės. Jie greitai mokėsi arba jau mokėjo kalbas, galėjo kontaktuoti. Tas bendradarbiavimas ėjo santykinai sklandžiai. Kitos ministerijos buvo pasyvesnės – ten liko daug, pavadinkime, senų kadrų. URM ir KAM buvo pradėtas darbas, o kitose ministerijose buvo reikalingas darbo persvarstymas. Ten trūko valios.

Negana to, ir V. Landsbergiui saugumas rūpėjo visuomet labiau nei gerovė. O juk po Kovo 11-osios jis buvo de facto, nors ne de jure valstybės vadovu.

Žinau faktą, kad V. Landsbergis lankėsi Briuselyje tuo metu, kai Lietuva dar nebuvo paskelbusi apie nepriklausomybę. Gali būti, kad vizitų buvo ir po Kovo 11-osios, juk Lietuva ne iš karto buvo pripažinta tarptautiniu mastu. Atrodo, kad jis lankėsi ir NATO būstinėje. Šiaip ar taip, kontaktai buvo pradėti megzti būtent tuo metu.

Apibendrinant viskas labai priklausė nuo konkrečių žmonių ir jų prioritetų. Problema buvo ir tai, kad Lietuvoje, skirtingai nei Estijoje, ūkis buvo lėčiau pertvarkytas. Ten buvo skubiau pereita prie europietišκών reformų, o Lietuvoje tai vyko daug lėčiau. Mūsų narystė Europos Sąjungoje, galiu pasakyti, net nebuvo laikoma rimtu iššūkiu, skirtingai nei narystė NATO.

– Ar buvo kokių nors rimtų diskusijų, nuomonių išsiskyrimų?

– Susitarimo nebuvo dėl neutraliteto, buvo tik susitarimas dėl narystės NATO. Tiesiog oficiali pozicija (neutraliteto) buvo palaikoma Seime atstovaujamų partijų iki Rusijos kariuomenės išvedimo.

Tiesa, daug kam Seime 1994 m. atrodė, kad NATO tebėra labai tolima perspektyva. Vis dėlto partijos alternatyvų nesiūlė. Na, kalbant apie pagrindines partijas – nežinau, kad būtų viešai siūlomos kokios kitos koncepcijos.

Galbūt asmeniškai pats V. Landsbergis ir gerokai anksčiau galvojo apie integraciją į NATO – minėjau, kad buvo lankomasi Briuselyje, apie tai buvo galvojama, tačiau vienas dalykas yra galvoti, o kitas – viešai kalbėti.

Tačiau konsensusas dėl NATO buvo, nors, kaip sakiau, daugeliui atrodė, kad vis tiek nebus realistiška tai pasiekti. Viena vertus, buvo daug kalbama, kad Rusija neleis – net sakyčiau buvo pervertinama Maskvos įtaka. Kita vertus, buvo jau patirtis su nepriklausomybės paskelbimu, o ji liudijo, kad JAV sakė mums neskubėti, būti atsargiems, nes Amerika prisiėmė atsakomybę už pasaulio saugumą. Pasaulį galėjo destabilizuoti TSRS netvarkingas iširimas, taip pat įtampą galėjo padidinti NATO ėjimas į Rytus. Juk Rusija jau ir taip buvo nuskriausta, dar vienas smūgis, tuo metu rodėsi, gali perpildyti kantrybės taurę.

– Ką įvardytumėte svarbiausiais Lietuvos užsienio politikos formuotojais tuo laikotarpiu?

– Iš pradžių svarbiausi veikėjai buvo personalijos – visų pirma V. Landsbergis, kaip AT pirmininkas. Jo politinė įtaka buvo didelė. Bet vėliau situacija buvo sudėtinga, net parlamentas suskilęs buvo. Tiesa, tai labiau lietė vidaus klausimus, ne užsienio politikos. Galų gale

Konstitucija – juk buvo parengti du variantai. Iš tiesų buvo ir daugiau variantų, beje, rengiant vieną man asmeniškai teko dalyvauti.

Kalbant apie užsienio politiką, be V. Landsbergio buvo Seimo užsienio reikalų komisija (Užsienio reikalų komisija, nuo 1992 m. – Užsienio reikalų komitetas, URK), o tik po jų sekė URM, kalbu apie įtaką.

Esu kažkada viename iš savo straipsnių palyginęs AT su Konventu Prancūzijoje revoliucijos metais: t. y. vykdomoji valdžia buvo menkesnė, ja net nebuvo pasitikima. T. y. pasitikėjimas nebuvo didelis, kalbu apie tuos pareigūnus, kurie nebuvo AT nariais. Koncentruota valdžia buvo AT, o AT pirmininkas asmeniškai labai domėjosi užsienio politikos klausimais.

Kalbant apie vykdomąją valdžią, kai kuriose šalyse Vyriausybių vadovai atlieka svarbų vaidmenį formuojant užsienio politiką, o Lietuvoje premjerai beveik nedalyvauja, t. y., jie palieka viską URM.

Vėliau ministerija labai išaugo, sustiprėjo, ypač kadru prasme. Pradžioje ji buvo maža, tik pradėta formuoti. Tad ir ji buvo silpnesnis žaidėjas už Seimą, tiksliau, netgi Seimo Užsienio reikalų komisiją.

Komisija turėjo net teisę vetuoti ambasadorių kandidatūras, o tai nėra trečiaeilis dalykas. Pavyzdžiui, A. Januška visų pirma buvo Užsienio reikalų komisijos narys, o ne darbavosi URM.

– Kalbant apie 1992 m. ir Konstitucijos patvirtinimą, kaip tai atsiliepė užsienio politikai, jos formavimui ir vykdymui?

– Na, ta Konstitucijos nuostata dėl prezidento ir jo vaidmens užsienio politikoje yra kiek formalus dalykas. Pavyzdžiui, A. Brazauskas dėl savo politinės praeities buvo kiek suvaržytas: viena vertus, negalėjo rodyti meilės Rusijai, kita vertus, turėjo tarsi būti provakarietiškas. Keitėsi jo pozicijos keičiantis valdžiai. Pradėjo prezidentauti, kai jo partija (LDDP) buvo valdžioje, o baigė vadovauti šaliai, kai Seime

įsitvirtino opozicija. Kiek žinau, A. Brazauskas net informacijos negaudavo, rodos. Skundėsi jis tuo.

V. Adamkaus laikais A. Januška buvo deleguotas iš URM į patarėjus. Pats žinai, kokio dydžio yra prezidento užsienio politikos komanda, ir kokio dydžio ministerija. Mes kalbame apie informacijos srautą. Truputį kitas lygis.

Beje, V. Adamkaus laikais šalies vadovas net klausdavo leidimo ką nors daryti iš URM. T. y. jis nebuvo savarankiškas lošėjas. Kitaip tariant, didėjanti URM ilgainiui ėmė atlikti gerokai svarbesnį vaidmenį nei Seimas. Ir tas visas konstitucinis rangavimas nebūtinai atitinka faktinę įtaką.

2. Pokalbis su prof. habil. dr. E. Nekrašu (2014 m. balandžio 8 d.). Apie Lietuvos užsienio politikos formavimą ir vykdymą.

– Kalbant apie Lietuvos užsienio politikos formavimą ir vykdymą, kaip šis mechanizmas funkcionavo 1990–1992 m.?

– Minėjau, kad 1990–1992 m. reikšmingą vaidmenį, kartais net gebant blokuoti V. Landsbergio siūlymus ar sprendimus užsienio politikos klausimais, vaidino tuometės AT Užsienio reikalų komisija.

Bendrai, AT vaidmuo visuose politiniuose klausimuose buvo pagrindinis. Prezidento tuo metu nebuvo, o Vyriausybė faktiškai neatliko didelio vaidmens. Dėl to Užsienio reikalų komisija, (formaliai) veikdama pagal laikinąjį pagrindinį šalies įstatymą ar pagal Seimo statutą, netgi tvirtino ambasadorių kandidatūras. Šiandien URK sprendimas – tik rekomendacinio pobūdžio, o tada Užsienio reikalų komisijos pritarimas buvo svarbus, netgi privalomas.

Pamenu, V. Landsbergis sykį norėjo asmeniškai pakeisti ambasadorius Rusijoje ir JAV, o Užsienio reikalų komisija užblokavo tokius jo norus. Taigi, jos vaidmuo buvo svarbus.

Rengiant sutartį su Lenkija, iš pradžių būtent URK vaidino svarbiausią vaidmenį. Aš ir pats esu pirštą prie to prikišęs, kaip tuometis komiteto konsultantas.

– Taigi visas politinis gyvenimas sukosi aplinkui AT, taip pat ir užsienio politika?

– Kalbant apie AT įtaką, sakyčiau, tai buvo gana natūralus perėjimo laikotarpis. Jau esu sakęs, kad kitose institucijose tada buvo, pavadinkime, daug senų kadru. Dėl to ir Užsienio reikalų komisijos vaidmuo buvo svarbesnis nei URM, koks, beje, dabar nėra. Resursai buvo kitokie: URM buvo daug mažesnis ir silpnesnis lošėjas.

Beje, kai A. Saudargas vadovavo URM, jis buvo ir AT narys, o tai jį teigiamai išskyrė iš kitų institucijų gretų – konkrečiai, tų ministrų ir pareigūnų, kurie nebuvo AT nariai. A. Saudargas, beje, buvo gana įtakingas. Galima sakyti, buvo V. Landsbergio žmogus, tačiau Užsienio reikalų komisija nebuvo V. Landsbergio kompanija. (...)

Žinoma, 1990–1992 m. URM departamentų buvo mažiau, jų vadovai atliko tam tikrą vaidmenį, bet jie nebuvo formuotojai (užsienio politikos). Jie buvo daugiau vykdytojai.

Priėmus Konstituciją (1992 m.), institucijoms vystantis, augant URM, atsiradus daugiau ambasadorių, daugiau žmogiškųjų resursų, Užsienio reikalų komiteto (URK) vaidmuo sumažėjo. (...) Kitaip tariant, URK pozicijos ėmė silpnėti, o URM augo ir stiprėjo. Nieko keisto, kad svorio centras formuojant užsienio politiką ilgainiui persikėlė į ministeriją.

Be to, net prezidentūros padėtis dabar yra daug geresnė nei URK – juk prezidentūroje yra atskira patarėjų užsienio politikos klausimais grupė, kurie nusimano apie šią sritį. URK tokių žmonių, su visa derama pagarba buvusiam rektoriui (Benediktui Juodkai), nelabai yra. Tai irgi yra vienas veiksnių, kodėl URK vaidmuo sumažėjo.

– Konstitucijoje nėra aiškiai pasakyta, kas yra svarbesnis užsienio politikoje – prezidentas ar Vyriausybė? Ką manote apie šį neapibrėžtumą?

– Jau sakiau, kad ilgainiui URM vaidmuo augo. Augo jis ir lyginant su prezidentūra. Štai V. Adamkaus patarėju buvo A. Januška. (...) Tai jis faktiškai buvo antras žmogus užsienio politikos formavime, nepaisant formalių pareigų ministerijoje.

Galima sakyti, kad URM per savo atstovą, kuris buvo deleguotas į prezidentūrą, darė didelį poveikį šalies vadovui. Didėjo, žinoma, ir personalinis A. Januškos vaidmuo.

Noriu pastebėti, kad Lietuvos Konstitucijoje, skirtingai nei daugelio parlamentinių respublikų, pabrėžiamas šalies vadovo vaidmuo užsienio politikai. Nors tai nėra unikalus, bet gana retas atvejis. Teigiama, kad prezidentas formuoja užsienio politiką ir kartu su Vyriausybe ją įgyvendina. Iš tiesų yra kiek kitaip. URM, KAM ar kitos institucijos neretai būna svarbesni žaidėjai nei prezidentūra formuojant užsienio ir saugumo politiką.

Kodėl? Pabandyčiau paaiškinti.

URM įtakos augimą lėmė, o ir palengvino tas faktas, kad Lietuvos prezidentai užsienio politika pernelyg nesidomėjo, nepaisant Konstitucijos. Bet juk Konstitucija buvo parašyta V. Landsbergiui. O jis domėjosi užsienio politika.

A. Brazausko nedomino užsienio politika; jis, mano supratimu, buvo praktiškas pragmatiškas žmogus. Tad labiau domėjosi santykiais su Rusija arba labiau praktiniais dalykais – pavyzdžiui, šalies ekonomika.

R. Paksas irgi nelabai domėjosi, o V. Adamkus, pasakyčiau, buvo geras Lietuvos atstovas įvairiose diplomatinėse kompanijose, susitikimuose su vyriausybių vadovais, kaip buvęs Amerikos pilietis, kaip kalbantis neblogai anglų kalba. Bet, rodos, per daug jis užsienio politikos irgi neformavo. Teko su juo privačiai kalbėtis, tai man nesusidarė įspūdis

(apie ką, beje, esu užsiminęs ir vienoje iš savo publikacijų), kad jis veikiau veikė kaip Amerikos užsienio politikos vykdytojas ar instrumentas, o ne savarankiškas formuotojas. Juolab buvo įtakingas A. Januška – tos idėjos, kurias V. Adamkus pateikdavo kaip savas, dažnai buvo A. Januškos idėjos. (...)

Dalia Grybauskaitė – politiškai stipresnė; ji naudojasi jai konstituciškai priklausančiomis galiomis. Ir ji turi patirtį iš Europos Sąjungos, taip pat darbo Vyriausybėje patirtį. (...) Anksčiau į Briuselį važiuodavo arba premjeras, arba prezidentas, priklausomai nuo sprendžiamo klausimo, o D. Grybauskaitė visuomet važiuoja pati. Ima į savo rankas užsienio politiką, kitaip sakant.

– Ką galėtumėte pasakyti apie akademinio pasaulio sąsajas arba indėlį į Lietuvos užsienio politiką?

– Išskirčiau VU TSPMI, kuris iš pradžių vadinosi Tarptautinių santykių institutu. Jis buvo įkurtas 1992 m. vasarį, o veikti pradėjo rugsėjį.

Tada atsirado dar vienas, mano nuomone, svarbus veikėjas užsienio politikoje. Dalis TSPMI dirbančiųjų žmonių dirbo kitose institucijose. Aš, tarkime, išėjęs iš AT (1997–1999 m.), vėliau buvau oficialus URM konsultantas. Tai galiu pasakyti, jog ministerijoje jau nemažai TSPMI žmonių dirbo. Dalis nuėjo į KAM, dalis į VSD, taip pat į prezidentūrą. Institutas de facto per tuos žmones atliko ir atlieka gana svarbų vaidmenį.

3. Pokalbis su prof. dr. Gražina Miniotaite (2011 m. liepos 12 d.). Apie naująją Lietuvos užsienio politiką.

– Jūsų nuomone, kokios vidinės ar išorinės aplinkybės nulėmė šios užsienio politikos atsiradimą ir įgyvendinimą?

– Neabejotinai lyderystės regione iniciatyva buvo susijusi su Lietuvos naryste NATO ir Europos Sąjungoje – tai buvo savotiškas noras pagrįsti savo vietą euroatlantinėje bendruomenėje. Žinoma, viskas buvo susiję ir su euroatlantinės bendruomenės kaimynystės politika, kuri tuo metu buvo pradėta formuluoti. Turbūt kilo klausimas – kodėl neužimti mums, Lietuvai šioje politikoje lyderio vietos?

Tiesa, gana ryškiai buvo matomas ir JAV veiksnys. Visos tos valstybės – konkrečiai, Vilniaus dešimtuko, buvo labiau į NATO orientuotos nei Europos Sąjungą. Galima sakyti, kad ta vadinamoji lyderystės politika buvo JAV politikos inspiruota.

Juk, rodos, dar R. Paksas Tbilisyje pasakė, kad Lietuva yra „NATO ranka“. Kitaip sakant, tai nebuvo susiję tik su Europos Sąjunga. Lyderystės idėja susijusi ir su JAV interesais Rytų Europos regione. Pradinį impulsą galbūt ir davė Europos Sąjungos Rytų politika, tačiau turinį suteikė JAV interesai. Kita vertus, jie sutapo su Europos Sąjungos.

Asmeniškai manau, kad reikia ją (lyderystę regione) vertinti teigiamai. Ji buvo koncepcija savo laiku, atliko savo vaidmenį. O kada atliko, tada pasitraukė.

Tai buvo laikotarpis, kai Lietuva stojo į Europos Sąjungą. Reikėjo, kad Lietuvą priimtų, reikėjo pasireikšti. O koncepcija buvo susijusi su konkrečiais įvykiais. Tai buvo aktyvi veikla sutelkiant Rytų regioną.

Žinoma, galima pripažinti, kad kaip koncepcija ji yra kritikuotina, nes ten nėra apibrėžtas net regionas. Pasakyta tik, kad kažkokio regiono: galima spėti, kad posovietinio, bet pagrindimo nebuvo. Išsames, su sąvokų apibrėžimais.

Kitaip tariant, kaip koncepcija ji nebuvo suformuluota aiškiai. Reikėtų ją dekonstruoti. Lietuva imasi tarsi būti mokytoja.

Latviai ar estai panašią funkciją taip pat teikė sau, tačiau jie nevadino savęs lyderiais. Jų užsienio politikoje yra nuostata, kad jie irgi orientuojasi į Rytų regioną.

Nepaisant visko, įsitvirtinti, atkreipti į save dėmesį ši iniciatyva buvo tinkama. Ji buvo ne šiaip sau ambicija, o grindžiama veiksmis.

Kai paaiškėjo, kad tiek daug pastangų ir nereikia, kad tai daug kainuoja, kad kai kada ją kritikuoja, tai buvo atsisakyta. Čia pat atsiranda ir D. Grybauskaitės kritika, kai ji buvo eurokomisarė – kad Lietuva orientuojasi į skurdžias šalis.

Be to, niekas nelaikė Lietuvos lydere. Buvo manoma, kad Lenkija labiau tiktų šiam vaidmeniui. Kiek bendravau su lenkų akademikais, skaičiau straipsnių, kurie analizavo vadinamąją Oranžinę revoliuciją, niekas V. Adamkaus net neminėjo. Visas pagrindinis dėmesys buvo suteiktas Lenkijos prezidentui.

– Kadangi lyderystės regione idėja buvo akademinė, koks apskritai yra akademinio pasaulio indėlis į Lietuvos užsienio politiką? Ir gal pamenate, ar buvo kokių nors rimtų diskusijų dėl šios iniciatyvos? Ar buvo kas nors, kas reiškė priešingą nuomonę?

– Akademinėje bendruomenėje ši idėja ir buvo subrandinta. Pradžiai tarsi buvo Gintaro Beresnevičiaus „Imperijos darymas“. Tą idėją palaikė taip pat R. Lopata, kuris buvo TSPMI vadovas. TSPMI, žinoma, turėjo daug įtakos, ypač kai valdžioje būdavo socialdemokratai. Akademikų įtaka yra, nes politikai koncepcijų juk nekuria.

Tiesa, buvo ir kritikuojančių: pirmos publikacijos, kuriose buvo kritikuojama ši koncepcija, pasirodė po to, kai lyderystės regione politikos buvo imta pamažu atsisakyti. Kai ji išgyveno pakilimą, nebuvo kritikos. Kritika prasidėjo kokiais 2006 m.

Nuomonės išsiskyrė, tačiau tuo metu, kai prasidėjo kritika, net tie, kurie palaikė koncepciją, vėliau ėmė ją kritikuoti. Kad ją priimant būtų buvę diskusijų, tai jų nebuvo. Juk nebuvo, kad 2003–2004 m. būtų aktyvių pasisakymų prieš.

Žinote, visada yra institucijos, kurios tarsi imasi funkcijos pagrįsti politikų idėjas. Kažkiek tą funkciją atliko TSPMI. Reikėtų pažiūrėti, kas rašė koncepciją, kas buvo strategai. Manau, kad jie visi yra išeiviai iš TSPMI. Taigi įtaka reiškiasi tiek netiesiogiai, tiek tiesiogiai. Juk būna visokios ekspertizės, užsakymai. Viskas eina per akademinis sluoksnius.

– Kaip kitos institucijos? Koks jų vaidmuo?

– Kiek žinau, tiek URM, tiek prezidentūros nuomonė buvo bendra dėl to. A. Valionis juk buvo koncepcijos rėmėjas. Jį pakeitęs P. Vaitiekūnas buvo ramesnis, tačiau ir jo veiksmai sutapo su prezidento pozicija.

4. Pokalbis su doc. dr. Kęstučiu Girmiumi (2014 m. birželio 3 d.). Apie sprendimą dėl paramos JAV dėl Irako karo.

– Kokių vidinių ar išorinių aplinkybių veikiamas atsirado ir buvo priimtas apsisprendimas?

– Kaip žinote, visa ta vadinamoji naujoji Europa, kaip kadaise pasakė JAV gynybos sekretorius Donaldas Rumsfeldas, palaikė kampaniją Irake. Manau, kad to meto vadovaujantys Lietuvoje politikai jautėsi tarytum įsiskolinę Amerikai, dėl to ir palaikė šį nuotykį, kuris buvo visiškai skirtingas nuo Afganistano.

Toks įspūdis susidaro, kad buvo jaučiamas poreikis daryti viską, ko tik prašo amerikiečiai.

Kitas svarbus aspektas – tai stiprios antirusiškos nuotaikos A. Januškos, L. Talat-Kelpšos ir Žygimanto Pavilionio – jie tada buvo svarbiausieji užsienio politikos formuotojai. Nesvarbu, teisingos ar neteisingos, pagrįstos ar ne, tos nuostatos buvo labai stiprios.

Be to, svarbus momentas, kad Lietuva dar nebuvo patekusi į NATO. O konsensusas dėl NATO ir Europos Sąjungos visada egzistavo Lietuvoje. Tuo metu bet koks neigiamas dalykas būtų atrodęs nepatriotiškas. Aiškiai jie tikėjo, ką Amerika sakė.

– O kaip aukščiausieji Lietuvos pareigūnai – prezidentai R. Paksas ir V. Adamkus? Ką galvojo jie?

– Nutarimai eiti į karą buvo patvirtinti 2003 m. pradžioje. Tada dar buvo V. Adamkus prezidentas. Kalbant apie R. Paksą, tiesiog buvo užsienio politikos tęstinumas. Vargu ar R. Paksas galėjo priešintis. Galų gale Amerikai nesisekė gauti paramos Europoje. Vokiečiai buvo prieš, prancūzai – prieš. Buvo proga pasireikšti Lietuvai.

– Jūsų nuomone, kas buvo svarbiausieji veikėjai ar institucijos, kur atsirado idėja palaikyti JAV dėl Irako karo?

– Žinoma, A. Januška buvo įtakingas ir palaikė karingą politiką. A. Januškos aplinkos žmonės įgavo didelę įtaką tuo laikotarpiu. Ar tai būtų Ž. Pavilionis, ar L. Talat-Kelpša.

Nuo 2004 m. Lietuvos užsienio politiką faktiškai lėmė tik URM. Ką ministerija nutardavo daryti, tą ir darė šalies vadovas. Tų vadinamųjų valstybininkų įtaka buvo labai didelė, o dar ir V. Adamkus visuomet buvo linkęs pritarti viskam, ką Amerika daro. (...)

Manau, kad valstybininkai Amerikos linijai irgi pritarė. Buvo aiški Rusijos baimė, tad vyravo įsitikinimas, kuo daugiau Amerikos, tuo geriau.

Kadangi Vakarų Europoje buvo gan stiprus pasipriešinimas Irako karui ir JAV, tai Lietuvoje šis dalykas buvo įvertintas kaip galimybė gauti daugiau JAV dėmesio. Amerikos pareigūnai tikrai ieškojo sąjungininkų. O kai į tave kreipia dėmesį, juk tai reikšminga.

Dar reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad nuo kokių 1994 m. Lietuvoje egzistuoja ganėtinai tvirtas konsensusas dėl užsienio politikos. Iš esmės nuo to laiko, kai LDDP pasuko link Europos Sąjungos, abejonių šiais klausimais nekyla. Kai būna svarstomi svarbūs klausimai, partijų susitarimai dažniausiai sudaromi.

– Paminėjote URM ir konkrečius žmones iš ministerijos. Galite detaliau papasakoti, kaip jiems pavyko įgyti įtaką?

– URM padėjo tai, kad daugelis prezidentų neturi savo komandų. Syki buvo situacija, kai pasitraukė vienas iš V. Adamkaus patarėjų. Tai šalies vadovas aiškiai pasakė, kad pamaina priklausys nuo to, ką pasiūlys ministerija.

Kai URM atsiunčia savo žmones, jie juk lieka ištikimi ministerijai, nes žino, kad sugrįš ateityje ten.

A. Januška savo įtaką įgijo dirbdamas būtent pas V. Adamkų, tačiau vėliau jis grįžo į URM. Natūraliai vėliau aplinkui jį susibūrė kiti žmonės. Amerikoje juk irgi turėjome G. W. Busho neokonservatorių grupę.

5. Pokalbis su doc. dr. K. Girniumi (2014 m. birželio 3 d.). Apie lyderystės regione iniciatyvą.

– Ką galite pasakyti apie Lietuvos lyderystės regione iniciatyvos atsiradimą?

– Asmeniškai laikau tą idėją išgalvota, nerimta, arogantiška ir, tiesą sakant, sunku pasakyti, kaip ji iš viso atsirado.

Pamenu, lyg L. Talat-Kelpša pasakė, kad Lietuva įstojo į Europos Sąjungą ir NATO, todėl kilo klausimas, ką Lietuvos diplomacija darys?

Kartais susidaro įspūdis, kad jie galvojo, jog priklausant šioms organizacijoms Lietuvos užsienio politika bus iš anksto nustatyta ir nebebus ko diplomatinei tarnybai daryti. Regis, buvo kalbama apie tai, koks bus diplomatinės tarnybos, o ne Lietuvos likimas. Susidaro įspūdis, kad tai buvo pusiau dirbtinės pastangos pateisinti, ką diplomatinė tarnyba darys. Faktiškai tai yra nesusipratimas, nes jeigu priklausai Europos Sąjungai, gal ir negali vykdyti grandiozinių planų, tačiau turi pakankamai kasdienio darbo ir diplomatams jo pakanka. (...)

Negaliu įsivaizduoti, kas jiems šovė į galvą. Visada liko esminiai du klausimai, į kuriuos nebuvo atsakymų: kas yra tas regionas? Ir kokia valstybė buvo linkusi pripažinti Lietuvos lyderystę?

Nes jei galvotum apie lyderystę, tai yra gana arogantiškas pasisakymas – mes jums vadovausime. O kaip kitos nepriklausomos šalys į tai žiūrės?

Galų gale, jeigu plačiau žiūri į regioną, į jį patekti turėtų ir Lenkija, kuri yra didesnė, ir Švedija, kuri yra dešimt kartų turtingesnė ir turi diplomatinės tarnybas visur. Kam šioms šalims priimti Lietuvos lyderystę? Tai juk ne bendradarbiavimas, o lyderystė.

Būtų galimybė įtraukti Latviją ir Estiją. Tačiau Estija jau buvo prasiveržusi į priekį – estų politikai nesidrovėjo sakyti, kad jie greičiau žengia ir jų pažanga didesnė. Estija visuomet buvo labiau Šiaurės šalis, o ne Baltijos šalis.

Iš pat pradžių buvo aišku, kad Estija Lietuvos ambicijų nepripažins. Latvija taip pat nepripažintų, o kuo jie prastesni?

Pagaliau Lietuva vadovavo kam ir kokiais klausimais? Irgi nebuvo išdėstyta. Ar tai bus tik užsienio politika, ar kas kitas? O kai buvo kritikuojama auksinė provincija – vien jau tai įžeidė estus, nes jie tikrai nelaikė savęs ramia, bergždžia provincija, kur tik mėgaujamasi ramiu gyvenimu.

Kitaip sakant, dėl objektyvių priežasčių, visa tai negalėjo būti nei ekonominė, nei kita lyderystė, nes ji niekuomet taip ir nebuvo

pripažinta. Lietuvos pretenzijoms niekas nepritarė. Štai Lenkija dabar pareiškė mums, kad nuo šiandien vadovaus regionui. Kokia mūsų reakcija būtų? Manau, kad net nekreiptume dėmesio.

Na, o kai jie ėmė vykdyti tą vadinamąjį lyderiavimą (2006–2007 m.), tai plaukė vienas iššūkis po kito. Nereikia apgaudinėti savęs, kokie buvo rezultatai – Lietuva buvo izoliuota. Lietuva ėmė aklaiai remti M. Saakašvilį, piršti Ukrainos narystę Europos Sąjungoje. Tačiau ir vėl nebuvo pagalvota – jei jau Ukraina norėtų įstoti į Europos Sąjungą, ji gal būtų pati kalbėjusi, o jei ieškotų globėjo, kreiptusi į Lenkiją. Kam Ukrainai reikia primesti lyderystę?

Tad tas planas tuo ir baigėsi: pakalbėta, pasididžiuta, tačiau nieko realaus nebuvo. Faktiškai su visu tuo lyderiavimu Lietuva santykius ir su Rusija įtempė pernelyg smarkiai. Lietuva ėmė kalbėti, esą gina Europos vertybes, kurių pati Vakarų Europa atsisako. Tai nereikėjo daug proto pagalvoti, kaip kokie vokiečiai reaguos.

Gal ir buvo manoma, kad kažkas konkrečiai daroma, tačiau nebuvo pastebėta, kiek pykčio kaupėsi Europoje. Juk Europos Sąjungoje galioja absoliutaus konsensuso principas.

– Lyderystės regione iniciatyva buvo akademinė. Koks yra akademinio pasaulio atstovų indėlis į Lietuvos užsienio politikos formavimą apskritai?

– Akademikai turėjo įtakos, žinoma. Paprastai diplomatai panašiu grandiozinių ambicijų nesugalvoja – jie arba dirba su akademikais, arba paskaito akademinis straipsnius, arba, kaip Amerikoje, jeigu žmogus parašo keletą gerų straipsnių užsienio politikos tema, jis pakviečiamas dirbti į Valstybės departamentą. Taigi nemanau, kad ši koncepcija buvo paties A. Valionio ar kitų iš URM sugalvota.

Lietuvoje taip jau yra, kad daugelis gyvena Vilniuje, kalbu apie diplomatus, politikus ar akademinio pasaulio atstovus. Tad jie visi

dažnai susitinka. Be to, nemaža dalis, pavyzdžiui, TSPMI auklėtinių dirba URM – ar tai būtų L. Talat-Kelpša, ar Ž. Pavilionis. Be abejo, visi jie yra klausę R. Lopatos paskaitų.

Arba, kai vyksta koks priėmimas, tai gali sutikti ir diplomatus, ir žurnalistus, ir akademikus. Iš esmės tai natūralus reiškinys. Diplomatai neturi pakankamai laiko generuoti minčių. Eilinis diplomatas turi daug kasdienių darbų. Jis neturi laiko.

Kitas dalykas yra tai, kad, pavyzdžiui, R. Lopata – geras G. Kirkilo draugas. Kai G. Kirkilas buvo premjeras, jis pasamdė M. Jurkyną, kaip savo patarėją. Tai – pakankamai natūralu.

Šiaip jau tada buvo tas laikotarpis, kai ieškota minčių, kaip išsiskirti. Bet jei jie (užsienio politikos formuotojai) būtų rimčiau ar šiek tiek kukliau mąstę, rezultatai būtų geresni. Kitaip sakant, galima buvo nuo mažesnių darbų pradėti. Pavyzdžiui, Šiaurės šalys rado savo nišą. O Lietuvos akademikai, regis, pernelyg daug prisiskaitė knygų apie geopolitiką ir įsivaizdavo, esą jie yra kisindžeriai – pradėjo planuoti, bet pamiršo, kad pinigų stinga. Jei nori tinkamai atlikti kokį nors vaidmenį, reikia įvertinti savo turimus svertus. Lietuva neturi svertų. (...)

Paprastai viena grupė akademikų būna įtakingesnė, kita – ne tokia. R. Lopata turėjo nemažai pažįstamų, tad jie turėjo savo grupę. Šia prasme galima kalbėti ir apie neformalius susitikimus.

Akademikų ratas, žvelgiant į jų nagrinėjamus klausimus, yra gana siauras, tad daugelis yra pažįstami. Kitas klausimas yra lėšų. Šiaip akademikų algos yra gana skurdžios, bet jei gauni kokį nors užsakymą iš URM, jau gali gyventi. Visi tie analitiniai centrai juk yra URM išlaikomi.

– Kokias institucijas ir jų atstovus įvardytumėte svarbiausiais lyderystės regione idėjos sumanytojais ir rėmėjais?

– Kalbant apie prezidentą V. Adamkų, mano galva, ši koncepcija jam buvo primesta. Bet juk kas nenori būti lyderis? Tad po kurio laiko jam tapo nesvetima ši mintis.

Įdomus reiškinys yra tai, kad 2007–2008 m. URM veikė visiškai savarankiškai. Didžioji dalis visų iniciatyvų atėjo iš ministerijos, o prezidentas jas faktiškai pasisavino. Tačiau reikia būti tvirtu prezidentu, kad to nedarytum. Kiek URM turi pareigūnų? O juk prezidentas turi kur kas mažiau patarėjų. Ir jie vis vien turi pasikliauti tuo, ką duoda URM. Ministerijos paprastai turi didelę įtaką, nes jos turi ekspertizę. Vargu ar prezidento patarėjas, jeigu iki tol nesidomėjo Lenkijos problematika, galėtų pasakyti, kokie mūsų santykiai ir ką reikėtų daryti. Savaime aišku, kad jis eis į URM ir ministerija duos atsakymą.

Kitas dalykas – asmenybės buvo svarbios. Pavyzdžiui, A. Januška daug ką padarė. Tai labai nestebina. Iš esmės, jei A. Januška kūrė tokią politiką, jei jam niekas nesipriešino, tai jis sutelkė aplinkui save bendraminčius.

Tiek pirmojoje V. Adamkaus kadencijoje, tiek antrojoje A. Januška ir jo sąjungininkai turėjo įtakingas vietas URM. Na, o kai tau siūlomas toks dalykas, (...) kai siūloma būti lyderiu, atsispirti tokiems gundymams nėra lengva. Tad V. Adamkus su tuo sutiko, o tie žmonės, kurie siūlė, taip pat manė, kad tai yra tokia koncepcija, kurios šalies vadovas neatmes. Juk, pavyzdžiui, iš kur buvo didžioji dalis V. Adamkaus patarėjų užsienio politikos klausimais? Iš URM. JAV arba Vokietijoje URM niekuomet nesiūlytų, kas galėtų patarinėti šalies vadovui.

Kita vertus, nemanau, jog tie vadinamieji valstybininkai yra koks klanas. JAV taip pat yra dešinieji, yra ir kairieji akademikai. Jie turi pažįstamų valdžioje ir t. t. Kas jie (valstybininkai) buvo, aš nežinau, bet nemanau, kad tai buvo gilus sąmokslas.

Nors URM galia iš tiesų buvo disproporcinė. Matyt, V. Adamkus jau buvo vyresnis, o pajėgumas su amžiumi mažėjo. Kai G. Kirkilas buvo

premjeras, labiau rūpinosi vidaus reikalais. Neišvengiamai buvo poreikis daugiau patikėti URM atsakomybės.

6. Pokalbis su prof. dr. Egidijumi Motieka (2014 m. birželio 14 d.). Apie lyderystės regione iniciatyvą.

– Buvote vienas iš pagrindinių lyderystės regione iniciatyvos idėjos autorių ir naujosios užsienio politikos koncepcijos kūrėjų. Kas lėmė, kad sugalvojote tokią koncepciją?

– Pradėsiu nuo to, kad prezidentūroje, URM ir VSD 2001 m. susiklostė padėtis, kai visos trys institucijos tiek atskirai, tiek ir pasitardamos tarpusavyje suvokė, kad Lietuvos užsienio politikoje atsiranda vakuumas. Daugeliui Lietuvos politikų šis vakuumas atsirado, matyt, tik 2004 m. pavasarį, o mes šį vakuumą išvelgėme gerokai anksčiau. Tad buvo pradėta įvairiais lygiais tartis, kaip šią problemą spręsti.

2003 m. vasarą į VSD vadovą M. Laurinkų, o po to į mūsų analitikų grupę, kurioje buvau aš, taip pat T. Janeliūnas ir N. Statkus kreipėsi URM vadovai, kviesdami parengti naują užsienio politikos koncepciją. Pradėjome dirbti 2003 m. rugsėjo mėnesį. Grupėje dar buvo L. Talat-Kelpša, A. Januška, R. Lopata. T. Janeliūnas prisijungė rašant. Užsakovai dirbo mažiau, rengėjai daugiau. Vėliau pasitraukė R. Lopata. Jau gruodį koncepcija buvo baigta ruošti.

Mes (VSD analitikai) buvome geopolitikai ir tarptautininkai. Tad ir koncepcija buvo geopolitikos realizmo pagrindu sukurta. Bet iš esmės regionalizmas suponavo geopolitiką.

Esmė (koncepcijos) buvo kokia?

Tai buvo siekis integruotis į sprendimų priėmimo procesą Europos Sąjungoje. Bandyti prieiti prie sprendimų priėmimo. Kitas aspektas – prieita prie išvados, kad reikia regionalizuoti problemą, tačiau tada kilo klausimas, kaip tai padaryti?

Taip ir atsirado aktyvios, matomos Lietuvos Rytų politikos koncepcija, kurios esmė – kurti draugų ratą Europos Sąjungos viduje, su kuriais bus einama į Europos Rytus. Pirmiausia tas ratas buvo Latvija ir Lenkija. Ne Estija. Tai buvo Lietuvos ir Lenkijos strateginė partnerystė, orientuota į Rytus, siekiant, kad Vakarų Europa vykdytų aktyvią Rytų užsienio politiką per Lietuvą ir Lenkiją.

Kas dabar mažai akcentuojama – regiono lyderystės koncepcijos nebuvo. Buvo Lietuvos ir Lenkijos regiono lyderių koncepcija. Pavieniui Lenkija gali imtis tokio vaidmens, Lietuva – ne. Buvo suvokta, kad Lietuva bus jaunesnioji partnerė – aktyvi, bet žingsniu atsilikusi.

Tačiau po to buvo nutarta neakcentuoti tos dvinarės koncepcijos ir į žiniasklaidą prasibrovė klišė, esą Lietuva yra regiono lyderė. Iš esmės buvo Lietuva ir Lenkija, potencialiai pritraukiant Latviją. Antras ratas buvo (esant galimybei) pritraukti ir Estiją ar Šiaurės šalis. T. y. išplėsti suinteresuotų šalių grupę. Taip ir buvo daroma.

– Minėjote URM, VSD ir prezidentūrą, kaip svarbiausias institucijas, iš kurių ši idėja kilo. Galėtumėte papasakoti daugiau, kaip viskas vyko?

– Iš pradžių buvo naujosios užsienio politikos koncepcija, t. y. maždaug šimto lapų darbas, kuriame buvo nubrėžtos gairės, o po tos gairės buvo detalizuotos Lietuvos užsienio politikos strategijoje. Beje, ji yra įslaptinta. Kalbant apie mūsų grupę (VSD analitikų), tai buvo penkių žmonių grupė. Parašėme ir pateikėme – visų pirma A. Valioniui, o po to A. Paulauskui (laikinajam prezidentui) patvirtinti.

Po to URM įslaptino koncepciją – gavo priėjimą prie šio dokumento tik KAM ir URM vadovybė. Tiesa, buvo galima susipažinti, bet tik su leidimu. Nors iš tiesų viskas buvo aprašyta knygose, nieko slapto ten nebuvo. A. Paulausko parama buvo labai aktyvi.

Prezidentūra 2003 m. buvo tapusi *paksine*. Iš ten žmonės išėjo. Daugelis grįžo į URM, kai kurie į VSD. Kalbant apie lyderystę regione, akivaizdžiai prisidėjo M. Laurinkus, A. Valionis, A. Januška, G. Dabašinskas, N. Statkus, T. Janeliūnas, L. Talat-Kelpša, R. Lopata, E. Ignatavičius (diskusijoje buvo aktyvus E.M.), Vytautas Naudužas, P. Vaitiekūnas, Povilas Malakauskas (iš KAM), Vaidotas Urbelis. Jis buvo įsiurbtas valstybininkų.

TSPMI taip pat svarbus buvo. R. Lopata nerašė, tačiau buvo aktyvus rėmėjas. Tiesa, E. Nekrašas ir Jonas Čičinskas nebuvo įsitraukę. Taip pat žiniasklaida: Marius Laurinavičius, Edmundas Jakilaitis, Audrius Siaurusevičius (daugiau iš publicistinės pusės kalbėjo E.M.). Visa žiniasklaida buvo plačiai įtraukta. Regis, dar 2001–2002 m. M. Laurinkus įtraukė žiniasklaidą.

R. Lopata buvo diskusijų epicentras. Iki 2003 m. prezidentūra buvo, po to jau tik VSD ir URM.

Kitaip tariant, svarbiausi šios koncepcijos diegėjai buvo valstybininkai, o jų centras buvo URM. Viskas vyko šių žmonių pagrindu. Ž. Pavilionis buvo svarbi figūra. Jo buvo didžiulė parama šiai koncepcijai. Jis buvo A. Januškos pavaldinys.

Valstybininkai buvo įvairi pagal politines pažiūras samplaika. Tačiau nebuvo problemų susitarti tarp konservatoriaus M. Laurinkaus ir socialdemokrato A. Januškos. Visi jie buvo bendraminčiai. Tai buvo 40 žmonių: dešimt aktyvūs, kiti remiantys.

1998–2007 m. tai buvo varomoji užsienio politikos jėga. Neformali grupė. Nebuvo jokio pavaldumo. Bendraminčiai. Daugiausia padarė tada, kai turėjo valdžią trijose institucijose. Tuo metu užteko grupės pastangų.

Politikai / diplomatai

1. Pokalbis su Gediminu Kirkilu (2014 m. balandžio 12 d.). Apie sprendimą dėl paramos JAV dėl Irako karo.

– 2003 m. užėmėte aukštas pareigas užsienio politikos formavimo mechanizme – dirbote Seimo URK pirmininku ir dar priklausėte NSG komitetui. Jūsų nuomone, kas vertė Lietuvą remti Vašingtoną dėl Irako karo?

– Mes neabejojome, kad turėsime paremti JAV dėl Irako karo. Juk mūsų pakvietimas į NATO nebuvo tikras. Tapome tikri, kai JAV Senatas ratifikavo mūsų priėmimą. Įtampa buvo gan didelė. Tačiau mes laikėmės proamerikietiškos linijos ir, manau, buvome teisūs.

Žinoma, mes suvokėme, kad turime dirbti ir su kitais savo partneriais. Irako karo metu mes labai stengėmės išlaikyti konsensusą NATO gretose. NATO parlamentinėje asamblėjoje mes balsavome už prancūzus, kad NATO nesuaižėtų. Žinojome, kad reikėjo palaikyti amerikiečius, tačiau konfliktas transatlantinėje erdvėje buvo jau smarkiai išibėgėjęs. Prancūzija jau kalbėjo, kad išeis iš NATO. Daugelis valstybių panašiai kalbėjo.

– Kaip atsirado ir buvo priimtas sprendimas?

– Na, visuomet amerikiečiai kreipiasi į visus partnerius. Buvo priimtas sprendimas, kad ne visą NATO reikės įtraukti, o atskiras sąjungininkes. Beje, mes buvome vieni pirmųjų, į kuriuos kreipėsi. Tai buvo dar V. Adamkaus prezidentavimo metu. Tada ir buvo priimtas sprendimas, t. y. pačioje pabaigoje V. Adamkaus kadencijos. O R. Paksas vėliau jau nesiėmė nieko keisti. Kita vertus, R. Paksas nebūtų kažko ir pakeitęs, nes URM ir KAM buvo vienareikšmiškai už paramą.

R. Paksas, kuris tada buvo prezidentu, regis, turėjo dvi Valstybės gynybos tarybas dėl to. Nepamenu, kad kažkas pasisakytų prieš paramą.

Nežinau, ką manė R. Paksas asmeniškai, tačiau jis tada buvo gana prispaustas spaudos, todėl bandė kuo greičiau padaryti vizitą į JAV, kad parodytų, kad nedirba Rusijai. Šiuo požiūriu, viešoji opinija, kurią formavo spauda, ekspertai darė teigiamą poveikį.

Vis dėlto pirmiausia buvo V. Adamkaus komandos nariai. Taip pat KAM. L. Linkevičius buvo aktyvus, vėliau aš jį pakeičiau KAM. Seimo Saugumo ir gynybos komitete buvo palaikymas. A. Valionis – neabejotinai. (...)

Socialdemokratų partijoje diskusija vyksta iki šiol. Kalbant apie V. Andriukaitį, jis buvo prieš. Frakcijoje, tiesa, nebuvo daug kritikų. Daugiausia opozicijos teko girdėti būtent iš V. Andriukaičio. Šiaip jau daugelis frakcijoje neturėjo nuomonės. Galbūt koks Bronius Bradauskas būtų prieš, tačiau negirdėjau.

Kritikams atrodo, kad mūsų rinkėjai taip mąsto. Vytenis (Andriukaitis) labai aktyvus visada. Jis oratorius. Jis visuomet uždega tas temas partijoje. Dažnai keldavo įvairių klausimų.

Žinoma, reikšmingą vaidmenį atliko valstybininkai: A. Januška, daugelis ambasadorių, daugelis viceministrų. Nepamenu, kad būtų kažkas iš jų prieš. Iš V. Adamkaus komandos jie perėjo į URM.

KAM taip pat buvo pasiruošęs. Kariuomenė taip pat buvo labai entuziastinga šiuo klausimu. T. y. tuometis kariuomenės vadas Valdas Tutkus palaikė.

– Regis, buvo nemažai diskusijų Seime?

– Šiaip jau Seime beveik visada pavyksta suburti konsensusą daugeliu reikšmingų strateginių užsienio ir saugumo politikos sprendimų. Taip pat ir dėl Irako karo.

Tiesa, buvo turbūt koks trylika parlamentarų, kurie labai priešinosi karių siuntimui į Iraką. Tikrai buvo tokių, kurie sakė prieš. Buvo iš R. Pakso

partijos, iš socialliberalų. Mūsų frakcija (Socialdemokratų) laikėsi aiškios pozicijos. Ir, manau, kad sprendimas dėl Irako buvo teisingas.

2. Pokalbis su G. Kirkilu (2014 m. balandžio 12 d.). Apie Naująją Lietuvos užsienio politiką.

– Ką galėtumėte pasakyti apie lyderystės regione iniciatyvą, jos atsiradimą? Kas tai nulėmė?

– Po 2004 m. buvo didelis įkvėpimas – reikėjo kažkokio vaidmens mums. Prijungėme Ukrainą, Moldovą. Entuziazmas buvo perduoti mūsų patirtį jiems. Mes išmanėme regioną, dirbome su jais, žinoma, ir su vakariečiais. Visi, kas tuo metu dalyvavo užsienio politikoje – ar tai būtų Seimas, ar prezidentūra, ar ministerijos, ar akademiniai sluoksniai, visi buvome labai entuziastingi.

Nepastebėjau, kad kas nors būtų prieš. kažkas gal ir turėjo savo nuomonę, kokią savarankiškesnę ar kitokią, tačiau nebuvo didelių nesutarimų. Galbūt dėl Baltarusijos buvo diskusijų daugiau, dėl Kaliningrado.

Gimė viskas URM ir TSPMI. Sakyčiau, gerokai iki R. Pakso prezidentavimo. Gal kokiais 2001 m.

Inspiruota idėja buvo URM, labai daug prisidėjo TSPMI, konkrečiai, R. Lopata. R. Paksas, tiksliau, A. Medalinskas galbūt bandė tęsti, tačiau V. Adamkaus laikais viskas subrendo. Žinoma, pradžioje buvo naivios idėjos – neva sureguliuosime Karabacho konfliktą. Tačiau kontaktus mezgėme.

– Kas buvo svarbiausieji užsienio politikos formuotojai-vykdytojai tuo laikotarpiu?

– Daugiausia formavo koncepciją URM, prezidentūra ir TSPMI. Išskirčiau profesorių R. Lopatą. Daug vyko įvairiausių konferencijų. Žinoma, A. Januška, A. Valionis – jie buvo labai aktyvūs. M. Jurkynas buvo aktyvus, taip pat keletas ambasadorių – Edminas Bagdonas, E. Ignatavičius, daugelis politologų, taip pat istorikas Alfredas Bumblauskas.

Šiuo metu mes neturime tokio branduolio. Valstybininkus kaltindami sąmokslo teorijomis, išmušė iš vėžių, o šiandien nėra kuo juos pakeisti.

V. Adamkus pats labai intensyviai dalyvaudavo. V. Landsbergis taip pat visuomet buvo visur. Jo įtaka buvo labai didelė. A. Paulauskas. Na, jis nebuvo idėjų generatorius, tačiau jis visuomet palaikė iniciatyvas ir aktyviai įsijungė į veiklą.

Galų gale juk A. Paulauskas A. Valionį delegavo. O A. Valionio privalumas buvo komunikacija. L. Linkevičius taip pat daug vyko visur, tačiau integracijos metu A. Valionis labai daug važinėjo. Jis turėjo daug gerų ryšių su kolegomis.

Pasikartosiu, kad V. Adamkus labai daug prisidėjo. Žurnalistų daug buvo – V. Savukynas, E. Jakilaitis, A. Matonis, A. Siaurusevičius, R. Valatka. V. Adamkus dažnai kalbėdavosi su jais, net namuose savo. V. Adamkus dažnai buvo diskusijų epicentras. A. Brazauskas buvo geras tuo, kad netrukdydavo. Jei mes sugalvojome kokį vaidmenį jam, jis visuomet padarydavo. A. Brazauskas mokėjo susidraugauti su daugeliu žmonių.

V. Adamkus turėjo daug iniciatyvų, jo buvo geri patarėjai. A. Brazauskas nebuvo tas, kuriam pirmiausia rūpėjo užsienio reikalai, tačiau savo vaidmenis jis atlikto labai gerai.

Seime aš buvau šalininkas, R. Juknevičienė, A. Kubilius, P. Auštrevičius, A. Medalinskas, Saulius Pečeliūnas, Justinas Karosas.

Daugelis domėjomės užsienio reikalais. Taip pat Česlovas Juršėnas domėjosi. Kaip Seimo pirmininkas, jis buvo labai liberalus, leido mums veikti. Labiausiai domino jį Lenkijos klausimas. Europos Sąjungos

entuziastas buvo didelis. Č. Juršėnas visuomet Europos Sąjungos aktus diegdavo.

3. Pokalbis su Justu Vincu Paleckiu (2013 m. lapkričio 25 d.). Apie sprendimo Lietuvai siekti narystės NATO atsiradimą ir priėmimą.

– Buvote prezidento A. Brazausko referentas užsienio politikos klausimais. Kokios, jūsų nuomone, vidaus arba išorės aplinkybės lėmė tokios užsienio ir saugumo politikos iniciatyvos atsiradimą?

– Pamenu tiek, kad pirmieji pokalbiai vyko dar iki pučo Maskvoje. Paskui, be abejo, kai buvo Lietuva pripažinta, visi supratome, kad tik mūsų gerų norų nepakanka, kad reikia Vakarų struktūrų pritarimo, kad esame subrendę.

Tiesa, neutralumas atrodė tada patraukliausia idėja. Ir gana ilgą laiką. Ir tas balansas tarp Rytų ir Vakarų, (...) manau, kad ir šiais laikais galėtų būti nepamirštas. Tikslas ir noras turėti ryšių Vakaruose buvo labai ryškus.

– Ką įvardytumėte svarbiausiais užsienio politikos formuotojais (1989) 1990–1994 m.?

– Dėl Vakarų krypties tai buvo konkurencija: Sąjūdis veržėsi į Vakarus, tačiau ir LKP veržėsi.

Abiem reikėjo užmegzti naujų ryšių. Sąjūdžiui, žinoma, buvo žymiai lengviau. Į jį buvo žiūrima kaip į naują demokratinę jėgą – buvo parūpinamas kelionių finansavimas, palaikymas. LKP, viena vertus, iki 1990 m. buvo lengviau, nes buvo struktūros, tačiau viskas buvo kontroliuojama iš Maskvos. Kita vertus, buvo ir sudėtinga, nes buvo įtarumas. Todėl kontaktai daugiausia ėjo su socialdemokratinėmis

partijomis. Taip pat su tomis komunistų partijomis, kurios pasuko atsinaujinimo keliu. Buvo kontaktų su Lenkijos, Vengrijos KP.

Pamenu, kad Užsienio reikalų komisijoje vyko diskusijos dėl kelio į Europą. Tuo metu AT vadovybė (V. Landsbergis, B. Kuzmickas) kalbėjo, kad į Vakarus eisime per Skandinaviją. Tuo metu komisijoje buvo daug žmonių – A. Januška, V. Plečkaitis, Č. Okinčicas, aš, kurie sakėme, kad reiktų pagalvoti apie lenkiškąjį kelią. O iš viršaus (Prezidiumo) buvo atsargus žvilgsnis į Lenkiją. Kaip parodė gyvenimas, būtent Lenkijos palaikymas buvo labai svarbus.

A. Brazauskui tapus prezidentu (1993 m.), 1994 m. Seimas priėmė rezoliuciją dėl integracijos į NATO. Tai buvo opozicijos iniciatyva, bet daugumą turėjo LDDP, (...) jeigu ji nebūtų parėmusi iniciatyvos, būtų ji pakibusi ore. Todėl buvo apsispręsta paremti žingsnį.

Dirbau tada užsienio politikos patarėju pas A. Brazauską. Man rūpėjo, kad neapsijuoktume, dėl to laikiausi atsargios pozicijos. Paprastai valstybes pakviečia tapti aljanso narėmis ir reikia pasiekti tam tikrą lygį. Man buvo liepta Briuselyje pazonduoti reikalą. Kalbėjau su pareigūnais, tai jie skeptiškai žiūrėjo. Jie sakė, kad kol kas Albanija tik pasiprašė į NATO. Paklausė, ar norite su Albanija?

Vakaruose buvo žiūrima į Lenkiją, Čekoslovakiją, o greta jų jau būtų Baltijos šalys. Jiems rūpėjo Lenkija, Čekija, žinoma, Baltijos šalys taip pat, tačiau mažiau. Prieš paduodant prašymą, turėjome orientuotis į šias šalis.

Aš paklausiau, ar pageidaujamas prašymas Lietuvos, tai man atsakė, kad nepageidaujamas. Vienintelį prašymą, kaip minėjau, jie buvo gavę iš Albanijos.

Aš perdaviau poziciją A. Brazauskui. Vis dėlto jis apsisprendė kitaip. Jis parašė NATO vadovui laišką su prašymu priimti.

Reikia pripažinti, kad jis buvo teesus. Nebuvo nutylėta, buvo atsakyta. Buvo suprastas Lietuvos noras, nuogaštavimai. Nors prie NATO tai

Lietuvos nepriartino, vis dėlto nebuvo pro šalį tas šūvis. Aišku daugiau reikalingas toks žingsnis buvo dėl vidaus politikos.

– Ką turite galvoje, sakydamas „dėl vidaus politikos“?

– Turiu galvoje tai, kad A. Brazauskas siekė parodyti, kad mes, LDDP, esame tokia pat tautos interesams atstovaujanti partija, kaip ir dešinėsios partijos. T. y., kad tuo atžvilgiu mes nesiskiriame. Jam rūpėjo vidinė konsolidacija. Jis norėjo parodyti, kad susipriešinimo pagrindiniais klausimais nebus. Ir tas susipriešinimas smarkiai sumažėjo. Juk kai LDDP atėjo į valdžią, buvo kalbama, kad bus katastrofa. Kad būsime Rusijos sudėtyje. Vos ne imkite ginklus ir ginkite valdžią.

Susipriešinimas buvo didelis, įtampa buvo didelė. Viskas kabo ant plauko. Aš asmeniškai abejoju sprendimu (dėl NATO), tačiau tai buvo geras sprendimas.

– Grįžkime prie užsienio politikos formavimo klausimo – kokios institucijos, veikėjai buvo svarbūs?

– Buvo radikalūs veikėjai, kurie norėjo eiti į Vakarus, susipriešinę su Rytais. Tačiau buvo ir tokių, kurie laikėsi kitokios nuomonės. „Taip, eikime į Vakarus, tačiau išlaikant gerus santykius su Rytais.“

Kai kurie įsivaizdavo, kad Lietuva turi ateiti į Vakarus, kaip mirtina Rusijos priešininkė. Pavyzdžiui, V. Landsbergis buvo vienas iš kietosios linijos šalininkų, taip pat buvo K. Motieka. O štai B. Kuzmickas buvo švelnesnis, apdairesnis. B. Kuzmickas buvo žymiai artimesnis A. Brazausko požiūriui, t. y. eiti į Vakarus, jis siūlė atsargiai. Aloyzas Sakalas buvo atsargesnis. (...)

Komisijoje buvo apie 15 žmonių. Užsienio reikalų komisijos buvo atsargi pozicija (dėl NATO).

Beje, komisijoje buvo tie, kurie mokėjo užsienio kalbų, kurie domėjosi. Iki 1992 m. svarbiausias galios centras buvo AT. V. Landsbergis domėjosi užsienio reikalais. Iš jo daug iniciatyvų ėjo. Beje, V. Landsbergis labai nemėgo, kad užsienio politika būtų svarstoma. Jis laikė tai savo personaline sritimi – esą tik jis turi įgaliojimus pats spręsti viską. Pamenu, kai AT inicijavome vieną užsienio politikos klausimų svarstymą, tai V. Landsbergis labai tam priešinosi. AT nubalsavo, kad reikia. V. Landsbergis nemėgo, kai užsienio politika svarstoma. Jis net neidavo į Užsienio reikalų komisijos posėdžius. Eidavo B. Kuzmickas. Tiesiog mes komisijoje norėjome parodyti, kad reikia diskutuoti užsienio politikos klausimais. Na, o A. Brazauskas neturėjo pomėgio užsienio politikai, jam daugiau rūpėjo vidaus reikalai. Nors vėliau jis suvokė, kad turi domėtis.

4. Pokalbis su Alvydu Medalinsku (2014 m. balandžio 22 d.). Apie sprendimą dėl paramos JAV dėl Irako karo.

– 2003 m. užėmėte prezidento R. Pakso vyriausiojo patarėjo užsienio politikos klausimais pareigas. Tuo metu buvo svarstoma idėja, o galų gale ir priimtas sprendimas dėl Lietuvos paramos JAV. Iš kur atsirado ši iniciatyva?

– Klausimas dėl Irako iškilo po Europos Sąjungos viršūnių susitikimo. Jame R. Paksas, URM suvokimu, turėjo pašlovinti JAV veiksmus Irake. Tai turėjo būti pirmoji oficiali R. Pakso, kaip šalies vadovo, kalba. Turint galvoje tai, jog Europos Sąjungos narių tarpe šalininkų Irako nebuvo daug, tai buvo gan stiprus R. Pakso pakišimas.

Pamenu, mes užsienio politikos grupėje susirinkome ir parengėme kitą kalbą. A. Valionis laukė R. Pakso kalbos, o kai ėmė R. Paksas skaityti kitą kalbą, jis ėmė klausinėti, kodėl kalba pasikeitė?

Po to domėjimasis situacija Irake buvo didesnis. Buvo daug bendraujama su Amerikos ambasada. R. Paksui buvo kilusi idėja, kad būtų galima Irake dalyvauti Lietuvos verslui. R. Paksas šią idėją pristatė. Tada įvyko su URM vadovais pokalbis, buvo sutarta, kad Lietuva rengs programą, kad aktyviau dalyvausime Irake. Bendradarbiavome su lenkais.

– Kitaip tariant, R. Paksas neprieštaravo sprendimui? Su kuo dar teko derinti šį klausimą?

– R. Paksas buvo dažnai kaltinamas prorusiškumu. Jam buvo svarbu parodyti, kad šios kalbos yra nesąmonė. Pirma R. Pakso kelionė juk buvo į Afganistaną (2003 m. pradžioje).

Na, kalbant apie Iraką, šis klausimas, kaip sakiau, iškilo po Europos Sąjungos viršūnių susitikimo Briuselyje.

Dažniausiai mes trise daug ką sprenddavome: aš, R. Paksas, taip pat A. Valionis. Dėl kitų R. Pakso patarėjų nesu tikras. Aš daugiausia dirbau su užsienio politika, t. y. su Europos Sąjunga ir NATO. Mano grupėje buvo Eitvydas Bajarūnas, Ričardas Šlepavičius. Abu iš URM.

A. Brazauskas, A. Paulauskas, galima sakyti, šį klausimą paliko spręsti prezidentūrai ir URM.

Susiekdavo R. Paksas su A. Januška. Man jis pats sakė. Nemanau, kad susitikdavo kadencijos pradžioje.

Nebuvo kokių nors nuomonių išsikyrimų. R. Paksas buvo gan proamerikietiškas. Derinome pozicijas su URM. Tačiau strigo bendradarbiavimas. Buvo įtampų tarp R. Pakso ir A. Valionio.

Tuo metu Seime vienas pagrindinių Irako karo kritikų buvo V. Andriukaitis. Taip pat R. Pavilionis. Atrama buvo liberaldemokratų frakcija, taip pat socialdemokratai. K. Bobelis, G. Kirkilas aktyvūs buvo rėmėjai. Beje, R. Paksas į Seimą žiūrėjo kiek iš aukšto. Tikėtina, kad Seimas jautė tai.

5. Pokalbis su Rolandu Paulausku (2012 m. gruodžio 5 d.). Apie sprendimo Lietuvai siekti narystės NATO atsiradimą ir priėmimą.

– Buvote vienas iš aktyviausių Sąjūdžio judėjimo narių. Gal galėtumėte prisiminti, kaip atsirado idėja stoti į NATO?

– Daugelį Sąjūdžio dokumentų aš vienaip ar kitaip rašiau, tai galiu patvirtinti, kad juose buvo visur deklaruojamas neutralitetas.

Aš buvau Sąjūdžio Seimo politinės komisijos nariu, o komisija ruošdavo visus politinius pareiškimus.

1990–1994 m. buvo tikrai nepriklausomos, laisvos Lietuvos istorijos laikotarpis. Tuo metu galėjome rinktis: spaudimas iš Rytų baigėsi, Maskva neturėjo aiškios užsienio politikos, o Vakarai nebuvo uždėję letenos.

Kodėl toks buvo pasirinkimas? O kodėl sugriuvo TSRS? Tai buvo įsivaizdavimas, kad tikras gyvenimas – tik Vakaruose. Mes, gyvendami TSRS, šį gyvenimą laikėme apgailėtinu. Ir taip galvojo daugelis. Mes neturėjome galimybės palyginti, įvertinti, o Vakarus vertinome per kino filmų prizmę. Nors tai tebuvo propaganda.

Į politiką aš atėjau jau, pavadinkime, išgijęs nuo Vakarų magijos. Tačiau tokių žmonių buvo vienetai. Daugelis atėjo su vakarietiškais iliuzijomis. Į kiekvieną užsienietį lietuviai žiūrėdavo, kaip į pusdievį.
(...)

Mes, Tautos pažangos frakcija, ilgainiui buvome eliminuoti, nes buvome už visai kitokią Lietuvą. Mes (1992 m.) iškėlėme šūkį „nei į Rytus, nei į Vakarus“. Tačiau visuomenėje niekas nesirinko, politinis elitas pasirinko.

1990–1994 m. pozicijos išsiskyrė tik dėl detalių. Į NATO stoti norėjo visi. Tų, kur sakė nei į Rytus, nei į Vakarus, buvo labai mažai. Nors V. Landsbergis ir A. Brazauskas pešėsi, kartu jie stojo į NATO. Juk be

vieno ar kito mes nebūtume į NATO įstoję. Reikėjo jų abiejų pritarimo. Jie ir buvo kartu.

Galbūt A. Brazausko kompanija ir turėjo kitą suvokimą, tačiau jie, buvę komunistai, bijojo pasakyti ką nors prieš dominuojančią liniją. Manau, kad jie būtų palaikę neutralitetą. Mes vieninteliai išskelėme opoziciją V. Landsbergiui. Netgi žemės pardavimo užsieniečiams klausimu V. Landsbergis bruko reikalą iš karto. A. Brazausko žmonės jautėsi užguiti, pralošę, jie nebūtų priešinęsi V. Landsbergiui. Jie net gavo daugiau vietų rinkimuose, nei turėjo žmonių.

1992 m. visi balsavo už A. Brazauską, kad baigtume chaosą. Tačiau A. Brazauskas nebuvo pasiruošęs. LDDP neužėmė jokios kovingos pozicijos.

– Ką įvardytumėte pagrindiniais užsienio politikos formuotojais tuo laikotarpiu?

– Formaliai buvo V. Landsbergis, kaip faktinis valstybės vadovas. Manau, kad jis formalizuodavo tokias užsienio politikos nuostatas.

6. Pokalbis su Eitvydu Bajarūnu (2014 m. liepos 4 d.). Apie sprendimą dėl paramos JAV dėl Irako karo.

– Buvote deleguotas į prezidento R. Pakso komandą, tiksliau, užsienio politikos grupę. Tada ir buvo priimtas sprendimas dėl paramos Irako karui. Kokių aplinkybių veikiamas atsirado ir buvo priimtas sprendimas?

– Kai iš JAV ėmė eiti signalai, kad reikės paramos, buvo aišku, kad Amerikos valdžia vertins naujųjų NATO narių pasiryžimą prisidėti.

Šiuo atveju nereikėjo kokio tiesioginio raginimo. Kai šalis stoja į NATO, kita šalis turi ginti ją. Taigi turėjome atsižvelgti į šį faktorių.

– Koks buvo prezidento R. Pakso vaidmuo šio sprendimo priėmimo procese?

– Žinote, R. Pakso poziciją žino tik pats R. Paksas. Kiek pamenu, jo linija atitiko Lietuvos strateginį interesą, t. y. narystę NATO, o šis procesas jau buvo paskutinėje fazėje.

Taigi jis žiūrėjo į Vašingtoną. Jis sekė JAV poziciją. Žinojo, kad dalyvavimas Irako kare yra svarbus faktorius, ypač narystės kontekste.

Antras dalykas, kadangi buvo pirmosios R. Pakso darbo savaitės, tai buvo noras, kad sprendimas būtų kuo kolegialesnis. Dėl to vienas pirmųjų posėdžių dėl to buvo būtent Valstybės gynimo tarybos (VGT) posėdis. Į Tarybą rinkosi visų atsakingų institucijų vadovai: KAM, URM, Vyriausybės, kariuomenės, Seimo. Sakyčiau, kad R. Paksas sekė strateginę liniją. Režiumuojant jis nebuvo prieš.

Na, o V. Adamkus labai palaikė JAV. Jo vertybinė skalė buvo aiški. O pirmaisiais mėnesiais R. Paksas siuntė signalus, kad tęs V. Adamkaus liniją.

– Galbūt jums teko dalyvauti VGT posėdžiuose. Kaip jie vyksta, kaip yra priimami sprendimai?

– Neteko. Aš daugiau medžiagą ruošiau. Bet kiek man žinoma, pozicijų išsiskyrimo tuo klausimu nebuvo. Ministras buvo A. Valionis, jis pakankamai pritarė, taip pat žiūrėjome į kitas Vidurio ir Rytų Europos šalis – daugelis linko link dalyvavimo. Juk buvo vadinamasis Vilniaus dešimtukas. Ten buvo aiškus deklarasavimas paramos. Daugelis suvokė, kad nuo Amerikos priklauso mūsų narystė NATO.

– Ką įvardytumėte pagrindiniais užsienio politikos formuotojais tuo laikotarpiu?

– V. Adamkus buvo linkęs labiau remtis URM, o R. Paksas vėliau bandė vykdyti savo liniją. Kita vertus, ta linija nebuvo radikaliai priešinga. Juk buvo bendri svarbūs klausimai svarstomi – integracija į NATO ir Europos Sąjungą.

R. Paksas suvokė, kad nuo šio kurso nueiti negalima. Žinoma, kiekvienas valstybės vadovas turi savo liniją.

Aš, pavyzdžiui, buvau deleguotas į prezidentūrą iš URM. Tad mano darbas buvo suderinti pozicijas tarp URM ir prezidentūros. Matote, URM yra aparatas ir su juo reikia dirbti. Būtų keista, jei prezidentas imtųsi pats ką nors galvoti. O ir negali vienas žmogus imti ir sugalvoti kažką. Dažnai pozicijos, sugalvotos politologų, gerai skamba, tačiau teoriškai. O praktiškai viskas yra daug sudėtingiau. Didžiąją dalį informacijos visuomet gauni iš URM. Tad mes, prezidento užsienio politikos grupė, nieko pernelyg neimprovizavome. Nors URM taip pat neturi visiško monopolio užsienio reikaluose.

Kalbant apie Iraką, žinoma, URM ministras A. Valionis, KAM vadovas L. Linkevičius buvo reikšmingi rėmėjai. A. Brazauskas neprieštaravo, tiesa, jis dažniau rūpinosi ekonomine užsienio politika. Nors ir jis sekė įvykius.

Pagaliau dėl kertinių užsienio saugumo politikos tikslų visuomet egzistavo konsensusas. Politinės partijos pasirašė net įsipareigojimus šiuo klausimu. T. y. dėl Europos Sąjungos ir NATO.

7. Pokalbis su Antanu Valioniu (2014 m. liepos 2 d.). Apie sprendimą dėl paramos JAV dėl Irako karo.

– Buvote vienas iš pagrindinių užsienio politikos formuotojų 2003 m. pradžioje. Kokių aplinkybių veikiamas atsirado ir buvo priimtas sprendimas dėl paramos JAV dėl Irako karo?

– Na, Irakas buvo esminis momentas, norint įrodyti, kad mes esame verti narystės NATO. 2002 m. mes buvome pakviesti į NATO, o 2004 m. jau kėlėme vėliavas prie Šiaurės Atlanto aljanso būstinės Briuselyje. Tarp 2002–2004 m., tiksliau sakant, po 2001 m. rugsėjo 11-osios, kai buvau susitikęs Budapešte su JAV valstybės sekretoriumi Colinu Powellu, Amerikos politika iš esmės pasikeitė. Pamenu, C. Powellas tada buvo grįžęs iš Afrikos, nes iki rugsėjo 11-osios G. W. Busho administracijos programos pagrindu turėjo tapti darbas Afrikoje.

Jis man pasakojo, kokius baisius dalykus matė Afrikoje: apie vaikus, sergančius AIDS, ir t. t. Amerikos noras buvo padėti Afrikoje stiprinti ekonomiką, padėti Afrikos šalims.

Tačiau 2001 m. rugsėjo 11-oji viską pakeitė. Mes, stodami į NATO ir jausdami tos, pavadinkime, senosios Europos skeptišką požiūrį, neturėjome kitos išeities, kaip parodyti NATO sąjungininkams, veikiau pagrindinėms sąjungininkėms Jungtinėms Valstijoms, jog remiame Vašingtono veiksmus. Tuo metu visos Vilniaus dešimtuko valstybės palaikė JAV. O juk iš to ir buvo garsusis pasisakymas, kad mes „praleidome progą patylėti“. Pamenu, aš tada Prancūzijos televizijoje atsakiau, kad mes jau buvome sąjungose, kuriose reikėdavo tylėti, o dabar stojome į sąjungą, kurioje norime kalbėti.

Paprasčiausiai turėjome įrodyti, kad esame konstruktyvūs sąjungininkai. Kad nesiekiame, tiesiog keliauti be bilieto, o perkame bilietą.

2004 m. savo kalboje NATO pasakiau, kad iki 2008 m. pasieksime 2 proc. BVP gynybai. Mes realiai tą ir darėme. Mes aiškiai parodėme, kad neketiname važiuoti be bilieto, o norime važiuoti su bilietu. Todėl ir dalyvavome Irake.

Mes parodėme, kad esame rimti dalyviai sprendimuose, kurie priimti, rimti diskutantai priimant sprendimus. Suvokėme, kad jei NATO dalyvauja ten (Irake), tai ir mes, kaip būsimieji NATO nariai, taip pat turime dalyvauti.

Mes nuo pat pradžių visur dalyvavome – kaip kariai, kaip politikai, kaip užsienio politikai, kurie turėjo parodyti savo brandą, savo pasiryžimą dirbti, ypač tokiam etape, kai tu dar esi kandidatas. Taigi turi pademonstruoti savo intencijas ir savo sugebėjimus.

– Kas dar be jūsų, t. y. URM, aktyviai prisidėjo prie šio sprendimo atsiradimo ir priėmimo?

– Iš esmės KAM ir URM buvo pagrindinės institucijos. Mums reikėjo daugiausia pasverti. KAM reikėjo galvoti apie finansus, logistiką, o URM atliko užsienio politinę analizę. Žinoma, Vyriausybė, prezidentas V. Adamkus, kuris puikiai suvokė mūsų santykių su Jungtinėmis Valstijomis svarbą.

Kas dėl R. Pakso, manau, kad atsakyti gali tik pats R. Paksas. Mano nuomone, jo pozicija buvo viduje priešiška. Tačiau formaliai, kadangi viskas labai siejosi su NATO, su Europos Sąjungos integracija, jis reiškė daug paramos. Nežinau, kiek tai buvo jo įsitikinimas, kiek viešųjų ryšių akcija, matyt, čia jau kiti gali analizuoti. V. Adamkus, kaip jau sakiau, vienareikšmiškai rėmė, o dėl R. Pakso, kaip minėjau, man yra sunku ką pasakyti.

Sprendimas šiaip jau buvo priimtas prie V. Adamkaus.

Pagaliau, kalbant apie kitas institucijas, kariuomenės vadai, ministrai, premjeras, prezidentas (V. Adamkus) ir jo aplinka. Tai buvo A. Januška, Egidijus Meilūnas, tuo metu dirbę patarėjais. Ten būdavo rimtos diskusijos, jie formavo užsienio politiką.

Kalbant apie Seimą, na, normalioje demokratinėje valstybėje visuomet gali būti kitaip manančių, kurie nebijo deklaruoti savo pozicijos. Vis

dėlto nieko rimto nebuvo, kalbu apie pasipriešinimą. Seimo parama visuomet buvo gauta.

8. Pokalbis su A. Valioniu (2014 m. liepos 2 d.). Apie lyderystės regione iniciatyvą.

– Ką galite pasakyti apie lyderystę regione – iš kur kilo ši idėja?

– Turėjome optimalų Lietuvai pasiūlymą: Lietuva drauge su Lenkija, viena vertus, įvertinus mūsų ryšius su Baltijos ir Šiaurės šalimis, kita vertus, atsižvelgus į Lenkijos ryšius su Višegrado ir (iš dalies) vadinamosiomis Veimaro valstybėmis, turėjome nemažai bendrų interesų. Mes buvome naujosios Europos Sąjungos narės, jeigu pamenate Donaldo Rumsfeldo pasakymą apie naująją Europą. Taip pat priklausome Šiaurės-Vidurio Europos regionui, kuris turi daug panašių interesų tiek Europos Sąjungos, tiek NATO formatuose.

Tad ir buvo pasiūlymas, kad visi drauge mes galime tuos bendrus interesus realizuoti per daugkartines aktyvias priemones veikiant NATO, Europos Sąjungoje ir Rytų Europos regione.

2004 m. Ukrainos krizės mediavimas parodė, kad mes galime tapti tais lyderiais. Deja, vėliau po 2008 m. absoliučiai viskas baigėsi. Šiuo metu galime tik su ironija kalbėti apie mūsų lyderystę.

Nepaisant to, tai (lyderystė regione) buvo gerai ištyrinėtas, toli gražu ne subjektyvus, o labai objektyvus sprendimas. Žinoma, galima buvo pasirinkti ir kitaip. Juk kitos valstybės svarstė būti Europos auksinėmis provincijomis, tačiau mums atrodė, kad tą tuštumą, kuri atsirado po mūsų prisijungimo prie Europos Sąjungos ir NATO, galime užpildyti būtent aktyvia, matoma regionine politika. Ji turėjo duoti dividendų ir Europos Sąjungos politikai.

Mes, panaudodami Lietuvos turimą Rytų kaimynų ekspertizę, taip pat savo patyrimą pereinant iš to būvio, kai visi buvome kartu TSRS, į tą

būvį, kur mes esame ir kur jie (Rytų Europa) nori būti, suvokėme, kad galime būti naudingi. Juk mes galime ne tik pakalbėti, o ir parodyti, kaip tą padaryti.

Ką mes šiuo metu matome?

Tai, kad likusių Rusijos įtakos sferoje valstybių bendrasis vidaus produktas – gerokai mažesnis nei Europos Sąjungos šalių. Antras dalykas, mes gauname dideles galimybes realizuoti savo matymą Rytų valstybių atžvilgiu, kaip visos Europos Sąjungos politiką. Sugebame pateikti savo gerus ekspertinius pasiūlymus, t. y., kaip spręsti vienus ar kitus klausimus rytinėse valstybėse, esame geri politikos vykdytojai, o ši politika jau yra bendra Europos Sąjungos politika.

– Ką įvardytumėte pačiais svarbiausiais lyderystės regione iniciatyvos kūrėjais?

– Visų pirma Strateginių studijų centras (SSC) dirbo, buvo kelios studijos parašytos. Nebuvo taip, kad to užsinorėjo keli žmonės.

Apsvarstėme, kad Lietuva negali likti pasyvi euroatlantinėje bendruomenėje. Mums netiko jokios auksinės provincijos. Lietuvos geopolitinė vieta ir jos galimybės buvo svarbios.

Antra, buvo svarbu mobilizuoti visuomenę. Kaip anksčiau. Juk anksčiau buvo aišku, kad mūsų tikslai yra NATO ir Europos Sąjunga. Viskas buvo aišku. Vėliau pasidarė tuštuma. Žmonės liko be jokio mobilizuojančio faktoriaus užsienio politikoje. Tad šis pasiūlymas ir buvo, viena vertus, labai atitinkantis užsienio politiką, kita vertus, mobilizuojantis. Buvome drąsūs, sprendėme ką darome.

O apie idėjos kūrėjus – na, aktyviai dalyvavo akademikai, pavyzdžiui, E. Motieka, taip pat L. Talat-Kelpša, aš, A. Januška. Kaip sakiau, SSC aktyvus buvo. Jį įkūrė KAM, URM ir VSD. Mes viską pateikėme laikinai einančiam pareigas prezidentui A. Paulauskui.

Svarbu ir tai, kad atitiko ir partijų programas. A. Paulauskas ir A. Brazauskas neprieštaravo. A. Paulauskas netgi daug išvelgė pozityvių dalykų.

9. Pokalbis su Laimonu Talat-Kelpša (2011 m. rugpjūčio 20 d.). Apie lyderystės regione iniciatyvą.

– Kaip gimė idėja, kad Lietuva turi būti matoma, aktyvi regiono lyderė?

– Ši iniciatyva buvo laikmečio nulemta aplinkybė. 2002 m. NATO paskelbė, kad Lietuva taps Aljanso nare, o 2003 m. buvo žinoma, kad Lietuva ir kitos devynios Rytų-Vidurio Europos valstybės įstos į Europos Sąjungą.

Tad tuo metu iškilo gan aiškus klausimas – ką toliau darysime? Dešimt metų Lietuvos politinis elitas ir visuomenė gyveno su dviem strateginiais uždaviniais, t. y. įstoti į Europos Sąjungą ir NATO. Tai ne tik lėmė, kaip buvo skirstomi valstybės ištekliai, o ir kaip veikė politikos mechanizmai.

O kai įstojome, užsienio politikoje subrendo aiškus vakuumas. Buvo aišku, kad jei nebus imtasi sprendimų, pasiūlymų niekas jų ir nesugalvos. Apskritai diskusijų labai didelių nebuvo. Bet vienas iš tikslų buvo įtraukti visuomenę į diskusiją, konsensuso pagrindu išplėtoti tą naują koncepciją.

Paskui (diskusijų eigoje) net išryškėjo tokia pozicija, kad galima apskritai nieko nedaryti. Panašus dalykas esą yra daugelyje Europos Sąjungos valstybių. Tai buvo vadinamosios auksinės provincijos (koncepcija). Šia prasme valstybė perima Europos Sąjungos daugumos sprendimus, pritaiko savo nacionalinėje praktikoje ir dalyvauja.

Analizuojant buvo matyti, kad ne visi sprendimai ir ne visada Lietuvai bus naudingi. Tą ypač išryškino derybos dėl tranzito į Kaliningradą. Atrodė, kad susėda dvi pusės – Rusija ir Europos Sąjunga – sutaria, o

Lietuva turi už tai sumokėti: pastatyti koridorių ir dar sumokėti už pervežimus.

Buvo aišku, kad reikia parodyti iniciatyvą, užsiimti nišą besiformuojančioje Europos Sąjungos užsienio politikoje. Tada prasidėjo diskusijos dėl bendrosios Europos Sąjungos užsienio, saugumo ir gynybos politikos. Pradėjo formotis Rytų politikos koncepcija ir t. t.

Buvo aišku, kad jei mes nieko nedarysime, tai ši politika bus formuojama be Lietuvos nuomonės. Jei niekas nesuformuluos mūsų interesų, jie ir nebus iškelti Europos Sąjungoje. Todėl ir pasiūlyta mintis, kad Lietuva turi būti matoma, aktyvi valstybė. Ir ji turi būti matoma Rytų regione.

Matomumas visuomet yra aktualus klausimas mažai valstybei. Visos mažosios Europos ir pasaulio valstybės siekia būti pastebėtos, kad jų balsas būtų išgirstas. Todėl šios valstybės turi aktyviai dirbti, o ne sėdėti sudėjusios rankas. Na ir tokia valstybė turi būti įtakinga valstybė ir to siekti įvairiais būdais ir priemonėmis.

Vienas iš variantų buvo regiono centro koncepcija. Po to jau diskusijose su politinėmis partijomis buvo klausama, kokio centro? Spauldoje buvo paskelbta nemažai straipsnių – A. Gričius paskelbė nemažai įdomių straipsnių, R. Lopata ištraukė į šiuos klausimus. Baigėsi tuo, kad toks pavadinimas taip ir nebuvo įvardytas.

Tiesa, žiniasklaida įsivardijo tai kaip regiono lyderystę. Na, tai jau buvo ambicingesnė idėja.

Lyderystė jau suponuoja specifinį veikimo būdą. Bet tai, kas buvo surašyta partijų susitarime ir Seimo 2004 m. gegužės 1 d. priimtoje rezoliucijoje, įtvirtino Lietuvą kaip matomą, aktyvią ir įtakingą valstybę. Toks buvo istorinis kontekstas.

– Buvote vienas iš svarbiausių šios koncepcijos arba iniciatyvos kūrėjų ir diegėjų. Galite detaliau papasakoti, kaip viskas vyko?

– Tradiciškai buvo suformuota darbo grupė. Turiu galvoje, užsienio reikalų ministro sudarytą darbo grupę. Tą grupę sudarė tiek akademinio pasaulio, tiek diplomatinės tarnybos atstovai. Jie tą koncepciją ir sukūrė. Pirminiame variante ji buvo akademinė koncepcija. Tiek regiono lyderystė, tiek auksinė provincija juk nėra oficialiai politikų taikomi pavadinimai. Tai yra akademikų pasiūlyti modeliai. Klausimas, kaip jie išplėtojami ir išverčiami į politinę kalbą.

Buvo organizuotas nė vienas susitikimas su politinėmis partijomis, pristatant, diskutuojant, išklausant. Sakyčiau, kad politinių partijų susitarimas dėl koncepcijos ir buvo tas politinis dokumentas, kuris įprasmino visą atliktą darbą. Tai yra į politinę kalbą išversta lyderystės regione koncepcija.

Pamenu, kad pirminį juodrašį mums atnešė į URM. Tačiau tai, ką mes teikėme vadovybei, jau buvo kitokia koncepcija. Iki to laiko buvo keletas diskusijų šiuo klausimu, net aštrių. Jose dalyvavo analitinių centrų atstovai. (...)

Kalbant detaliam apie darbo grupės veikimą, koncepcijos rengėjai ruošia juodraštinus variantus, o darbo grupė juos diskutuoja, reiškia pastabas. Po dviejų savaitių, kai būna atsižvelgta į pastabas, darbo grupė vėl renkasi. Supraskite, apimtytys buvo nemažos, reikėdavo laiko paskaityti, įsigilinti.

Iš pradžių buvo dirbama taip, po to, kai jau įsijungė politinės partijos, registruodavome jų narių pastabas. Rodos, du ar trys susitikimai buvo surengti su politinių partijų atstovais. Pasirašė partijos tai prezidentūroje. (...)

Didžiojoje dalyje pasaulio šalių politinį sprendimą suformuoja politinio elito grupė. Lietuvoje buvo panaši situacija. Referendumas nebuvo rengiamas. Buvo pasirinktas kelias pasiūlant variantą, matant alternatyvą. O diskusijų metu buvo siūlomi įvairūs planai. Buvo

įsitraukusios partijos, galėjo atsisakyti pasirašyti, bet viskas vyko sklandžiai.

Nuo 2003 iki 2004 m. vyko konferencijos, skirtos Lietuvos užsienio politikos aptarimui. Buvo klausoma pastabų. Konceptija – tai minčių rinkinys, dėl kurio sutariama. Du dokumentai fiksuoja sutarimą: partijų suarimas ir Seimo rezoliucija.

Beje, visi susitikimai vykdavo TSPMI ir URM. Slaptų pagrindinių praktikų tikrai nebūna. Buvo nemažai galimybių pasisakyti. Žinoma, yra dalykų, kurių negali skelbti viešai, t. y. dalis diskusijų negali vykti stebint televizijai. Visiškai apnuoginti negali visko.

– Kokios diskusijos vyko dėl šios iniciatyvos? Galbūt buvo reiškančių kitokią nuomonę?

– Vienas aštriausių klausimų, kuris man įsiminė, buvo susijęs su Lietuvos įsiliejimo į Europos Sąjungą ar susitapatinimo su Europos Sąjunga sparta. Koku greičiu tą daryti ir ar kelia kokių grėsmių šis procesas?

Buvo siūloma žiūrėti į tai atsargiai. Ypač turint galvoje tai, kad pats politinis elitas Lietuvoje nebuvo susiformavęs, kad šuolis į Europos Sąjungą, į tą didžiulį vandenyną, gali ištirpdyti Lietuvą: ji ten nežinia kokių tikslų sieks ir jos neliks, kaip įtaką darančios politinės bendruomenės. Tokia buvo viena mintis. Diskusijų metu nuolatos buvo bandoma išsigryninti šį klausimą – ar iš tiesų grėsmė egzistuoja?

Ieškota atsakymo, vidurio kelio, nes tuo metu buvo rengiama ir Europos Konstitucija. Problemos esmė – jeigu tu deleguoji įgaliojimus Europos Sąjungai, tavo jauni, augantys specialistai išvyksta į Europą. Tą mes matome dabar, (...) jie tarsi nesieja savęs su Lietuva, jie stengiasi parodyti save gerais europiečiais ir uoliau vykdo tai, kas Lietuvai (kaip valstybei) naudinga. Mes neturime tradicijų, pavyzdžiui, kaip Danija,

kur demokratiškos vertybės kūrėsi šimtmečiais, ten egzistuoja kitokia elito atsakomybė.

Kitas momentas – viešojoje erdvėje buvo pakankamai aktyviai ginama auksinės provincijos koncepcija; buvo sakoma, kad nereikia išsišokti, nereikia griauti Europos Sąjungos vienybės.

Prisimenant 2003 m., įvyko ryškus politinis nesutarimas dėl Irako. Viena Bendrijos narė pasiūlė būsimums Europos Sąjungos narėms patylėti. Tas klausimas buvo svarstomas: ar tinkama mums taip elgtis, ar tai mandagu, neįžūlu. Ar priimtina valstybei, kuri netrukus bus priklausoma nuo Europos Sąjungos paramos, taip elgtis, ar tai nepakenks?

Buvo diskusijų. Darbo grupėje šie klausimai buvo svarstomi pirminiame etape. Tačiau buvo pasirinktas kelias, kuriuo mes eisime, o toliau nebuvo gręžiojamosi atgal.

– Lyderystės regione iniciatyva buvo akademinio pobūdžio. Koks apskritai yra akademinio pasaulio indėlis į Lietuvos užsienio politiką?

– Reikėtų pažvelgti ir į to meto politinių mokslų žemėlapi Lietuvoje. Dabar jau yra susiformavusi ganėtinai stipri struktūra, yra susiformavę keli mokslo centrai Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje. Tuo metu Vilniuje vienintelis dominuojantis buvo TSPMI.

Natūralu, kad iš čia buvo semtasi daugiausia minčių, idėjų, ant instituto bazės buvo organizuojamos ir diskusijos. Jie siūlydavo patalpas, kvietė žmones, atliko organizacinį darbą. Šalia dar buvo SSC. Tai buvo bandymas KAM, taip pat ir URM bei VSD pastangomis sukurti tam tikrą analitinį centrą, kuris dirbtų ne tik akademinį darbą, bet ir analitinį. Tada tokių centrų nebuvo. Tuo metu tai buvo pirmasis bandymas, jame buvo nemažai analitikų.

Taigi, kaip sakiau, pirminis projektas, kurį mes gavome, buvo akademinio pobūdžio. Beje, tai buvo įdomus svarstymas – kaip

lyderystės koncepcijos galėtų skleistis ir kokius namų darbus reikia padaryti, kad koncepcija būtų įgyvendinta?

Po to, kai jau buvo paruoštas pirmas variantas, visi buvo pakviesti diskutuoti. Visi akademikai buvo pakviesti diskutuoti. Tai buvo atviras procesas. Vyko apskritojo stalo diskusijos.

10. Pokalbis su Dariumi Semaška (2011 m. liepos 28 d.). Apie lyderystės regione iniciatyvą.

– Buvote vienas iš premjero A. Brazausko potvarkiu sudarytos darbo grupės, turėjusios tvirtinti naująją užsienio politikos koncepciją, narių. Kokių aplinkybių veikiama atsirado ši užsienio politikos iniciatyva?

– Sakyčiau, kad kontekstas buvo gana aiškus – mes jau turėjome sprendimus dėl mūsų narystės NATO ir Europos Sąjungoje. Nors dar nebuvo nariais, tačiau buvo aišku, kad liko tik formalumai.

Iš esmės buvo pasiekti esminiai keliolikos metų tikslai, taigi kilo natūralus klausimas – kas toliau?

Todėl buvo bandoma pažvelgti kas toliau – ko sieksime, kaip toliau orientuosime užsienio politiką. Ar tai kelio pradžia, ar vidurys, ar pabaiga. Buvo suvokta, kad situacija yra sudėtingesnė, nėra aiškumo. O kai nėra aiškumo, iškyla politinio konsensuso klausimas – kaip konstruoti užsienio politiką, kad vėl būtų galima ją efektyviai įgyvendinti, kad dėl jos būtų sutarta ir galiausiai, kokių rezultatų mes norime? Tai čia buvo vienas kontekstas.

Kitas dalykas, kas buvo matoma ir ką tos koncepcijos diegėjai sakė, tai, kad reikia politinių jėgų susidomėjimo užsienio politika. Kur pasižiūrėsi, reikia pinigų, o sunkių sprendimų niekas daryti nenori. Esą užsienio politika – tai plepalai ir pan.

Reikėjo atkreipti politikų dėmesį. Dėmesys – reikalingas resursams. Ne tik sutelkti politinę valią reikia, tačiau ir skirti resursų. Tai yra susiję su užsienio politikos įgyvendinimu. Resursų nebuvo pakankamai. Politikų dėmesiui reikia visuomenės dėmesio. Visuomenė spaudžia politikus, visi užsidega idėja ir yra lengviau kalbėti apie užsienio politiką, nes ji ima rūpėti.

Būtent tada gimė regiono lyderystės idėja. T. y., buvo bandymas visus viduje uždegti. Viduje tai ir pavyko. Mes patys buvome įtikinti. Žiniasklaida užsidegė, žinoma, su ja buvo dirbama, tokiu būdu buvo uždegtas ir politinė valdžia.

Be to, stiprus atsisukimas į Rytus padėjo. Tai buvo ir naudinga, nes klausimai buvo susiję su Lietuvos nacionaliniu saugumu. Rytuose mes galėjome būti efektyvūs, nuo ten juk ir mes pradėjome savo kelią. Galėjome jiems būti pavyzdžiu – mūsų klausys, mes padėsime Vakarams reformuoti Rytus, skleisti stabilumo modelį.

Kitaip tariant, išlaikysime dėmesį sau ir tai prisidės prie mūsų nacionalinio saugumo.

Kartu Rytai buvo erdvė, kurioje buvo lengviau pasireikšti. Buvo lengva organizuoti iniciatyvas, sulaukti vizitų. Tiesa, kai reikėdavo resursų, buvo sunkiau, tačiau keletą metų galima buvo gyventi deklaracijomis, kalbomis, bendravimu, kontaktų mezgimu. Tuo metu tai pasiteisino.

– Ką įvardytumėte šios iniciatyvos autoriais?

– Svarbiausi atstovai buvo aiškūs – tai URM atstovai, pagrindimą davė VSD kai kurie darbuotojai, nes jie tada turėjo analitinių pajėgų. Paskui analitikai persikėlė į URM, į SSC, jeigu tiksliau.

Kalbant apie darbo grupę, į kurią aš buvau įtrauktas premjero potvarkiu, visuomet daromas platesnis institucijų įtraukimas į svarstymą. Mano vaidmuo buvo fragmentiškas. Dalyvavau kai kuriose diskusijose, tačiau pagrindinis mano vaidmuo buvo tikrinti, kad mano atstovaujamos

institucijos vadovas būtų supažindintas, kas vyksta ir kodėl. Taip ir visa eilė kitų atstovų. A. Brazauskas leido didelę veiksmų laisvę strategams, esminių korekcijų nedarė, todėl ir mano vaidmuo nebuvo svarbus. Žinoma, jei premjeras būtų kategoriškai prieštaravęs koncepcijai, mano žodis būtų buvęs svarbus. Tačiau nebuvo reikalo, nes premjeras neprieštaravo. Jis gaudavo informaciją, gavo ir koncepciją ir neprieštaravo.

Daug kitų institucijų atstovų buvo nominalūs veikėjai. Branduolys buvo aiškus – ta idėja gimė kelių asmenų galvoje. Tai buvo A. Januška, L. Talat-Kelpša, Ž. Pavilionis. E. Motieka, matyt, įsijungė, kai jam pavedė užduotį. Kitaip tariant, jau buvo suformuluota politinė linija, o jis aplipdė visa tai akademiniais modeliais.

Aš pamenu, kad gimimas idėjų buvo apie 2002 m., kai sulaukta Prahos ir Kopenhagos sprendimų. Dar pamenu, kad tada vyko apskritieji stalai, buvo siūloma domėtis tuo, kas įdomu JAV, kad čia galima įnešti indėlių. Regis, ši mintis buvo išrutuliuota.

– Galbūt buvo kokių nors diskusijų šiuo klausimu, prieštaravimų lyderystės regione politikai?

– Pasakysiu, ką pats manau: kiti turi pasakyti apie tave, kad tu regiono lyderis, o ne pats sau tai pasakyti. Tad įgavo ši koncepcija net juokingų formų, nors dėmesys Rytams išlieka.

Pavyzdžiui, pirmininkaujant Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijai mus vertina kaip gerus tarpininkus. O tada mes kiek pervertinome savo įtaką – esą galime keisti ką nors Rytų regione. Tikrovėje viskas ten neretai atsiremia į korupciją, neformalias praktikas ir kt.

Vis dėlto mes galime efektyviau kalbėti su Rytais. Dažnai, pavyzdžiui, didieji žadėjai Vakaruose nenori kišti nagų prie Rytų. Jie nori, kad mes

toliau eitume, (...) tą darydami mes atliekame svarbų bendrą Vakarų pasaulio vaidmenį. Tai tas ir dabar tęsiama. Dalį savo resursų mes tam nuolatos skiriame.

Apibendrinus, jei apsiskelbi lyderiu, tai dar nereiškia, kad juo esi. Žinoma, gali juo tapti, tačiau reikia pasiekti kažką realaus. Jei tik pasakai, kad padarysi ir jau esi lyderis, tai yra groteskiška.

Viduje, taip (...) mobilizacija vyko, nes žiniasklaida tuo metu meistriškai buvo pajungta. Vos vienas kitas kritikos balsas. Tai buvo unisonas. Buvo įjungtas ratas. Mes viduje atrodėme sau labai gražūs. Nors būdamas Vengrijoje stebėjau, kad mes iš išorės keliame šypsena, arba mūsų net nepastebi – kaip kokie Lenkijos prielipos. Tarkime, garsioji Oranžinė revoliucija – man reikėjo priminti, kad buvo Kijeve ir Lietuvos prezidentas. Figūravo tai Lenkija. O Lietuvoje susidarė įspūdis, kad Lietuva buvo centrinė ašis.

Dėl to, kad buvo bandoma sukelti susidomėjimą viduje, ypač politikų, kentėjo mūsų santykiai su partneriais. Kai kuriems buvome juokingi, kai kuriuos erzino. Nei estai, nei lenkai, nei latviai mūsų regiono centru nepripažino. Reikia pasiekti, kad tave pripažintų.

11. Pokalbis su Neriu Germanu (2011 m. liepos 14 d.). Apie lyderystės regione iniciatyvą.

– Buvote vienas iš premjero A. Brazausko potvarkiu sudarytos darbo grupės, turėjusios tvirtinti naująją užsienio politikos koncepciją, narių. Kokių aplinkybių veikiamas atsirado ši iniciatyva?

– Visur ir visada yra stengiamasi sukurti kažkokį modelį, koncepciją. Tokia praktika egzistuoja kiekvienoje valstybėje. Pagrindinis tikslas – numatyti kokius nors uždavinius ir perspektyvas. O einamieji reikalai sprendžiasi kiekvieną dieną.

Kas dėl pačios lyderystės regione koncepcijos, įstojus į Europos Sąjungą ir NATO pasikeitė aplinka. Tie uždaviniai, kurie buvo iki tol, transformavosi į visai kitus uždavinius. Buvo suvokta, kad kažką reikia turėti, tam tikrą dokumentą.

Kitas momentas – Lietuvoje yra daugiapartinė sistema, o užsienio politika nėra pagrindinis skiriamasis ženklas, kuris būtų ryškus tarp įvairių politinių partijų. Norint turėti tam tikrą užsienio politikos viziją, reikia turėti sutarimą su politinėmis partijomis. Tiesa, išskyrus kai kuriuos niuansus, dėl užsienio politikos yra sutariama. Ir sutariama iki šiol. Tai yra geras dalykas, o kartu viena iš paskatų, kodėl reikia kurti tokias ar panašias vizijas, kaip regiono lyderystės.

Trečias dalykas – kiekvienoje šalyje ir pas mus egzistuoja užsienio politikos problemos ar neišspręsti klausimai. Pavyzdžiui, santykiai su kaimynais. Atrodė, kad tuo metu su Lenkija ėjome į sprendimų priėmimų ir vykdymo laikotarpį – buvo pasirašyti susitarimai, kurie egzistavo, tačiau vis vien problemos liko. Kita problema buvo Rusija. Čia taip pat yra reikalingas bendras sutarimas, dėl ko koncepcija ir buvo reikalinga. (...)

Kalbant apie Rytų politikos aktualizavimą, Lietuva turėjo įsitvirtinti Europos Sąjungoje. O tam reikėjo surasti savo pridėtinę vertę, kas būtų naudinga ne tik Lietuvai, bet ir parodytų mūsų svorį. Įvertinus mūsų galimybes, istoriją, tradiciją ir patirtį buvo aišku, kad mūsų pridėtinė erdvė gali būti realizuojama Rytų Europos pusėje. Pavyzdžiui, perteikiant kokią nors patirtį, suteikiant paramą, nurodant kelią. Natūralu, kad ta kryptis tapo galimybe mums parodyti save kaip ekspertus.

Iš dalies šis regionas buvo įdomus ir Europos Sąjungai. Ir tai buvo vieta, kur mes, Lietuva, galėjome kažką padaryti. Tai buvo gana natūralus kelias. Manau, kad ta niša buvo pasirinkta sėkmingai. Dabar tai tęsiasi.

Tiesa, mes mažai dabar akcentuojame regiono lyderio vardą, nes tai buvo pernelyg ambicinga sąvoka. Norint būti lyderiu, reikia turėti ne tik

norą, bet ir pagrindą. Žurnalistiniu lygiu tai, žinoma, skambėjo įdomiai ir gražiai, tačiau tai buvo su didele pretenzija.

Kalbant apie išorines aplinkybes, nukrypimas į JAV interesus visada buvo. Lietuva buvo daugiau nei kitos Baltijos valstybės susijusi su Amerika. Aišku, tai ir resursų klausimas.

Bet buvo ir psichologinis nusiteikimas, kritiškas požiūris į Europą, Rusiją, kalbu apie kietąjį saugumą. Galima sakyti, kad tai atsispindėjo. Asmenybių prasme, galbūt tas atsispindėjo. Galima sakyti, kad balansas buvo nusviręs į vieną pusę.

– Ką įvardytumėte šios idėjos autoriais?

– Visos institucijos, kurių atstovai dirbo darbo grupėse, tarp jų ir aš, rėmėsi pagrindine medžiaga, kuri plaukė iš URM. Tai buvo pagrindas.

Problema yra klasikinis darbo grupės sudarymo principas. Mane šiek tiek glumina, kad sudarant įvairias darbo grupes, imama iš visų institucijų po truputėlį. Tačiau juk tai nereiškia, kad dalyvaujantys žmonės yra ekspertai ir tuo domisi.

Iš tiesų kartais ruošiant įvairias strategijas, lyg norima apimti visus, bet iš tiesų varomoji jėga būna viena. Šiuo atveju tai buvo URM. Galbūt kartu prezidentūra, bet darbinė medžiaga ėjo iš ministerijos.

Šiaip jau visuomet yra lyderiai, kurie bando įdiegti idėjas. Kiti formaliai atstovauja savo sričiai, nebent turi pastabų tada, kai liečiamas koks ypatingas klausimas. Į koncepciją, kaip tokią, jie nebūtinai žiūri. Taigi natūraliai atsiranda tam tikra, sakykime, mini grupė, kuri generuoja idėjas. Kalbant apie užsienio politiką, natūraliai pagrindinė medžiaga ir krūvis tenka URM.

Aišku priklauso nuo to, kas tuo metu yra prezidentūroje ar kitose institucijose. Nepaisant to, bet kuriuo atveju užsienio politika yra URM darbas.

Bendrai kalbant, dėl užsienio politikos Lietuvoje vyrauja sutarimas. Didelių skirtumų nebūna. Manau, kad tai geras bruožas.

12. Pokalbis su Artūru Paulausku (2011 m. liepos 9 d.). Apie lyderystės regione iniciatyvą.

– Buvote laikinuoju Lietuvos prezidentu. Jums teko pareiga viešai paskelbti apie naująją užsienio politiką, jos pradžią. Rodos, tai įvyko VU. Kokios vidaus ar išorinės priežastys lėmė šios iniciatyvos atsiradimą?

– Iš tiesų ne tik užsienio politikoje, o visoje Lietuvos politikoje buvo jaučiamas vakuumas. O ir iki šiol aiškių tikslų taip ir nesuformuluota. Iki 2004 m. buvo labai daug darbų – stojimas į Europos Sąjungą, NATO ir t. t. Buvo ir orientacija į JAV. Lietuva tikrai matė savo naudą Rytuose: rinkos, verslo galimybių, žmonių bendravimo.

Vidaus politika turėjo įtakos. Reikėjo proveržio kokio ryškesnio, savotiško orientyro.

Tada gyvenome visavertį gyvenimą, politinė klasė gyveno. Kai pateikėme strategiją, nebuvo juk ir kritikos. Supratau, kad visuomenė priėmė šią koncepciją. Po apkaltos prezidento (R. Pakso) buvo toks susipriešinimas visuomenėje. Vieni buvo pikti, kad prezidentą nušalino, kiti sakė, kad tai yra apsivalymas. Buvo pamąstymų, kad reikia naujų orientyrų, kad žmonės ten nukreiptų dėmesį, veiklą.

Tiesa, iš pradžių kilo nemažai klausimų dėl lyderystės regione, nors esminių ginčų nebuvo. Kai susirinko naujas Seimas (2004 m.), juos reikėjo iš naujo įtikinti, kad taip reikia elgtis. Tada atėjo daug naujų Seimo narių – rodos, apie du trečdaliai pasikeitė. Jie nedalyvavo nei ruošiant koncepciją, nei buvo girdėję, kad ji yra. Tai gerai, kad senbuviai išlaikė tą liniją, formavo politiką.

Pirmas pokalbis buvo aštrokas – kam mums reikia Rytų? Mes dabar Europos Sąjungos nariai, tai reikia čia įsitvirtinti. Taigi formulavome užduotis, buvau vienas svarbiausių įtikinėtųjų. Partijų susitarimas buvo pasiektas, kad būtų tęstinumas išlaikytas.

2000–2004 m. buvo labai populiari leisti tokius partijų susitarimus įvairiais klausimais, ne tik užsienio politikos. Tada bandėme ieškoti konsensuso. Manau, kad užsienio politika – specifinė sritis: ne visi nori ja domėtis, ne visi stengiasi, tačiau tie žmonės, kurie buvo atsakingi, jie buvo parenkami. Jie pritardavo koncepcijai ir ją vykdydavo.

Spėčiau, kad Lietuvos URM derino su JAV Valstybės departamentu savo žingsnius ir politines nuostatas. Matyt, Amerikai buvo įdomu. Juk kai prasidėjo revoliucijos Ukrainoje, matėsi amerikiečių pozicija, t. y., kad ji sutapo su V. Adamkaus ir A. Kvasnievskio pozicija. Ir ne visada su Europos Sąjungos lyderių pozicija.

– Ką, be savęs, dar galite įvardyti šios iniciatyvos rėmėjais?

– Aš nuo 2000 m. dirbau Seimo pirmininku ir faktiškai ši koncepcija, kuri vėliau įgavo ir strategijos pavidalą, buvo vykdoma palaipsniui visą tą laiką.

Jos ištakos, galima sakyti, buvo prezidentūra, apie 2002 m., o tada buvo mano kabinete Seime susirinkę URM vadovai ir Seimo užsienio reikalų komiteto atstovai: A. Valionis, A. Januška, Ž. Pavilionis, G. Kirkilas, kuris vadovavo URK.

Šiaip su A. Januška, kuris dar tada buvo prezidento patarėjas, kalbėjome nemažai. Su A. Valioniu ir kitais pagrindiniais žmonėmis diskutavome.

Tada buvo diskutuojama apie Rytų partnerystę, kalbama apie Ukrainą, Baltarusiją (...) iki Gruzijos. Tai buvo nauja, daug kam buvo nežinoma.

Net man kilo klausimas – kam Lietuvai reikalingi tie kraštai?

Po to ėmė viskas rutuliotis savaime – Seime buvo daromi darbai į tą pusę, taip pat nereikėtų pamiršti, kad kartu buvo ir stojimo į NATO ir

Europos Sąjungą darbai vykdomi. Žinoma, tai buvo darbas daugiau su Vakarų šalimis. Juos reikėjo įtikinti, kad mums reikia įstoti. Tačiau žvilgsnis į Rytus išliko.

2004 m. mes jau žinojome, kad būsimė Europos Sąjungos ir NATO nariais, todėl subrendo noras patraukti į mūsų pusę ir Rytų Europos šalis.

Iki 2004 m. aš pats tiesiogiai nedalyvavau kuriant tą strategiją, bet mačiau, girdėjau, diskutuodavau. Į tą pusę visuomet buvo tam tikri žingsniai daromi.

Man šią strategiją pristatė tik pradėjus dirbti laikinuoju prezidentu. Aišku, aš perskaičiau, pasižiūrėjau, tačiau jau nepamenu, keičiau ką nors, ar ne. Žinau, kad prieš pristatymą rinkomės du kartus, nes man kartais kildavo klausimų. Rinkdavosi gan didelis būrys – pradžioje aukščiausio lygio URM darbuotojai, po to žemesnio rango. Visi ką nors aiškino.

Kažkiek gal ir koregavome, tačiau nežymiai tekstą. Po to kai aš jau susipažinau su koncepcija, kai įsitikinau, ką reiškia kiekvienas sakinytis, sąvoka, tada pristačiau. Koncepcija buvo derinta ir su V. Adamkumi, nes prezidentas formuoja užsienio politiką, ir tada tik URM.

– Buvo kokių nors nuomonių išsiskyrimų šiuo klausimu? Gal kas nors reiškė kritišką nuomonę?

– Ne. Kaip jau sakiau, ši koncepcija tarsi augo iš apačios, palaipsniui. Visi buvo sutarę ir pritarę, taigi po truputį vykdė. Ji nenukrito staiga iš dangaus. Kai koncepcija įgavo pavidalą, pristatant ją nebuvo jokių nusistebėjimų, nesusikalbėjimų.

Ar buvo pakeitimų esminių? Esminių nebuvo, tačiau aš asmeniškai diskusijose norėjau išsiaiškinti viską. Tada buvo nemažai klausimų – pavyzdžiui, ar man asmeniškai reikės vykdyti tą strategiją, ar reikės ginti ją ir kt.

Pagaliau ar atitinka Lietuvos poreikius, kokius poreikius.

Vis dėlto tai buvo konsensuso pagrindu priimtas dokumentas. Premjeras A. M. Brazauskas taip pat pritarė, matė naudą tos politikos. Konsensusas buvo labai neblogas.

Pirmas buvo akibrokštas D. Grybauskaitės, kai ji buvo eurokomisare, ir atvykusi į Lietuvą paklausė: kam jūs su *ubagais* draugaujate? Lyg buvo sutarta, kad reikia traukti Rytus prie mūsų, o ji nubraukė tai ganėtinai griežtai. O po to, kai ji tapo prezidente, viskas nuslūgo.

13. Pokalbis su Petru Vaitiekūnu (2011 m. rugsėjo 27 d.). Apie lyderystės regione iniciatyvą.

– Pakeitėte A. Valionį diplomatijos vadovo poste. Jums taip pat teko prisidėti prie naujosios užsienio politikos vykdymo. Kokios vidaus ar išorinės priežastys lėmė šios iniciatyvos atsiradimą?

– Visų pirma ši koncepcija sprendė Lietuvos tautos ir valstybės ilgalaikio išlikimo problemą. Tai buvo susiję su pasididžiavimu savo valstybe, savo svarbos supratimu. Pavyzdys – Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė (LDK).

Nors LDK nebuvo tinkamas valstybės kūrimo pavyzdžio modelis, tačiau tai buvo veiksmingas istorinis naratyvas kuriant lietuvių tautos dvasią okupacijos laikotarpiu. Iš esmės manau, kad Lietuvos išlikimas nepriklauso vien nuo ekonomikos ar kitų realių dalykų. Tai yra svarbu, tačiau tai nėra svarbiausia. Yra ir vertybinis klausimas.

Antra problema – užsienio politikos ambicijos. O ambicija yra susijusi su tam tikra kryptimi. Kas mes esame? Iš kur atėjome, kur einame, ko siekiame, ką norime turėti?

Po mūsų narystės Europos Sąjungoje ir NATO ta kryptis tapo sunkiau suvokiama.

Trečia, resursų mobilizacijos problema. Jeigu yra užsienio politikos ambicija, kryptis, tada gali mobilizuoti intelektualinius resursus, pritraukti žmonių, kuriems ta kryptis įdomi, pagaliau materialinių resursų. Klausimas, ar lėšos leidžiamos viskam ir visomis kryptimis, ar vienam dviem darbams, kurie yra svarbiausi. Regiono lyderystės koncepcija būtent ir galėjo būti vienas iš svarbiausių darbų. Pagaliau buvo ir Lietuvos šaknų problema, susijusi su LDK istorija. Šaknys siekia ir Lenkiją, ir Baltarusiją, ir Ukrainą. Viso to negalima nurašyti į istorijos lentynas. Nes tai ir yra pagrindas ambicijai, t. y. kažką reikšti buvusioje LDK teritorijoje. Juk LDK buvo puikus Europos civilizacijos vertybių generatorius.

Dar viena problema – ko mes norime? Ar mes norime būti auksine provincija? Labai puiku. Tačiau mes bijojome, kad užsidarymas šiuose rėmuose gali atvesti prie to, kad mes tapsime medine provincija.

O mūsų regionas tam yra palankus – pilka, medinė provincija, kurioje geriau gyvenama, bet nieko nevyksta; valstybė, niekam neįdomi, nesvarbi, inertiška. Be kita ko, nebuvo ir garantijų, kad mes tapsime auksine provincija, tokia kaip Liuksemburgas.

– Kas buvo svarbiausieji šios iniciatyvos sumanytojai?

– VSD dalyvavo, TSPMI dalyvavo, kiek žinau. Ne visų požiūriai sutapo – kai kurie žmonės liko prie savo. Nors visada buvo randamas konsensusas. O jeigu nerandamas sutarimas, tai pasikeitus lyderiams keičiasi ir koja, kuria Lietuva žygiuoja.

Daug kas klausdavo, kokiame regione Lietuva? A. Januškos, A. Valionio, E. Motiekos, A. Paulausko, V. Adamkaus iniciatyva žmonės ėmė svarstyti krypties klausimą. Pajaustas buvo tam tikras vakuumas, maždaug nuo 2001–2002 m. Niekur šios diskusijos neatsispindėjo, tačiau žmonės rinkdavosi, kalbėjosi. Keltas klausimas – kas bus, kai

neliks NATO ir Europos Sąjungos orientyrų, kurie jungė visas politines partijas.

URM vadovavo paradui. Tai yra gana natūralu. Uzurpacijos nebuvo. Buvo laukiamas kiekvienas.

Nors nemanau, kad buvo priimta koncepcija vienbalsiai. Buvo alternatyvų. Pavyzdžiui, sakyta, kad tai gali būti lėšų švaistymas ir t. t. Nepaisant to, aš linkęs manyti, kad tai buvo labai gyvybinga koncepcija, kurios nereikia užmiršti ir dabar.

Buvo susidurta ne tik su kritika, bet ir su objektyviomis kliūtimis. Pavyzdžiui, resursų stoka, partnerių egoistinės ambicijos.

Regiono lyderystė buvo paremta istorinėmis šaknimis.

Kalbant apie prieštaravimą su Europa, buvo kažkas, bet nerimta. O kad tokias mūsų ambicijas palaikė JAV, tai žinoma. Juk atsirado ir Vilniaus dešimtuko idėja. Tai jau savaime buvo aišku, kad Vilnius buvo lyderis dešimties valstybių, joms siekiant integruotis į NATO. Šią idėją mes ketinome plėtoti toliau. Lietuva turėjo skambėti svarbiausiose iniciatyvose.

14. Pokalbis su Remigijumi Aču (2014 m. gegužės 23 d.). Apie sprendimą dėl paramos JAV dėl Irako karo.

– Dirbote prezidento R. Pakso patarėju nacionalinio saugumo klausimais. Jūsų nuomone, kokios aplinkybės – vidaus ar išorės – lėmė šio sprendimo atsiradimą ir priėmimą?

– Negaliu tiksliai pasakyti, kokios buvo aplinkybės. Matote, kalbant apie nacionalinio saugumo grupę, užsienio reikalus kuravo A. Medalinsko užsienio politikos grupė. Mūsų grupė daugiausia dirbo su vidaus klausimais.

Mes įsitraukdavome tiek, kiek tai buvo susiję išimtinai su kariniais klausimais.

Pamenu, kad lyg ir turėjome diskusiją su kariškiais, taip pat generolu V. Tutkumi. Priėmėme delegaciją. Buvo kariškių delegacija. Tada buvo platesnis svarstymas. Keletas posėdžių buvo VGT.

– Gal tuomet atsimenate, kas buvo svarbiausieji, kurie piršo šį nutarimą? Ir koks buvo R. Pakso vaidmuo?

– Na, tikrai buvo KAM ministras L. Linkevičius – jis labai palaikė. URM taip pat palaikė. Tačiau A. Valionis, kiek pamenu, negriežė pirmuoju smuiku. Daugiausia jo patarėjai, taip pat URM viceministrai ir kiti pareigūnai. M. Laurinkus buvo gan pasyvus, kaip ir visas VSD. Šiuo klausimu nepamenu kokios konkrečios VSD pozicijos.

Kas dėl R. Pakso, jis nebuvo prieš (karą Irake). Sakyčiau, R. Paksas buvo šiuo klausimu gana proamerikietiškas. Juk jis buvo vienas pirmųjų prezidentų, kuris lankėsi Afganistane. Net turėjo telefoninį pokalbį su JAV prezidentu prieš tą vizitą.

Tiesiog R. Paksas buvo pasakęs aiškiai, kad mūsų tikslas – savarankiškumas. Nelenksime galvos nei amerikiečiams, nei rusams. Galbūt dėl to jį bandė pažaboti. Galbūt jis darė pernelyg aktyviai viską. Dar Jurijus Borisovas jam buvo primestas.

Bendrai R. Paksas domėjosi užsienio politika. Jis turėjo savo nuomonę. Jam reikėjo domėtis, nes URM tada veikė prieš jį. Jeigu nebūtų R. Pakso domėjėsis, jis būtų buvęs pakištas ne sykį. O R. Pakso komanda šioje vietoje buvo skystoka.

Sakyčiau, A. Medalinskas subūrė komandą, kuri nebuvo labai nusiteikusi padėti R. Paksui. Daug buvo URM narių, buvusios komandos narių. Juk jei ateina iš URM diplomatas, jis vis tiek lieka pavaldus ministerijai. Jam reikės grįžti į URM. O juk ministerijoje žmonės sėdi dešimtmečius. UMR pirmiausia žiūri, kokią poziciją turi ministras.

R. Paksas nebuvo diletantas. Jis diskutuodavo dėl užsienio politikos. Prie V. Adamkaus, akivaizdu, jog daugeliu klausimų jam darė įtaką jo aplinka. (...)

R. Pakso komandoje, kaip sakiau, buvo A. Medalinskas, E. Bajarūnas. Jis buvo dešinioji A. Medalinsko ranka.

E. Bajarūnas buvo daugiau įsitraukęs į reikalus. A. Medalinsko dažnai nebūdavo.

– Galėtumėte detaliau papasakoti, kokie santykiai susiklostė tarp prezidentūros ir URM ar kitų institucijų?

– Prasti santykiai. Kai tik R. Paksą išrinko prezidentu, buvo formuojama opozicija prieš jį. Pirmasis jo susitikimas buvo su A. Valioniu. Jau tada buvo galima spėti, jog tarp prezidentūros ir URM formuojasi trintis. Ministerija pareiškė, kad darys kaip jiems reikia, o ne kaip R. Paksas lieps.

Manau, kad A. Valionio tuo metu nereikėjo tvirtinti ministru. Jis visuomet kenkė prezidentūrai. Sakydavo visokius kritiškus komentarus užsienyje, tarp diplomatų. Dėl VGT, neprisimenu, kad būtų kokių labai konfliktinių situacijų. Konfliktinių situacijų buvo daugiau dėl URM veiklos, kuri dažniausiai veikė prieš prezidentūrą.

Violeta Gaižauskaitė su A. Januška visuomet buvo pagrindiniai A. Valionio pagalbininkai. Jie niekuomet nebuvo R. Pakso šalininkai. Natūralu. Juk jie turėjo geras vietas prie V. Adamkaus, įtaką. O kai V. Adamkus pralaimėjo, jų įtaka sumažėjo.

15. Pokalbis su Evaldu Ignatavičiumi (2011 m. rugsėjo 29 d.). Apie lyderystės regione iniciatyvą.

– Buvote vienas iš ministro pirmininko A. Brazausko potvarkiu sudarytos darbo grupės, turėjusios tvirtinti naująją užsienio politikos

konceptiją, narių. Jūsų nuomone, kaip atsirado ši užsienio politikos iniciatyva?

– Diskusija dėl to išsivystė natūraliai; 2004 m. įstojome į Europos Sąjungą ir NATO, dėl to reikėjo galvoti, kaip toliau mūsų užsienio politika bus vykdoma.

Buvo aišku, kad nebus taip, kaip anksčiau. Kad Lietuvos užsienio politika taps sudėtine Europos Sąjungos ir NATO užsienio politikos dalimi.

Aišku, buvo ir noras išlaikyti tai, kas pasiekta per nepriklausomybės laikotarpį. O buvo pasiekta nemažai – juk regioninių lyderystės iniciatyvų sukurta nemažai, pradedant 1999 m. Vilniaus konferencija ir kt.

Galima buvo kalbėti apie Lietuvos ir Lenkijos strateginę partnerystę, Baltijos ir Šiaurės valstybes. Mes natūraliai atsidūrėme tokioje ašyje. Taip pat svarbios mūsų iniciatyvos su Rusija, Baltarusija, Kaliningradu – apskritieji stalai, regiono iniciatyvos, tranzitas, ir t. t. Visa tai sukūrė pagrindą koncepcijai.

Aktyvios, matomos valstybės samprata – ji buvo susijusi ir su padidėjusiu dėmesiu Lietuvos istorijai – konkrečiai, LDK. Daug komponentų buvo. Tai buvo realus pagrindas koncepcijai.

Buvo suvoktos problemos – kad Lietuva tik politiškai įstojo į Europos Sąjungą, o visas ūkis, infrastruktūra yra priklausoma nuo Rytų. Reikėjo įgyvendinti didelius lyderystės, sutelktumo projektus, kurie galėtų padėti pasiekti tikslus.

– Ką įvardytumėte šios idėjos autoriais?

– Kiek pamenu, daugiausia iniciatyvos rodė URM ir KAM. Iš akademinų institucijų buvo TSPMI. Tai buvo ašys, aplinkui kurias viskas sukosi. Tiesa, VU dalyvavo plačiau, pavyzdžiui, istorikai buvo

aktyvūs. Pagrindiniai akcentai buvo sudėlioti keliais etapais: A. Paulausko kalboje, A. Valionio kalboje, darbo grupių pasiūlymuose ir t. t.

Kita vertus, iš esmės URM atliko svarbiausią darbą, pasinaudojant akademikais. Buvo įvairių diskusijų, iniciatyvų. Mes užsakėme G. Beresnevičiaus studiją „Imperijos darymas“. Politologai ir istorikai pripažino tai kaip įdomų bandymą. Bandėme sukurti diskursą. Lietuvos užsienio politikos, geopolitikos, kuris sietųsi su Lietuvos istorija ir regionais.

Kritikų buvo ir yra dabar. O tuomet dar gyvavo politinių partijų konsensusas. Ginčų nebuvo. Visos partijos rėmė. Dabar susitarimas išsibarstė.

Tada buvo varomoji jėga narystė NATO, Europos Sąjungoje. Kritikai buvo iš akademikų – Česlovas Laurinavičius, Evaldas Nekrašas, Vytautas Rubavičius. Taip pat buvo ir D. Grybauskaitė. Visi jie tvirtino, kad pernelyg mažai remiamasi vidaus politika, vidaus potencialu.

Pačioje ministerijoje buvo įvairių nuomonių. Buvo kalbama, kad reikia koncentruotis į narystę euroatlantinėje bendruomenėje, o ne barstyti jėgas Rytuose. Buvo pasakymų, kad mums nereikia regiono lyderystės, o reikia Europos programos. Tai buvo pagrindiniai diskursai URM.

– Koks yra akademinio pasaulio vaidmuo formuojant Lietuvos užsienio politiką?

– Buvo užsakytos studijos, buvo SSC, vykdavo neformalių diskusijų, su akademikais, žurnalistais. Dalyvavo akademikai, akademinis dėmuo egzistavo. Iki šiol organizuojame uždarus posėdžius su žurnalistais, kas neišina į spaudą.

Tiesa, vengta visiškos izoliacijos, nes tai automatiškai sukelia kritiką. Įvairių bandymų buvo įtraukti įvairių ekspertų. Bet nebuvo lengva organizuoti.

Šiaip jau visas idėjas reikia įpiršti. Pasyvumas buvo būdingas ir institucijoms. Darbo grupės buvo kuriamos tam, kad nebūtų galima sakyti, jog tai tik URM produktas. Juolab buvo objektyvių priežasčių atsirasti koncepcijai. Mano galva, ji ir dabar įgyvendinama, tik praktiškai. Tai ESBO, Demokratijų bendrija, atominė elektrinė. Tada tebuvo teoriniai griaučiai, dabar užpildoma turiniu.

Buvo konsensusas tarp žinybų. Seimas parėmė.

Buvo ryškus ekspertų balsas, t. y. TSPMI. Dalyvavo jie reikšmingai. Tiek TSPMI absolventų prasme, tiek tiesioginio dalyvavimo. Ryšys buvo artimas. TSPMI buvo monopolis tuo metu. Dabar yra jau ir daugiau centrų. Tada buvo tik TSPMI.

16. Pokalbis su Petru Auštrevičiumi (2011 m. rugpjūčio 18 d.). Apie lyderystės regione iniciatyvą.

– Buvote vienas iš ministro pirmininko A. Brazausko potvarkiu sudarytos darbo grupės, turėjusios tvirtinti naująją užsienio politikos koncepciją, narių. Kokios vidaus ar išorės aplinkybės lėmė šios užsienio politikos iniciatyvos atsiradimą?

– Manau, kad tiesiog atsirado laisvo laiko ir kai kurie prioritetai buvo įgyvendinti. Natūraliai pradėta ieškoti, kaip užpildyti vakuumą, pasiūlyti kažką naujo. Iš vienos pusės tai suprantama, iš kitos pusės – dirbtinas dalykas.

Nauja koncepcija neatsiranda staiga. Todėl ji nebuvo nei brandi, nei reali.

Antra – koncepcijos atsiradimui būtų reikėję daugiau laiko, pasižiūrėti į save ne tik iš vidaus, tačiau ir iš išorės, t. y., kaip mus mato. Galiausiai įvertinti savo potencialą.

Buvo pernelyg optimistinis savęs vertinimas, savo administracinių-finansinių resursų, nes bet kokia koncepcija, jei ji neįgyvendinama, yra

tuščias reikalas. Manau, kad buvo drąsus, pernelyg ambicingas, net nebrandus žingsnis.

– Ką įvardytumėte šios idėjos autoriais?

– Tai buvo URM sudarytos darbo grupės rezultatas. Jie turėjo sumanymą, jie žinojo, kaip eiti, ir nemanau, kad minčių iš išorės jie laukė ar ieškojo. Tai buvo A. Valionio grupės sumanymas – nežinau, kas jį inspiravo tokiems dalykams. Tačiau paviešinimas nesukėlė publikos ovacijų. Pirminės reakcijos buvo veikiau nuvertinančios nei palaikančios. Reikėjo tai daryti palaipsniui, analizuojant, paaiškinant. Pats tikslas nebuvo iki galo suprastas. Tai tebuvo teorinė fikcija. Kitaip sakant, buvo aišku, kokią norima priimti koncepciją, tad ji ir buvo priimta.

Faktiškai tai buvo URM darbo produktas. Ir iš esmės ministerija turi prisiimti autorystę. Nors šiaip jau pagrindinė institucija ir turi imtis iniciatyvos. Tai yra natūralu ir reikalinga. O šios koncepcijos atveju būtent URM ir priklausė būti pagrindine institucija.

Jeigu buvo pasirinktas tik vienas veikimo kelias, tai rodo, kad buvo jau apsispręsta iš anksto, nes jei darytume rimtą valstybės raidos vertinimą, tai, ko gero, reikėtų vertinti bent jau kelias koncepcijas. Man neteko viešajame lauke matyti, kad kažkas būtų pateikęs palyginimų, kitų variantų išdėstymo. Bent jau taip aiškiai.

Jų (alternatyvų) parodymas reikštų, kad diskusija vyko ir buvo apsistota ties geriausiu variantu. Tačiau neužfiksavau alternatyvų. Tai buvo daugiau vienos grupės pasiūlytos idėjos pritarimo procesas nei bandymas juos išsukti.

Manau, buvo žengta į šalį. Nematau tiesioginio mūsų politikos pratęsimo, kas buvo vykdoma anksčiau, t. y. stojimo į Europos Sąjungą ir NATO metu. Tam tikra prasme sumaištis užsienio politikoje ir

prasadėjo nuo tada. Mes iki šiol esame tarsi ant savotiškų bangų.
Nerandame savo kelio. Neradome ir su šia koncepcija savo vietos.